

T.C.
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Türkçe Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı

**TÜRK EDEBİYATINDAKİ FETİHNÂMELERİN DEĞERLER
EĞİTİMİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

Aydın ÖZDEMİR
Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Rıza OĞRAŞ

Burdur, 2019

T.C.
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Türkçe Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı

TÜRK EDEBİYATINDAKİ FETİHNÂMELERİN DEĞERLER
EĞİTİMİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Aydın ÖZDEMİR
Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Rıza OĞRAŞ

Burdur, 2019

**MAKÜ EĞİTİM BİLİMLERİ
ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

M.A.K.Ü Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 29.07.2019 tarih ve 2019-297/6 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 19.08.2019 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Aydın ÖZDEMİR'in Türk Edebiyatındaki Fetihnamelerin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi konulu tez çalışması Türkçe Eğitimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE : Dr.Öğr.Üyesi Rıza OĞRAŞ
(Tez Danışmanı)

ÜYE : Dr.Öğr.Üyesi Mehmet ÜNAL

ÜYE : Dr.Öğr.Üyesi Himmet BÜKE

ONAY

M.A.K.Ü Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BİLDİRİM

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu taahhüt edip, tezimin kaynak göstermek koşuluyla aşağıda belirttiğim şekilde fotokopi ile çoğaltılmasına izin veriyorum.

[] Tezimin / Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[] Tezim / Raporum sadece Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

[] Tezimin / Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Aydın ÖZDEMİR

Tarih: 2019

İmza:

Ekmek teknesi kamyonuyla çalışırken, elİM bir trafik kazasında genç yaşta Yüce Allah'ın rahmetine kavuşan, halen büyük bir hasretle andığım, gölgesini dahi özlemle aradığım mert adam babam Salih ÖZDEMİR'e,

Biz evlatlarına yıllarca hem annelik hem babalık yaparak, her daim yanımızda bulunan, hakkını hiçbir zaman ödeyemeyeceğimiz, ömrünü bizlere vakfetmiş, fedâkâr ve cefâkâr canım annem Emine ÖZDEMİR'e ithafen,

Türk Edebiyatındaki Fetihnâmelerin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)

Aydın ÖZDEMİR

ÖZ

Bu araştırmada, Türk Edebiyatında yer alan Fetihnâmelerin, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda uygulanması istenilen “Değerler Eğitimi Projesi” bakımından incelenmesi amaçlanmaktadır.

Osmanlı Devleti döneminde yazılan fetihnâmelerin incelenmesi sonucunda, eserlerde bir askerî harekâtın başlangıcından sonlandırılmasına kadar geçen dönemin ayrıntılarıyla anlatıldığı görülür. Aynı zamanda eserlerde, devletin siyasî ve askerî yöneticilerinin seferlerin tüm safhasındaki duygu, düşünce ve niyetlerinin yer aldığı görülmektedir. Bu bakımdan değerler eğitimi projesinde yer alan değerlerin hangilerinin ne sıklıkta kullanıldığı, askerî hareketlerde özellikle padişahların ve devlet adamlarının hangi değerler ile öne çıktıkları, fetihnâmelerin yazıldığı dönemlerde toplumsal yaşamda hangi değerlerin önem arz ettiği üzerine metinler incelenmiştir.

Yapılan incelemeler sonucunda sorumluluk, özgüven, vatanseverlik, şefkat (merhamet), çalışkanlık, vefalı olma, adil olma, yardımseverlik, kardeşlik-birlikte yaşama ve doğruluk değerlerinin fetihnâmelerde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Fetihnâmeler şekil bakımından, sefer kararının alınması, hazırlıkların yapılması, sefere çıkılması, toprakların ele geçirilmesi ve sonrasında, birtakım değerlerin belli yerlerde konumlandırılması düzeninde oluşturulmuştur. Fetihler sonlandırılıncaya kadar vatanseverlik, sorumluluk, özgüven ve çalışkanlık değerlerinin sıklıkla yer aldığı, akabinde, toprakların ele geçirilmesiyle şefkat(merhamet), adil olma, misafirperverlik, saygı, temizlik, sabırlı olmak, sevgi, kardeşlik-birlikte yaşama değerlerinin bunları takip ettiği görülmektedir. Sonuç olarak, Osmanlı devleti yöneticilerinin sömürge etmek niyetiyle yeni topraklar ele geçirmediği, aksine bazı yüce değerler etkisiyle fetihler yaptıkları bilgisi eserlerde yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Değerler, Eski Türk Edebiyatı, Fetihler, Fetihnâme, Millî Eğitim Bakanlığı, Osmanlı Devleti, Zafernâme.

Sayfa Adedi : 257

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Rıza OĞRAŞ

**Examination of Fethnames in Turkish Literature in Terms of Values Education
(Master Thesis)**

Aydın ÖZDEMİR

ABSTRACT

In this research, it is aimed to examine the Fethnames in Turkish Literature in terms of Values Education Project which is required to be implemented by the Ministry of National Education in schools.

As a result of the examination of the Fethnames written during the Ottoman Empire period, it is seen that the works were explained in detail from the beginning of a military operation to the end. At the same time, it is also seen in the pieces that the state's political and military administrators' feelings, thoughts and intentions in all phases of the expedition. In this respect, the texts about the values used in the values education project, how often they are used, with which values the sultans and statesmen stand out in the military operations, and which values are important in the social life in the periods when the Fethnames were written are examined.

As a result of the examinations, it is seen that the values of responsibility, self-confidence, patriotism, compassion (grace), diligence, loyalty, fairness, benevolence, brotherhood, cohabitation and truthfulness were frequently used in Fethnames.

In terms of form, The Fethnames were formed in order to take the decision of the expedition, to make preparations, to take the expedition, to seize the land and then to place certain values in certain places. It is seen that the values of patriotism, responsibility, self-esteem and diligence often take place until the end of the conquests, followed by the values of compassion (grace), fairness, hospitality, respect, cleanliness, patience, love, brotherhood and cohabitation with the seizure of the land.

As a result, it is stated in the works that the rulers of the Ottoman state did not seize new lands with the intention to colonize, but conquered by some sublime values.

Key Words: Classical Turkish Literature, Conquests, Fethnames, Ministry of National Education, Ottoman Empire, Values, Victory.

Pages: 257

Consultant: Dr. Öğr. Üyesi Rıza OĞRAŞ

TEŞEKKÜR

Türk milleti kurmuş olduğu devletlerle yüzlerce yıl dünyaya hüküm sürmüş, dünya siyasetine yön vermiştir. Dünyanın yeniden şekillendiği bu zaman diliminde, tarihimizden gelen değerler ile yeniden milletçe yükselişe geçmek, atalarımıza yaraşır kutlu zirvelere değmek şanlı mazimizin bize bağladığı ulvî bir görev, güzide bir sorumluluktur. Önemli olan, atalarımızın değerleri ile bu günün gençlerini buluşturmak ve yeni hedeflere umutla adım atabilmektir. Ulu Önder Atatürk'ün dediği ve vurguladığı gibi “Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça, daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.”

Atalarımızın kurduğu en güçlü devlet olan ve üç kıtaya hükmetmiş Osmanlı Devletinin hangi yüce değerler ile yüzlerce yıl dünyaya hükmettiği çalışmada ele alınmıştır. Bu değerlerin tekrar milletimizin gündeminde ve yaşamında daha fazla yer almasının önemli olduğu bellidir. Bu itibarla, 2010 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okullarımızda “Değerler Eğitimi Projesi” olarak yürütmeye konulan etkinlik ile öğrencilerin kişilik, davranış, insanlık ve ufuk çizgilerine yön vermek hedeflenmektedir. Kültür yönünden, kişilik yönünden donanmış nesillerin büyük hedeflere ulaşmakta en büyük etken olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada, atalarımızın yaşadığı değerleri belirlemek amaçlanmaktadır. İnceleme sonucunda Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen ve uygulamaya konulan değerlerin fetihnâmelerde kullanım sıklığı ve durumu ortaya konulacaktır. Bunun sonucunda geçmiş ile gelecek arasında köprü kurmak hedefi gerçekleştirilebilir. Böyle bir çalışma konusunun belirlenmesinde büyük bir katkısı olan, görüş ve bilgilerini benimle paylaşan saygıdeğer hocam, tez danışmanın Öğretim Üyesi Dr. Rıza Oğraş'a saygı, sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	ii
İTHAF.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xii
TABLolar DİZİNİ.....	xiii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Problem Cümlesi.....	2
1.2.1. Alt Problemler.....	2
1.3. Araştırmanın Amacı.....	2
1.4. Araştırmanın Önemi.....	3
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	3
BÖLÜM II.....	5
KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	5
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	5
2.1.1. Fetihnâmeler.....	5
2.1.1.1. Fetihnâmelerin Menşei ve Önemi.....	5
2.1.1.2. Fetihnâmeler'in Yazılış Sebepleri ve Gayeleri.....	6
2.1.1.3. Fetihnâmeler Hakkında Bilgiler.....	7
2.1.1.4. Fetihnâmeler'in Şekli ve Muhtevası.....	7
2.1.1.5. Fetihnâmeler'in Tarihi, Hukukî, Siyasî, Askerî, Edebi ve İlmi Değeri.....	8
2.1.1.6.1. Kıvâmî ve Eseri Fetihnâme-i Sultan Mehmed Hakkında Bilgiler.....	10
2.1.1.6.1.1. Kıvâmî'nin Hayatı.....	10
2.1.1.6.1.2. Eserin Adı.....	11
2.1.1.6.1.3. Eserin Yazılış Tarihi.....	11
2.1.1.6.1.4. Eserin Muhtevası.....	12
2.1.1.6.2. Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş ve Eseri Zafernâme-i Sultan Murad Han Hakkında Bilgiler.....	12

2.1.1.6.2.1. Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş'un Hayatı.....	12
2.1.1.6.2.2. Zafernâme-i Sultan Murad Han Eseri.....	13
2.1.1.6.3. Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi ve Eseri Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) Hakkında Bilgiler.....	14
2.1.1.6.3.1. Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendinin Hayatı.....	14
2.1.1.6.3.2. Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad).....	15
2.1.1.6.4. Yazarı Bilinmeyen Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız Adlı Eser Hakkında Bilgiler.....	16
2.1.1.6.5. Değerler Eğitimi.....	17
2.1.1.6.5.1. Değer.....	17
2.1.1.6.5.2. Eğitim.....	17
2.1.1.6.5.3. Değerler Eğitimi.....	17
2.1.1.6.6. Yönerge-Projenin Dayanakları.....	20
2.1.1.6.7. MEB Değerler Eğitimi Projesinde Yer Alan Değerler.....	21
2.2. İlgili Araştırmalar.....	22
BÖLÜM III.....	26
YÖNTEM.....	26
3.1. Araştırma Modeli.....	26
3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	27
3.3. Veri Toplama Süreci.....	27
3.4. Veri Toplama Araçları.....	28
3.5. Verilerin Analizi.....	28
BÖLÜM IV.....	29
BULGULAR VE YORUM.....	29
4.1. Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed Adlı Eserinde Yer Alan Değerlerin Tespiti ve Analizi.....	29
4.1.1. Alt Problemler.....	29
4.1.1.1. Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	29
4.1.1.2. Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	29
4.1.1.3. Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	30
4.1.2. Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed Eseri Değerler Tablosu.....	30
4.1.3. Değerler.....	31
4.1.3.1. Sevgi.....	31

4.1.3.1.1. Allah Sevgisi.....	31
4.1.3.1.2. Kur'an-ı Kerim Sevgisi.....	34
4.1.3.1.3. Hz.Muhammet Sevgisi.....	34
4.1.3.1.4. Padişah Sevgisi.....	38
4.1.3.1.5. Muhabbet ve Aşk.....	46
4.1.3.2. Sorumluluk.....	48
4.1.3.3. Saygı.....	61
4.1.3.4. Hoşgörü-Duyarlılık.....	67
4.1.3.5. Özgüven.....	67
4.1.3.6. Adil olma.....	76
4.1.3.7. Cesaret, Liderlik.....	83
4.1.3.8. Dostluk.....	88
4.1.3.9. Yardımlaşma-Dayanışma.....	89
4.1.3.10. Doğruluk, dürüstlük.....	96
4.1.3.11. Vatanseverlik.....	101
4.1.3.12. İyilik yapmak.....	108
4.1.3.13. Çalışkanlık.....	114
4.1.3.14. Paylaşımçı Olmak.....	121
4.1.3.15. Şefkat (Merhamet).....	123
4.2. Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş'un Zafernâme-i Sultan Murad Han	
Adlı Eserinde Yer Alan Değerlerin Tespiti ve Analizi.....	136
4.2.1. Alt Problemler.....	136
4.2.1.1. Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	136
4.2.1.2. Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	137
4.2.1.3. Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	137
4.2.2. Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş'un Zafernâme-i Sultan Murad Han	
Eseri Değerler Tablosu.....	138
4.2.3. Değerler.....	138
4.2.3.1. Sevgi.....	138
4.2.3.2. Sorumluluk.....	148
4.2.3.3. Saygı.....	152
4.2.3.4. Hoşgörü-Duyarlılık.....	156
4.2.3.5. Özgüven.....	159

4.2.3.6. Adil Olma.....	160
4.2.3.7. Cesaret-Liderlik.....	161
4.2.3.8. Yardımlaşma, Dayanışma.....	162
4.2.3.9. Doğruluk, Dürüstlük.....	163
4.2.3.10. Vatanseverlik.....	164
4.2.3.11. İyilik Yapmak.....	167
4.2.3.12. Çalışkanlık.....	167
4.2.3.13. Paylaşımçı Olmak.....	170
4.2.3.14. Şefkat (Merhamet).....	172
4.2.3.15. Selamlaşma.....	173
4.3. Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) Adlı Eserinde Yer Alan Değerlerin Tespiti ve Analizi.....	174
4.3.1. Alt Problemler.....	174
4.3.1.1. Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	174
4.3.1.2. Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	174
4.3.1.3. Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	175
4.3.2. Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) Adlı Eseri Değerler Tablosu.....	175
4.3.3. Değerler.....	176
4.3.3.1. Sevgi.....	176
4.3.3.2. Sorumluluk.....	178
4.3.3.3. Saygı.....	180
4.3.3.4. Hoşgörü-Duyarlılık.....	183
4.3.3.5. Özgüven.....	184
4.3.3.6. Adil Olma.....	186
4.3.3.7. Cesaret, Liderlik.....	188
4.3.3.8. Nazik Olmak.....	189
4.3.3.9. Yardımlaşma, Dayanışma.....	189
4.3.3.10. Temizlik.....	191
4.3.3.11. Doğruluk, Dürüstlük.....	192
4.3.3.12. Vatanseverlik.....	195
4.3.3.13. İyilik Yapmak.....	198
4.3.3.14. Çalışkanlık.....	201

4.3.3.15. Paylaşımçı Olmak.....	206
4.3.3.16. Şefkat-Merhamet.....	207
4.4. Yazarı Bilinmiyor. Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız Adlı Eserde Yer Alan	
Değerlerin Tespiti ve Analizi.....	210
4.4.1. Alt Problemler.....	210
4.4.1.1. Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	210
4.4.1.2. Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	210
4.4.1.3. Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	211
4.4.2. Yazarı bilinmiyor. Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız Adlı Eserdeki Değerler	
Tablosu.....	212
4.4.3. Değerler.....	212
4.4.3.1. Sevgi.....	212
4.4.3.2. Sorumluluk.....	216
4.4.3.3. Saygı.....	217
4.4.3.4. Hoşgörü-Duyarlılık.....	218
4.4.3.5. Özgüven.....	218
4.4.3.6. Adil Olma.....	219
4.4.3.7. Cesaret, Liderlik.....	221
4.4.3.8. Yardımlaşma, Dayanışma.....	222
4.4.3.9. Doğruluk, Dürüstlük.....	223
4.4.3.10. Vatanseverlik.....	224
4.4.3.11. İyilik Yapmak.....	225
4.4.3.12. Çalışkanlık.....	228
4.4.3.13. Şefkat-Merhamet.....	228
BÖLÜM V.....	230
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	230
5.1. Sonuç ve Tartışma.....	230
5.2. Öneriler.....	236
KAYNAKLAR.....	238
EKLER.....	241
EK-1.....	242
ÖZGEÇMİŞ.....	257

KISALTMALAR

bk.	: Bakınız
c	: Cilt
çev	: Çeviren
H	: Hicri
Hz	: Hazret-i
K	: Kaside
KT	: Kıt'a
M	: Milâdî
MS	: Mersiye
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
s	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
yy	: Yüzyıl

TABLolar DİZİNİ

<u>Tablolar</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1 Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultân Mehmed Eseri Değerler Tablosu.....	30
Tablo 2 Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş'un Zafernâme-i Sultân Murad Hân Eseri Değerler Tablosu.....	138
Tablo 3 Kara Çelebi-zâde Abdülazîz Efendi'nin Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) Adlı Eseri Değerler Tablosu.....	175
Tablo 4 Yazarı Bilinmiyor. Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız Adlı Eserdeki Değerler Tablosu.....	212

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmaya temel teşkil eden problem durumu, problem cümlesi ve alt problemler ile araştırmanın amacı, önemi ve sınırlılıklarına yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Osmanlı Devleti'nin kuruluş, yükselme ve duraklama dönemlerinde yani 15. 16. ve 17. yüzyıllarda yeni topraklar ele geçirerek Allah'ın adını duyurma ve İslâm dinini yayma hedefi tüm hükümdârların gâyesi olmuş, devletin de resmî politikası haline gelmiştir. Yüce Allah'ın yolunda şehâdete ermek ya da gazilik makamına erişmek için, başta cihangir padişahlar olmak üzere askerî ve siyasî yöneticilerin tamamı tarafından fütuhâtlara girişilmiştir. Elbette, 16. yüzyılda üç kıtaya milyonlarca kilometrekarelik topraklara ulaşmış, tarihin gördüğü en güçlü imparatorluklardan birini kurmak hiç de kolay bir durum değildir. Bu hedefe ulaşmak için gazi hünkârların ve devlet adamlarının üstün vasıflara, büyük fedakarlıklara ve en önemlisi de yüce değerlere sahip olmaları gerektiği beklenen durumdur.

Günümüzde, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), atalarımızdan bizlere miras kalan değerlerin önemini kavratmak için “Değerler Eğitimi” adıyla okullarda bir dizi etkinlikler yapılmasını planlamıştır. Bu etkinlikler her ilin Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından eğitim ve öğretim yılının başında tüm okullara bir plan dahilinde resmî yazı ile gönderilmekte, örnek etkinlikler sunularak çalışmalar yapılması istenmektedir. Her ayın değerleri, bu plan doğrultusunda okul idareleri tarafından öğretmenlere tebliğ edilerek, kültürel, sosyal ve sportif etkinlikler ile projenin yürütülmesi beklenmektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı sadece sınavlar bazında akademik yeterliliği değil, artık manevî ve insanî alanlarda da ilerleme ve yükselme hedefini gündemine almıştır. Bu bağlamda yapılan çalışmalar, okul komisyonları tarafından bir rapor halinde ay

sonlarında bağılı buldukları İlçe/İl Millî Eğitim Müdürlüklerine gönderilmekte, işleyiş bu şekilde yürütülmektedir.

Bu çalışma ile, günümüzde belirlenen ve uygulanan değerler eğitiminde yer alan değerlerin, Osmanlı Devleti'nin kurulması ve büyümesini konu edinen fetihnâmelerdeki yerinin saptanılması ve bu değerlerin kullanım sıklığının belirlenmesine çalışılmıştır.

1.2. Problem Cümlesi

Bu araştırmanın problemini “ Millî Eğitim Bakanlığı Değerler Eğitimi Projesine göre Fetihnâmelerde yer alan değerler nelerdir? ” sorusu oluşturmaktadır.

1.2.1. Alt problemler. Hazırlanan çalışmada aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda uygulanan değerler eğitimi projesinde bulunan değerlerden hangileri fetihnâmelerde yer almaktadır?
2. Değerler eğitimi projesindeki değerlerin fetihnâmelerdeki kullanım sıklığı ne orandadır?
3. Osmanlı Devleti'nin kurulma ve yükselme döneminde yazılan fetihnâmeler ile duraklama döneminde yazılan fetihnâmeler karşılaştırıldığında, değerlerin yer alması bakımından dönemler arasında farklılıklar görülmekte midir?

1.3. Araştırmanın Amacı

Değer eğitimi, değerlerin bilinçli ve açık bir şekilde öğretilmesi ve doğrudan veya dolaylı olarak insanların değerler hakkındaki anlayışlarını geliştirmek, onların toplum içerisinde bir üye olarak davranabilmeleri için gerekli olan bilgi, becerilerin kazandırılmasıdır (Keskin, 2016, s. 77). Değerler eğitimi öğrencilere vermenin en önemli yollarından birinin Türk edebiyatındaki eserler olduğu düşünülmektedir. Yazarların ve şairlerin yaşadıkları kültürü yansıttıklarından hareketle değerler eğitimi vermekte edebî eserlerin kaynak olarak kullanılması mümkündür.

Osmanlı Devletinin hızlı bir şekilde yükselişe geçerek kısa zamanda dünyaya hükmeden bir devlet olmasında bu değerlerin en önemli etken olduğu aşikârdır. Günümüzde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda öğrenim gören öğrencilerin bu eserlerle tanışmaları önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin fetih geleneği üzerine yazılan eserler olan fetihnâmelerin, günümüzde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda uygulanmaya çalışılan “Değerler Eğitimi Projesi” bakımından incelenerek, geçmiş ile gelecek arasında bir bağlantı kurulması amaçlanmaktadır.

1.4. Araştırmanın Önemi

Millî Eğitim Bakanlığı Değerler Eğitimi Projesi ile okullarda okuyan öğrencilere, Türk milletinin yüce değerlerini hatırlatmak ve yeniden tam anlamıyla bu değerleri kazandırabilmek için bir dizi çalışmalar yürütülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti genç nesillerinin hedeflenen donanımlara kavuşmaları, ülkenin muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkmasında önemli bir aşama olarak görülmektedir. Günümüzde değerler eğitimi projesiyle eğitimin kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmekte, buna bağlı olarak da Türkiye Cumhuriyeti devletinin yükselmesi hedeflenmektedir. Bu noktada, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde dünya medeniyetinin zirvesine varması ve yüzlerce yıl dünyayı yönetmesi önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti'nin sultanları, yöneticileri, ordusu ve milletiyle kenetlenerek, yüce değerleri haiz olarak yüzyıllara damga vuran başarıları gösterebildiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, genç Türkiye Cumhuriyeti nesillerinin geçmişte atalarının başarılarını içeren fetihnâmelerdeki değerlerin farkına varmalarının önemli olacağı değerlendirilmektedir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada incelenen dört eser, kuruluş, yükseliş ve duraklama dönemlerinde feth edilen yerlerin anlatımı ile sınırlıdır. Devletin kurulduğu 14. yüzyıl ile gerileme dönemlerini içeren 18. ve 19. yüzyıllara ait eserlere yer verilmemiştir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

1. Araştırmanın birinci bölümünde, fetihnâmelerin tanımı, içeriği ve önemi üzerinde durulmaktadır.
2. Çalışmanın ikinci bölümünde, Millî Eğitim Bakanlığı Değerler Eğitimi Projesinde yer alan değerlerin uygulanması ve önemi hakkında bilgi verilmektedir.
3. Araştırmanın üçüncü ve son bölümünde ise; Fetihnâmelerdeki değerlerin tespiti ve değerlendirilmesi (bulgu ve yorumlama) yapılmıştır.

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Kuramsal Çerçeve

Bu bölümde araştırmanın konusu ile ilgili alanyazın bilgisi taranarak araştırmanın kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur.

2.1.1. Fetihnâmeler

2.1.1.1. Fetihnâmelerin menşei ve önemi. Hz. Peygamber ve sahabiler tarafından İslam dininin civar yörelere ve milletlere yayılması için gerçekleştirilen seferler, gazalar ve askerî hareketlere ortak ad olarak “fetih” isminin verildiği görülmektedir.

Oğuz Kağan destanında “daha deniz, daha müren” diyerek Kızıl Elma hedefi ile topraklar kazanmayı amaç edindiği görülen Türk milletinin, kitleler halinde İslâm dinini kabul etmesiyle birlikte bu hedeflerin yeniden ele alındığı bir gerçektir. Yüce Allah’ın adını ve dinini yayma yani “İ’la-yı Kelimetullah” aşkıyla ve hedefiyle kendine sorumluluklar biçen Türk devleti yöneticilerinin yeni topraklar ele geçirerek, milyonlarca kilometre topraklara sahip asırlara hükmeden devletler kurmalarının önünü açmıştır. Bu askerî hareketleri ayrıntılı bir şekilde ülke içinde ve dışında ölümsüzleştirmek için fetihleri anlatan nâmelerin oluşturulması kaçınılmaz olmuştur.

Askeri hareketleri konu olarak alan bu tür, zafernâme, gazavâtnâme, beşaretnâme , tehditnâme, sefernâme gibi çeşitli adlar altında, yazıldığı kitlelere göre farklı üslûplarla karşımıza çıkmaktadır. Beşaretnâmeler Müslüman halka müjdeleme maksadıyla yazılırken, tehditnâmeler gayr-i Müslimlere de korku vermek mahiyetinde yazılmıştır. Bu eserler, düşman içlerine yapılan akınları, düşmanın yenilmesiyle biten savaşları, bir şehrin ya da kalenin alınışını mutantan bir şekilde hikâye etmektedirler (Karacan, 1991, s.51).

Fetihnâmelerin İslâm fütihat tarihinde önemli bir yere sahip olan Türklerde de “muştuluk” şeklinde isimlendirildiği 15. yy. Türk kaynaklarında görülmektedir (Aksoy, 1994, s.471). Fetihnâmeler’i edebî metinler olarak gören ve sadece edebiyata mal eden kimi araştırmacılara göre ise; düşmanın yenilgisiyle biten

savaşlar “zafernâme”, bir şehrin ya da kalenin alınışını anlatan eserlerde “fetihnâme” şeklinde adlandırılarak bir ayrıma gidilmiştir (Karacan, 1991, s.5).

Savaşları destansı bir hava içinde anlatan fetihnâmeler, tarihî olaylara hayat veren, onları tarih ve Türklük şuuruyla ayakta tutan eserlerdir. Türk edebiyatında daha çok manzum olarak ve mesnevi şeklinde düzenlenen fetihnâmeler, zafernâmeler, gazavâtnâmeler konu itibarıyla birbirlerinden farklı değildirler. Bu tür eserlerdeki adlandırmalar müelliflerin tercihinin bir sonucudur (Erkan, 1994, s.439).

İslâm coğrafyasında doğan, büyüyen ve gelişen fetih mektupları bugünkü manada karşılığını ise Osmanlı Devleti’nde bulmuştur. Büyük Selçuklular, Harzemşahlar, Anadolu Selçuklular, İlhanlılar, Timurlar ve Safevîler’de de bu geleneğin sürdüğü anlaşılmaktadır. Ortaçağ İslâm dünyasında da bu gelenek devam etmiştir. Bu dönemde de hükümdarlar kazandıkları zaferleri bildirmek, ülke içinde ve dışında otoritelerini korumak ve güçlerini göstermek için süslü ifadelerle yazılmış mektupları civar devletlere gönderiyorlardı (Aksoy, 1994, s.470).

2.1.12. Fetihnâmeler’in yazılış sebepleri ve gayeleri. Düşmana karşı zafer kazanan hükümdarlar, çeşitli şayialara fırsat vermemek ve gerek içerde gerekse dışarıda kendisine hücum için fırsat bekleyenlerin ümitlerini kırmak için mutantan fetihnâmelerle zaferlerini her tarafa bildirmek mecburiyetindeydiler (Pakalın,1993, s.614). Ülke içerisinde şenlikler yapılarak tebşir edilen fetihnâme’ler, dost devletlere müjde olarak gönderilirdi. Kendisine dost olmayan devletin dostu olan devletlere de onları müteessir etmek için kasten gönderilirdi. Genellikle sefaret heyetleri vasıtasıyla ganimet olarak alınmış hediyeler eşliğinde, bazen de savaşta öldürülenlerin başları ve alınan esirlerle gönderilen bu mektuplar, düşman devletlere de bir tehdit mahiyetindeydi (Aksoy, 1994, s.470).

2.1.13. Fetihnâmeler hakkında bilgiler. İlk örneklerine Arap edebiyatında rastlanan bu tür eserlerin (Aksoy, 1994, s.470) sayısı oldukça fazladır. Müelliflerin tercihi sonucu değişik isimlerle kaleme alınan bu eserlerden fetihnâme olarak adlandırılanlar genel olarak şunlardır:

1. Fetihnâme-i Sultan Mehmed; Kıvâmî tarafından 1490 yılında kaleme alınarak II. Bayezid'e takdim edilmiştir. Eser Franz Babinger tarafından tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır.
2. Fetihnâme-i İnebahtı Moton; İnebahtı ve Moton seferlerine katılan II. Bayezid devri şairlerinden Sinoplu Safâî tarafından manzum olarak kaleme alınmıştır.
3. Fetihnâme-i Diyar-ı Arap; kendisinden silahşör olarak bahseden müellif Yavuz Sultan Selim zamanında yaşamıştır, Mısır seferinden bahseder.
4. Fetihnâme-i Kamaniçe; Nâbî tarafından yazılmıştır, IV. Mehmed zamanını anlatır.
5. Fetihnâme-i Belgrad; Mustafa Münif tarafından yazılmıştır. I. Mahmut zamanıdır.
6. Fetihnâme-i Belgrad; Koca Ragıp Paşa tarafından kaleme alınmıştır. I. Mahmut zamanı anlatılır.
7. Fethi Konstantiniyye ; Mehmed Esad efendi tarafından II. Mahmud'un emriyle kaleme alınmıştır (Aksoy, 1994, s.472).

2.1.14. Fetihnâmeler'in şekli ve muhtevası. Mukaddime sayılabilecek baş kısmı gönderildiği yerin durumuna uygun âyet, hadis ve kelâm-ı kibarlarla süslenen ve diplomatiğin mühim belgelerinden olan fetihnâmelerin özel yazılış şekilleri vardır. Genellikle mesnevî tarzında yazılan eserler, Allah'a hamd, Peygamber efendimize salevât ile başlamaktadır. Dört halifeye, Hz. Ali'nin oğullarına, Hz. Hamza'ya ve Hz. Abbas'a methiyeler düzülmesi de görülmektedir (Şami akt. Lugal, 1987, s.35). Fetihnâme hangi devlet büyüğü tarafından yazdırılmışsa, o devlet büyüğü ve soyu sülalesi methedilirdi. Yine bu devlet büyüğünün üstün cesaretlerinden övgüyle bahsedilmektedir. Daha sonra esere konu olan mevzu ise uzun uzadıya abartılı bir şekilde anlatılmaktadır (Aksoy, 1994, s.470). En son ise çevre devletlere zafer

haberinin gönderilmesi ve bu fetihnâmenin kimle gönderildiği gibi konulardan bahsederek, padişahın Allah'a duasıyla bitirilmektedir (Şami akt. Lugal, 1987, s.35).

2.1.15. Fetihnâmeler'in tarihi, hukukî, siyasî, askerî, edebi ve ilmi değeri. Fetihnâmeler mevcut ülke sınırlarının dışında kutsî değerler uğruna toprak genişletme ve yeni topraklar ele geçirme mücadelesinin edebî bir şekilde ifadesidir. Bu eserler, kudretli padişahları, onların "zerrin-ser alemlerle" her daim Yüce Allah'ın mübarek adını tanıtmaya ve kabul ettirmeye gayesiyle yeni topraklara hareket eden ordusunu ihtivâ eder. Öyle ki iktidar mücadelesi için şehâdete gönderilen sultanın kardeşleri, evlatları insanı o dönemin tarihî gerçeklerini düşünmeye sevk ederken, bir yandan da padişahların savaş meydanında arz-ı endâm ederek yiğitliklerini göstermesi cesur liderlerin fetihlerdeki hayatiyetini gözler önüne serer.

Savaş hazırlıkları emrini alan vezirlerin gayretleri, ordunun büyük bir coşkuyla sefere hazırlanması, menzillerin belirlenerek hareketin başlaması, bağlılıklarını bildiren beylerin sultanların eteğini öpmeleri, padişahın büyük bir özgüven içinde emirler vermesi, harpte canlarını din ve Hak yolunda feda etmeyi göze alarak savaşan yiğitler, cenkten köşe bucak kaçan prensler velhasıl o dönem gerçekleşen tüm hadiseler inceden inceye bu eserlerde yer alır.

Fetihnâmeler, elde edilen zaferin hemen ardından kaleme alındıkları için çok fazla bilgi kaybına uğramazlar. Bu nedenle değerli birer tarihi kaynak niteliği taşırlar. Ancak çoğu zaman subjektif değerlendirmelerle yazılmış oldukları için, bu eserlerde verilen bilgilerin dikkatle ve diğer kaynaklarla karşılaştırılarak kullanılması gerekmektedir (Aksoy, 1994, s.470).

Fetihnâmeler her hususa dair bilgiler içermektedir. O dönemde geçerli olan paranın adı, vasıfları, feth edilen yerlere konulan vergilerin miktarı, savaşta esir alınanların sayısı ve alınan esirlerin vergiye tabi tutulmaları (Daş, 2003, s. 212) gibi bilgiler bu tür eserlerin içerdiği bilgilerin bir kısmıdır.

Fetihnâmelerde askerî açıdan da önemli bilgilere rastlanmaktadır. Özellikle dönemin savaş taktikleri, savaşa başlamadan önceki ritüeller, istihbarat sistemi ve savaş anında askerlerin motivasyonu gibi bilgilerle yer verilmiştir: Az sayıda askeri ileri göndererek, onunla düşmana cesaret vermek ve kendisini aciz göstererek, düşmanı pusuya çekip çok sayıda askerle hücum etmek... veya az olan askerî çok göstermek

ve bu şekilde düşmanı yıldırım maksadıyla her süvarinin atının iki tarafına birer ağaç bağlanması ve bu ağaçların toz toprak kaldırarak orduda çok sayıda asker varmış gibi zannedilmesini sağlamak (Şamî, akt. Lugal, 1987, s.30-95-106). Fetihnâme türü eserlerdeki savaş taktiklerinden sadece birkaçıdır. Fetihnâmeler, o günün törenlerinde kullanılan birçok tarihî kelimeyi günümüze taşımaları açısından ise ilmi bir değere sahiptirler. Fatih Sultan Mehmed Otlukbeli zaferinin ardından Doğu Anadolu halkına Uygur harfleriyle yazılmış bir Fetihnâme göndermiş ve o tarihte Akkoyunlular'ın kullandığı terimleri kullanmıştır (Aksoy, 1994, s.470). Bu bilgiler ışığında o günün şartlarında Doğu Anadolu halkının Uygur harfleri ile yazıp konuştukları ve Akkoyunlular'la aynı terimleri kullandıklarını söyleyebiliriz.

Bu eserler hukukî ve siyasî açıdan ise; savaşın neden başladığını hangi tarafın savaşın başlamasına sebep olduğunu anlatmakta ve devletlerin hangi ideoloji uğrunda savaştıklarının ipuçlarını vermektedir. Savaş esirlerine yapılan muamelelerden, esirlerden ve fethedilen topraklardan alınan vergilerden de bahseden bu eserlerde; savaşta bozguna uğrayıp da baba oğula bakmayıp dağılan orduya, hükümdarların nasıl ferman eylediği, savaştan kaçanlara nasıl ceza verildiği gibi bilgilerin de örneklerini görmekteyiz (İnalçık, 1978, s.12). Ayrıca bu eserler, dönemlerinin siyasî dalgalanmaları hakkında da bizlere ipucu vermektedir. Devletlerin ihtişamlı olduğu zamanlarda yazılan fetihnâmeler ile duraklama ve zayıflama dönemlerinde yazılan fetihnâmeler hem sayı bakımından hem de yazılışlarındaki ruh bakımından farklılık göstermektedirler. Bu farklılığı en açık şekilde Osmanlı Devleti'nde görmekteyiz. Kanuni döneminde devrin ihtişamına bağlı olarak çok sayıda Selimnâme, Süleymannâme yazılırken, duraklama dönemlerinde bu sayı azalmaktadır. Devletin dağılmaya başladığı dönemlerde ise tekrar bu sayının artması dikkat çekicidir. Buna Osmanlı Devleti'nin toprak kaybetmeye başlaması, dört cephede düşmanla savaşmak zorunda kalması gibi faktörler sebep gösterilebilir. Yükseliş dönemi eserleri bir amaç uğruna fetih ruhuyla yapılan savaşların haşmet ve azametini yansıtırken, duraklama ve gerileme dönemi eserleri acılarıyla dolu, ümitsiz, arzuların ve beklentilerin parlayıp sönen son kıvılcıkları olarak kalır (Karacan, 1991, s.6). Ayrıca devletlerin güçlü olduğu dönemlerde İslâm'ı yaymak ve cihana hâkim olmak düşüncesinin damgasını vurduğu bu eserlerde, devletin zayıflamasıyla beraber devleti, milleti ve dini kurtarmak için yapılan savaşlardan bahsedilmektedir (Hayri ve Birinci, 1988, s.307).

Fetihnâmelerde geçmiş dönemlere ait birçok bilgiler yer almaktadır. Ancak hamasî duyguların mübalağalı bir şekilde yer almasından dolayı bazı bilgilerin gerçeklikten uzak olabileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Buna rağmen yazarların genel anlamda fethi gerçekleştiren ordunun içinde yer alması ya da fethi yaşayan ilk ağızlardan dinleyerek eserlerini kaleme almalarının çok önemli olduğu düşünülmelidir. Her şeye rağmen yekun bakımından çok sayıda olmayan bu eserlerin geçmiş dönemlerin birçok tarihî, sosyal, kültürel ve siyasî yapısına ışık tutacağı yadsınamaz bir gerçektir.

2.1.1.6.1. Kıvâmî ve eseri fetihnâme-i sultan mehmed hakkında bilgiler

2.1.1.6.1.1. *Kıvâmî'nin hayatı.* Kıvâmî'nin hayatı hakkında kesin olarak bildiğimiz tek şey Fatih ve Yıldırım Bayezid dönemlerinde yaşamış olmasıdır. Bunu, onun yazmış olduğu, Fatih ve Bayezid dönemlerini kapsayan olayları anlatan Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinden anlıyoruz. Eserde Kıvâmî ismi beş yerde geçiyor. Franz Babinger ismin üç yerde geçtiğini belirtmiştir (Kıvâmî, akt. Babinger, 1955, s.V).

Babinger, Kıvâmî ismi konusunda “İşbu mahlasın bir Kıvâm ed-dîn lakabına tevafuk etmesi muhakkak olup bunun da bir Yusuf yahut Kasım alemine (ismihâs) aidiyeti muhtemeldir.” (Kıvâmî, akt. Babinger, 1955, s.V). Ancak 15.yy.’ın ikinci yarısında Kıvâm ed-dîn Yusuf yahut Kıvâm ed-dîn Kasım adını taşıyan birden çok kişi görülmektedir. Franz Babinger bu kişilerin aşağıdaki şahıslardan biri olma ihtimalinden söz etmektedir. Bunlardan birincisi müderris ve molla Kıvâm ed-dîn Kasım b. Ahmed b. El Cemâlî ve Kadı Kıvâm ed-dîn Yusuf b. al-Hasan Hüseyinî’dir. Ancak Babinger 1478-1511 senelerinde defterdar olan Kıvâm ed-dîn Kasım adlı şahsın fetihnâme yazarı olarak tanınmaya daha müsait olduğunu söyler.

Kıvâm ed-dîn Yusuf b. el-Hasan Hüseyinî hakkında Babinger “Osmanlı Tarih Yazar ve Eserleri” adlı kitabında aşağıdaki bilgilere yer vermektedir. “Kıvâm ed-dîn Yusuf’un hayatı hakkındaki bilgi, Şirazlı olup itikadından dolayı genç iken oradan hicret ederek sonraları Bağdat’a kadı olduğundan ibarettir. Daha ziyade Kâdî-i Bağdâd diye tanınmıştır. Şah İsmail’in zuhuru ile Şiîliğin güçlenmesi üzerine Bağdad’ta oturamadı. Önce Mardin’e, sonra da içerilere gitti. Sonunda İstanbul’da

Sahn müderrisi oldu. Bir kaynağa göre 922/1516 yıllarında başka kaynaklara göre de 819/1512 yılında orada öldü.

Kıvâmî ismini taşıyan diğer müelliflerin bulunması fetihnâme eserini veren Kıvâmî'nin kimliğinin ortaya çıkmasını engeller. Mevcut tüm ihtimaller gözden geçirildikten sonra fetihnâmenin yazarının Defterdar Kıvâmeddîn Kasım olduğu söylenebilir. Kıvâmî'nin kendi hayatı ile ilgili verdiği bilgiler oldukça yetersiz ve yazarın şahsiyetini ortaya koyacak kadar net değildir. “Hakikat olarak söylenebilecek nokta, onun hayli zaman II. Mehmed’in sarayında ve muhtelif seferlerinde ordusunda bulunduğudır. Geçim durumu bozuk olan müellif, bu tesellisiz hayatına zaman zaman işaret etmekten yorulmamaktadır. Sultan’ın elinden diğer birçok musahipler gibi mükâfat alabilmek ona nasib olmamıştır. İşte bu sebepten II. Mehmed’in oğluna dert yanmış, bu şikâyet II. Bayezid’i, ihtiyar adamın, babası için bir Fetihnâme yazma hususundaki arzusunu tervice mahza bir lütuf olarak sevk etmiştir. Müellif, Sultan II. Mehmed’in seferlerinden birkaç bölümü Bayezid’e okumuş, bu suretle eserini hitama erdirmesi için emir almıştır. Bu suretle yazılan eserin 25 bölümü Fatih’e ve onun devamı olan 3 tanesi ise II. Bayezid’e aittir.

2.1.1.6.1.2. *Eserin adı.* Eserin adı sadece bir yerde fetihnâme olarak ifade edilmiştir.

“Okıduk adını hem fetihnâme

Haber virdük bu resme has u câma” (319/4)

Ancak bu konuda Franz Babinger şunları söyler: “Eserin ismi metinde değişiktir. 317. sayfanın aşağıdan 5. satırında (317/10) Dastan-ı feth olarak, 319/5 te yukarıda ise fetihnâme (319/4) diye isimlendirilmiştir. Elimizdeki nüshanın kapak yaprağında, sonradan olmakla beraber, II.Bayezid devrinde yazılmış olan termiye şeklinde içtinab edilerek, esere Fetihnâme-i Sultan Mehmed ismi intihab ve tercih edilmiştir.” (Babinger, 1955, s.VII). Buna göre eserin Fetihnâme-i Sultan Mehmed şeklindeki adı daha sonradan eklenmiştir.

2.1.1.6.1.3. *Eserin yazılış tarihi.* Eserin yazılış tarihi yine eserde şu şekilde ifade edilmiştir.

“Resûl’ün hicretinden dinle bu dem

Sekiz yüz oldı toksan üç oldı dahî hem” (319/12)

Franz Babinger ise bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“ (160-a) (319) yaprağında, eserin bir Cuma günü öğleden evvel (Zuha vakti) ve 895 yılının mah-i cumadeyninde, yani nisan ortasından takriben haziran ortasına kadar olan zaman içinde ikmâl edildiği yazılıdır.”

2.1.1.6.1.4. Eserin muhtevası. Franz Babinger eserin muhtevası konusunda şunları söyler:

“Muhtevasına gelince, eser, gayri müsavi uzunlukta 28 bölüme ayrılmıştır. Zamanın adetlerine uyularak, bölümleri takdim edilen başlıklar Farsça yazılmıştır. Son bölüm, müellifin bir hatimesiyle kapanmaktadır. Nesir olan metne 108 tane manzume katılmıştır. Bunlar arasında bir Medihîye-i Sultan Mehmed Han Gâzi ve aynı Sultan için söylenmiş bir de mersiye, bundan başka “Kaside der tasvir-i Sultan Bayezid Han” ve yine bir “Kaside-i feth fi med-i Sultan Bayezid Han Gazi” bulunmaktadır.” (Kıvâmî, 1955, s.VII).

Görüldüğü gibi eser nazım ve nesir karışık olarak yazılmıştır. Eserde 114 tane manzûme vardır. Bu manzûmelerde toplam 2316 beyit yer almıştır.

2.1.1.6.2. Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş ve Eseri Zafernâme-i Sultan Murad Han hakkında bilgiler.

2.1.1.6.2.1. Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş’un hayatı. “Osmanlı Tarih Yazarları” adlı eserinde M. Orhan Bayrak Rahîmîzade ile ilgili olarak şunları kaydeder: “Yazmış olduğu eserinde 16. yüzyılda yaşadığı anlaşılmaktadır. Hayatı hakkında başka bilgi bulunamadı.” (Bayrak, 1982, s.1978).

Babinger ise “... bu yazar hakkında bildiğimiz Dergâh-ı Âli’de çavuş olduğundan ibarettir.” (Babinger, 1955, akt. Üçok, 1982, s.122).

Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş’un hayatı ile ilgili tek kaynak Ahdî’nin Gülşen-i Şuara (Ahdî Tezkiresi)’ sıdır.

Agâh Sırrı Levend'de Rahîmîzade'den sadece Ahdî tezkiresinde bahsedildiğini kaydeder (Levend, 1956, s. 90).

Yirmi yedi tezkirenin tarandığı “Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü”nde de Rahîmîzade sadece Ahdî'de geçmektedir (İpekten ve İsen, 1988, s. 184).

Ahdî eserinde şu bilgileri verir:

“Harîmî beğ, Kütahyalıdır. Kütahya'da Alaybeği olan Rahîmî Beğin oğludur. Halen Padişahın asakir-i muzaffer safları içre çavuştur. Peder-i büzürg-varî gibi âli-teber olup zeametle mutasarrıftır.”

Ahdî'ye göre belâgatı , fasihliği ve musâhabeti sebebiyle “ emr-i padişah-ı cihangir ile sene selâse ve semânîn ve tis'a-mie (983/M.1575) şehr-i recebinde diyar-ı Bağdat'a gelüp mezâret-ı evliyaullah ve merâkîd-ı asfiyâyı ziyaretle behre-mend müyesser ve mukadder oldukta her birinin ruhunu gazelle tazîz etti. ”

Yukarıda verilen tarihte Osmanlı Padişahı III. Murad'dır. Yani Rahîmîzade III. Murad'ın emriyle Bağdat'a gitmiştir.

Rahîmîzade'nin hayatı hakkında başka bilgi bulunamamıştır. Dolayısıyla ölüm tarihi ve nerede öldüğü de meçhul kalmıştır.

2.1.1.6.2.2. *Zafernâme-i Sultan Murad Han eseri.* Rahîmîzade, Lala Mustafa Paşa'nın 1578 tarihinde şark serdarlığına atanmasıyla başlayan olayları Çıldır, Tiflis ve Şirvan fetihlerini ve Kars şehrinin imarını görmüş ve yazmıştır.

Rahîmîzade, Lala Mustafa Paşa ile baba dostudur. Nitekim Serdar Kütahya'ya geldiğinde onun bu sefere katılmasını ve gördüklerini yazmasını istemiştir. Rahîmîzade olaylara bizzat şahit olmuş ve kaleme almıştır. Eser 53 varaktır. Eserin yazıldığı yıl belli değildir. Ancak bu eserinden sonra kaleme aldığı *Gencine-i Feth-i Gence* 1590 yılında yazıldığına göre, “Zafernâme” 1590 yılından önce yazılmıştır.

Talik hattı ile yazılan *Zafernâme-i Hazret-i Sultan Murad Han* dört bab, dokuz fasıl ve bir hatimedden ibarettir.

2.1.1.6.3. Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi ve Eseri Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) hakkında bilgiler

2.1.1.6.3.1. *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendinin hayatı.* Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi zamanının en önemli fıkıh alimlerinden biridir. Aynı zamanda şair, edip ve tarihçidir. Ravzatü'l-Ebrar adlı eseriyle şöhret bulmuştur. IV. Murat (1623-1640), Sultan İbrahim (1640-1648) devirlerini yaşamış ve IV. Mehmet zamanında da önemli bir mevki olan meşihat makamına gelmiştir. Abdülaziz Efendi, Osmanlı Devleti'ne hizmet eden eski ve muteber bir aileden gelmektedir. Ceddi Hüsameddin Efendi; Fatih devrinin vüzerasından sadrazam Karamanî Mehmet Paşa'nın biraderi ve Kemal Paşa-zâde'nin medrese arkadaşıdır. Sultan Mehmet devri ulemasından Niğdeli Kara Yakub'un damadıdır. Hüsameddin Efendi 926 (1519) tarihinde vefat etmiştir (Altınay, 1980, s.151, 152).

Hüsameddin Efendi'nin Mehmet Hicri adında bir oğlu vardır. Hicri Efendi babası Kara Yakub ailesine bağlı olduğu için Kara Çelebi ünvanını almıştır. Bu tarihten itibaren aile Kara Çelebi nisbesiyle anılmıştır.

Ailesi de ulemadan olan Abdülaziz Efendi Hüsameddin Efendi'nin oğlu olup H.1000 (1591) yılının sonlarına doğru Bursa'da dünyaya gelmiştir. Babasının vefatı üzerine altı yaşında yetim kalan Abdülaziz Efendi ilk eğitimini kardeşi Mehmet Efendi'den almış, medrese tahsilini tamamlayarak Şeyhülislam Sunullah Efendi'den mülazım olmuştur (Şeyhî, akt. Özcan, s.252).

1058 (1648) tarihinde siyâsete karışmış Sultan İbrahim'e ve Sadrazam Ahmet Paşa'ya karşı yeniçeri ocağı ağalarının ayaklanmasına katılan ve sarayı basan ulema arasında yer almıştır. İsyân esnasında Valide Kösem Sultan'a da ağır sözler söylemekten çekinmemiştir.

Nihayet isyan sonucunda Sultan İbrahim hal edilerek yerine IV. Mehmet tahta geçirilmiştir. Cülusu esnasında yedi yaşındaki şehzadeyi sağ kolundan tutarak tahta oturtan Kara Çelebi-zâde idi 1058 (1648). Bu tarihten sonra Abdülaziz Efendi ve Valide Sultanın arası daha da açılmıştır (Altınay, 1980 , s.157).

Cülusu takiben Kara Çelebi-zâde'ye 1058 (1648) yılında Rumeli Kazaskerliği verildi. Bir müddet sonra da Ravzatü'l-Ebrar adlı eserini tamamlayıp Sultan IV. Mehmet'e takdim ederek padişahın iltifatına mazhar olmuştur. Şeyhülislam Hoca Abdürrahim Efendi'nin azlinden sonra, arasının hiç de iyi olmadığı Valide Sultan'ın

tesiriyle çok arzu ettiği şeyhülislamlik makamına geçememiş, Bahai Efendi şeyhülislam olmuştur. Bu duruma çok üzülen Abdülaziz Efendi fıkhâ dair el-Kâfi adlı eserini bizzat padişaha sunmuştur. Padişah tarafından kendisine Rumeli kazaskerliğinin yanında şeyhülislamlik pâyesi verilmiştir. Bu durum Osmanlı tarihinde örneği olmayan bir uygulamaydı.

Aslında Kara Çelebi-zâde'nin bütün emeli kaynaklarda da geçtiği üzere şeyhülislam olabilmektir. Bahai Efendi'nin tütün içmenin günah olmadığına dair vermiş olduğu fetvayla Bektaş Ağa'nın ve onun taraftarlarını kızdırmıştı. Bu gelişmeler üzerine Bahai Efendi azl edilip yerine Bektaş Ağa'nın himmetiyle Abdülaziz Efendi geçmiş 1061 (1651) böylece emeline muvaffak olmuştur.

Kara Çelebi-zâde'nin en büyük hatası siyâsete karışmak olmuştur. Valide Kösem Sultan'ın öldürülmesinden sonra saray ile ağaların arası iyice açılmıştı. Divân-ı Humâyûn önünde taht kurulmuş ve herkese bu sancak etrafında padişahın yanında toplanması için çağrı yapılmıştır. Buna karşılık Ağa kapısı'nda toplanan ağalar da ulemayı yanlarına çağırılmışlardır. Aziz Efendi bu isyanda ağalar yanındaymış. İsyân bir süre sonra padişah lehine sonuçlanınca Abdülaziz Efendi vazifesinden azledilerek arpalığı olan Sakız'a sürülmüştür (1061) (Kaya, 2001, s.381-383).

Aziz Efendi ömrünün son altı yılını Bursa'da geçirmiş, 6 rebiülahir 1068 (6 Ocak 1658) tarihinde cuma gecesini saat beşte vefat etmiş, vasiyeti gereğince Deveciler mezarlığına defn olunmuştur. Şimdi çocuk bahçesi olan bu mezarlığın kaldırılması esnasında mezar taşı kaybolmuştur (Köprülü, 1947, s.136).

2.1.1.6.3.2. *Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad)*. Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi bu eserini sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın isteği üzerine yazmıştır. Abdülaziz Efendi'nin kendisine şöhret kazandıran asıl eseri Hz. Adem'den 1058 (1648) yılına kadar getirmiş olduğu Ravzatü'l-Ebrâr'dır. Zafernâme'nin konusu içerisine giren Revân ve Bağdâd seferleri Ravzatü'l-Ebrâr adlı eserde de anlatılmaktadır. Ancak Ravzatü'l-Ebrâr'da Sultan IV. Murad devri olayları genel olarak anlatılmakta ve müellif bu eserinde Zafernâme'ye göre daha ağır bir dil kullanmıştır. Zafernâme ise sadece Revân ve Bağdâd seferlerini konu alan müstakil bir eserdir.

Müellif Zafernâme'nin te'lif tarihini eserin son bölümü olan Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa için kaleme aldığı yerde 1052 (1652) olarak zikretmiştir.

Muhteva olarak Zafernâme sekiz bölüme ayrılmıştır. Eser IV. Murad'ın Üsküdar'dan Revân'a hareket tarihi olan 21 Ramazan 1044 (10 Mart 1635) den başlar, Kara Mustafa Paşa'nın Kasr-ı Şirin antlaşması ile İran sulhunu temin ettikten sonra İstanbul'a gelişi olan 11 Ramazan 1049 (5 Ocak 1640) tarihine kadar devam eder ve olayları yedi bölümde anlatır. Sonuna eklenen sekizinci bölümde ise Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın ülkeye yaptırdığı imar faaliyetlerinden ve onun üstün yönlerinden bahseder.

2.1.1.6.4. Yazarı bilinmeyen Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız adlı eser hakkında bilgiler. Eserin müellifi bulunamamıştır. Ruhi eliyle 14 Şevval 1142 (2 Mayıs 1730)'de istinsah edilmiştir. Eserin 16. sayfasındaki bir ibareden, yazarının Rumeli'nin bir köyünden olduğu anlaşılmaktadır.

Eserin tek nüshası Topkapı Sarayı Hazine Kitaplığı H. 1427 numarada saklanmaktadır. Başka nüshaları olup olmadığını bilmemekteyiz. Eser, Sultan Mustafa Han'a (1695-1703) sunulmuştur. 54. varakta müellif açıkça "Tul-i Ömr ile Mustafa Hanî" cümlesiyle eserini Mustafa Han'a sunduğunu belirtmiştir. Elimizdeki eser, asıl metin olmayıp 14 Şevval 1142 (2 Mayıs 1730) tarihinde istinsah edilmiştir.

Eser, 1695'de Sakız adasının alınışı ve II. Mustafa'nın cülusu ile döneminin olayları hakkında bize ayrıntılı bilgi vermektedir.

Allah'a hamd ü sena ile başlayan eser, II. Mustafa'nın cülusunu, döneminin birtakım olaylarını, Osmanlı ordusunun 1695 yılındaki Avusturya seferinin günlüğünü ve elde edilen zaferden sonra İstanbul'a dönüşü anlatmaktadır (Adamaz, 1998 s.13-14).

2.1.1.6.5. Değerler Eğitimi

2.1.1.6.5.1. Değer. Toplumsal yaşantıda yadsınamayacak derecede önem arz eden, insanların ilişkilerinin şekillendirilmesinde ve kültür değerlerinin yeni nesillere aktarımında önemli payı olan değer kavramı ile ilgili çeşitli kaynaklardaki tanımlar şöyledir:

1. Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet.
2. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha.
3. Yüksek ve yararlı nitelik.
4. Üstün, yararlı nitelikleri olan (kimse).
5. Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey olarak tanımlanmaktadır.

2.1.1.6.5.2. Eğitim. Medeniyetlerin oluşturulmasında ve sürdürülmesinde insanlığa çok büyük etkileri olan eğitim, kavram olarak şu şekilde tanımlanmıştır:

1. Belli bir bilim dalı veya sanat kolunda yetiştirme, geliştirme ve eğitime işi,
2. Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme, terbiye (TDK Sözlüğü, 2005, s.605-606) olarak tanımlanmaktadır.

2.1.1.6.5.3. Değerler eğitimi. İnsanlar, yaşadıkları toplumun değerlerini çocukluk yıllarından başlayarak öğrenmeye başlarlar. Başlangıçta aileden daha sonra da yakın çevreden değişik yollarla öğrenilmeye başlanan değerler aileden, yakın çevreden, yazılı ve görsel materyallerden taklit ya da model alma yolu ile öğrenilir (Halstead ve Taylor, 2000, s.169-202).

Değer, bireyin herhangi bir kişi, varlık, olay ve durum karşısında ortaya koyduğu duyarlılıklardır. İnsanî, kültürel, ruhsal, toplumsal ve evrensel boyutlarda oluşabilen bu duyarlılıkların özümsemesi ve benimsenmesi süreci, değerler eğitiminin esasını teşkil eder (Yaman, 2012, s.26).

Değerler kişinin sosyal yaşamında neyi nasıl yapacağına etkin eden temel dinamiklerdir. Değerler insanın kişiliği ve karakteri ile doğrudan orantılıdır. İnsan,

günlük hayatta atacağı adımlarda bu değerlerden kaynaklanacak ilke ve prensiplerle hareket ederse kendi iç barışı ile birlikte toplumun da huzuruna, sükûnetine de katkıda bulunacaktır. Eğer sergilediğimiz davranışlarımızla değerlerimiz uyum içinde olursa o zaman kendimizi bir bütünlük içerisinde hissederiz. Kısaca insan hayatına yön veren, gösterdiğimiz davranışları iyi kötü olarak niteleyen yargısal ögelerdir (Robbins, 1993, s. 350).

Güngör'e göre değer, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır. Arzu edilen, ilgi ve ihtiyaç duyulan şeydir. Ona göre psikoloji değer kavramını felsefeden farklı şekilde ele alır. Psikolojide değerın önemi insan davranışlarının yol göstericisi olarak oynadığı roldedir (Güngör, 1993, s. 27-28). Felsefeye göre değer, olanla olması gerekeni ayıran bir ölçüttür (Cevizci, 1999, s.201). Yani davranışların nitelendirilmesini sağlayan unsurlardır. Sosyolojik açıdan değer, bir toplum içerisinde veya inanç ideolojisi içerisinde insanlar tarafından kabul görmüş, yaşatılmakta olan toplumsal, insani veya ilahi kaynaklı her türlü davranış, kural, görüş, düşünce ve kıymetlerdir (Avcı, 2007, s. 18). Eğitim Bilimleri ise değer kavramını tanımlarken, insan ve toplum boyutuyla ele alarak felsefenin ve sosyolojinin bakış açısını harmanlar. İnsan boyutuna göre değer, öğrenim çağındaki bütün bireylerin ahlaki davranışlar sergilemesini sağlayacak, düşünce, duygu ve davranışlardır. Toplumsal açıdan bakıldığında ise değerler, insanların bir arada huzurlu, sorunsuz bir şekilde yaşamasını sağlayacak düşünce ve davranışlardır. Bu açıdan değerler, dünyada insanlar arasında birlik beraberlik oluşturmanın yollarından birisidir (Aşıcı, 2009, s.10).

Değerler, birey ve toplu için önemlidir ve değerlerin aktarımı ve öğrenilmesi insan hayatı boyunca devam eder. Aile ve toplum içindeki insani ilişkilerde değerlerin doğrudan etkisi vardır. Değerler insana nezaket, empati, merhamet, saygı, sevgi gibi duyguları öğretirler. Toplumların gelişmesi de insanların eğitim seviyesi ve ahlakıyla doğrudan ilgili olduğundan, değerlerin bir milletin gelişmesini sağlama gibi bir görevi de vardır. Bundan dolayı değerlerin gelecek nesillere düzgün bir şekilde aktarılması gerekir (Şener, 2013, s.2506).

Değerlerin aktarılması ve öğretilmesi, bir toplumun fertlerinin ahlaki açıdan olgunlaşmasını sağlama bakımından ve toplumun bir bütün halinde gelişmesini sağlama açısından da önemlidir. İşte birey ve toplum hayatında bu derece önemli bir yere sahip olan değerlerin, öğretilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda

planlı ve programlı hareket etmeyi amaçlayan değerler eğitimi önem kazanmaktadır. Değerler eğitimi yaklaşımlarını telkin etme, ahlaki muhakeme, davranış değiştirme, değer açıklama olarak çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür (Keskin, 2016, s. 86-95).

Telkin etme yaklaşımında amaç, öğrencilerin değerleri içselleştirmesi ve istenilendeğeri yansıtmaları için davranışlarını değiştirmesidir (Yazıcı, 2016, s. 510). Ahlakî muhakeme yaklaşımında amaç, öğrencilere iki farklı değer çatıştığı gerçek yaşam problemini yansıtan ahlaki ikilem sunarak, öğrencilerden kendileri için en uygun gördüğü davranış biçimini seçmeleri ve nedenini belirtmeleridir (Keskin, 2016, s. 95).

Analiz yaklaşımında amaç, çocukların değerler hakkında karşılaştıkları sorunları mantıksal ve bilimsel düşünceyle çözmelerini sağlamaktır (Yazıcı, 2006, s. 512). Değer açıklama yaklaşımında ise amaç, öğrencilerin kendi değerlerini fark etmesini sağlamak ve böylece öğrencilerin kendi değerlerini içselleştirmesine yardımcı olmaktır (Yazıcı, 2006, s. 510).

Değerler eğitiminin insanı olgunlaştırarak ideal olana yönlendirecek itici bir güç olduğu düşünülerek son zamanlarda eğitim sisteminde akademik başarının yanı sıra öğrenciyi değerler bakımından da yükseltmeye çalışıldığı görülmektedir (MEB, 2018, s.3).

Eğitimin ve öğretimin her alanında temel aktör öğretmendir. Halihazırda tüm projeler, etkinlikler, temel değişimler ve uygulamalar ancak ve ancak öğretmen faktörünün baş rolde olacağı düzenlemelerle hayat bulur. O nedenle değerler eğitimi projesi, öğretmenlerin projeyi sahiplenmesi, desteklemesi ve uygulaması ile hakettiği noktada olacaktır. Okullarda değerler eğitimi alanında aktif olup, üretken davranan ve özgün çalışmalarla göze çarpan öğrenciler ödüllendirilmeli, verilecek pekiştiriciler dikkat çekici olmalı, sonucunda tüm öğrencilerin örnek alacağı bu hareketler ve uygulamalar okullarda kalıcı hale gelmelidir. Bu da değer aktarımını ve öğrenilmesini kolaylaştıracak unsurlardan biridir.

Görüldüğü gibi, değerler insanî ilişkilerin oluşumunda, yaşantılarda ve nesillerin birbiriyle bağlarının oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Günümüzde genelde yakın dönemi ya da şimdiki zamanı içeren eserler üzerinden değerler eğitimi verilmeye çalışılmaktadır. Bu zamandan yüzlerce yıl önceki eserlerde bulunan, günümüze ve

geleceğe ışık tutacak değerlerin incelenmesi bu araştırmanın konusudur. Atalarımızın yaşadığı ve sınımsız sarıldığı değerlerle kurdukları yüce devletlerin temelleri böylelikle daha iyi anlaşılacaktır.

21.166. Yönerge-projenin dayanakları. Yönetmelik, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu, Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliğinin 5. maddesi, Meslekî ve Teknik Eğitim Yönetmeliğinin 5. maddesinin c bendi, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı 229 sayılı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği hükümleri, Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği 5. maddesinin b, c bentleri, Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği, Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Planı, 18. Millî Eğitim Şurası Çalıştay Raporu ve 2010 / 53 Sayılı (İlk Ders Konulu) Genelgeye dayanılarak hazırlanmıştır.

Projenin hayata geçtiği 2010 yılındaki ilk uygulamada toplam 16 değere yer verilmiştir. Bu değerler şunlardır:

1. Sevgi
2. Sorumluluk
3. Saygı
4. Hoşgörü-İyilik
5. Özgüven
6. Adil olma
7. Yardımlaşma, dayanışma
8. Temizlik
9. Doğruluk, dürüstlük
10. Misafirperverlik,
11. Vatanseverlik
12. Çalışkanlık
13. Şefkat – merhamet
14. Vefalı olma
15. Kardeşlik, Birlikte Yaşamak
16. Sabırlı olmak

2.1.16.7. MEB değerler eğitimi projesinde yer alan değerler. Yönetmelik zaman içerisinde uygulandıkça günün ihtiyaçlarına ve değişimlerine göre şekillenmiş, yukarıda yasal dayanak temel alınarak son yayınlanan yönergede (MEB, 2018, s.1-4) yeni değerlerin eklendiği görölmüştür. Çalışmada bu yönerge esas alınmış, bulgular bu doğrultuda sıralanmıştır. Bu değerler şunlardır:

1. Sevgi
2. Sorumluluk
3. Saygı
4. Hoşgörü, duyarlılık
5. Özgüven
6. Empati
7. Adil Olma
8. Cesaret, liderlik
9. Nazik olmak
10. Dostluk
11. Yardımlaşma, dayanışma
12. Temizlik
13. Doğruluk, dürüstlük
14. Aile birliğine önem verme
15. Bağımsız ve özgür düşünebilme
16. İyimserlik
17. Estetik duyguların geliştirilmesi
18. Misafirperverlik
19. Vatanseverlik
20. İyilik yapmak
21. Çalışkanlık
22. Paylaşıcı olmak
23. Şefkat-merhamet
24. Selamlaşma
25. Alçakgönüllülük
26. Kültürel mirasa sahip çıkma
27. Fedakârlık

2.2. İlgili Araştırmalar. Türk edebiyatının dönemlerinden olan “Eski Türk Edebiyatı” dönemine ait değerler eğitimi tespit etmek amacıyla yapılan araştırmalar tarandığında, bu alandaki çalışmaların nadir olduğu görülmektedir. Bu konuda yapılan ilgili araştırmalar şu şekilde sıralanmaktadır:

Sucu (2012) tarafından yüksek lisans tezi olarak yapılan “Mesnevilerin Edebiyat Eğitiminde Değer Aktarım Aracı Olarak Kullanılması” adlı çalışmada, yazar eseri hakkında şu bilgileri vermektedir: “Bu çalışmada, Türk edebiyatının önemli kaynaklarından sayılan mesnevilerdeki temel değerler ahlakî ve estetik değerler başlığı altında tespit edilmiştir. Tespit edilen bu değerlerin Milli eğitim müfredatında kazandırılması hedeflenen insani değerlerle olan ilişkisi incelenmiştir. Bununla birlikte sanat eğitimi, estetik eğitimi, edebiyat eğitiminin tanımı, edebiyat eğitiminin önemine değinilmiş; mesnevilerdeki genel ahlaki, estetik değerler bulunup, bu değerlerle edebiyat eğitiminde hedeflenen kazanımlar karşılaştırılmıştır. Bulgularda; mesnevilerde doğruluk, adalet, alçakgönüllü olma, iyilik, sabır, vefa vb. değerlerin öne çıktığı gözlemlenmiş; bu değerlerin milli eğitim müfredatında Türk milletinin millî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen maddelerinde geçen Türk milletine ait değerleri benimsetme gibi amaçlarının, mesnevilerin içinde yer alan değerlerle örtüştüğü tespit edilerek bu değerlerin mesneviler yoluyla öğretilebileceği kanaatine varılmıştır.”

Çakın (2014) tarafından yüksek lisans tezi olarak yapılan “Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ında Eğitim Değerleri ve Türkçe” adlı çalışmada yazar eseri hakkında şu bilgileri vermektedir: “Bu araştırmanın amacı Gülşehrî'nin telifi tercüme suretinde yazmış olduğu Mantıku't-tayr isimli eserinde bulunan metinlerdeki iletileri belirleyip eserin bütününde yer alan eğitim değerlerini tespit ederek bu değerlerin aktarımı sırasında Türkçenin nasıl kullanıldığını ortaya koymaktır. Betimsel tarama modeli kullanılarak hazırlanan çalışmada eserin özeti yapılmış, eserde farklı başlıklar altında yer alan 110 metin epizotlarına ayrılarak her bir metinde aktarılacak istenen iletiler tespit edilmiş, eserin bütününde aktarılmaya çalışılan eğitim değerleri "Dinî ve Tasavvufî Değerler", "Benimsenmesi Tavsiye Edilen Değerler" ve "Sakınılması Tavsiye Edilen Hususlar" olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Çalışmanın son kısmında

Gülşehrî'nin dile ve Türkçeye bakışı ortaya konulmaya çalışılmış; bunun için eserde bu bakışı yansıtan beyitler sıralanarak yorumlanmıştır.”

Susar (2015) tarafından yüksek lisans tezi olarak yapılan “Dede Korkut Hikâyelerinde Değerler Eğitimi” adlı çalışmada yazar, eseri hakkında şu bilgileri vermektedir: “Bu çalışmanın temel amacı Dede Korkut Hikâyelerini değerler eğitimi açısından incelemektir. Çalışmanın birinci bölümünde problem durumuna bağlı olarak alt problemler, tezin amacı ve önemi, öğretim programlarındaki değerler belirtilmiş; araştırmanın sınırları çizilerek varsayımlar ve tanımlar yapılmıştır. İkinci bölümde konuyla ilgili araştırmalara kısaca yer verilmiştir. Araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Öğretim programlarından hareketle belirlenen değerler eserin giriş bölümü ve on iki hikâye taranarak fişlenmiştir. Değerlerle ilgili bulguların hikâyelerde nasıl verildiği ve değerlerin nasıl işlendiği tespit edilmiştir. Dede Korkut Hikâyelerinde hangi değerlere daha fazla yer verildiği analiz edilmiş, bu değerlerin hedef kitleye faydaları belirtilerek sonuçların günümüz Türk dili ve edebiyatı eğitiminde nasıl uygulanacağı tartışılmıştır. Çalışmanın sonucunda Dede Korkut Hikâyelerinde öğretim programlarında yer alan 24 değere rastlanmıştır. Bunlardan insan sevgisinin en çok işlenen değer olduğu görülmüştür. Bu değeri saygı ve aile birliğine önem verme değerleri izlemiştir. Hikâyelerde alçakgönüllülüğün ise en az işlenen değer olduğu belirlenmiştir.”

Başol (2016) tarafından yüksek lisans tezi olarak yapılan “Osmanlı Dönemi Kadın Divan Şairlerinden Mihri Hatun Divanı'nın Söz Varlığı Unsurları ve Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi” adlı çalışmada yazar, eseri hakkında şu bilgileri vermektedir: “Bu araştırmanın temel amacı Mihri Hatun Divanı'nı söz varlığı ve değerler eğitimi bağlamında incelemektir. Araştırmanın birinci kısmında problem durumuna değinilmiş ve ardından araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıklar ve tanımlara yer verilmiştir. İkinci kısımda ise araştırmada kullanılan yöntem üzerinde durulmuştur. Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma evrenini Mihri Hatun'un Divanı oluşturmaktadır. İlgili alanyazın kısmında kelime, söz varlığı, söz varlığının içerdiği öğeler, değerler, değerler eğitimi konularında yapılmış çalışmalar ve tanımlamalar yer almaktadır. Ardından araştırma sonucunda elde edilen bulgulara geçilmiştir. Mihri Hatun Divanı'nın deyim ve ikileme açısından son derece

zengin bir kaynak olduğu göze çarpmaktadır. Buna rağmen divanda bir tek atasözüne bile rastlanmaması dikkat çekicidir. Divandaki beyitlerde dini, tasavvufî, insani ve mitolojik değerlerin yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Divanda yer alan söz varlığı unsurları ve değerler belirendikten sonra sınıflandırılmış ve tablo şeklinde ortaya konmuştur. İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı (2006)'na göre Türkçe derslerinde yer verilmesi gereken söz varlığı ve değerler tespit edilmiş ve buna göre Mihri Hatun Divanı'nda yer alan şiirlerden, derslerde örnek metin olarak yararlanabilmek için önerilerde bulunulmuştur.”

Yazıcı Ersoy (2018) tarafından yazılan “Değerler Eğitimi Açısından Türk Dili ve Edebiyatı Programında Dîvânu Lugâtî't Türk” adlı makalede yazar şu bilgileri verir: “Topumlardaki eğitim-öğretim sistemleri bireylerin daima en üst düzeyde bilgi ve kültür seviyesine ulaşmasını, bireyin ilgilendiği alanın ya da mesleğin bütün gerekli donanımına sahip olabilmesini amaçlamaktadır. Ancak bununla birlikte eğitim-öğretim, toplumdaki bireylerin davranışlarını kontrol etmeyi; bireyi bazı toplumsal ve bireysel değerlerle donatabilmeyi de hedefler. Toplumlar kendilerine ait millî, kültürel, tarihî, ahlaki, manevi vb. bazı değerlere sahiptir. Bireyin aileden aldığı eğitim ve değerlerin ardından eğitim öğretim programları ile bu değerleri edinmesi de toplumun genel yapısı ve geleceği açısından oldukça önemlidir. Eğitim kurumları da bireylerin bilgi ve eğitimin yanında yaşadıkları toplumun birer üyesi olarak topluma ait değerleri öğrenip bu değerleri toplum içerisinde davranışa dökülebilmelerini sağlamak için gayret sarf etmekte, bu değerleri eğitim-öğretim programlarına ekleyerek bunu sağlamaya çalışmaktadırlar. 2017 Orta Öğretim Türk Dili ve Edebiyatı Programında öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerler on ana başlık (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) altında toplanmıştır. Bahsi geçen bu değerlerin öğrencilere öncelikle okul içerisinde ve daha sonra toplumda pratiğe dönüşecek şekilde kazandırılması gerekmektedir. Bu da eğitim-öğretim ortamında topluma ait, toplumun değerlerini içerisinde taşıyabilen metinler yolu ile sağlanabilir. Türk dili, tarihi ve kültürü için son derece önemli eserlerden biri olan Türk Dilinin ilk sözlüğü, Dîvânu Lugâtî't Türk de Türk toplumunun sahip olduğu farklı değerleri yansıtmaları bakımından son derece önemlidir. Bu bildiride, söz konusu eserin

içeriğine değerler eğitimi açısından bakılmış elde edilen malzeme bu bakış açısıyla değerlendirilmiştir.”

Karul (2018) tarafından yüksek lisans tezi olarak yapılan “Hibetü'l Hakayık'ın Necip Asım Neşri ve Eserde Verilen Değerler Eğitimi” adlı çalışmada yazar, eseri hakkında şu bilgileri vermektedir: “Araştırmamızın ana malzemesini Necip Asım'ın 1918 yılında Arap harfleriyle yayımlamış olduğu Hibetü'l-Hakayık adlı eser oluşturmaktadır. Hibetü'l-Hakayık, Atebetü'l-Hakayık'ın ilk okuması ve neşri olması nedeniyle Türk dili tarihi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Hibetü'l-Hakayık Latin esaslı Türk alfabesine aktarılmış ve aktarılan bu metinden hareketle A ve B nüshaları arasındaki farklar tespit edilip gösterilmiştir. Ayrıca yine Hibetü'l-Hakayık metni esas alınarak eserde verilen değerler ve değerler eğitimine ait unsurlar tespit edilerek değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, Necip Asım'ın Hibetü'l-Hakayık adlı eserinin saha araştırmacılarının dikkatlerine ve istifadelerine sunulmasının yanı sıra değerler eğitimi alanına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.” Bu eserde tavsiye edilen, özendirilen değerler 21 tane olarak sıralanırken; sakındırılan, yapılması istenmeyen değerler ise 9 adette kalmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı değerler eğitimi projesinde yer almayan birçok değer bu eserde yer aldığı görülmektedir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, araştırmanın evreni ve örnekleme, veri toplama süreci, veri toplama araçları ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Hazırlanan çalışma, durum belirlemeye yönelik olan tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada içerik çözümlemesi tekniğinden de yararlanıldı. Bu nedenle araştırma betimsel bir özellik taşımaktadır.

Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2009, s.77). Tarama araştırmalarında, geçmiş olaylara ilişkin olgu bulma, ilişki kurma ve yargılarda bulunabilme amacı ile kanıtların toplanması ve değerlendirilmesi bir başka önem kazanır (Borg ve Gall, 1971, akt. Karasar, 2015, s. 78). Tarama modeli ile yapılan bir araştırmanın iki temel sınırlılığı vardır. Bunlar, veri bulma ile kontrol güçlükleridir. Geçmişteki bir olay, nesne ve bireylere ilişkin kayıt ve kanıt bulunmayabilir, bulunsa bile, araştırmacının öngördüğü amaçlarla tutulmamış veya verilmemiş olabileceğinden, veriler yetersiz kalabilir (Karasar, 2006, s.77).

Eski Türkçe kaynağından çevrilmiş olan fetihnâme metinleri tarama yöntemiyle incelenmiş, günümüz Türkçesine çevrilen metinlerde, değerler eğitimi projesinde yer alan değerlerin bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Değerlerin hangi sıklıkla yer aldığı, fetihnâmelerin olay sıralamasında nasıl sıralandıkları görülmektedir. Aynı zamanda siyasal olaylara göre şekillenen fetihnâmelerde Osmanlı Devleti'nin gücüne, sultanların mefkûrelerine ve fetih coşkusuna, ordunun askerî gücüne ve insanî olaylara ait birçok bilgi bulunmaktadır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini eski Türk edebiyatındaki fetihnâmeler oluşturmaktadır. Örneklem olarak ise Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultân Mehmed, Rahîmîzâde İbrahim Harîmî Çavuş'un Zafernâme-i Sultan Murad Han, Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) ve yazarı bilinmeyen Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız adlı eserlerde yer alan, Millî Eğitim Bakanlığı değerler eğitimi projesinde onaylanan değerlerin bulunması seçilmiştir.

3.3. Veri Toplama Süreci

Eserlerin Millî Eğitim Bakanlığı Değerler Eğitim Projesi bakımından incelenmesinde Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinin, Rahîmîzâde İbrahim Harîmî Çavuş'un Zafernâme-i Sultan Murad Han adlı eseri, Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) adlı eseri, yazarı bilinmeyen Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız adlı eserleri kullanılmıştır. Adı geçen bu eserlerde yer alan metinler incelenirken, bazı kelimelerin eski Türkçe aslından çevirilmesi esnasında hatalar tespit edilmiş, göze çarpan bu hatalar elden geldiğince düzeltilmiştir.

Araştırmada değerler eğitiminin kapsamı ve içeriği konusunda 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu, Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliğinin 5. maddesi, Meslekî ve Teknik Eğitim Yönetmeliğinin 5. maddesinin c bendi, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı 229 sayılı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği hükümleri, Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği 5. maddesinin b, c bentleri, Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği, Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Planı, 18. Milli Eğitim Şurası Çalıştay Raporu ve 2010 / 53 Sayılı (İlk Ders Konulu) Genelgeye dayanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca MEB 2018 Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından hazırlanan Değerler Eğitimi Yönergesindeki güncellenmiş değerler listesi esas alınmış, fetihnâmeler burada yer alan değerlere göre incelenmiştir.

3.4. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada yazılı içerik analizi ve tarama yöntemleri kullanıldı. Veri toplama aracı olan yazılı dokümanlar ise Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinin metni, Türken Duman (2006) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden; Rahîmîzâde İbrahim Harîmî Çavuş'un Zafernâme-i Sultan Murad Han adlı eserinin metni, Sungur (1998) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden; Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) adlı eserinin metni, Yıldırım (2005) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden ve yazarı bilinmeyen Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız adlı eserin metni ise Adamaz (1998) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezleridir. Eski Türk edebiyatında fetihnâmelerde değerlerin tespiti ile ilgili daha önce yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak fetihnâmeler, metin transkripsiyonları, içerikleri ve fetihnâmelerin özellikleri ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalar (kitaplar, tezler, makaleler, bildiriler, internet siteleri vb.) tarandı.

3.5. Verilerin Analizi

Kıvâmî, Fetihnâme-i Sultan Mehmet adlı eserini 322 bölüm üzerine kurmuş, bu kısımları nazım ve nesir olarak kaleme almıştır. Eserde değerlerin incelenmesi yapılmış olup, 15 değer başlığı altında toplam 246 değer tespit edilebilmiştir.

Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş, Zafernâme-i Sultan Murad Hân adlı eserini çoğunluk nesir olmak üzere, zaman zaman nazımla iç içe geçmiş olarak 105 bölüm üzerine kurmuştur. Eserde değerlerin incelenmesi yapılmış olup, 15 değer başlığı altında toplam 75 değer tespit edilebilmiştir.

Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) adlı eserini 151 bölüm üzerine kurmuştur. Eserde değerlerin incelenmesi yapılmış olup, 16 değer başlığı altında toplam 85 değer tespit edilebilmiştir.

Yazarı bilinmeyen Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız adlı eser, 106 bölüm üzerine nazım ve nesir iç içe geçmiş bir şekilde, karışık olarak düzenlenmiştir. Eserde değerlerin incelenmesi yapılmış olup, 13 değer başlığı altında toplam 56 değer tespit edilebilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

4.1. Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed Adlı Eserinde Yer Alan Değerlerin Tespiti ve Analizi

4.1.1. Alt problemler.

4.1.1.1. Alt probleme ilişkin bulgular. “MEB tarafından okullarda uygulanan değerler eğitimi projesinde yer alan değerlerden hangileri fetihnâmelerde bulunmaktadır?” sorusunun cevabına ulaşmak için yapılan inceleme sonucunda, Kıvâmî tarafından kaleme alınan Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserde tespit edilebilen değerler şunlardır:

Sevgi, Şefkat-Merhamet, Sorumluluk, Özgüven, Çalışkanlık, Yardımlaşma, Dayanışma, Adil Olma, Cesaret-Liderlik, Vatanseverlik, Saygı, Doğruluk- Dürüstlük, İyilik Yapmak, Paylaşımçı Olmak, Hoşgörü-Duyarlılık, Dostluk.

4.1.1.2. Alt probleme ilişkin bulgular. “Değerler eğitimi projesindeki değerlerden hangileri fetihnâmelerde yer almaktadır?” sorusunun cevabına ulaşmak için yapılan inceleme sonucunda tespit edilebilen değerler sık kullanılma sırasına göre şu şekilde sıralanmaktadır:

Sevgi (34), Şefkat-Merhamet (31), Sorumluluk (30), Özgüven (21), Çalışkanlık (20), Yardımlaşma, Dayanışma (18), Adil Olma (15), Cesaret, Liderlik (15), Vatanseverlik (14), Saygı (13), Doğruluk, Dürüstlük (13), İyilik Yapmak (13), Paylaşımçı Olmak (5), Hoşgörü-Duyarlılık (2), Dostluk (2).

Görüldüğü üzere eserde, en fazla sevgi değeri 34 değer ile en önde yer almaktadır. Bu değeri 31 değer ile şefkat ve merhamet değeri izlemektedir. Fetihnâme gibi hamasî duygular üzerine oluşturulmuş, konu olarak savaş meydanlarındaki çarpışma ve çatışmaların ele alındığı ve sıklıkla meydan okumaları barındıran böyle bir türde, sevgi ve şefkat değerlerinin ilk başlarda yer alması çarpıcıdır.

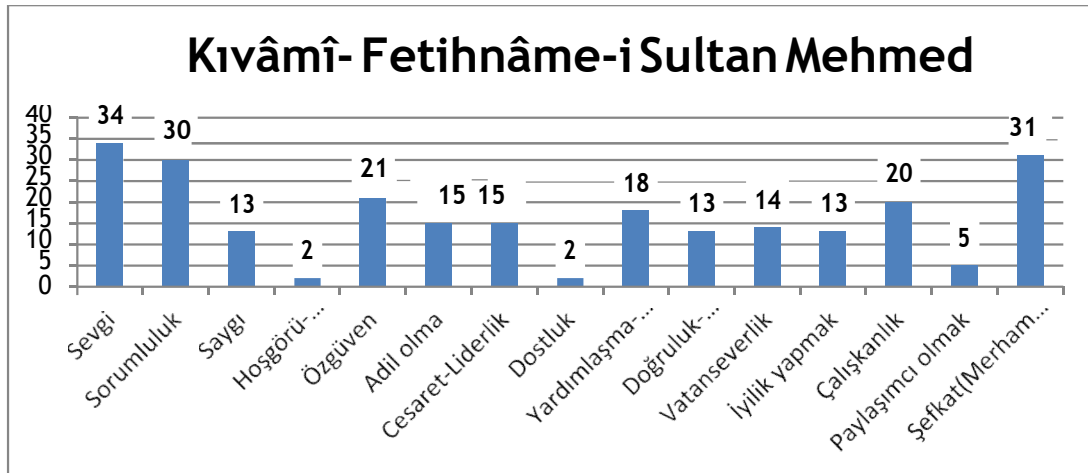
4.1.1.3. Alt probleme ilişkin bulgular. “Osmanlı devletinin kurulma ve yükselme dönemlerinde yazılan fetihnâmeler ile duraklama döneminde yazılan fetihnâmeler karşılaştırıldığında değerlerin yer alması bakımından dönemler arasında farklılıklar görülmekte midir?” sorusunun cevabına ulaşmak için yapılan incelemeler sonucunda şu tespitlere ulaşılmıştır:

Kıvâmî, bu eseri 1490 tarihinde yazmış, dönemin sultanı Bâyezîd Han’a sunmuştur. Eserde, özellikle tamamına yakın kısmında Fatih Sultan Mehmed Han döneminin seferleri büyük bir coşkuyla anlatılmıştır. Kuruluş dönemini artık tamamlayan ve hızla yükselme dönemine giren bir devletin heyecanı ve azmi sultanından erine kadar tüm bireylerde görülmektedir. Genç ve dinamik bir padişahın liderliğinde sürekli fütûhat hedefiyle savaş meydanlarında koşulması ve başarılı olunması eserde yazarın padişaha ve devlet adamlarına hayır dualarda bulunmasını vesile kılar. Öyle ki Sultan Mehmed Han, zaman zaman kendisi de savaşın içinde etkin bir şekilde görev almaktadır. Bu coşku ve heyecan duraklama dönemindeki fetihleri konu edinen eserlerde bir daha hiç bu noktada olmayacaktır.

4.1.2. Kıvâmî’nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed eseri değerler tablosu

Tablo 1.

Kıvâmî’nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed Eseri Değerler Tablosu

Tablo 1’de görüldüğü üzere, en çok tespit edilebilen değerler sevgi, sorumluluk ve şefkat değerleri iken, en az görülen değerler ise hoşgörü-duyarlılık ve dostluk değeridir.

4.1.3. Değerler.

4.1.3.1. Sevgi.

4.1.3.1.1. *Allah sevgisi.* Kıvâmî, eserinde Yaradan'a olan sevgisini şu kısımlarda ifade eder:

1. Ebu Eyyubu Ensârının İslâm dininin yayılması için İstanbul muhâsarasına katılması ve bu mücadele esnasında şehâdete ermesi, O'nun din sevgisi ve uğruna yaptığı fedakarlığa işaret eder:

“Din yolunda İslâmın tanınması ve yayılması için gazalar ederler. (Allah onların hepsinden razı olsun.) Ansızın o gazada Ebu Eyyubu Ensârı hazretlerini hisardan zenberekle bir lanetlenmiş cehennem köpeği vurur, şehit eder. Yüce Allah'ın rahmetinin deryasına ulaşır.”

(49) “Din yolunda iştihâr-ı İslâm için gazâlar iderler. Bir (Rıdvânu'llahi 'aleyhim (4) ecma'in) nâgâh ol gazâdan Ebu Eyyubu Ensârı hazretlerini hisârdan zenberekle (5) bir mel'ûn kelb-i cehennem urur, şehîd ider. Hak Te'âlânun rahmeti deryâsına vâsıl olur.”

2. Kıvâmî, Ebu Eyyub'un Allah sevgisi nedeniyle, Hak yolda olma adına şehadet makamını arzuladığını ve sonunda kendisini kurban ettiğini söyler:

“(50) 1. Şular kim didi Hakk yolda olurlar

Ölür sanman oları dirilürler

2. Bulurlar Hak katında dürlü ni'met

Zehi hani kim kona başına devlet

3. İde Hakk yolına gendüyi kurbân

Ebed milkinde varup ola sultân

4. Bunı bilüp Ebû Eyyûb sultân

Özini Hak yolında itdi kurbân”

3. Kıvâmî, dine olan sevgisini “İslâm dininin askerinin her birisi bin cânlar değerindedir.” mısrasıyla ifade etmektedir:

“Hak yolunda olup kendini fedâ eden şehitler, ölü sanılmamalıdır. Onlar diridirler. Kimin başına konarsa, Hak katında türlü nimetlere kavuşacaklardır. Hak katında kendini kurban edenler, sonsuzluk ülkesinde sultan olacaklardır. Bunu bilen Ebû Eyyûb Sultan da kendini Hak yolunda kurban etti.”

“(166) 9. Meger kim dîn-i İslâm-un çerisi

Ki bin cânlar degerler her birisi”

4. Din yolunda cihâd eden mü'minler iki âlemde de isteklerine kavuşacaklardır. Bu nedenle ümmet Allah'a yaklaşmak için cân vermeyi arzulamaktadır. Şüphesiz bu şevkle din askeri, kemer yerine bellerine kılıçlarını kuşanıp Allah yolunda, Allah rızasını kazanmak niyetiyle mücadele edeceklerdir:

“(168) 1. Dürişüp dîn yolında kıl cihâdı

Bulasın iki 'âlemde murâdı

2. Niçün ümmet dürişmeye gazâya

Niçün cân virmeye kurb-ı Hudâ'ya

“(3) Lâ-cerem bu şevkıla dîn 'askeri (nassarahumu'llâhu) niyet-i gazâ fi-sebili'llâhi
(4) kemer yirine bellerine kılıçların kuşanup...”

5. Arnavud vilayetine kadar varan din askeri, ellerini açarak ümmete sevgilerini Yaradan'a dua ederek ifade ederler:

“Ey Allahım! Fetih yolunda bizi doğru yola ulaştır. Bizi tasalı, kederli kılma! Bizi sevinçli eyle! Müslümanlar daima sevinçli olsun, canları hep azad olsun. Fetih yollarına Allah rehber olsun. Maksatları ne ise onlara eş olsun.”

“(168) 10. İlâhî fetih yolın eyle irşâd

Bizi gam-gîn kılma eylegil şâd

11. Müsülmânlar hemîşe şâd olsun

Dahı cânları hem âzâd olsun

12. Fetih yollarına Hakk rehber olsun

Ne maksûdlarıyısı hem-ser olsun”

6. Osmanlı askerleri Macaristan kralının hükmünde olan Yayça kalesini alıp, kiliseleri yıkarak mescitler yaparak o toprakları İslâm beldesi yapma azmindedir:

“Yayça demekle meşhur idi. Şüphesiz o kale, Macaristan kralının hakimiyetindeydi. Bunu doğru gördüler ki âlemlerin şahı din askerini çeke, vara o Yayça dedikleri şeytan askerlerinin kalesini küffar ve müşrikin elinden vuruşarak ve kılıçla feth eyleye. İslâm askerine menfaatler meydana gele, kiliseleri yıka, yerine mescidler yapa, haçları vada, yerine minberler düzdüre. Adına hutbeler okuta, gayrimüslim toprakları iken, İslâm toprakları ola.”

“(172) ... Yayça dimegle meşhûr idi. Lâ-cerem (8) ol kal’a, Öngürüs kıralının taht-ı hükûmetinde idi. Bunı savâb gördiler kim (9) şâh-ı ‘âlem dîn ‘askerin çeke, vara ol Yayça didükleri kal’a’ı cünd-i şeyâtin (10) küffâr u müşrikîn elinden darb u dest kılıcıyla feth eyleye. İslâm ‘askerine menfaatler (11) hâsıl ola, kelisâları yıka, yirine mescidler yapa, salibleri vada, yirine minberler (12) düzdüre. Adına hutbeler okıda dârü’l-harbiken dârü’l-İslâm ola.”

7. Padişahın emriyle, Macaristan’da bulunan Yayça kalesini fethetmek, İslâm toprağı yapmak için hükümler yazılır:

“Yine din Muhammed Resûlullâh yolunda bir vilâyete varıp, gaza etsem gerek!” diye her tarafa hükümler yazıldı ve haberciler gönderildi.”

“(173) ... Yine din Muhammed Resûlullâhi (‘aleyhi efdalu’s-salavât ve ekmelü’t-tahiyyât) yolunda (5) bir vilâyete varup gazâ itsem gerek” diyü her tarafa hükümler yazıldı ve ulaklar salındı”

8. Kara Boğdan seferi sonrası, Kıvâmî, İslâm padişahlarına sevgisini onlara hayır dualarda bulunarak ifade eder:

“Her zaman din padişahlarının işini Allah, rast getirsin. Daima din düşmanlarının başı aşağı olsun. Her zaman İslâm askeri ne yere varırsa, yüz aklığı bulsun. Her zaman İslâm padişahlarının atı koşucu, kılıcı keskin olsun.”

“(232) ... Hemîşe dîn pâdişâhlarınun işini Allâh Te’âlâ (8) râst getürsün. Hemîşe a’dâ-yı dînün başı, aşağı olsun, hemîşe İslâm (9) ‘askeri ne yire varursa yüz aklığın bulsun. Hemîşe İslâm pâdişâhlarınun (10) atı yügrük, kılıcı keskin olsun.”

4.1.3.1.2. *Kur'an-ı Kerîm sevgisi.* Kıvâmî, eserinde Kur'an-ı Kerîm'e olan sevgi ve hürmetini de şöyle anlatır:

9. Kıvâmî, Yaradan'a ve Kur'ân-ı Kerîm'e olan sevgisini şu beyitlerde ifade eder: “Gel şimdi işit o ezeli ve ebedî diri olan (Hayy) ve varlığının evveli bilinmeyeni (Kadîm), bize gönderdi yüce Kur'ân-ı Ki ancak mutlak nurdur çünkü Kur'ân. O'dur hem en sonunda her derde dermân. Dahi hem kabrini bağ bahçe eden O, dost, arkadaş ve haram kılınmışları Rıdvân eden O. Şu ki kim Kur'ân-ı sevdi Allah'ı sevdi, başından düşmanın kötülüklerini savdı.”

“(68) 3. Gel imdi işit ol Hayy ü Kadîmi

Bize gönderdi Kur'ân-ı 'azîmi

4. Ki mahzâ nûr-ı mutlakdur çü Kur'ân

Odur hem 'âkıbet her derde dermân

5. Dahı hem kabrünü büstân iden ol

Enîs ü mahremün Rıdvân iden ol

6. Şu kim Kur'ân'ı sevdi Hakk'ı sevdi

Başından düşmenün şerrini sâvdı ”

4.1.3.1.3. *Hz.Muhammet sevgisi.*

10. Kıvâmî, eserinin başında bilgi sahibi çok bilen anlamındaki “Ya 'Alîm” diyerek Yaradan'a seslenir ve günâhkar ümmete af diler:

“Mustafa hakkı için ki eyledin O'nu herkeslerden daha faziletli, yüksek dereceli, üstün kıldın ya Âlim. Biz günâhkâr ümmete yardım et.”

“(4) 11. Mustafâ hakkı için kim eyledün

Kamulardan anı efdal yâ 'Alîm

12. Kıl 'inâyet biz günâhkâr ümmete”

11. Şair, Yaradan'ın Hz.Peygamber'e olan sevgisinden dolayı kainatı yarattığını mısralarında anlatır:

“Cennetler ve cennet pınarı senin için yaratıldığından yarın kıyamet gününde ümmete dağıtacaksın.”

“(7) 10. Çün senünçün yaradılmışdır cinân u selsebîl

İdisersin ümmete yarın kıyâmetde sebîl”

12. Kıvâmî, Hazret-i Peygamber’e sevgisini ifade etmektedir:

“Ey Allahın sevgilisi çünkü sensin Allah’ın hazreti, sadığı, gönlü saf olanların ayağının tozu toprağı. Cebrâil senin yolunda hizmet eden, Allah tarafından verilen ilm tahtına yakînen sultan olan sensin, büyük sırsın yüce Allahın yarattığı nadidesin, eşsizsin. Yüzün imânın kıblesidir, sözün Rahmanın rahmetidir. İhsan madeni özündür, bunda dedikoduya gerek yoktur. Sen Mahmud u Ahmedsin, Allah’ın resulü olup, veresin halka haber ki haşr olup üflenmede sûr. Sayısız mucizeler gösteresin, âlem göre, sana Allâh-ı Gafûr vahy indiren gökten sana.”

“(8) 1.Yâ Habîballah çü sensin Hazretullâh-ı Halîl

Hâk-i pâyun asfiyâ hâdim yolunda Cebrâil

2. Limu’llâh tahtına sultân olan sensin yakîn

Sırr-ı ekbersin bedî’-i fitratullâhi’l-celîl

3. Kible-i îmân yüzündür rahmet-i Rahmân sözün

Ma’den-i ihsân özündür bunda yokdur kâl u kîl

.....

11. Kim sen ol Mahmûd-ı Ahmed’sin Resûlullah olup

Viresin halka haber kim haşr olup nefh ola sûr

12. Mucizât izhâr idesin bi-‘aded ‘âlem göre

Vahy ide nâzil semâdan sana Allâh-ı Gafûr”

13. Fahr-i cihân diyerek Peygambere olan sevgisini anlatmaya devam eden Kıvâmî, peygamber için âlemlerin yaratıldığı gerçeğini ifade eder:

“Hak dedi çünkü sana cihânın övücü sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım diye, olmazdı yoksa bu halk bu eflâk.”

“(9) 5. Hakk didi çünkim sana levlâk î Fahr-ı cihân

Olmayaydı halk bu eflâk, î Fahr-i cihân ”

14. Kıvâmî kıyâmet gününe kadar, Peygambere, evladına ve ashâbına her an selâm gönderecektir:

“Ya Allâh’ın resûlü kıyâmet gününe dek sana ve evlâdına ve ashâbına her an selâm olsun.”

“(10) 1. Yâ Resûl-i girdigâr olsun ilâ yevmi’l-kıyâm

Sana vü evlâduna ashâbuna her dem selâm”

15. Peygamber sevgisi ve padişah sevgisi beyitlerde kendini gösterir:

“Muhammed Mustafa ki en yüksek , en güzeldir. Yücedir, arınmıştır, temizlenmiştir. Dua olsun ona ve ailesine hem, âdem evlatlarının özüdür, güzidesidir onlar ki şimdi imân ehlinin kiblesidir, Ahmed’in güzelliğinin can kiblesidir. Sultan Muhammed Han, O’nun has ümmetindedir. Sultanların reisisdir, başıdır Sultan Muhammed.”

“(73) 9. Muhammed Mustafâ kim oldur a’lâ

Mu’allâdür müzekkâdür musaffâ

10. Salât olsun ana vü âline hem

Olardur zübde’-i evlâdı âdem

...

(73) 12. Ki şimdi ehl-i imân kiblesidür

Cemâl-i Ahmed’ün cân kiblesidür

13. Anun has ümmetinden Hân Muhammed

Salâtin-i serveri Sultân Muhammed”

16. Peygamber sevgisini, ashâbının hayranlığını ve bağlılığını Kıvâmî, şu sözlerle ifade eder:

“O’nun nuruna ashâb hayretteydi.O’nun yoluna cümle sevdiklerin, dostların canı kurban. Meğer kıldı Allah’ın resûlü tebessüm. O an ashâbıyla konuştu.”

“(95) 11. Anun nûrına hayretdeydi ashâb

Yolına cümle kurbân cân-ı ahbâb

12. Meger kıldı Resûlullah tebessüm

O dem ashâbıla itdi tekellüm ”

17. Arnavut seferi için hazırlık yapmaya başlayan Sultan Muhammed'in çalışma ve gayretlerini anlatan Kıvâmî, sefer öncesi Hazret-i Peygamber'e olan sevgisini mısralara döker:

“O'nun için Hak Ta'âlâ celle ve â'lâ, bütün eşyayı belli, açık kılmıştır. O'nun için dokuzuncu, sekizinci ve yedinci gökleri ve felekleri muhakkak O'nun dostluğuna yarattı. Yoksa yaratmazdı. Muhammed nebilerin başıdır, evliyânın yol gösterenidir, Hak'ın zatının sahibidir, sır denizinin cevheridir, suçluların şefaattçisidir, şefkatlilerin şefkatlisidir.”

“(167) 1. Anun için Hakk Te'âlâ celle ve a'lâ

Kamu eşyâyı kılmışdur hüveydâ

2. Anun için 'Arş u Kürs ü heft-eflâk,

Anun için didi ana bil ki levlâk

3. Yaratmazıdı eflâki muhakkak

Anun dostluğına yaratdı ancak

4. Muhammed, enbiyânun serveridur

Muhammed, evliyânun rehberidür

5. Muhammed, zât-ı Hakk'un mazharıdur

Muhammed, bahr-ı sırrun gevheridür

6. Muhammed'dür şefi 'i müznibînün

Muhammed eşfakıdur şâfikînün ”

18. Bosna seferinden dönen Sultan Muhammed, Karamanoğullarının Karaman'da nizamı bozması üzerine vezirleri ve devlet adamları ile istişareden sonra sefere çıkmaya karar verir, öncesinde Kıvâmî, Hazret-i Peygamber sevgisinden bahseder:

“Allah'ın resûlü ki, âlemlerin övücüdür, O'nunla Âdem evlâdı övünür, Muhammed âlemlere rahmettir, gönderilmiş, yollanmış imâmdir”

“(185) 7. Resûlullah kim oldur Fahr-ı 'Âlem

Anunla fahr ider evlâd-ı Âdem

8. Muhammed Râhmeten li'l 'âlemindür

Muhammed hem İmâmu'l-mürselîndür”

4.1.3.1.4. *Padişah sevgisi.*

19. Kıvâmî, İstanbul muhasarası hazırlıkları öncesinde Sultan Muhammed'e olan sevgisini ifade eder:

“Meğer o sabah zamanı âlemin sultânı tahtının üzerine sevinçli oturmuştu. Saadet ve devlet kapısına kul olmuş idi. Yakutun kilidini gevher kutusundan açtı. Bir söz dedi canlara yiyecek olur. Bu sözün lezzeti şekerden şirin, kadir ve kıymette gevherden iyidir. Sözün biri bin ölüye erişse hayat suyu olup, nükteler kıldadı.”

“(37) 3. Meger ol subh-dem sultân-ı 'âlem

Oturmuşıdı tahtı üzre hurrem

4. Sa'âdet mahrem olmuş tapusına

Dahı devlet kul olmuş kapusına

5. Güher dürcinden açdı kufı-ı yâkût

Didi bir söz cânlara olur kût

6. Ne söz kim lezzeti şîrîn şekerden

Ki yegdür kadir kıymette güherden

7. Kılurdu nükteler âb-ı hayâta

İrişinceydi biri bin memâta ”

20. Sultan Muhammed'in İstanbul'u fethinden sonra Kıvâmî, padişaha olan sevgisini “Sultan Muhammed sultanların başıdır, Hazret-i Peygamberin has ümmetindedir.” diyerek ifade eder.

“(73) 9. Muhammed Mustafâ kim oldur a'lâ

Mu'allâdür müzekkâdür musaffâ

...

13. Anun has ümmetinden Hân Muhammed

Salâtin-i serveri Sultân Muhammed ”

21. Midilli kalesinin alınmasından sonra Kıvâmî, padişaha olan sevgisini ifade eder: “Saadet hem yoldaşı ve yarı olsun. Devamlı feth ile pazarı olsun. Cihân her zaman emrine itaat etsin. Felek durdukça özü ayakta dursun. Zamandan her ne amacı verse görsün. Dahî devletle devranını sürsün. Saadet burcunun güneşi olsun. Devletin tahtının Cemşid’i olsun. O’na yüz gösterip devlet gelini, bu gün boyun eğsin emrine hepsi, İskender gibi ufukları tamamıyla, bütünüyle fetih kılsın kıyamete dek. Hak zaferlerini çoğaltsın. Hem devletini hem fırsatını da çoğaltsın.”

“(153) 7. Sa’âdet hem-râhı vü yârı olsun

Müdâmî fethile bâzârı olsun

8. Mutî’ olsun Cihân emrine dâyim

Felek durdukça dursun özi kâyim

9. Zamândan her ne maksûdîsa görsün

Dahî devletle devrânını sürsün

10. Sa’âdet burcınun hurşîdi olsun

Serîr-i devletün Cimşîd’i olsun

11. Ana yüz gösterüb devlet ‘arûsı

Bu gün râm olsun emrine kamusı

12. Sikender gibi âfâkı tamâmet

Be-küllî fetih kılsun tâ kıyâmet

13. Ziyâde eylesün Hakk nusretini

Dahî hem devleti vü fırsatını”

22. Arnavud vilayetindeki karışıklığı sona erdirmek için hazırlanan Sultan Muhammed, Kıvâmî tarafından kendinden önceki birçok meşhur hükümdar ile anılır:

“Meğer o sabah zamanı saadet güneşi iklimin şahı, memleket bahşeden, ihsan veren, mükemmel insaniyetli, Süleyman huylu, İskender şekilli, Cemşid güçlü, Feridun devirli, Behremen yüzlü, Dârâ-râ, a’da-kuş, safları kırıp geçen, İsfendiyar kuvvetli,

adil, kusursuz din etkeni, sultanların başı, Muhammed Han Gâzî diledi ki, vara tekrar Arnavud vilayetine sefer ede...”

“... (165) Meger ol subh-dem sa’âdet güneşi şâh-ı iklîm, (8) girü memleket-bahş, ‘ atâ-hû mürüvvet-kâr, Süleymân-sîret, Sikender-sûret, (9) Cimşîd-kadir, Firîdun-devür, Behremen-rû, Dârâ-râ, a’dâ-kuş, saff-şiken, İsfendiyâr (10) darb, ‘âdil, ‘âmil kâmil-dîn, server-i sultân, Muhammed Han Gâzî (nevverallâhu (11) kabrehu) diledi kim, vara tekrâr Arnavud velâyetine sefer ide...”

23. Padişahın üstün özelliklerini Kıvâmî, mahir bir şekilde mısralarında anar:

“İklim bahş eden ve memleket süsleyen şah, O’na kul olurdu fagfûr ve Dârâ. O’na erişeydi eğer Maçinin şahı, verirdi yoluna Çin’in haracını. Eğer Behmen, eğer Hakan ve Cemşîd, zamanında geleydi o Hurşîd, O’nundu taht ve taç ve izzet ve hürmet, O’nundu talih, koşum takımı ve devlet mülkü, O’nundu mal ve sebepler ve hazine, geçerdı O’nun hükmü hepsine. O idi çünkü dünyanın ve dinin şâhı, semâ değerli, güneş simâlı, keskin akıllı, emir sahibi, olgun padişahı, devletin tahtı O’na makamdı. Âlem heybetinden titrer idi, ateşler O’nun dehşetinden sıdardı. Adını işitse düşmanlar kan derlerdi. O’na kimse düşman olmazdı kesinlikle, yiğit ve saf dağıtan yüce şah idi, yiğitlikte ne Rüstem, ne Zûpin, Nice nice gâzalar kılmıştır, eğer yazsalar kıyamete kadar tükenmez.”

“(171) 2. Şeh-i iklim-bahş u milk-ârâ

Kul olurdı ana fagfûr u Dârâ

3. İrişeydi ana ger şâh-ı Mâçîn

Virürdi yolına Çîn’ün harâcın

4. Eger Behmen eger Hakan u Cimşîd

Zamânında geleyidi o hurşîd

5. Anundi taht u tâc u ‘izz ü hürmet

Anundi baht u raht u milk-i devlet

6. Anundi mâl u esbâb u hazîne

Geçerdı hükmi anun kamusına

7. Ol idi çünkü şâh-ı dîn ü dünyâ

Semâ-kadrıdı vü hurşîd-sîmâ

8. Katı ‘akl issi kâmil pâdişehdi

Serîr-i devlet ana câyigehdi

9. Ki ditrer idi ‘âlem heybetinden

Sıdardı odlar anun dehşetinden

10. Adın işitse kan derlerdi a’dâ

Ana kimse ‘adû olmazdı kat’â

11. Dilîr ü saff-şiken şâhıdı a’zam

Şecâ’atde ne Zûpîn, kimdi Rüstem

12. Ki niçe niçe kılmışdur gazâlar

Dükenmez haşr olunca ger yazalar ”

24. Kıvâmî, Bosna vilayetine sefere gidecek olan Sultan Muhammed’e olan hayranlığını ifade eder:

“Meğer o gece doğunun ve batının şâhı, vuruşmanın ve şahın daima muzaffer olan hükümdarıdır O. Muhammed Han Gâzî Âl-i Osman, cihan bir koyun, O kükreyen bir aslandı. Gökyüzünü seyrederdi. Bedeni ve canı safalar bulurdu. Zaman emrine bağlanmıştı. Vardı kulları Tuğrul ve Sencer. Gönlü ne dilerse ederdi. Ne yere istese dönmez giderdi. O’na düşman asla karşı durmazdı. O’na kimse düşman olmazdı asla. Düşman O’nun adını işitmekle, içine can karmaşası düşerdi. ”

“(174) 6. Meger ol gice şâhı şark garbun

Ki odur sâhib-kırânı darb u harbun

7. Muhammed Hân Gâzî Âl-i ‘Osmân

Cihân bir mîşe ol şîridi garrân

8. Temâşâ ideridi âsumânı

Safâlar bulurıdı cismi cânı

9. Zamân, emrine olmuşdı musahhar

Varıdı kulları Tugrıl u Sencer

10. Ne kim gönli dilerise iderdi

Ne yire istese dönmez giderdi

11. Ana durmazdı düşmen karşı aslâ

Ana olmazdı düşmen kimse kat'â

12. İştmeğile düşmen adın anun

Düşerdi içine teşvîş-i cânun ”

25. Karamanoğulları üzerine sefere çıkacak Sultan Muhammed Han, üstün meziyetleriyle Kıvâmî tarafından sevgiyle anılır:

“O’nun gibi zarif ve rinddi O. Her işte devleti yol bulmuştu, alırdı düşmanların ödünü adıyla, yaptıklarıyla kökünü kazardı. Düşman fikrinde O’nun zayıftı, canı her zamanda keder çekerdi, O’na düşman olan hiç gülmezdi, gamdan kendini bulmazdı.”

“(188) 1. Anun bigi zarîf ü rindidi ol

Her işde bulmuşıdı devleti yol

2. Alırdı a’dânun ödin adıyla

Kazardı kökünü bünyâdıyla

3. ‘Adû fikrinde ‘âciz idi anun

Çekerdi gussasın her demde cânun

4. Ana düşmen olan hiç gülmezidi

Ki gamdan gendüzini bulmazıdı ”

26. Kıvâmî, padişaha olan sevgisini mısralarda gösterir:

“Meğer o sabah zamanı muzaffer şah, ki o zamanda O idi mülke baş. Karakterinin cömertliği ile meşhur olurdu. Bütün dillerde O, konuşulurdu. Şahlığında hiç noksan yoktu, O’nu Hak mülke sultan kılmıştı. Heybette sanırsın erkek aslandı, cihân içinde kıymetli şahtı, şu resme Sultan Muhammed şahtı, makamı Adn Cenneti olsun daima.”

“(191) 2. Meger ol subh-dem şâh-ı muzaffer

Ki ol demde ol idi milke server

3. Sehâ-yı tab'ıla meşhûr olupdı
Kamu dillerde ol mezkûr olupdı
4. Yogıdı şehliğında hiç noxsân
Anı Hakk kılmışdı milke sultân
5. Mehâbetde sanasın şîr-i ner'di
Cihân içinde şâh-ı mu'teberdi

....

(191) 12. Şu resme şâhıdı Sultân Muhammed

Makâmı dâr-ı 'Adn olsun muhalled"

27. Karamanoğullarını nizama sokan Sultan Muhammed, şehzadesini Karaman vilayetini yönetmek için orada bırakır. Bu zafer sonrası, Kıvâmî, padişahı yazdıklarıyla över:

“Daima dinin şâhı ne yere azm ederek asker çekerse muzaffer olsun. O yüce Yaradan O'na yardımcı olsun. Çünkü O Sultan, İslâm padişahıdır. İsteklerinin oku hedefe ulaşsın, hükmü cihana baştan başa geçsin. O'na düşman olana düşman olsun Allah, isteğince her yerde işi olsun.”

“(192) 7. Hemîşe şâh-ı dîn olsun muzaffer

Ne yire 'azm idüben çekse 'asker

8. Mu'în olsun ana ol yüce Sübhân

Çün İslâm pâdişâhıdır o sultân

9. Murâdı okı irüşsün nişâna

Ki geçsün hükmi ser-tâ-ser Cihâna

10. Ana hasm olana hasm olsun Allah

Murâdınca hem olsun işi her gâh”

28. İskenderiyye kalesi ve civar kalelerin fetihleri sonrası padişaha hayır dualarında bulunulur, padişah övülür:

“Yönelse hangi diyara, gazâ azmine varsa her kenara. Ne iş ki tutsa başa korurdu, neyi kim isterse işlerdi. Varsa yedi başlı ejder cihanda, Muhammed Han Gâziydi zamanda. Yedi iklimde zira hükmederdi ki doğudan batıya dek hükmü giderdi. O’na karşı bir düşman gelmedi hiç, O’nun zamanında düşman gelmedi hiç, makamı Ravza olsun, dostu yardımcısı Rıdvân olsun. Hem O’ndan razı olsun yüce Allah. Bu mecliste tamam oldu gazası, nasibini böyle sunmuştu Hudası. Gazâdan her yıl olmazdı ayrı O, hiç ondan sonra kılmadı gazâ O. Bağışla ruhuna rahmet İlâhi, ki sensin padişahlar padişahı. Duada her kim O’nu anarsa, iki âlemde kılsın O’nu Hak sevinçli.”

“(268) 1. Teveccüh eylese kankı diyâra

Gazâ ‘azmine varsa her kenâra

2. Ne iş kim dutsa başa ilteridi

Neyi kim isterise işler idi

3. Varısa heft-i ser-ejder Cihânda

Muhammed Hân Gâziydi zamânda

4. Yedi iklimde zîrâ hükm iderdi

Ki şarkdan garba dek hükmi giderdi

5. Ana karşı bir a’dâ gelmedi hiç

Anun ‘ahdinde düşmen gelmedi hiç

6. Makâmı Ravza olsun yârı Rıdvân

Hem andan râzi olsun Yüce Sübhân

...

10. Bu mecliste tamâm oldu gazâsı

Nasîbin böyle sunmuşdı Hudâ’sı

11. Gazâdan her yıl olmazdı cüdâ ol

Hiç andan sonra kılmadı gazâ ol

12. ‘Atâ it rûhına rahmet İlâhî

Ki sensin pâdişâhlar pâdişâhı

13. Du'âdan her kim anı eylese yâd

İki 'âlemde kılsun anı Hakk, şâd”

29. Sultan Muhammed Han'ın vefatını Kıvâmî, büyük bir acı, özlem ve hürmetle ifade eder:

“Kara toprakmış varılacak yer ne yazık ki! Niçin ah etmeye akıl ne yazık ki! Gör O Sultan Muhammet dediğin şah, ki O'nundu taç ve devlet, taht ve dergâh. Nice yıl padişah oldu cihânda, ki adı anılır sürekli zamanda, sonunda O da koyup taç ve tahtı, mal ve ülkeyi, baht ve koşum takımını. Kara toprağa soktu O'nu devran, yatıp toprak ile olup şimdi beraber.”

“(271) 4. Kara toprakımuş menzil dirîga

Niçün âh itmeye 'âkıl dirîga

5. Gör ol sultân Muhammed didüğün şâh

Ki anundı tâc u devlet, taht u dergâh

6. Nice yıl pâdişâh oldı Cihânda

Ki adı anılır dâyim zamânda

7. Son ucu ol da koyup tâc u tahtı

Döküben mâl u milki, baht u rahtı

8.Kara topraga sokdı anı devrân

Yatur hâkile olup şimdi yeksân ”

30. Sultan Muhammed mersiyesi: Mersiye tümüyle merhum Sultan'a sevgiyi ifade eden dizelerle doludur.

31. Sultan Bâyezîd Han'ın tahta geçişini Kıvâmî, sevinçle karşılar:

“Şimdi çünkü saadet güneşi Sultan Bâyezîd Han Gâzî, devlet burcundan doğdu. Mutluluk gökyüzünde cennetin tavusu gibi gezindi, hüma gibi âleme gölge saldı, âlemin halkı adalet çirasının nuruyla ışımlandı. ”

“(293) ... (11) Hâliyâ çün kim sa’âdet âfitâbı Sultân Bâyezîd Han Gâzî, (12) devlet burcından tulû’ itdi. Sa’âdet âsumânında tâvûs-ı cinân bigi cevân (13) gösterdi, hümâ bigi ‘âleme sâye saldı, halk-ı ‘âlem ‘adl çırâğınun nûrıla şu’lelendi.”

4.1.3.1.5 Muhabbet ve aşk.

32. Eserde doğrudan muhabbet ve aşk kelimesinin geçtiği nazım birimi bent olan kısımlar yer almaktadır:

“Muhabbet lezzetini tatmayan can, dört ayaklı canavardır onu sanmayın insan. Muhabbet meclisidir Firdevs cenneti. Muhabbet nurudur canlar çırası. Muhabbet hikmetin nur dolu kadehidir. Muhabbet ehlinindir izzet ve devlet. Muhabbet üzere yaratıldı bu âlem, muhabbet için yaratıldı hem Âdem. Muhabbet derdi gibi dert olmaz. Bu derdi çekmeyen bil, mert olmaz. Ne eder dert ehli olan iki cihanı. Ya neyler aşka uyan baş ve canı. Acayıptır aşk meydanı acayıptır. O meydanı bize anmak bize gey edeptir. O meydanda anılmaz başla can. O meydanda çok olur günahsız kan, ocak.”

“(282) 4. Mahabbet lezzetini tatmayan cân

Bahâyimdür anı sanmanız insân

5. Mahabbet bezmidür Firdevs bâğı

Mahabbet nûridür cânlar çırâğı

6. Mahabbet câmidür pür-nûr-ı hikmet

Mahabbet ehlinündür ‘izz ü devlet

7. Mahabbet üzre halk oldu bu ‘âlem

Mahabbet-çün yaradıldı hem Âdem

...

9. Mahabbet derdi gibi dert olmaz

Bu derdi çekmeyen bil, merd olmaz

10. Nider dert ehli olan iki Cihânı

Ya neyler ‘ışka uyan baş u cânı

11. ‘Acebdür ‘ışk meydâni ‘acepdür

O meydâni bize anmak gey edepdür

12. O meydânda anılmaz başıla cân

O meydânda çoğ olur bî-güneh kan”

33. Aşkın bedelinin olduğu beyitlerde ifade bulur:

“Bu meydana giren sadık gerektir. Kavuşmaya canıyla âşık gerektir. Koyan âşkın yolunda baş ve cânı. Anar mı Allah için o iki cihanı.”

“(283) 3. Bu meydânda giren sâdik gerekdür

Lika’ya cânıla ‘âşık gerekdür

4. Koyan ‘ışkun yolında baş u cânı

Anar mı billâh ol iki cihânı”

34. Kıvâmî, Sultan Bâyezîd Han’a olan sevgisini, O’nu överek dile getirir:

“Âlemin içinde sultanların başıdır. Âlem içine bir benzeri de gelmemiştir. Melek huylu olup, insan suretinde görünmekte olan padişaha Yüce Allah ne muradı varsa versin. Allahım, ömrünün yıllarını sayısız et! O’nu kıyamet gününe kadar âlemde var et. Çünkü dinin şahıdır O güzel han ve Yaradan O’nun eline keskin kılıcı sunmuştur. Din yolunda başını ve canını vermekten çekinmeyecektir, kılıcı ile cihanı fethede!”

“(291) 7. Selâtin serveridir ‘âlem içre

Nazîri gelmemişdür âdem içre

8. Melek sîretde, vü sîretde insân

Murâdın virsün anun Yüce Sübhân

9. İlâhî sâl-i ömrin bî-şumâr it

Anı ta haşre dek âlemde var it

10. Ki zirâ şâh-ı dîndür ol güzel han

İline sundı Hakk çün tîğ-ı bürrân

11. Komışdur dîn yolında baş u cânı

Kılıcı birle feth ide cihânı

4132 Sorumluluk. Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinde sorumluluk değerinin geçtiği beyitler şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Kıvâmî, padişahların görev alanlarını ve sorumluluklarını, Sultan Muhammet Han'ın yükümlülüklerini belirtir:

“Ve akıllı ve deneyimlilerin topluluğu takvim (eğriyi doğrultup düzelten) ehli ve tarihler ehli birleşip söylediler: ‘Yüce ve noksanlardan uzak Allah yine Anadolu ülkesine bir padişah veripti ki vilayetler koymaya, feth eyleye ve din diyanet belirmez memleketlerde mescitler yaptıra ve minberler düzdüre, adına hutbeler okuta, fesatların topluluğu, O'nun zamanında kayıp ola, kurt koyunla yürüye, hiç biribirine zararı dokunmaya, yer yüzünde namlı padişah ola, dediler.’”

“(24) ... Ve cemî'-i 'âkıllar ve kârdânlar (4) ehl-i takvîm ve ehl-i tevârîh ittifâk idüp eyitdiler: Hâkk Sübhânehu ve Te'âlâ yine Rûm kişverine (5) bir pâdişâh viribdi kim vilâyetler komaya, feth eyleye ve dîn diyânet belürmez memleketlerde (6) mescidler yapdura ve minberler düzdüre, adına hutbeler okıda; cemî'-i fesâdât, anun 'ahdinde (7) nâ-bedîd ola, kurt koyunla yürüye, hiç biribirine ziyânı dokunmaya, yir yüzinde benâm pâdişâh (8) ola, didiler ...”

2. Padişah mecliste bulunanlarla iştişare eder ve İslâm güneşinin nuruyla küfür karanlığını aydınlatma sorumluluğunu zikreder:

“Bilmek gerektir, küfrün karanlığından hangi vilayete İslâm güneşinin nuruyla parlak edip ülke alanın ve memleket süsleyenin askerlerini toplayıp yürümek gerektir, dedi... Ki bu taraftan İslâm padişahları gazaya yönelip, küffara kılıç vurup İslâmın tazelenmesi için memleketler fethine azim ettiklerince onlar gelip, ... Bu kendi meşhur sözdür ki, yolsuza yol göstermekçe, yetime gömlek giydirmek kadar sevabı vardır, dedi. ”

“(24) ... Bilmek gerekdür, (12) zulümât-ı küfürden kankı vilâyeti İslâm güneşinün nûrıla rûşen idüp 'asâkir-i kişvergüşâ (13) ve memâliki ârâ cem' idüp yürümek gerekdür, didi...” (25) “...Ki bu taraftan İslâm pâdişâhları gazâyâ teveccüh (8) idüp, küffâra kılıç urup tecdîd-i İslâm için memleketler fethine 'azm itdüklerince, anlar gelüp...” , “...Bu hod meşhûr meseldür ki, yolsuza yol göstermekçe, (13) yetîme pîrehen geydürmekçe sevâbı vardır, didi ...”

3. Hükümdarın görev alanlarını ve sorumluluklarını genel olarak ifade eden sözler dikkat çekicidir, buna göre çevreye gönderdiği fermanlarda Karamanoğlu İbrahim bey, Beytullah'a giden hacıları yollarında sıkıntıya sokmaktadır. Fitne ve fesat Müslümanların içine salınmaktadır, önce bu durumu düzeltecek olan hükümdar, küffara kılıç vuracak, yeni memleketler feth edebilecektir, İslam dini yükselecek böylelikle Müslümanlar devletinin günlerinde güvende olacaklardır:

“Ta kim Karaman memleketine sefer eyleye. İlk önce Beytullah'a giden hacıların ve Muhammet Resulullahın nurunu görmeyi çok isteyen âşıkların yollarından dikenleri engelleye. Müslümanların içinden bozgunculuğu ve gönül darlığı , iç sıkıntısını ata. Ondandır devlet ve mutluluk ile gele, kafirlere kılıç vura. Gazâlar eyleye ve memleketler fethede, ganimetler ala. Vardığınca yardımı ile İslâm dini yükseliş bulup, peygamberin şerefine şeriatı kuvvet tuta. Müslümanlar devletinin günlerinde yararlanalar ...”

“(26)... Tâ kim Karaman memleketine (3) sefer eyleye. Evvel vara Beytullâh'a giden hâcılarun ve Muhammed Resûllullah nûrın görmege (4) arzû iden 'âşıklarun yollarından dikenlerin men' eyleye. Müsülmânların içinden (5) fitne'i ve kasâveti tarh ide. Andan sonra devlet ve sa'âdetile gele, küffâra kılıç ura. (6) Gazâlar eyleye ve memleketler feth ide, ganimetler ala. Varduginca mu'âveneti birle dîn-i İslâm (7) rıf'at bulup, şer'-î şerîf-i nebevî kuvvet duta. Müsülmânlar eyyâm-ı devletinde mütemetti' (8) olalar ...”

4. İstanbul'un fethini hedefleyen hünkâr, küfür ve zehri böylelikle şehrin içinden dışarıya dökülecek olup, şehir İslam mülkü haline geldikten sonra içinden geçenler hoş ve rahat olacaklardır :

“Dilerven kaleler yapayım ben. Ki ta düşman yoluna sevinçli edeyim ben. İki yanında denizin kilit edeyim ta. Deniz yüzünü düşmandan şimşek edeyim ta.”

“(37) 12. Dilerven kal'alar bünyâd idem ben

Ki tâ düşmen yolınâ şâd idem ben

13. İki yanında bahrun kufl idem tâ

Deniz yüzün 'adûdan berkidem tâ ”

5. İstanbul'u fethetmeye niyetlenen Sultan Muhammed Han, böylelikle küfrü de şehirden dışarı dökerek, İslâm padişahı olarak sorumluluğunu yerine getirecektir:

“Alayım cenk ile Kostantin şehrini. İçinden dışarıya dökeyim küfür ve zehrini. Ki fetih yeri ola, hem İslâm yeri. İçinde hoş geçeler sonunda (gelecek) sene.”

“(38) 1. Alam cengile Kostantîn şehrin

İçinden daşra dökem küfr ü zehrin

2. Ki dârü'l-feth ola hem dârü'l-İslâm

İçinde hoş geçeler hâsıla ‘âm”

6. Allah'ın düşmanları olarak gördüğü küfür ehlinin yaşadığı İstanbul'u, İslam çırasının nuruyla aydınlatmayı sorumluluk sayan hükümdar, fetih için Rumeli hisarını yaptırır:

“Hak Teâlâ'nın düşmanları elinden (Allahın yardımı olsun.) kılıcımla memleketler fethedeyim. Ta ki gayrimüslim memleketi iken İslâm yeri ola dedi. Küfürün karanlığından kurtara, İslâm ışığının nuruyla aydınlata. Hakk'ın lütfuyla çalışmayı güzel eyleye. Gayrimüslim yeri iken, İslâm yeri eyleye. Onun içindir ki işte kaleler yaptırdı.”

“(38)...Hakk Te'âlâ'nun 'adûları elinden (bi'avn-i 'inâyetillahe) kılıcumla (7) memleketler feth ideyin. Tâ ki dârü'l-harb dârü'l-İslâm ola didi...” (39) “... Zulümât-ı (7) küfürden kurtara. İslâm çırâğının nûrıyla münevver eyleye. Hakk'un lutfıla sa'y cemîl eyleye. (8) Dârü'l-harb iken dârü'l-İslâm eyleye. Anun içündür ki ki işde kal'alar yapdurdı ... ”

7. Sultan Muhammed Han, İslâm dinini yayma ve Resulullahın yolunda gazalar etme sorumluluğunun bilincindedir:

“Ben dahi Muhammed Resulullahın dini yolunda can ve baş ortaya koyup gazalar edeyim. Hak Tealanın düşmanları elinden (Allah yardım etsin.) kılıcımla memleketler fethedeyim. Ta ki gayrimüslim yeri, İslâm yeri ola dedi. ”

“(38) ... Ben dahı dîn-i Muhammed Resûlullah (salavâtu'lahi 'aleyhi) yolında cân ve baş (6) ortaya koyup gazâlar ideyin. Hakk Te'âlâ'nun 'adûları elinden (bi'avn-i 'inâyetillahe) kılıcumla (7) memleketler feth ideyin. Tâ ki dârü'l-harb dârü'l-İslâm ola, didi. ”

8. Şehadet mertebesi yüceliğinin farkında olan Eyyûp Sultan hazretleri de, iyi bir müslüman olmanın sorumluluklarını yerine getirmiştir. Kıvâmî, bu durumun tüm müslümanlara örnek olması gerektiğini de vurgular:

“Ede Hak yoluna kendini kurban. Sonsuzluk mülkünde varıp ola sultân. Bunu bilip Ebû Eyyûb Sultân, kendini Hak yolunda etti kurban. Yolunda doğrulukla kurban olalım. Sonsuzluk mülkünden hoş sultan olalım. Bizi ansınlar anacaklar, ki ta canlarımız ondan olsun sevinçli.”

“(50) 3. İde Hakk yolına gendüyi kurbân

Ebed milkinde varup ola sultân

4. Bunı bilüp Ebû Eyyûb sultân

Özini Hakk yolında itdi kurbân

...

12. Yolunda sıdkıla kurbân olalum

Ebed milkinden hoş sultân olalum

13. Bizi yâd eyleyeler idicek yâd

Ki tâ cânlarımız andan ola şâd ”

9. İslâm padişahı Sultan Muhammed Han’ın sorumluluklarını ve görevlerini Kıvâmî, teker teker sıralar:

“Ta ki ülkeler alan askeriyle vara Macaristan kafiri ile savaşa, kaleler kuşata, afetdeş silahları ile döve, yıka ve memleketler fethede. Allah ve Resulünün düşmanlarına intikam kıla. Din düşmanlarını kılıçtan geçire, Allah yolunda din aşkına savaşlar eyleye. ”

“(95) ... Ta ki ‘asker-i kişver güşâsıla vara Öngürüs kâfiri ile gazâ ide, kal’alar ihâta (5) ide, afetdeşleri ile döge, yıka ve memleketler feth ide. Allah ũ Te’âlâ’nun ve Resulünün düşmenlerine intikâm kıla. (6) Adâ-yı dîni kılıçdan geçüre fi-sebîli’llâhi dîn ‘ışkına gazâlar eyleye.”

10. Belgrad seferinden dönen Sultan Muhammet Han Gâzi, vezirlerini toplar, Allah’ın kendilerine verdiği görev ve sorumlulukları hatırlatır ve yeni hedef olarak Mora vilayetini gösterir:

“Namı büyük Allah, bu mülkü bize onun için layık gördü ki, din yolunda çalışıp gazalar edelim. Din düşmanlarının elinden vuruşma ve kılıcımızla memleketler fethedelim ve hisarlar alalım, mallarını ganimet bilelim ve ailelerini esir edip kullanalım. Ve karşılık verip savaş edenleri kılıçtan geçirelim. Ta ki İslâm dini yüksele ve kuvvet tuta.” dedi. Dahı girü askerine emir verdi, toplanalar. Şöyle ki savaş kıyafetleri ve vuruşma aletleri bir mertebede ola ki hiçbir yönden kusuru olmaya. Diledi ki Mora vilayetine vara, Mora vilayetini feth eyleye, İslâm askerinin mübarek ayakları ile o yerleri dahi şereflendirip İslâm nuru ile küffarın sapkınlığından aydınlığa değıştireler.”

“(108) ... Hakk Te’âlâ (celle zikrehi) bu milki bize anuçün (11) lâyük gördi ki, dîn yolında çalışup gazâlar idevüz. Dîn düşmenlerünün elinden darb u dest (12) kılıcımızla memleketler feth idevüz ve hisârlar alavuz, mallarını ganîmet bilevüz ve ehl u (13) iyâllerini esîr idüp kullanavuz. Ve mukâbele olup savaş idenleri kılıçdan geçirevüz. Tâ ki dîn-i İslâm (109) (1) rif’at bula ve kuvvet duta” didi. Dahı girü ‘askerine emr eyledi ki cem’ olalar. Şöyle ki (2) esbâb-ı harb ve âlât-ı darb bir mertebede ola ki hiç vechıla kusûrı olamaya. Diledi ki Mora (3) vilâyetine vara, Mora vilâyetini feth eyleye, İslâm ‘askerünün mübârek kademleri ile ol yirleri (4) dahı müşerref kılup İslâm nûrı ile dalâlet-i küffârı envâra mübeddel ideler.”

11. Mora vilayetindeki bazı yerlerin inat edip düşmanlık yaptığı haberlerinin gelmesi üzerine Sultan Muhammet Han, tekrar sorumluluk almaktan kaçınmayacağını şöyle ifade eder:

“Âlemin sultanı bu tedbire (vezirlerin Anadolu ve Rumeli beğlerini Mora’yı fethetmek için gönderme) razı olmadı ve söyledi: ‘ Doğru budur ki girü, askerimin hepsiyle kendim varayım, Muhammet Resulullah’ın dini yolunda çalışayım. Ya budur ki o vilayeti bu kere, hakkıyla alayım, elime getireyim. Ya budur inşallah yağma edip yakıp yıkıp yıkıntı haline getireyim, askerimi ganimet mallarıyla ganimetlendireyim.”

“(117) ... Sultân-ı ‘âlem bu tedbîre râzı olmadı ve eyitdi: “Savâb budır kim (8) girü cemi’ i ‘askerümle gendüm varam, dîn-i Muhammed Resûlullah (‘aleyhi’s-selatü ve’s-selâm) yolında çalışam. (9) Ya budur kim ol velâyeti bu kere, kemâ-hüve-Hakkuhû zabt idüb elüme getürem. Yâ budur inşâallah (10) târâc idüp yakup yıkup harâbe virem, ‘askerümü ganîmet mallarıla mugtenem eyleyem.”

12. Trabzon dedikleri kaleyi küffarın elinden alarak İslâm toprağı yapmak, Padişahın sorumluluk alarak askerinin önünde yeni gayesi olmuştur:

“ Trabzon dedikleri bir kale ki Karadeniz kenarında Gürcistan yakınlarında, etrafın meşhur limonyeriydi. Anlatanlar şöyle anlatırlar ki “İran Sasani hükümdarı Nuşinrevan-ı Âdil’in tahtıydı.” dahi derler. Şüphesiz Sultan Muhammet Gazi Han şöyle istedi ki varıp, o kaleyi dahi lanetlenmiş şeytanların ve şirk koşan küffarların elinden (Allah yardım etsin) yürüyüş ile fethetseye. ”

“(124)... Tarabuzon didükleri bir kal’a idi kim Karadeniz kenârında (4) Gürcistân kurbında, limongâh meşhûr-ı âfâk. Râvîler şöyle rivâyet iderler kim: “Nûşîn (5) revân-ı ‘Âdil’ün tahtıydı” dahi dirler. Lâ-cerem Sultân Muhammed Gâzi Hân şöyle (6) istedi kim vara, ol kal’a’ı dahi cünd-i şeyâtîn’il-lâ’în ve küffâr-ı müşrikîn elinden (7) (Bî’avn-i ‘inâyeti-llah) yürüyüş birle feth eyleye.”

13. Padişah Midilli kalesini fethettikten sonra, bir yıl tahtında oturur. Arnavut seferi öncesi kendisine ve vezirlerine görev ve sorumluluklarını hatırlatır:

“Gerektir ki Muhammet Resulullah’ın (Duaların en faziletlisi ve selamların mükemmeli, Allah’ın rızası sahabeler ve onları sevenler üzerine olsun, şanları yücelsin.) dini yolunda çalışıp gazalar edelim, küffar ve müşriklerin elinden memleketler alıp, başlarını kesip, kanlarını döküp, ailelerini esir edip, ganimet mallarıyla İslâm askerini eğlendirip, müslümanları ganimetlendirelim.” dedi. Vezirler, âlemin sultanının hazırlıklarını doğru gördüler. “Her ne ise yüce emir, mutluluk güneşinindir.” dediler. Derhal girü padişahın emri gereğince Anadolu ve Rumeli beğlerine hükümler yazdılar ve ulaklar saldılar ki girü İslâm askeri hazır olalar. Şöyle ki zırhda, savaş aletlerinde ve savaş kıyafetlerinde her ne ise düzenlenmiş ve süslenmiş hazır olalar, gelip filan yerde mübarek orduya erişeler.”

“(156)... Gerekdür ki (3) dîn Muhammed Resûl’llâhi (‘aleyhi efdalu’s-salavât ve ekmelü’t-tehiyyât ve ‘alâ âlihi ve ashâbihi rıdvâ (4) nullâhi ‘aleyhim ecma’în) yolında çalışub gazâlar idevüz, küffâr u müşrikîn elinden (5) memleketler alup, başların kesüb, kanların döküp ehl ü ‘iyâllerini esîr idüp (6) ganîmet mâllarıla ‘asker-i İslâmı toylayup, müsülmânları mugtenem idevüz” didi. (7) Vezîrler, sultân-ı ‘âlemün tedbîrin savâb gördiler. “Her ne’ise emr-i ‘âlî, sa’âdet âfitâbınundur” (8) didiler. Derhâl girü emr-i pâdişâhî mücebince Anatolı ve Rûm ili beglerine (9) hükümler yazdılar ve ulaklar saldılar ki girü ‘asker-i İslâm hâzır olalar. Şöyle (10) ki,

cebede ve cevşende, âlet-i harb ve esbâb-ı darb her ne'ise müretteb ve müzeyyen hâzır (11) olalar, gelüp fulân yirde ordu-yı hümâyûnuma irişeler. ”

14. Padişah, kendinde İslam ışığının nuruyla beldeleri aydınlatmak sorumluluğunu görmektedir:

“Şimdi çünkü âlemin şahı tekrar Arnavut seferin edip geri tahtına gelecek vezirleriyle görüşme yaptı söyledi: ‘Yine İslâm ışığının nuruyla hangi diyarı aydınlatmak gerektir?’ dedi. Şimdi danışma içinde bu anıldı ki, Bosna vilayetinde bir kale vardı, adı Yayça demekle meşhurdu...Yayça dedikleri şeytanların askerinin kalesini küffar ve müşriklerin elinden vuruşma ve kılıçla fetheyleye. İslâm askerine menfaatler meydana gele, kiliseleri yıka, yerine mescitler yapa, haçları vada, yerine minberler düzdüre. Adına hutbeler okuta gayrimüslim yeri iken İslâm yeri ola.”

“(172) ... (4) Hâliyâ çünkim şâh-ı ‘âlem tekrâr Arnavud seferin idüp girü (5) tahtına gelicek vezîrlerle meşveret eyledi eyitdi: “Yine İslâm çırâğınun nûrıla (6) kankı diyârı rûşen eylemek gerekdür?” didi. Hâliyâ meşveret içinde bu anıldı kim, (7) Bosna vilâyetinde bir kal’a vardı, adı Yayça dimegle meşhûr idi... Yayça didükleri kal’a’ı cünd-i şeyâtîn (10) küffâr u müşrikîn elinden darb u dest kılıcıyla feth eyleye. İslâm ‘askerine menfa’atler (11) hâsıl ola, kelîsâları yıka, yirine mescidler yapa, salîbleri vada, yirine minberler (12) düzdüre. Adına hutbeler okıda dârü’l-harbiken dârü’l-İslâm ola.”

15. Yayça seferi öncesi padişahın emirleri gereği ordunun tüm kademesi sorumluluklarının farkına vararak, sefere hazırlanırlar:

“Yine Muhammet Resulullahi’nin dini yolunda bir vilayete varıp gaza etsem gerek.” diye her tarafa hükümler yazıldı ve ulaklar salında, şüphesiz padişahın emrine uyup işe koyulup, beyler dahi subaşılara ve tımar erlerine haber ettiler, düzenlenmiş ve hazır olalar. Onlar dahi tören ve usul üzere silahlarını giyip, kılıçlarını kuşanıp ve mızraklarını ellerine alıp, okluklarını oklarla doldurup ve yaylarını üst kollarına salıp, her biri yarar atlara binici olup, altınbaş âlemlerini kaldırıp, bahar çiçekleri gibi süslenip yürüdüler. Gelip âlemin şahının mübarek ordusuna eriştiler, türlü hediyeler çekip, âlemin sultanının eşiğinde baş koyup, devletli ve saadetli elini öpüp, âlemin sultanına can ve gönülden dualar ettiler. ‘Ömrün çoğalsın sonsuzluk üzerine, düşmanın kahrolsun zorluk üzerine.’ dediler. ”

“(173)... Yine dîn Muhammed Resûlullâhi (‘aleyhi efdalu’s-salavât ve ekmelü’t-tahiyyât) yolında (5) bir vilâyete varup gazâ itsem gerek” diyü her tarafa hükümler yazıldı ve ulaklar salındı, (6) Lâ-cerem emr-i pâdişâhîye mübâşeret idüp, begler dahı subaşılara ve tîmâr erlerine (7) haber itdiler; müretteb ve müheyâyâ hâzır olalar. Anlar dahı âyîn ve erkân üzre silâhların (8) geyüp, tîglerin kuşanup ve nîzelerin ellerine alup ve tîrkeşlerin tîrlerle (9) doldurup ve kemânların karacalarına salup, her biri yarar atlara süvâr olup, zerrîn (10) ser ‘âlemlerin kaldurup, bahâr çiçekleri gibi müzeyyen olup, yürüdiler. Gelüp şâh-ı (11) ‘âlemün ordu-yı hümâyûnına irişdiler, envâ’ pîşkeşler çeküp sultân-ı ‘âlemün (12) işiginde baş koyup devletlü ve sa’âdetlü elin öpüp sultân-ı ‘âleme cân u dilden du’âlar (13) itdiler. “Ömrün mezîd ber-bekâ, düşmenün makhûr ber-‘anâ” didiler”

16. Kıvâmî, Yaradana karşı kul olarak tüm bireylerin sorumluluklarını hatırlatır:

“Utan Hak’dan, etme günahı. Eğer bildikse kimdir padişahı. Günahından utan tövbe eyle, kalan sözleri ko, Allahın birliğini söyle.”

“(187) 4. Hayâ it Hakk’dan, itmegil günâhı

Eger bildükse kimdür pâdişâhı

5. Günâhundan utangıl tevbe eyle

Kalan sözleri ko, tevhîd söyle”

17. Karamanoğullarının huzursuzluk çıkarması üzerine, padişah sorumluluğu üzerine alır, sefer emri verir:

“Yılanı öldürüp yavrularını beslemek, akıl işi değildir.” dedi. Dahı girü vezirlerine emir eyledi. ‘Anadolu ve Rumeli beylerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar, ta ki asker toplana. Şöyle ki zırhta savaş kıyafetlerinde ve savaş aletlerinde her ne ki cihatın gereçleridir, görüp hazır ve hazır olalar, filan yerde gelip mübarek orduma erişeler.’ Derhal her tarafa hükümler yazıldı ve ulaklar salındı.”

“(189) ... (2) Yılanı öldürüp yavruların beslemek, ‘âkıl işi degüldür” didi. Dahı girü (3) vezîrlere emr eyledi. Anatolı ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar (4) salalar; tâ kim ‘asker cem’ ola. Şöyle ki cebede ve cevşende esbâb-ı harbde ve âlât-ı (5) darbda her ne kim mühimmât-ı cihâtdur, görüp hâzır ve müheyâyâ olalar,

fulân yirde gelüp (6) ordu-yı hümâyûnuma irişeler. Derhâl her tarafa hükümler yazıldı ve ulaklar salındı.”

18. Padişah, her yıl gazada çalışır, başını Allah’ın yoluna kor, elinden çıplak, yalın kılıç eksik olmaz ve düşmanları kırar, yere kan dökerdi:

“(191) 6. Çalışur idi her yıl ol gazâda

Komışdı başını râh-ı Hudâ’da

7. Elinden gitmezidi tîg-ı ‘uryân

Kırardı a’ dâyı dökerdi yire kan”

19. Kaptan-ı derya, Eğriboz seferi öncesinde padişahın kadırgaları hazırlaması emri ve sorumluluğunu kabul eder:

“Kesinlikle hoş gördü fikrini padişahın. Dua-yı devletin eyledi şahın. Dedi şah ne buyurursa edelim. Ne yere gönderirse gidelim.”

“(200) 6. Katı hoş gördi fikrin pâdişâhun

Du’â-yı devletin eyledi şâhun

7. Didi şeh ne buyurursa idelüm

Ne yire gönderürise gidelüm”

20. Padişahın emirleri gereği Merhum Mahmud Paşa Gelibolu’daki tüm reisleri davet eder, bunların her birine sorumluluk verir:

“Bunların her birine hediyeler verip padişah emri gereğince buyurdu ki bir büyük donanma eyleyeler. Şöyle ki, deniz yüzünde bir ulu büyük şehir yapalar. Derhal Gelibolunun reisleri ve hafif piyadeleri ve yeniçeri ve gemi ilminden haberdar yiğitler toplandılar. Şöyle ki bahar çiçekleri ile ovalar süslendiği gibi deniz yüzü dahi süslendi.”

“(201) ... Bunların her birine istimâlet idüp emr-i pâdişâhî mû’cebince buyurdu ki (7) bir ‘azîm donanma eyleyeler. Şöyle ki, deryâ yüzünden bir ulu şehristân bünyâd ideler. Derhâl (8) Gelibolu’nun re’îsleri ve ‘azabları ve yeniçeri ve gemi ‘ilminden haber-dâr yiğitler cem’ oldılar. Şöyle ki bahâr çiçekleri ile sahrâlar (10) müzeyyen olduğu gibi deryâ yüzi dahi müzeyyen oldu.”

21. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın Tokat iline saldırması ile “Bir müslümana böyle bir hareketin yakışmadığını, bu durumun uygun görülmemeyeceğini” söyleyen padişah, müslümanlardan kafirliğe yönelenlere karşı da mücadele etmeyi sorumluluk alanı içinde görür:

“Şimdiye dek gaza niyeti diye kafirlere kılıç vururduk. Ancak şimdi zaman şöyle yüz gösterdi ki müslümanlardan kafirliğe yönelenleri varıp iman yenilemesi ettirelim veya kafir kırar gibi gazâ niyetiyle hep kılıçtan geçirelim.” dedi.

“(212) ... (1) şimdiye dek niyyet-i gazâ diyü küffâra kılıç ururduk. Velî şimdi rûzigâr şöyle (2) yüz gösterdi kim müsülmânlar irilüp kâfirlige kasd idenleri varup (3) tacdîd-i îmân itdürevüz yâhûd kâfir kırar bigi niyyet-i gazâ hep kılıçdan (4) geçürevüz didi.”

22. Anadolu beylerbeyi Davut Paşa'ya padişah emrini verir, Paşa sorumluluklarını samimi bir şekilde yerine getirir:

“Anadolu beyleri ile varalar, düşmanı yöresine göre belirleyeler, bakıp inceleyeler, buluşup savaşması ne yüzden el verirse ona göre tedbir edeler. Derhal o yiğit (Davut Paşa) dahi padişahın emri gereğince Anadolu beyleri ile azm etti. Canında cevheri vardı, yiğitlik gösterdi.”

“(216) ... (1) Anatolı beglerle varalar, düşmeni yöreneler, nazar salalar, buluşub savaşması ne yüzden (2) elvirürse ana göre tedbîr ideler. Derhâl ol dilâver dahi padişâhun emri mücebince (3) Anatolı beglerle ‘azm itdi. Cânında gevheri varıdı, şecâ’at izhâr eyledi.”

23. Uzun Hasan ile mücadele için padişahın erine kadar tüm gaziler görevlerini eksiksiz yerine getirirler:

“Âlemin sultanı, Allah’a sığınıp kalbine hiç gücenme, kırılma getirmede, her ne ise içinde tuttu, dedi. “Gayretli padişahı. Bu bir meydandır, ya vermek gerek, ya almak gerek” dedi. Dahi askerinin hepsine emreyledi. Tamamı tören üzere beylerin hepsi, Anadolu ve Rumeli alaylarının hepsi bağlana ve saflar dizile, kılıçlar çıplak ve ciğerler kebab olup, yiğitler meydanlarda koşup, başlar kesile, kanlar döküle, azim savaş ola”

“(217) ... (1) Sultân-ı ‘âlem, Allâh’a sığınub kalbine hiç inkisâr getürmedi, her ne ise içinde (2) dutdı, didi. “Gayretlü pâdişâhıdı. Bu, bir meydân-durur, ya virmek (3)

gerek, ya almak gerek” didi. Dahı cemi’i ‘askerine emr eyledi. Tamâm âyîn üzre (4) cemî’-i begler, Anadolu ve Rûm ili, cemî’-i alaylar bağlana ve saflar düzile, kılıçlar ‘uryân ve cigerler (5) biryân olup, dilâverler meydânat depüp, başlar kesile, kanlar dökile, neberd-i ‘azîm (6) ola. ”

24. Kara Boğdan seferinde ordu unsurları, beylerbeyinden erine kadar herkes sorumluluklarını yerine getirir:

“Anadolu ve Rumeli beylerinin hepsi dahi yüksek emirlerinin hoşluğu gereğince sancaklı sancagında olan subaşılara ve tımar erlerine emreyledi ki zırhta, okta ve yayda, kılıçta ve kalkanda, süngüde ve çomakda şöyle ki gaza aletleri ve savaş kıyafetleri neyse kusursuz kaydedeler. Düzenlenmiş ve hazır kılalar ve hazır olalar.”

“(228) ... Cemî-i Anadolu ve Rûm ili begleri dahı imtisâli’l- (2)emrû’l-ma’âlî mücebince sancaklu sancagında olan subaşılara ve tımâr erlerine emr (3) eyledi ki cebede ve cevşende, okda ve yayda, kılıçda ve kalkanda, sünüde ve çomakda (4) şöyle ki âlât-ı gazâ ve esbâb-ı harb ne’ise bî-kusûr kayd ideler. Müretteb ve müheyâ kılalar (5) ve hâzır olalar.”

25. Din düşmanları üzerine Allah, padişahları İslâm dinini koruması ve yayması için gönderir , bu nedenle Kıvâmî, padişahların hepsine dualarda bulunur:

“Yine din düşmanlarının üzerine her türlü kusur ve eksiklikten uzak ve yüce olan Hak, Habibi Muhammedün Resulullah ümmetinden bir gazi padişah gönderdi. Vardı, kendinin ve Resulünün düşmanlarını kılıçtan geçirdi, kahreyledi. Her zaman din padişahlarının işini Yüce Allah, rast getirsin. Her zaman din düşmanlarının başı aşağı olsun, her zaman İslâm askeri ne yere varırsa, yüz aklığı bulsun. Her zaman İslam padişahlarının atı hızlı, kılıcı keskin olsun.”

“(232) ... Yine a’dâ-yı dîn üzerine Hakk Sübhânehu ve Te’âlâ, Habîbi Muhammedun (6) Resûlullah ümmetinden bir gâzî pâdişâh gönderdi. Vardı, gendünün ve Resûlinün (7) düşmenlerini kılıçdan geçürdi, kahr eyledi. Hemîşe dîn pâdişâhlarınun işini Allah Te’âlâ (8) râst getürsün. Hemîşe a’dâ-yı dînün başı, aşaga olsun, hemîşe İslâm (9) ‘askeri ne yire varursa yüz aklığın bulsun. Hemîşe İslâm pâdişâhlarınun (10) atı yügrük, kılıcı keskin olsun.”

26. Macar kafirinin Semendere yakınlarında hisarlar yaptığı haberini alan Sultan, ‘gayret ne günedir” diyerek, hemen tedbir almaya başlar:

“Şu bir çıyan yüzlü kafircik yılan gibi İnimur kapısına yakın gelmeye başladı. Eğer şimdi bağlamayacak olursak, bugün yarın ejderha olur. Benim gibi Cihangir padişaha gayret değil mi ki, zamanımda onun gibi lanetlenmiş kafir Tuna’yı geçip gele, memleketimde ayak basa, belki ayak basmakla dahi komaya, İslam yerinde hisarlar yapmak hazırlığıyla meşgul ola. Dahi gayret ne günedir?” dedi.

“(235) ... Şol (10) bir çıyan sûretlü kâfircuk yılan bigi İnimur kapısına yakın gelmege başladı. Eger şimdi (11) mukayyed olmayıcak olursak, bugün yarın ejdehâ olur. Benüm bigi Cihângîr pâdişâha (12) gayret degül mi kim, zamânümde anun bigi mel’ ün kâfir Tuna’yı geçüp gele, memleketümde kadem basa, (13) belki kadem basmagıla dahi komaya, dârü’l- İslâm’da hisârlar yapmak tedârükine meşgûl ola.

(236) (1) Dahi gayret ne günedür?” didi.”

27. Padişah, İskenderiyye kalesi seferi için çok güvendiği Davut Paşa’ya orduyu hazırlama sorumluluğunu verir:

“Derhal vezirlerinden birisi, ki devlet tacının veziri, zamanın Âsafının dini, zamanın mülkünün düzenleyicisi, meydanın ata iyi bineni, mutluluk süren Davut Paşa ki, çok kere âlemin şahı yolunda baş ve can ortaya koyup her yerde yoldaşlık edegelmiş, saltanat işlerinde ve memleket çözümlerinde iş başarır, akıllı ve deneyimli kişiydi. Şüphesiz âlemin sultanı O’na emreyledi ki vara, Rumeli askeriyle ve Rumeli beylerinin tamamıyla önündeki hisarı kuşata. Ve toplar döke, hazır ve hazır ola. Derhal o yiğit, âlemin sultanının emrine uyup, Rumeli beyleriyle “Allah yolunda gaza niyeti” dedi. Dahi İskenderiyye üzerine gitti.

“(249) ... Derhâl vezîrlerinden birisi, kim düstûr-ı tâc-ı devlet, dîn-i Âsaf-ı zamân, (12) Nizâmü’l-mülk-i devrân, çâpük-süvâr-ı meydân, Dâvûd Paşa-yı kâmrândı kim, niçe kerre şâh-ı (13) ‘âlem yolında baş u cân ortaya koyup her yirde yoldaşlık idegelmiş, umûr-ı saltanatda (250) (1) ve tedbîr-i memleketde iş başarur, âkil ve kârdân gişiyidi. Lâ-cerem sultân-ı ‘âlem (2) ana emr eyledi ki vara, Rûm ili ‘askerile ve cemî’ -i Rûm ili beglerle önürdi hisâ (3) rı ihâta eyleye. ve toplar döke, hâzır ve müheyyâ ola. Derhâl ol dilâver, sultân-ı (4) ‘âlemün emrine imtisâl idüp Rûm ili beglerle “niyyet-i gazâ fi-sebîli’llâh” didi. (5) Dahi İskenderiyye üzerine revâne oldı.”

28. Dirgoz kalesinin fethi için ordu mensupları, tüm hazırlıkları yaptıktan sonra, kendilerine verilen emirlere uyar, sorumluluklarını yerine getirirler:

“Beylerin hepsi, emrine uyup vardılar. O hisarı dahi kuşattılar, toplar kurdular, âfet taşlarıyla bir nice gün dövdüler. Sonunda bir seher vaktinde ki felek talih gülbahçesinde bir gül açıldı ki renginden cihan yüzü aydınlandı. İslâmın askeri coşup, beylerin hepsine savaş aletleri ve savaş kıyafetleri ne ise, tertipli olarak kaydettiler. Yine altın baş alemlerini kaldırdılar, yine kılıçlarını ellerinde yalın, çıplak kıldılar. Bir (köşeden) alinyazısından kaleye hücum ettiler. Kafirlerin, müşriklerin üzerine yürüdüler.”

“(263) ... Cemî’-i begler, emrine imtisâl idüp vardılar. Ol hisârı dahi ihâta kıldılar, (6) toplar kurdular, âfet taşlarıyla bir niçe gün dögdiler. Âhirü’lemir, bir gün seher vaktinde ki (7) felek gülistânında bir gül açıldı ki renginden cihân yüzi münevver oldu. ‘Asker-i İslâm (8) cûşa gelüp cemî’-i beglerine âlet-i harb ve esbâb- ı darb ne’ise, ‘ale’t-tertîb kayd itdiler. (9) Yine zerrîn-ser ‘âlemlerin kaldurdılar, yine kılıçların ellerinde ‘uryân kıldılar. Bir ugurdan kal’aya (10) hücûm itdiler. Küffâr, müşrikîn üzerine yürüdiler.”

29. Din yolunda sorumluluğunu bilerek Sultan Bâyezîd Han da fetihlere girişmektedir:

“Çekip din askerini âlemin şâhı, gaza azmine girdi yola o zaman. Susuzluktan niceleri gördü zahmet, ancak oldu hepsi sonra rahat, gelip yücelikle kale üzerine Sultan, buyurdu kurdular otağı ve çardağı. Koyup din yolunda can ve başı, varıp önünde kıldılar savaşı.”

“(313) 5. Çeküp dîn ‘askerini şâh-ı ‘âlem

Gazâ ‘azmine girdi yola ol dem

6. Susuzlukdan niçeler gördi zahmet

Velî oldu kamusu sonra râhat

7. Gelüp şevketle kal’a üzre sultân

Buyurdu kurdular otag u eyvân

8. Koyuban dîn yolında cân u başı

Varup öninde kıldılar savaşı

30. Kıvâmî, kendi sorumluluğu üzerine eserinin sonunda düşüncelerine yer verir:

“Herkes biribirine aktarıp hep, kitap içinde yazıp hep düzenlenmiş. Getirdik nazm ve nesre oldu tarih, kitaba dahi bu bağlandı tarih. Resulün hicretinden dinle bu zaman, sekiz yüz oldu doksan üç oldu dahi hem, tamam ettik kitabı oldu hazır. Şunlar ki olalar hattına bakan, bulalar nazm ve nesrinde hatayı. Ayıp kılmayalar edip bağışlama. Hünerdir hangi ayıbı şah beğense, hünerdir bu ayıba n’ola dense.”

“(319) 10. Kamu birbirisine nakl eyledük hep

Kitâb içre yazup cümle müretteb

11. Getürdük nazm u nesre oldı târîh

Kitâba dahi bu bağlandı târîh

12. Resûl’ün hicretinden dinle bu dem

Sekiz yüz oldı toksan üç oldı dahi hem

(320) 3. Tamâm itdük kitâbı oldı hâzır

Şular kim olalar hattına nâzır

4. Bulalar nazm u nesrinde hatâyı

‘Ayb kılmayalar idüp ‘atâyı

5. Hünerdür kankı ‘aybı şeh begense

Hünerdurur bu ‘ayba n’ola dinse”

4.133 Saygı. Kıvâmî’nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinde saygı değerinin geçtiği kısımlar şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Kıvâmî, Karamanoğulları İbrahim bey üzerine yapılacak sefer öncesinde hicrî 856 yılında, Hünkarın Mustafa peygamber yolunda sadık olmasını, can ü gönülden Hakk’a âşık olmasını arzu eder:

“Mustafa’nın yolunda ola bağlı, dahi hem can ve gönülden Hakk’a âşık”

“(23) 8. Tarîk-i Mustafâ’da ola sâdık

Dahi hem cân u dilden Hakk’a ‘âşık

2. Eserde, dünya evinde şehit olanlara türlü türlü nimetlerin âhiret evinde sunulacağı müjdesi yer almaktadır. Peygamber sözü cândan onaylanacak kadar kıymetlidir. Kıvâmî Hazret-i Peygamber'e saygı duyulmasını okurundan beklemektedir:

“Şehit olanlara dünya evinde, ne nimetler olur âhiret evinde. Resûlullah bu sözün doğruluğunu buyurmuştur, (siz de) O'nun bu sözünü candan onaylayın.”

“(49) 9. Şehîd olanlara dünyâ evinde

Neler in'âm olur 'ukbâ evinde

10. Buyırmışdur Resûlullah tahkîk

İdün hakdur sözün cân ile tasdîk”

3. Allah yolunda cihat eden din askeri, Sultan Muhammet Han'ın sefer emri üzerine büyük bir coşkuyla mübarek orduya her taraftan katılarak vefa duygusunu gösterir:

“Şüphesiz bu şevkle din askeri (Allah yardım etsin) Allah yolunda gaza niyetiyle kemer yerine bellerine kılıçlarını kuşanıp, hümalar gibi kartallara binici olup bölük bölük ve alay alay her taraftan din padişahı Sultan Muhammet Gâzînin mübarek ordusuna yetiştiler. Türlü hediyeler çekip devletli ve saadetli ayağının toprağına yüzler sürdüler.”

“(168) ... (3) Lâ-cerem bu şevkıla dîn 'askeri (nassarahumu'llâhu) niyet-i gazâ fi-sebîli'llâhi (4) kemer yirine bellerine kılıçların kuşanup, hümâlar bigi 'ukâblara süvâr olup gürûh gürûh (5) ve alay alay her tarafdân dîn pâdişâhı sultân Muhammed Gâzî'nün ordu-yı (6) hümâyûnına yitişdiler. Envâ' pîşkeşler çeküp devletlü ve sa'âdetlü hâk-i pâyine yüzler (7) sürdiler.”

4. Padişahın emirlerini bağlılıkla yerine getiren ordu beyleri, Arnavut vilayetinin tamamının padişahın emirlerine itaat etmelerini sağlar:

“Beyler dahi şanı yüksek olanın emirleri gereğince her ne yerde kim direnirdi, vardılar, yaktılar, yıktılar. Yağmaya verip kafirleri kılıçtan geçirdiler, ailelerini esir ettiler. Geri kalan il vilayet kafiri, mutluluk güneşinin Allah'ın kırmızı kılıcından korkup can ve gönülden padişahın emrine itaat ettiler. Tamamen Arnavut ili âlemin sultanının oldu.”

“(169) ... Begler dahı emr-i 'âlî-şân mü'cebince (3) her ne yir kim temerrüdlük iderdi, vardılar, yaktılar, yıkdılar. Târâca virüp kâfirleri (4) kılıçdan geçürdiler, ehl ü

‘iyâllerini esîr itdiler. Girü kalan il vilâyet (5) kâfiri, sa’âdet âfitâbınınun tîg-ı la’l-i bârından havf idüp cân u dilden (6) emr-i pâdişâha mutî’ oldılar. Tamâm Arnavud ili sultân-ı ‘âlemün oldı.”

5. Bosna vilayetine sefer hazırlığını tamamlayan ordu beyleri, padişaha hürmetlerini, bağlılıklarını sunarlar:

“Gelip âlemin şahının mübarek ordusuna erişilir, türlü hediyeler çekip âlemin sultanının eşiginde baş koyup devletli ve saadetli elini öpüp, âlemin sultanına can ve gönülden dualar ettiler.”

“(173) ... Gelüp şâh-ı (11) ‘âlemün ordu-yı hümâyûnına irişdiler, envâ’ pîşkeşler çeküp sultân-ı ‘âlemün (12) işiginde baş koyup devletlü ve sa’âdetlü elin öpüp sultân-ı ‘âleme cân u dilden du’âlar (13) itdiler.”

6. Yayça kalesine düzenlenecek sefere ordu hazırlanır, yüce padişahın ayağının toprağına yüzlerini sürerler:

“Çünkü İslâmın askerine haber oldu, İslâmın askeri dahi (Allah yardım etsin) her biri durumu durumunca silahlarını karşılayıp, atlara binici olup yürüdüler, gelip âlemin sultanının mübarek ordusuna eriştiler. Âlemin sığınağının eşigine baş koyup devletli ve saadetli ayağının toprağına yüzler sürdüler, can ve gönülden devletinin devamına dualar kıldılar.”

“(180)... Çünkim ‘asker-i İslâm’a haber oldu, ‘asker-i İslâm dahi (nassarahumu’llâhu), her biri hâllü hâlince yarakların görüp, atlara süvâr olup yürüdüler, gelüp sultân-ı (10) ‘âlemün ordu-yı hümâyûnına irişdiler. Âsitân-ı ‘âlempenâhına baş koyup devletlü (11) sa’âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler, cân u dilden devâm-ı devletine du’âlar kıldılar.”

7. Karaman memleketine sefer eyleyecek olan Sultan Muhammet Han’ın ordusunun mensupları âdet olduğu üzere, Padişaha bağlılıklarını ve saygılarını yinelerler:

“Ta ki beğler ve subaşılar ve diğer tımar erleri, her ne ise kayıdlarını, ilişiklerini hazır görüp zırhlarını giyip güzel atlara binici olup, altından âlemlerin çekip yürüdüler, gelip âlemin şahının mübarek ordusuna eriştiler, türlü hediyeler çekip âlemin sığınağının eşigine baş koyup devletli ve saadetli ayağının toprağına yüzler sürdüler, devletinin günlerine can ve gönülden dualar ettiler işte bu kadar.”

“(189)... Tâ kim begler ve subaşılar ve sâ’ir tîmâr erleri, her ne’ise kayıdların müheyâ görüp cebe (8) ve cevşenlerin geyüp yahşı atlara süvâr olup, zerrîn-ser ‘alemlerin çeküp yürüdiler, (9) gelüp şâh-ı ‘âlemün ordu-yı hümâyûnına irişdiler; envâ’ pîşkeşler çeküp (10) âsitân-ı ‘âlem-penâhında baş koyup devletlü ve sa’âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler. (11) Eyyâm-ı devletine cân u dilden du’âlar itdiler ve’s-selâm.”

8. Yaradan’a ve emirlerine saygı, Padişahın önem verdiği değerlerin başında gelir:

“Amma emir Allah’ın, iş Allah elindedir. Şüphesiz şimdi, şu zamana dek sabr eyledi ki, bahar günleri erişti. Meğer bir yıl ki Allah’ın takdiri, erişti dünyaya padişahın lütfü.”

“(213) ... (1) Ammâ emir Allah’un; iş Allah elindedür. Lâ-cerem Hâliyâ, şol (2) deme dek sabr eyledi kim, eyyâm-ı bahâr irişdi.

3. Meger bir yıl ki takdîr-i İlâhî

İrişdi dehre lutf-ı pâdişâhî”

9. Kıvâmî tarafından Davud Paşa’nın küçük yaştan beri Padişaha olan vefası, her türlü takdirin üzerinde görülür:

“Şüphesiz, âlemin sultanının bir has kulu vardı. Küçücükten âlemin sultanına terbiye ile yetiştirilmişti. Gayet de yetenekli ve temiz zihinli, âlemin sultanına candan sadık ve hayır sanırdı. Âlemin sultanı, O’nun sadakatini bilmişti. Gönlünde gayet hastı. O zaman, Anadolu beyler beyliğini O’na layık ve uygunluk görüp vermişti. Adı Davûd Paşa demekle meşhur idi.”

“(215) ... Lâ-cerem, sultân-ı ‘âlemün bir hâs kulu varıdı. Küçücükden sultân-ı (10) ‘âlemün terbiyyetile perverde olmuşdı. Gâyetde kâbil ve pâkzehin, sultân-ı ‘âleme candan (11) sâdık ve hayır sanurdı. Sultân-ı ‘âlem, anun sadâkatini bilmişdi. Gönlünde gâyet (12) hâsıdı. Ol dem, Anatolı begler begligin ana lâyıık ve erzânî görüp virmişdi. (13) Adı Dâvûd Paşa dimegle meşhûr idi.”

10. Fetihlerin gerçekleşmesi hususunda Yaradan’a duyulan vefa ve vefalı bir şahıs olarak Davud Paşa’nın tutumu bu kısımda yer almaktadır:

“Şüphesiz, her işte yardım O’ndan, seçilmişin failidir, tek bir’dir. Hiç kimseye muhtaç olmayan, herkesin kendisine muhtaç olduğudur; saltanatta ortağı yok, veziri

yok, mülk O'nundur. Ümit var ki Allah'ın yardımıyla onları fethedelim, hükümetimizin altına getirelim. Sonra, buna dahi bir önlem oluna, bu dahi Allah emrinde var ise bizim ola, dedi. Derhal, zamanın Asafı, devranın Nizâmi'l-Mülk'ü, gazilerin başı, Davud Paşa'ya emreyledi ki Rumeli beyleri ile göl başında bir hisar vardı, adı Jabık demekle meşhurdu. Onun üzerine vara, afet taşları ile döge, can ve gönülden çalışa. Ola ki her türlü yüce ve noksan sıfatlardan uzak Allah, nasip etmiş ola, fetholuna, dedi. Derhal Davut Paşa dahi âlemin sultanının emrine uyup, âlemin sultanının önünde, yüzünü yere koyup kulluk kemerini canıla beline bağladı.”

“(260) ... Lâ-cerem, her işde (12) inâyet andan; fâ'il-i muhtâr'dur. Ehad'dür, Samed'dür; saltanatda şerîki yok, vezîri yok. (13) milk anundur... (261) Ümîd var ki Allah'un 'avnı 'inâyetile anları feth ide (4) vüz, taht-ı hükûmetümüze getürevüz. Âhir, buna dahi bir tedbîr oluna, bu dahi Allah emrinde (5) varısa bizüm ola, didi. Derhâl, Âsafu'z-zamân, Nizâmi'l-mülk-i devrân, server-i (6) gâziyân Dâvûd Paşa'ya emr eyledi ki Rûm ili beglerle göl başında bir hisâr var (7) dı, adı Jabık dimekle meşhûr idi. Anun üzerine vara, âfet daşlarıyla döge, cân u (8) gönülden ikdâm eyleye. Ola ki Hakk Sübhânehu ve Te'âlâ, nasîb itmiş ola, feth olına, (9) didi. Derhâl Dâvûd Paşa dahi sultân-ı 'âlemün emrine imtisâl idüp, sultân-ı (10) 'âlem öninde, yüz yire koyup kulluk kemerin cânıla biline bağladı.”

11. Padişah, sancak beylerine hediyelerde bulunur, onlardan devletine ve kendine vefa göstererek itaat etmelerini ister:

“Ve buyurdu ki Anadolu'da ve Rumeli'de ne kadar sancak beyleri varsa, her birine beğendiği yerde birer mülk, köy, hükümdarlığımın hediyesinden sadaka ettim, alsınlar, gerekse satsınlar, gerekse vakıf etsinler. Her zaman benim sonsuzluğa ulaşacak devletimin duasına gidip gelip durmadan uğraşsınlar, dedi.”

“(286) ... Ve buyurdı ki Anatol'da ve Rûm ilinde ne kadar sancak begleri varısa (12) her birine beğendiği yerde birer milk, köy, 'avâtıf-ı hüsrevânımdan sadaka itdüm, (13) alsunlar, gerekse satsunlar, gerekse vakıf itsünler. Dâ'im benüm devlet-i ebed-peyvendüm (287) (1) du'âsına mülâzemet ve muvâzabat göstereünler, didi.”

12. Kıvâmî, padişah Sultan Bayezid Han'a büyük saygı duyar, dualar eder:

“Ki O'dur şah Muhammed oğlu Bâyezîd. İlâhî eyle yerini daimi, çünkü hoştur sayesinde âlemin halkı, oluptur can ve gönüller cümle sevinçli.”

“(308) 9. Ki odur şeh Bâyezîd bin Muhammed

İlâhî eylegil yirin muhalled

10. Çü hoşdur sâyesinde halk-ı ‘âlem

Olupdur cân u diller cümle hurrem”

13. Padişaha saygı Kıvâmî’nin eserinde kendini gösterir:

“Adın insaf ve adaletle anarlar. Devletin daim olmasına dua ederler. Ayrıca İslâm ve imânın temizi, güneş görünüşün şahı, gözün nuru ... Baştan, temelden saltanat tahtına O (bastı) ayak, herkes rahattadır yoksul ile zengin, taşkınlık etmedi nefse uyup O, ki ta Hakka erişmeye bula yol. Her işte ederdi düşünce ve çare, kimsenin hakkına etmezdi eksiltme. Şeriat eteğini koymadı elden, her işte andı Hakk’ı gönülden.”

“(309) 1. Adın insâf u ‘adlıla anarlar

Du’â-yı devletin dâyim iderler

2. Husûsâ pâk-i İslâm u ‘akîde

Şeh-i hurşîd-tal’at, nûr-ı dîde

...

5. Basaldan saltanat tahtına ol pây

Kamu râhatdadur yohsulıla bây

6. Tecâvüz itmedi nefse uyub ol

Ki tâ Hakk’a irişmege bula yol

7. Her işde ideridi fikr ü tedbîr

Kimesne hakkına itmezdi taksîr

8. Şerî’at dâmenin komadı elden

Her işde yâd kıldı Hakk’ı dilden”

4134 Hoşgörü-duyarlılık. Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinde hoşgörü değerinin geçtiği kısımlar şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Nevabir kalesinin fethi üzerine Sultan Muhammet Han, fethi hoşgörüyle karşılar:

“Şüphesiz âlemin sultanının gönlü gayet sevinçli oldu. Bu fetih dahi Hakk layığından hoş gördü. Her türlü eksik ve yoksunluktan uzak ve yüce Hakk'a, baş ve can diliyle çok çok şükürler eyledi.”

“(91) ... (3) Lâ-cerem Sultân-ı ‘âlemün gönli gayet şâd oldı. Bu fetih dahı Hakk (4) kabilinden hoş gördi. Hakk Sübhânehü ve Te’âlâ hazretine baş u cân dilile çok çok (5) şükürler eyledi...”

2. Sultan Bâyezîd Han sayesinde ülkede yaşayanlar birbirlerine hoşgörüyle bakmaktadır:

“Ki O'dur şah Muhammed oğlu Bâyezîd. İlâhî eyle yerini daimi, çünkü hoştur sayesinde âlemin halkı, oluptur can ve gönüller cümle sevinçli.”

“(308) 9. Ki odur şeh Bâyezîd bin Muhammed

İlâhî eylegil yirin muhalled

10. Çü hoşdur sâyesinde halk-ı ‘âlem

Olupdur cân u diller cümle hurrem”

4135 Özgüven. Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinde özgüven değerinin geçtiği beyitler şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Sultan Muhammet Han, yeni geçmiş olduğu tahtta yapacaklarını güven içinde ifade eder:

“Dilerven kaleler yapayım ben, ki ta düşman yoluna neşeleneyim ben. İki yanında denizin kilit edeyim ta, deniz yüzüne düşmandan şimşek edeyim ta.”

“(37) 12. Dilerven kal'alar bünyâd idem ben

Ki tâ düşmen yolına şâd idem ben

13. İki yanında bahrun kufl idem tâ

Deniz yüzün 'adûdan berk idem tâ”

2. İstanbul'u fethetmek, şehrin içinden küfür ve zehiri dışarıya dökmek konusunda Sultan'ın, kendine güveni tam gözükmektedir:

“(38)1. Alam cengile Kostantîn şehrin

İçinden daşra dökem küfr ü zehrin”

3. Her sefer öncesi ordusuna, milletine ve kendisine güvenen Sultan, azimle hareket etmektedir:

“Şimdi çünkü âlemin sultanı Nevâbir Kalesini feth eyledi. Ondan sonra şu Belgrad demekle meşhur hisarın üzerine varmak hazırlığına meşgul oldu. Buyurdu, toplar dökeler... Tamam Anadolu pehlivanları ve Rumeli gazileri ve kapı halkı bir çok asker toplandı. Âlemin şahı azmedip Belgrad'ın üzerine vardı. Tamam tören üzere asker kondu. Hisarı kuşattılar.”

“(97) ... (9) Hâliyâ çünkim sultân-ı ‘âlem Nevâbir Kal’asın feth eyledi. Andan sonra şol (10) Belgırad dimegle meşhûr hisârun üzerine varmak tedârükine meşgûl oldu. Buyurdı, toplar (11) dökeler... Tamâm Anatolı pehlevânları ve Rûm ili gâzîleri ve kapu halkı bir ‘azîm (12) ‘asker cem’ oldu . Şâh-ı ‘âlem ‘azm idüp Belgrad’un üzerine vardı. Tamâm âyîn üzere ‘asker (13) kondı. Hisârı ihâta itdiler”

4. Macaristan (Öngürüs) kralı Yanku denilen cehennem köpeği, gebertilip cehenneme gönderilir, Sultan Mehmet savaş meydanında at teper, yiğitlik eyler. Din mumunun şevki için naralar atarak, coşkunluk içinde adeta raks ederek yiğitlik gösterir:

“Macar kralı Yanku dedikleri cehennem köpeği, onda bile idi. Gazilerden biri ok ile vurup, şehid-i kirihar ettiler. Geberip canı cehenneme ısmarladı. Hemen Sultan Muhammet Gazi gördü ki hal böyle oldu, gayrete gelip yiğitliği yüzü galip geldi. Döndü, kendi ülke alan kılıcını yalın, çıplak edip meydanda at depdi, yiğitlik eyledi; din mumunun ışığı gazasına pervane var can ve baş meydana bırakıp, coşkunun raksıyla titreten haykırışlar vurup, yiğitlik etti.”

“(100) ... Öngürüs kralı Yanku didükleri kelb-i (12) cehenneme, anda bile idi. Gâzilerden biri okıla urup, şehîd-i kîrihar itdiler. Geberüp cânı (13) cehenneme ısmarladı. Hemân-dem sultân Muhammed Gâzi gördi ki hâl böyle oldu, (101) (1) gayrete gelüp şecâ’ati yüzü galebe itdi. Döndi, gendü tîg-i kişver-güşâsini ‘üryân idüp

(2) meydânda at depdi, dilâverlig eyledi; dîn şem'inün şevkı gazâsına pervâne var cân u baş (3) meydâna bıragup, raks-ı cûşıla ra'dâne na'ralar urup, şecâ'at itdi..."

5. Sultan Mehmet, kendine güvenini, orduya ve devlete hakimiyetini verdiği kat'i emirlerle gösterir. Buna göre Mora seferi öncesinde Anadolu ve Rumeli beylerine hükümlerini ulaklarla gönderir, harp giysileri ve savaş aletleriyle, cevşen, gürz ve kalkan, oklar ve yaylar olduğu halde çeşit silah ile tertip ederek, kusursuz bir şekilde âlemleri kaldırarak, safları düzgün bir şekilde alaylar düzerek hazır olmalarını kesin bir dille emreder:

"Dahi emreyledi, Anadolu ve Rumeli beylerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar ki savaş eşyaları ve savaş aletleri ile hazır olalar. Şöyle ki zırh, gürz ve kalkan ve keskin kılıç mızrak ve okucu demiri çeşit silah düzenlene ve süslene ve hazır ola bir yönüyle kusuru olmaya, altın baş alemlerin kaldırıp, saflarını düzüp ve alaylarını dizip geleser. Mübarek ordumaa filan yerde erişeler." diye her tarafa haberler oldu."

"(117) ... Dahı emr eyledi, "Anatoli Rûm ili beglerîne hükümler yazalar ve ulaklar salalar ki (12) esbâb-ı harb ve âlât-ı darb ile hâzır olalar. Şöyle ki cebe ve cevşen, gürz ve kalkan (13) ve tîg-ı bürrân nîze ve peykân envâ' silâh müretteb ve müzeyyen ve müheyâ ola bir vechile kusuru olmaya, (118) (1) Zerrîn ser 'âlemlerin kaldırıp, safların düzüp ve alayların dizüp geleser. Ordu-yı (2) hümâyunuma fulân yirde irişeler" diyü her tarafa haberler oldu..."

6. Trabzon seferi için özgüven içerisinde Sultan, emirlerini verir:

"Buyurdu geri ki, "Anadolu ve Rumeli beylerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar, eşyalarının tamamı ile İslâm askeri hazır olalar. Şöyle ki zırhta savaş, vuruş ve öldürüş aletleri, keskin kılıç ve ok ve yay, siper ve mızrak, mızrak ve ok ucu şu nesnelere ki cihat gereçleridir, kayd etip filan yerde gelip mübarek orduma erişeler." diye her diyara haber oldu.

"(124) ... Buyurdı girü ki; "Anatoli ve Rûm ili beglerine hükümler (8) yazalar ve ulaklar salalar, cemî'-i esbâblarıyla ile 'asker-i İslâm hâzır olalar. Şöyle ki cebede (9) ve cevşende âlet-i harb ve darb u kıtâl tîg-ı bürrân ve tîr ü kemân, siper ü sinân, nîze vü peykân (10) şol nesnelere ki mühimmât-ı cihatdur, kayd idüp fulân yirde gelüp ordu-yı hümâyûnuma (11) irişeler" diyü her diyâre haber oldu."

7. Eflak seferi sonrası yeni bir sefer için Midilli Kalesinin fethi gayesiyle Sultan, emirlerini verir:

“Şimdi çünkü din reisi Sultan Muhammet Han Gazi Eflak gazasından dönüp tahtına gelecek derhal vezirlerine emreyledi. Geri Anadolu ve Rumeli beylerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar. Ta ki geri İslâm askeri gaza eşyalarının hepsi, savaşın aletleri hazır olalar.”

“(146) ... (5) Hâliyâ çün dîn serveri sultân Muhammed Han Gâzî (6) İflâk gazâsından ric’at idüp tahtına gelicek derhâl (7) vezîrlere emr eyledi. Girü Anatoli ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar (8) ve ulaklar salalar. Tâ ki girü ‘asker-i İslâm cemî’-i esbâb-ı gazâ, âlet-i harbıla (9) hâzır olalar.”

8. Arnavut ilindeki karışıklıkların sürmesi üzerine Sultan, özgüven içinde yeni emirler verir:

“Şüphesiz, âlemin şahı geri ince fikirli ve deneyimli ve erdemli vezirleriyle görüştü ve söyledi: “Emegimizin sindiği ve yolunu öğrendiğimiz ve dikenini yolduğumuz yerdir, geri (Allah yolunda) gaza niyeti o inat eden, direnen müşrikleri varıp kimini kılıçtan geçirip ve kimini İslâm askerlerine yağma ettirip müslümanları ganimetlendirmek gerektir.” dedi.

“(164) ... Lâ-cerem, şâh-ı ‘âlem girü vüzerâ-yı nîk-rây ve kâr-âzmâyî ‘âkıl (12) ve fâzıl vezîrlerle meşveret eyledi ve eyitdi: ‘Emegümüz sinmiş ve yolın öğrendüğümüz ve dikenin yolduğumuz yirdür; girü niyet-i gazâ (fî-sebîlillâhi) ol (165) (1) temerrüdlük iden müşrikîni, varup kimin kılıçdan geçürüp ve kimin İslâm (2) ‘askerlerine târâc itdürüp müsülmânları mugtenem itmek gerekdür.’ didi.”

9. Tekrar Arnavut seferine çıkacak olan Sultan, vezirlerine İslâm askerini toplamaları için emir verir:

“Diledi ki kaderin meydanında yürüye, vara ta batı eline dek âlemi feth eyleye. Meğer o sabah zamanı saadet güneşi iklimin şahı, girü memleket bahşeden, ihsan veren, mükemmel insanıyetli, Süleyman huylu, İskender şekilli, Cemşid güçlü, Feridun devirli, Behremen yüzlü, Dârâ-râ, a’da-kuş, safları kırıp geçen, İsfendiyar kuvvetli, adil, kusursuz din etkeni, sultanların başı, Muhammed Han Gâzî diledi ki, vara tekrar Arnavud vilayetine sefer ede, o direnen ve inat eden kafirleri kılıçtan geçirip ailelerini İslâm askerine yağma ettire, devletinin günlerinde müslümanlar

ganimetleneler, can ve gönülden dualar edeler. Şüphesiz vezirlerine emreyledi. Geri İslâm askerini toplayalar.”

“(165) ... Diledi kim meydân-ı çerhde yüriye, (7) vara tâ garb eline dek ‘âlemi feth eyleye. Meger ol subh-dem sa’âdet güneşi şâh-ı iklim,(8) girü memleket-bahş, ‘atâ-hû mürüvvet-kâr, Süleymân-sîret, Sikender-sûret, (9) Cimşîd-kâdir, Firîdun-devür, Behremen-rû, Dârâ-râ, a’dâ-kuş, saff-şiken, İsfendiyâr (10) darb, ‘âdil, ‘âmil kâmil-dîn, server-i sultân, Muhammed Hân Gâzî (nevverallâhu (11) kabrehu) diledi kim, vara tekrâr Arnavud vilâyetine sefer ide, ol temerrüd (12) ve ‘inâd iden kâfirleri kılıçdan geçürüp ehl ü ‘iyâllerini İslâm ‘askerine (13) târâc itdüre, eyyâm-ı devletinde müsülmânlar mugtenem olalar, cân u dilden (166) (1) du’âlar ideler. Lâ-cerem, vezîrlere emr eyledi. Girü İslâm ‘askerin cem’ ideler.”

10. Arnavut vilayetinde varan Sultan, fethin gerçekleşmesi için buyruklarını özgüven içinde verir:

“Şimdi çünkü düşman mülküne ayak bastılar; âlemin şahı buyurdu ki her tarafa beyler asker çekip varalar, o direnen kafirleri kırıp il vilayetlerini yağma verip yıkalar ve yakalar. Beyler dahi yüce şanı yükseğin emirleri gereğince her ne yer ki direnirdi, vardılar, yaktılar, yıktılar. Yağma verip kafirleri kılıçtan geçirdiler, ailelerini esir ettiler.”

“(168) ... (13) Hâliyâ çünkim yagı milkine kadem basdılar; şâh-ı ‘âlem buyurdu kim (169) (1) her tarafa begler ‘asker çeküp varalar, ol temerrüdlük iden kâfirleri kırıp il (2) vilâyetlerin târâca virüp yıkalar ve yakalar. Begler dahi emr-i ‘âlî-şân mü’cebince (3) her ne yer kim temerrüdlük iderdi, vardılar, yaktılar, yıkdılar. Târâca virüp kâfirleri (4) kılıçdan geçürdiler, ehl ü ‘iyâllerini esîr itdiler.”

11. Yayça kalesine sefer emri verilir:

“Derhal vezirlerine emreyledi. Geri sefer kaydını, bağını görelere, Anadolu ve Rumeli beylerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar, geri toplana ve asker hazır olalar. Gaza eşyaları ve cihat aletleri ne ise, şöyle ki zırhta yarar atlar ve keskin kılıçlar ve yarar yoldaşlar onat yönüyle bağlarını görüp gelip filan yerde mübarek orduma erişeler.”

“(172) ... Derhâl vezîrlere (13) emr eyledi. Girü sefer kaydın görelere, Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar (173) (1) ve ulaklar salalar; girü cemî’ ve ‘asker hâzır olalar. Esbâb-ı gazâ ve âlet-i cihâd (2) ne’ise, şöyle ki cebede ve cevşende yarar

atlar ve keskin kılıçlar ve yarar yoldaşlar (3) onat vechile kaydların görüp, gelüp fulân yirde ordu-yı hümâyûnuma (4) irişeler.”

12. Sultan Muhammet Han’ın düşmanın toprak alması ile canında kararı kalmaz, özgüvenini kısa bir sürede olsa yitirir:

“Bu haberi çünkü Sultan Muhammet Han Gazinin mübarek kulağına erişti, gayet de durumun acısını yaşadı, hiç canında kararı kalmadı. Derhal vezirleriyle görüştü, söyledi: ‘Bu ne iştir ki, bizim vuruş ve kılıçla fethettiğimiz kaleyi gelip yine kafir ala?’ Vezirler gördüler padişahın mübarek kalbinde acısı var. ‘Emir Allah’ın” dediler.

“(179) ... Bu haberi çünkim Sultân Muhammed Hân (10) Gâzî’nün mübârek sem’ine irişdi, gâyetde muztaribü’l-hâl oldu, hiç cânında karârı (11) kalmadı. Derhâl vezîrlerle meşveret eyledi, eyitdi: “Bu ne işdür ki, (12) biz darb u dest kılıcumuzla feth itdügümüz kal’a’ı gelüp yine kâfir ala?” Vezîrler gördiler (13) pâdişâhun mübârek kalbinde ıztırâbı var. “Emir Allah’un” didiler.”

13. Eğriboz seferinde Sultan, Mahmut Paşa’ya emirlerini verir:

“Ne kadar varsa dedi kadirga. Edesin hepsini hazır. Bir ulu iş tutmuşam sonuçta, eğer Allah ederse yardım. Gemilerim denizden sen çekesin, varıp Eğriboz üzerine gidesin. Kurudan ben de askerle tutayım yol, ki Hakk’ın yardımıyla feth ola o.”

“(200) 1. Ne kadar varısa didi kedirgâ

İdesin cümlesin hâzır müheyyâ

2. Bir ulu iş dutmuşam be-gâyet

Eger Allah iderise ‘inâyet

3. Gemilerüm denizden sen çekesin

Varuban İgrıboz üzre gidesin

4. Kurudan ben de ‘askerle dutam yol

Ki Hakk’un ‘avnıyla feth ola o”

14. Sultan Muhammet Han, o kadar azimlidir ve kendine güvenir ki “mümkün olsa baharı satın alıp bir an önce intikamını almak” azmindedir:

“Amma âlemin sultanından anlatırlar ki o vakitlerde gayretinden şu mertebede acele ederdi. Derler ki eğer mümkün olsa ki baharı satın almak mümkün imişse, tüm hazinemi verirdim; ta ki varıp intikamımı acilen alaydım, diye söylerdi derler.”

“(212) ... (11) Amma Sultân-ı ‘âlemden rivâyet iderler ki ol vaktlerde gayretinden şol mertebede (12) ‘acele iderdi. Dirler ki eger mümkün olsa ki bahârı satın almak mümkün imişse, (13) cemî’ hazînemi virürdüm; tâ kim varup intikâmımı ta’cîl alaydum, diyü söylerdi dirler.”

15. Sultan Muhammet Han , özgüven içinde Davud Paşa ‘ya emir verir:

“Gönlünde gayet hastı. O zaman Anadolu beyler beyliğini O’na layık ve uygun görüp vermişti. Adı Davut Paşa demekle meşhur idi. Âlemin sultanı O’na emreyledi. Anadolu beylerinin hepsiyle varalar, düşmanı çevreleyeler, bakış salalar, buluşup savaşması ne yüzden el verirse ona göre tedbir edeler.”

“(215) ... Gönlünde gâyet (12) hâsıdı. Ol dem, Anatolı begler begligin ana lâyıık ve erzânî görüp virmişdi. (13) Adı Dâvûd Paşa dimegle meşhûr idi. Sultân-ı ‘âlem ana emr eyledi. Cemî’-i (216) (1) Anatolı beglerle varalar, düşmeni yörener, nazar salalar, buluşub savaşması ne yüzden (2) elvirürse ana göre tedbîr ideler.”

16. Sultan Muhammet Han Gazi, ordusuna hakimdir, özgüveni yüksektir:

“Âlemin sultanı, Allah’a sığınıp kalbine hiç gücenme, kırılma getirmedi, her ne ise içinde tuttu, dedi. “Gayretli padişahı. Bu bir meydandır, ya vermek gerek, ya almak gerek” dedi. Dahı askerinin hepsine emreyledi. Tamamı tören üzere beylerin hepsi, Anadolu ve Rumeli alaylarının hepsi bağlana ve saflar dizile, kılıçlar çıplak ve ciğerler kebab olup, yiğitler meydanlarda koşup, başlar kesile, kanlar döküle, azim savaş ola”

“(217) ... Sultân-ı ‘âlem, Allah’a sığınub kalbine hiç inkisâr getürmedi, her ne ise, içinde (2) dutdı, didi. “Gayretlü pâdişâhıdı. Bu, bir meydân-durur, ya virmek (3) gerek, ya almak gerek” didi. Dahı cemî’-i ‘askerine emr eyledi. Tamâm âyîn üzre (4) cemî’-i begler, Anatolı ve Rûm ili, cemî’-i alaylar bağlana ve saflar düzile, kılıçlar ‘uryân ve cigerler (5) biryân olup, dilâverler meydânat depüp, başlar kesile, kanlar dökile, neberd-i ‘azîm (6) ola.”

17. Özgüveni yüksek Sultan, yeni sefer için emir verir. Uzun Hasan’a karşı harekete geçilir:

“Derhal Sultan Muhammet Gazi, emreyledi ki, asker yine alaylar dirile, saflar düzüle, zırhlar giyile, kılıçlar çıplak ve yalın ve başlar ortada top gibi şaşkın, ve pehlivan olanlar bugün meydanda gül gibi kendilerini belirtecek vakittir, dedi. Bugün o gündür ki, tuzumu ekmeğimi yiyenlerin ve atıma binip kaftanımı giyip akçam harçlarının, bana bağlılığı ola, dedi. Askerine taltif eyledi, beylerinin hepsine emir etti, taraf taraf gönderdi, yer yer vardılar, düşmanla elleştiler, er yiğitler kılıçlar çıplak, yalın edip çarka girip kılıçlaştılar. Kol kol beyler, alaylarla ileri yürüdüler.”

“(219) ... Derhâl (12) Sultân Muhammed Gâzî emr eyledi kim, ‘asker yine alaylar dirile, saflar düzile, cebeler (220) (1) ve cevşenler geyile, kılıçlar ‘uryân ve başlar ortada top bigi ser-gerdân, (2) ve pehlevân olanlar bugün meydânda gül bigi gendülerin belürdecek vaktur, (3) didi. Bugün ol gündür ki, duzum etmegüm yiyenlerün ve atum binip kaftânım geyüp (4) akçam harçlananların, bana sadâkati varduğı ma’lûm ola, didi. ‘Askerine (5) istimâlet eyledi; cemî’-i beglerine emr itdi, taraf taraf gönderdi, yir yir (6) vardılar, düşmenle elleşdiler, er yigitler kılıçlar ‘uryân idüp çerhaya girüp (7) kılıçlaşdılar. Kol kol begler, alaylarla ilerü yürüdiler.”

18. Sultan Muhammet Han, kılıcının anıldığı yerde düşmanların canına ateş düştüğünü söyler, özgüveni yüksektir:

“Macar kafiri gelip, Tuna’yı beri geçip Semendere yakınında hisarlar yaptı, yapmakta, dediler. Bu haber, âlemin sultanının kulağına erişti. Derhal vezirleriyle görüştü ve söyledi; ‘Ki, elbette onun hazırlığını yapmak gerektir’ dedi. ‘Benim zamanımda ki bugün devrin her zaman muzaffer olanıyım, kılıcımın anıldığı yerde düşmanın canlarına ateş düşer. Her ne yerde bir düşman belirse, Allah’ın yardımıyla bir tabancama döyemez.”

“(235) ... Öngürüs kâfiri gelüp, Tuna’yı berü geçüp Semendere kurbında hisârlar bünyâd eyledi, (6) yapa-durur, didiler. Bu haber, sultân-ı ‘âlemün sem’ine irişdi. Derhâl vezîrlerle (7) meşveret eyledi ve eyitdi; “Kim, elbetde anun tedârükün eylemek gerekdür” didi. “Benüm (8) ‘ahdümde, ki bugün sâhib-kırân-ı devrânım; kılıcum anılduk yirde ‘adûnun cânlarına (9) od düşer. Her ne yirde bir düşmen belirse, Allah’un ‘avnı ‘inâyetile bir tabancama döyemez.”

19. Başarısızlık Sultan’ın özgüvenini biraz zedelese de, hemen toparlanır. Yeni emirlerini verir:

“Şüphesiz, âlemin sultanının nurlu hatırı bir parçe perişan oldu. Amma geri emir eyledi; afet taşlarıyla döğeler; şöyle ki beyler, gedikli, gediğini bekleyenler; yine vakitlerine hazır olalar. Bir defa dahi yürüyüş etsem gerektir. Eğer her türlü eksik ve noksandan uzak Yüce Hak takdirinde varsa, feth ede, dedi.”

“(257) ... Lâ-cerem, sultân-ı ‘âlemün münevver hâtırı bir pâre perîşân oldı. (6) Ammâ girü emr eyledi; âfet taşlarıyla döğeler; şöyle ki begler, gedükli, gedügin bekleyenler; (7) yine vaktlarına hâzır olalar. Bir def’a dahi yürüyüş itsem gerekdür. Eger Hakk Sübhânehu ve Te’âlâ (8) takdîrinde varısa feth ide, didi.”

20. Son seferi olduğunu bilmeden Sultan Muhammet Han, sefer için hazırlık emrini verir:

“Sonunda, âlemlerin Rabbinin Resûlünün hicretinin tarihi sene sitte ve semânîn ve semâne mi’etin yılında, kalbinde bir iş tutup geri Anadolu ve Rumeli beylerine, vezirlerine buyurdu ki, hükümler yazalar ve ulaklar salalar ki eşyalarının hepsi ile hazır olsunlar. Geri bir ulu seferim vardır, filan yerde gelip mübarek orduma erişsinler. Azim işe niyet kıldım, diye emreyledi.”

“(272) ... Âhirü’l-emir, târîh-i hicret-i (4) Resûl-i Rabbi’l-‘âlemin’den sene sitte ve semânîn ve semâne mi’etin yılında, kalbinde bir iş dutup (5) girü Anatoli ve Rûm ili beglerine, vezîrlere buyurdı ki, hükümler yazalar ve ulaklar salalar (6) ki cemî’-i esbâblarıyla hâzır olsunlar. Girü bir ulu seferüm vardır, fulân yerde gelüp ordu-yı (7) hümâyûnuma irişsünler. ‘Azîm işe niyyet kıldum, diyü emr eyledi.”

21. Sultan Bâyezîd Han, Gili kalesinin fethi için özgüven içinde emrini verir:

“Şimdi çünkü âlemin şahlarının başı, Bâyezîd Han Gazi devlet ve mutlulukla ülke alan askerini çekip Gili kalesinin üzerine yürüyüp gelip kaleyi kuşatıp üzerine konunca buyurdu ki, gemilerden toplar çıkaralar, kalenin karşısına kuralar, afet taşlarıyla döğeler, yıkalar yere beraber edeler. Askerine emir ede, yağma vereler, İslâm ehli, ganimet mallarıyla ganimetlendiler.”

“(309) ... (12) Hâliyâ çünkim server-i şâhân-ı ‘âlem, Bâyezîd Hân Gâzî devlet (13) ve sa’âdetle ‘asker-i kişver-güşâsını çeküp Gili Kal’asınun üzerine revâne olup (310) (1) gelüp kal’a’ı ihâta idüp üzerine konıcak buyurdı ki, gemilerden toplar çıkaralar, (2) kal’anun karşısına kuralar, âfet taşlarıyla döğeler, yıkalar yire berâber ideler. (3) ‘Askerine emr ide, târâca vireler, ehl-i İslâm, ganîmet mâllarıyla mugtenem olalar.”

4136 Adil olma. Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinde adalet değerinin geçtiği kısımlar şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Sultan Mehmet, Edirne'de tahta geçer, Allah'ın yardımıyla birçok zaferler kazanır, Kıvâmî bunu "O'nun adaletinin gölgesi ile alem halkı emniyet nuruna batarlar" sözleriyle de onaylar:

"Yüce Hakk'ın yardımıyla o çadırın zafer sütunu ve fetih tananları oldu. Âlem halkı O'nun adaletinin gölgesinde, himayesinde emniyet ve emanet ışıyla garkoldu."

"(18) ... Hakk Te'âlâ'nun (celle zikrehu) 'avnı (4) 'inâyetile ol haymenün zafer sütünü ve fetih tanânları oldu. 'Âlem halkı anun sâye'-i 'adlinde (5) emn ü emânet nurıla müstağrik oldu..."

2. Sultan Mehmet'in padişah oluşunu anlattığı fetihnâmenin ilk bölümlerinde Kıvâmî, O'nun adaletinin halka saadetler verdiğini hatırlatmaktan geri durmaz:

"Yine devletin fidanına bir hüma kondu ki cihan halkı, adaletinin gölgesinde devletlere ve mutluluklara eriştiler sonsuz ve sayısız her yönüyle."

"(21) ... Yine nihâl-i devlete bir hüma kondı kim cihân halkı, (2) sâye'-i 'adlinde devletlere ve sa'âdetlere irişdiler bî-nihâyet ve bî-şumâr her vechile..."

3. Cihan halkına adalet ile davranan padişah, böylelikle Sultan olmanın en önemli değerlerinden birini sergileyecektir:

"Bu usûl dahi ede nice esas, ola âdil, cihanda eyleye adalet"

"(23) 6. Bu resme dahı ide niçe bünyâd

Ola 'âdil cihânda eyleye dâd"

4. Cihan halkına adalet ile davranacak Sultan Muhammet Han, âlem içinde bu sayede adının iyi anılmasını sağlayacaktır:

"Cihan halkına ede adalet ve iyiliği, koya hem âlem içinde iyi adı."

"(27) 9. Cihân halkına ide 'adl u dâdı

Koya hem 'âlem içre eyü adı"

5. Dünyada birçok bey yaşayıp bu hayattan göçtükten sonra birtakım özellikleriyle anılırlar. Bu özelliklerin arasında adalet değeri de vardır:

“Olupdur gerçi nice kıssa esas, cihanda nice beyler koydular ad. Ki her birini anlatanlar anarlar, söylenti ile söylerler haberler, kimini adalet ve cömertlikle anarlar, kimini erdem ve yiğitlikle anarlar, kimine derler cihana hükmederdi, ki doğudan batıya dek hükmü giderdi.”

“(224) 3.Olupdur gerçi niçe kıssa bünyâd

Cihânda niçe begler kodılar ad

4. Ki her birini râvîler anarlar

Tevâtür birle söylerler haberler

5. Kimin ‘adl u sehâvetle anarlar

Kimin fazl u şecâ’atle anarlar

6. Kimin dirler cihâna hükm iderdi

Ki şarkdan garba dek hükmi giderdi”

6. Sultan Muhammet Han, emri altında çalışanların hallerini bilirdi, özellikle kadıların şeriata uygun doğrulukla karar vermeleri padişahın en çok dikkat ettiği hususlardandı:

“Eğer kadı, eğer müftü, eğer bey, bilirdi hallerini cümle bir bir. Ne canı varıdı kadı olanlar, şeriat meclisinin hükmünü kılanlar. Tecavüz edelerdi nispet ile, yürüdüdü nice yıl düşkünlük ile, şeriata karşı bir hüküm etselerdi, şeriata koyup karşı gitselerdi. Keserdi başlarını yukarı kaldırırdı, bu hali daima tekrar ederdi.”

“(225) 10. Eger kâdî eger müftî, mîr

Bilürdi hâllerini cümle bir bir

11. Ne câmı varıdı kâdî olanlar

Şerî’at bezminün hükmin kılanlar

12. Tecâvüz idelerdi nisbetile

Yürüdüdü niçe yıl zilletile

13. Hilâf-ı şer’î bir hükm itselerdi

Koyup şer’î muhâlif gitselerdi

(225) 1. Keserdi başların ber-dâr iderdi

Bu hâli dâyimâ tekrâr iderdi”

7. Kıvâmî özellikle adalette kadıların doğru karar verip vermediklerine dair, Ahmedî'nin İskendernâme adlı eserinde Yıldırım Han döneminde kadıların bizzat padişah tarafından teftişine eserinde yer verir:

“İskendernâmesinde Ahmedî'nin, rivayet var meğer olmuşmuş ün. Olacak tahta Sultan Yıldırım Han, yanarmış kadılardan zamanın halkı. Alırmış rüşvet, emerlermiş haramı, buymuş işleri o zaman devamlı. Bunların haline çünkü Yıldırım Han, olur haberdar, eder ah ile feryat. Sonucu O'na ermiş hâl-i Bârî, ki sağlam teftiş etmiş onları. Şeriatın nizamı sağlam olmayınca, yerine şeriatın emri gelmeyince, benim de şahlığım bulmaz düzeni. Uygun mudur bu bir bölük haram yiyen, Müslümanları bu usulle yakalar, şeriat nizamını bozalar, yıkalar. Yaraşmaz bu benim zamanımda asla, gerekmez der bu işler bana kesinlikle. Kimini azl eylemiş, kimini asmış. Geri kalanı olmuşlar haberdar. Şeriat nizamını uygulamışlar, birisi dahi rüşvet yememişler.”

“(225) 2. Sikender-nâmesinde Ahmedî'nün

Rivâyet var meger olmuşmuş ün

3. Olıcak tahta sultân Yıldırım Han

Yanarmış kâdîlardan halk-ı devrân

4. Alup rüşvet emerlermiş harâmı

Buyımuş işleri ol dem müdâmî

5. Bularun hâline çün Yıldırım Hân

Olur vâkıf ider âhıla efgân

6. Son ucı ana ırmış hâl-i Bârî

Ki muhkem teftiş eylemiş oları

7. Nizâm-ı şer'î muhkem olmayınca

Yirine emri şer' ün gelmeyince

8. Benüm de şehligüm bulmaz nizâmî

Revâ mıdur bu bir bölük harâmî

9. Müsülmânları bu resme yakalar

Nizâm-ı şer'î bozalar yıkalar

10. Yaraşmaz bu benüm 'ahdümde aslâ

Gerekmez dir bu işler bana kat'â

11. Kimin 'azl eylemiş kimini ber-dâr

Girü kalanı olmuşlar haber-dâr

12. Nizâm-ı şer'î icrâ eylemişler”

8. Sultan Yıldırım Han dönemindeki kadıların doğruluk üzerine getirilmesini anlattıktan sonra Kıvâmî, yaşadığı dönemdeki kadıların iş ve işlemlerinden memnun değildir, adaletin doğruluk üzerine yürütülmediğini düşünür, bu kadıların Allah tarafından cezalandırılacaklarını belirtir:

"Ancak bu şimdiki kadıların ah, alıpdır ellerinden kubbe ve dergâh. Bunların adalet elinden, adalet elinden, neler var ki eder feryad elinden. Bileydi bunların halini Sultan, bu halkın derdine ederdi derman, neler görür bunlardan âh yoksul, ancak zenginlere olurlar hep kul. Ne iş bunlara emir etse zenginler, bitirir işlerini bu alçaklar, eğer bir zengin dava etse, yalan. Gelip bunlara eylese beyan, onarırlar hatasını düzeltirler. Hemen o anda ona deliller yazarlar, ancak hakkını talep eylese yoksul, değildir katlarında sözü makbul. Kişi ettiğini sanmayın ki bulmaz, gelir bir bir yoluna deme gelmez. Bugün ettiklerini yarın bulalar, cevabını Tanrı katında vereler.”

“(225) 13. Velî bu şimdigi kâdîlarun âh

Alupdur ellerinden tâk u dergâh

(226) 1. Bularun dâd elinden, dâd elinden

Neler var kim ider feryâd, elinden

2. Bileydi bunların hâlini sultân

Bu halkun derdine iderdi dermân

3. Neler görür bulardan âh yogsul

Velî baylara olurlar kamu kul

4. Ne iş bunlara emr itse ganîler

Bitürür işlerini bu denîler

5. Eger bir bay da'vî itse tezvîr

Gelüben bunlara eylese takrîr

6. Onarurlar hatâsını düzerler

Hemân-dem ana huccetler yazarlar

7. Velî Hakk'ın taleb eylese yogsul

Degüldür katlarında sözi makbûl

8. Gişi itdüğünü sanman ki bulmaz

Gelür bir bir yolına dime gelmez

9. Bugün itdüklerin yarın bulalar

Cevâbın Tanrı katında vireler”

9. İskenderiyye kalesi kuşatılıp savaş sürerken Kıvâmî, Sultan Muhammet Han'ın özelliklerini sayarken O'nun adalet yönünü de öne çıkarır:

“Meğer o sabah yüceliğin güneşi. Muhammet Han Gâzî yüceliğin şahı. İskender memleket, sultan-ı âdil, Süleyman saltanat, erdemlilerin şahı.”

“(254) 10. Meger ol subuh hurşîd-i mu'azzam

Muhammed Hân Gâzî şâh-ı a'zam

11. Sikender-memleket, sultân-ı 'âdil

Süleymân-saltanat, şâh-ı efâzıl”

10. Bu fani dünyada Yaradan'ın adaleti, ölüm gerçeğinde; zengini, fakiri ve köle ile padişahı ayırmaz:

“Acayip konakmış bu fani dünya. Kimse kalmazmış bunda kesinlikle. Konan göçer, göçenler geri gelmez. İşin neydiğini kimse bilmez, ölüm birmiş dilenci ve padişaha, erişirmiş bütün yoksul ve zengine.”

“(280) 2. 'Aceb menzil imiş bu fânî dünyâ

Kimesne kalmazmış bunda kat'â

3. Konan göçer, göçenler girü gelmez

Kaziyye neydüğünü kimse bilmez

4. Ölüm birmiş gedâ vü pâdişâha

İrişürmiş kamu yohsul u baya”

11. Dünya tarihinde adalet hususunda örnek alınan Nuşirevan bile padişah Sultan Bâyezîd Han ile boy ölçüşemeyecektir:

“Adaletli Nuşirevan bir defa Sultan’ın ayağını öpseydi, kıyamete kadar yoluna yüzünü süpürge edecekti. Sultan’ın iyiliklerinin kaftanıyla istek elbise dolabı doludur, çünkü murat elbisesi giyse kapısında bu elbiselerden ayıp mıdır? Yardım kuşuna adaletin yuvasını yapan Sultan’ın devletinin anka kuşu, âleme her zaman gölge salsın.”

“(289) 5. Cârûp ideydi haşre degin yoluna yüzün

Bir kerre ayagun öpsedi Nûşın revân-ı ‘adl

6. Geysel kapunda ta’n mı cihân câme-i murâd

Pürdür çü lütuf-ı hil’atıla câmedân-ı ‘adl

7. ‘Ankâ-yı devletün salısar sâye ‘âleme

Yapdun hümâ-yı himmete çün âşiyân-ı adl”

12. Sultan Bâyezîd Han’ın tahta geçmesiyle adaletli bir yönetimin halk tarafından hissedildiği Kıvâmî’nin mısralarından anlaşılır:

“Şimdi çünkü mutluluk güneşi Sultân Bâyezîd Han Gâzî, devlet burcundan doğdu. Mutluluk göğünde cennetin tavusu gibi gezindi, hüma gibi âleme gölge saldı, âlemin halkı adalet çırasının nuruyla ışımlandı.”

“(293) ... (11) Hâliyâ çün kim sa’âdet âfitâbı Sultân Bâyezîd Hân Gâzî, (12) devlet burcundan tulû’itdi. Sa’âdet âsumânında tâvûs-ı cinân bigi cevân (13) gösterdi, hümâ bigi ‘âleme sâye saldı, halk-ı ‘âlem ‘adl çırâğınun nûrıla şu’lelendi.”

13. Sultân Bâyezîd Han Gâzî’nin hükmünün başlamasından sonra özellikle adalet konusunda ilerlemelerin olduğu anlaşılmaktadır:

“Meğer o sabah zamanın Sultan’ı. Şu Sultan ki eder adaleti, cihan, ki O’dur Muhammed oğlu şah Bâyezîd. İlâhî eyle yerini daima, ... Olalı memlekette hükümdar O, oluptur adaletle ağırbaşlılık sahibi O.”

“(308) 8. Meger ol subuh sultân-ı zamâne

Şu sultân kim ider ‘adli, cihân

9. Ki odur şeh Bâyezîd bin Muhammed

İlâhî eylegil yirin muhalled

...

12. Olalı memleketde şehriyâr ol

Olupdur ‘adlıla sâhib-vakâr ol”

14. Adaletli yönetim izleyen Sultan Bâyezîd Han, icraatları ve yaptıkları ile hayır dualarla anılır:

“Adını insaf ve adaletle anarlar, devletin daim olmasına dua ederler ayrıca İslâm ve imânın temizi, güneş görünüşün şahı, gözün nuru, ... Baştan, temelden saltanat tahtına O (bastı) ayak, herkes rahattadır yoksul ile zengin, taşkınlık etmedi nefse uyup O, ki ta Hakk’a erişmeye bula yol. Her işte ederdi düşünce ve çare, kimsenin hakkına etmezdi eksiltme, şeriat eteğini koymadı elden. Her işte andı Hakk’ı gönülden.”

“(309) 1. Adın insâf u ‘adlıla anarlar

Du’â-yı devletin dâyim iderler

2. Husûsâ pâk-i İslâm u ‘akîde

Şeh-i hurşîd-tal’at, nûr-ı dîde

...

5. Basaldan saltanat tahtına ol pây

Kamu râhatdadur yohsulıla bây

6. Tecâvüz itmedi nefse uyub ol

Ki tâ Hakk’a irişmege bula yol

7. Her işde ideridi fikr ü tedbîr

Kimesne hakkına itmezdi taksîr

8. Şerî'at dâmenin komadı elden

Her işde yâd kıldı Hakk'ı dilden”

15. Sultan Bâyezid Han zamanında adaletin rüzgar gibi estiği söylenir:

“Adaletin rüzgarı eyleyeli gülbahçesine geçiş, her anda verir oldu gülünü
gülbahçesine feth.”

“8. ‘Adlün nesîmi eyleyeli gülşene güzer

Her anda virür oldı gülün gülistânı feth”

4.137. Cesaret, liderlik. Bu değerle ilgili eserde tespit edilebilen kısımlar şunlardır:

1. Yayça kalesini fethettikten sonra, Padişaha dualar eden Kıvâmî, din yolunda gayret sarf eden hünkârın hakkını teslim eder:

“ Âlemin şahı, askerler toplayarak küffar elinde din yolunda savaştı.”

“(177) 4. Gazâlar eyledikçe dîn yolunda

Çeri cem' eyleyüp küffâr elinde ”

2. Sultan Muhammed'in boğaza Rumeli hisarını yapmasını anlatan satırlardan hemen önce Kıvâmî, padişahın halkını düşünmesini takdir eder:

“Meğer ki en büyük şah Muhammed hân, cihânın hükümdarı olarak fânileri hoş zikr ederdi. Hem de onları candan ve gönülden fikrederdi.”

“(58) 4. Meger kim şâh-ı a'zam hân-ı Muhammed

Cihânun hüsrevi sultân Muhammed

5. Oturup hâliki hoş zikr iderdi

Dahı hem cân u dilden fikr iderdi”

3. İslâm askerinin önünde baş olarak yürüyen Sultan Mehmet, âlemlerin şahı olarak hüma kuşu gibi kendine güvenini sergilemektedir:

“Hemen âlemin şahı ukkâba hüma gibi veya güneşin şîresi gibi binici oldu. İslâm askerinin önünce önder olup yürüdü.”

“(81) ... Hemân-dem şâh-ı ‘âlem ukkâba hüma bigi veya şîre-i âfitâb bigi süvâr oldu.

(9) İslâm ‘askerinün önünce pîşvâ olup yürüdü.”

4. Sultan Muhammet Han, Belgrad seferinde savaş esnasında bir ara meydana atılır, türlü yiğitlikler yaparak vatanseverliğini gözler önüne serer:

“Hemen zaman Sultan Muhammet Gazi gördü ki durum böyle oldu, gayrete gelip yiğitlik yüzü üstün etti. Döndü, kendi ülke kılıcını çıplak edip, meydanda at depdi, yiğitlik eyledi; dîn mumunun ışığı gazasına pervane var can ve baş meydana bırakıp, coşkununla oyunuyla titreten haykırışlar vurup, yiğitlik etti.”

“(100) ... Hemân-dem sultân Muhammed Gâzi gördi ki hâl böyle oldu, (101) (1) gayrete gelüp şecâ’ati yüzü galebe itdi. Döndü, gendü tîg-i kışver-güşâsini ‘üryân idüp (2) meydânda at depdi, dilâverlig eyledi; dîn şem’inün şevki gazâsına pervâne var cân u baş (3) meydâna bıragup, raks-ı cûşıla ra’dâne na’ralar urup, şecâ’at itdi.”

5. Padişah, Belgrad’da savaş meydanında yiğitliğini gösterir, herkesi kendisine hayran bırakır:

“Girip meydana kıldı pehlivanlık, ki gösterdi o zaman her zaman muzaffer olduğunu. Nicesini katledip dîn düşmanlarının, kesip başlarını çok müşriklerin, düşmanın döktü kanını, aldı canını. Yok etti ta ki varsa ev barkını, görüp tüm beyler oldu hayran, dediler aferin olsun zî-sultan (iki âlemin sultanı).”

“(102) 4. Girüp meydâna kıldı pehlevânlık

Ki gösterdi o dem sâhib kırânlık

5. Nicesin katl idüp a’dâ-yı dînün

Kesüben başların çok müşrikînün

6. ‘Adunun dökti kanın aldı cânın

Yog itdi tâ ki varsa hân u mânın

7. Görüben cümle begler oldu hayrân

Didiler âferin olsun zî-sultân”

6. Âlemlerin sultanı, kış mevsiminin gelmesi nedeniyle askerime güç olmasın diye onlara sevgisinden dolayı seferden vazgeçer:

“Âlemlerin sultanı, askerime güç olmasın deyi onda fazla karar etmeyip döndü, kimseye muhtaç olmadan sağ salim tahtına geldi ve devletiyle karar idi.”

“(120)... Sultân-ı ‘âlem, ‘askerüme güç olmasun diyü anda ziyâde karar (10) itmeyüp döndi, ganimîn ve sâlimîn tahtına geldi devletile karar idi.”

7. Kıvâmî, Arnavut seferine çıkmaya hazırlanan Sultan Muhammed’e olan hayranlığını ifade eder:

“Muhammed han muazzam sultandır, sultanların başıdır, en yüksek hakandır. Görkemde yoktu hiç benzeri, O’na devlet tahtı yakışmıştı. Cihan zirvesinde fethedilmişti, fetih babasıydı muzaffer şahı. Saadet burcunun bir ayıydı. Cihanın bir zaman O, şahıdı.”

“(155) 1. Muhammed Hân sultân-ı mu’azzam

Selâtîn serveri hâkan-ı a’zam

2. Mehâbetde yogıdı hiç nazîri

Yaraşmışdı ana devlet serîri

3. Cihân, evcinde olmuşdı musahhar

Ebu’l-feth idi vü şâh-ı muzaffer

4. Sa’âdet burcının bir mâhıydı

Cihânun bir zamân ol şâhıydı”

8. Sultan Muhammed Han, büyük bir hünkar ve önder olduğunu ordusunun önüne geçerek gösterir:

“Âlemin sultanına haber oldu. ‘Düşmanla karşılaşılıp elleşildi.’ dediler. Hemen âlemin sultanı şîre afitab veya ukkabe hüma gibi devlet atına binici oldu. Galibiyet imzasıyla fetih davulbazını vurdu, yeniçeri önüne tuttu, kapı halkını yanına aldı.”

“(230)... Sultân-ı ‘âleme haber oldu. “Düşmenile mukâbil olup elleşildi” didiler. (12) Hemândem sultân-ı ‘âlem şîre âfitâb veya ‘ukkâbe hümâ bigi devlet atına süvâr oldu. Nusret (13) turrasıla fetih tapılbâzını urdı, yeniçeri önüne dutdı, kapu halkını yanına aldı.”

9. Sultan Muhammed kış seferi esnasında Tuna nehrine inen Morava adlı bir suyun üzerine köprü yapılması emrini verir, ancak kışın çetin geçmesi nedeniyle kendisini ve orduyu Üsküp'te dinlenmeye davet eden beylerine ve komutanlarına şöyle seslenir:

“Şimdi varın, onların sözü söz değildir, söz benim sözümdür. İş, Allah emriyle benim işimdir. İşte, vardı vardım. Allah yolunda gazâ niyetiyle Allah'ın takdirinde yazı her ne ise görürüz.” dedi.

“(239)... ‘İmdi (13) varun; anlarun sözi söz degüldür, söz benüm sözümdür. İş, Allah emrile benüm işümdür. Uşda, (240) (1) vardı vardum. Niyyet-i gazâ fi-sebili'llâhi, Hakk Te' âlâ takdîrinde yazı her ne'ise görevüz' didi.”

10. İskenderiyye kalesini kuşatan orduya komutanlık yaparak en önde ilerleyen Sultan Muhammet takdir edilir:

“Haber şöyle duyuldu ki, âlem şahlarının başı Sultan Muhammed Han Gâzi kapı halkıyla altınbaş âlemlerini kaldırıp, alaylarını düzüp, saflarını bağlayıp, erkek aslan gibi İslâm askerinin önüne düşüp geliyor, dediler.”

“(254)... Haber şöyle istimâ' olundu kim, (3) server-i şâhân-ı ‘âlem Sultân Muhammed Han Gâzî kapu halkıla (4) zerrîn-ser ‘âlemlerin kaldurup, alayların düzüp, safların bağlayup şîr-i ner bigi (5) İslâm ‘askerinün önüne düşüp geliyorur, didiler.”

11. Sultan Muhammed Hanın İslâm askerinin önüne düşerek yiğitlik göstermesi, sevgi ve hürmetle yer alır:

“Meğer o sabah, muazzam yüceliğin güneşi, en büyüğün şahı Muhammed Han, İskender memleket, âdil Sultan, Süleyman saltanat, faziletliilerin şahı, İslâm askerine baş olup O yiğit, önlerince yürüyüp”

“(254) 10. Meger ol subuh hurşîd-i mu'azzam

Muhammed Hân Gâzî şâh-ı a'zam

11. Sikender-memleket, sultân-ı ‘âdil

Süleymân-saltanat, şâh-ı efâzıl

12. Oluban ‘asker-i İslâm’a server

Yürüyüp önlerince ol dilâver”

12. İskenderiyye kalesinin fethinden sonra yakınında bulunan Dirgoz demekle meşhur hisâr da fethedilir. Padişah bu fethede çok sevinir, çok şükreder:

“Âlemin sultanı bu fethi dahi Hak tarafından hoş gördü, candan mutlu oldu. Allah’ın birliğine çok çok şükürler eyledi. Allah’a hamdolsun ki fetih, zafer bizimle dost oldu.”

“(264) ... (4) Sultân-ı ‘âlem, bu fethi dahi Hakk kıbelinden hoş gördi, cândan şâd oldu, Hakk’un (5) vahdâniyyetine çok çok şükürler eyledi. ‘Bi- hamdi’llâh ki fetih, nusret bizümile yâr oldu’ didi.”

13. Sultân Bâyezîd’in din yolunda Kara Boğdan seferinde neler yaptığını, ne kadar çok çaba gösterdiğini Kıvâmî anlatmaktadır:

“(303) ... 9. Ne sa’y eyledüğünü dîn yolında

Ne itdüğün Kara Bogdan ilinde”

14. Kara Boğdan ve Gili Kalesi seferlerine çıkan padişah, din gayreti ve fedakarlığı nedeniyle övülür:

“Şüphesiz, o sabah âlem sultanlarının başı Bâyezîd Han Gâzî, (Allah saltanatını kıyamet gününe kadar devam ettirsin.) İslâm askerinin (Allah yardım etsin) âlem parlatan güneş gibi önüne düştü. Gâzîlerin başı olup yürüdü. İslâm askeri gökyüzündeki yıldızlar gibi kimi sağında ve kimi solunda yiye, içe, kona göçe gündüz gece yürüdü.”

“(306) ... Lâ-cerem ol subuh server-i selâtîn-i ‘âlem Bâyezîd Hân Gâzî (edâma’llâhu saltanatuhu ilâ yevmi’d-dîni) İslâm ‘askerinün (nassarahumu’llhâhu) (3) âfitâb-ı ‘âlem-tâb bigi önüne düşdi. Gâzîler serveri olup yürüdü. ‘Asker-i İslâm encüm-i (4) semavât bigi kimi yemîninde ve kimi yesârında yeyü içe, kona göçe irtte gice yürüdü.”

15. Sultan Bâyezîd Han, Ak Germen Kalesinin üzerine varır, bu kalede İslâm beldesine katılır. Padişah bu durum üzerine şükreder:

“Şüphesiz bu fethi dahi âlemin şâhı Allah tarafından, muhatabından hoş gördü. Can ve gönülden Allah’a çok şükürler eyledi. Hamd âlemlerin rabbi Allah’a mahsustur. Minnet ancak Allah’ındır, İmânın uygunluğu ve İslâm dini için hamd olsun.”

“(315) ... Lâ-cerem bu fethi dahı şâh-ı (10) ‘âlem Hakk kabilinden hoş gördi. Cân u gönülden Allah’a çok şükürler eyledi. ‘Elhamdullâhi (11) Rabbi’l- ‘âlemin ‘alâ dîni’l İslâmi ve tevfiği’l imâni, el-minnetü lillâhi’ didi. ”

4.13.8 Dostluk. Bu değerle ilgili eserde incelemeler sonucunda tespit edilebilen kısımlar şunlardır:

1. İsfendiyar oğlu İsmail Bey, Sinop’u savaşmadan teslim edince, İslâm askerinin hepsi bu habere sevinirler:

“Ben dahi kalelerim il ve vilayetim ve ailem devletli padişahın devletli yoluna feda olsun” dedi. Sultan, bu sözü gayet hoş gördü. Bu hale İslam askerinin hepsi sevinçli ve neşeli oldular. Çünkü müslümanlarla savaş ve vuruşma ve öldürme olmadığına sevindiler.”

“(129) ... “Ben dahı kal’alarum (9) il ve vilâyetüm ve ehl ü ‘iyâlüm devletlü pâdişâhun devletlü yolına fedâ olsun”, didi. (10) Sultân, bu sözi gâyet hoş gördi. Bu hâle cemî’i İslâm ‘askeri şâd ve hurrem oldılar. Zîrâ (11) müslümânlarla harb u darb u kîtâl olmadugına sevindiler.”

2. Davud Paşa, Sultan Muhammet Han uğruna canını feda etmeyi göze almıştır, hiç kimsenin geçmeye bile cesaret edemediği derin suya girmiş, tüm asker bu yiğitliği akılları başlarından giderek seyretmiştir:

“Sabah olmuştu. Dinlendi. Suyun üzerine köprü yapmak hazırlığını etti. Çünkü hiç geçit vermek imkânı yoktu. Mühendisler bir nice gün dinlenmeyince olmaz, diye cevap verdiler. Hiç köprü yapılmak tedbirine kararı kalmadı. Derhal, dost yoluna can ve baş ortaya koyup yiğitlik ortaya koydu. At depti, o derin suyuna askerinin hepsinin akılları telef oldu; beri tarafa geçti. Çünkü bu yiğitliği Rumeli beylerinin hepsi gördüler. O dilaver, kendisini âlemin şahı yolunda feda kılmış, meydanda bu usule gezinme gösterdi. Şimdi gerektir ki biz dahi gayret edip hepimiz can ve baş ortaya koyalım.”

“(250) ... Sabâh olmuşdı. Ârâm (12) kıldı. Sunun üzerine köprü yapmak tedârükün itdi. Zîrâ hiç geçit virmek imkânı (13) yogıdı. Mühendisler bir niçe gün ârâm itmeyince olmaz, diyü cevâb virdiler. Hiç köprü (251) (1) yapılmak tedbîrine karârı

kalmadı. Derhâl dost yolına cân u baş ortaya koyup (2) merdânlık izhâr eyledi. At depdi, ol Dirin suyına cemi ‘-i ‘askerün ‘âkıl zâyil (3) oldu; berü tarafa geçdi. Çün bu şecâ’ati cemî’-i Rûm ili begleri gördiler. Ol dilâ (4) ver, gendüyi şâh-ı ‘âlem yolında fedâ kılmış; meydânda bu resme cevelân gösterdi. İmdi (5) gerekdür ki biz dahı gayret idüp cemî’ümüz cân u baş ortaya koyavuz.”

4.139 Yardımlaşma-dayanışma. Kıvâmî’nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinde yardımlaşma değerinin geçtiği kısımlar şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Sultan Mehmet’in yaptıracığı imaretlerde birçok nimetlerle bütün yetimlerin ve garipler hoş zaman geçireceklerdir. Her köşede yapacağı ihsanlarla dertliler derman bulacaklardır. Hükümdar yardımseverliğini cömertçe göstermelidir. O’nun sıfatlarının sonu yoktur, ayrıca ihsanının da bir sınırı yoktur:

“İmaretler yapa ede çok nimetler. Ki hoş geçe garip ve bütün yetimler, buyura yapalar divan ve çardak, saray ve köşk ve çeşidiyle çardak. Dahi her köşelerde ede ihsan, ki dert ehli olanlar bula derman, çünkü vafına O’nun yoktur son. Dahi iyiliklerine hem sınır ve son.”

“(22) 6. ‘İmâretler yapa ide çoğ in’âm

Ki hoş giçe garîb u cümle eytâm

7. Buyura yapalar divân u eyvân

Sarây u kasr u envâ’ıla eyvân

8. Dahı her güşelerde ide ihsân

Ki ehl-i derd olanlar bula dermân

(23) 9. Çü vafına anun yokdur nihâyet

Dahı ihsânına hem hadd ü gâyet”

2. Sultan Mehmet, seferlerine çıkmadan önce vezirleriyle iştişare eder, onların fikirlerini dikkate alır, Kıvâmî’nin eserindeki bu sözlerde devlet yönetiminde meşveret ve danışma yoluyla yardımlaşmanın önemini görüyoruz:

“Daima yanında olan ince fikirli ve deneyimli vezirleriyle görüşüp söyledi ki: ‘Ne dersiniz ve ne işi doğru görürsünüz? Bilmek gerektir, küfür karanlığından hangi

vilayeti İslam güneşinin ışığıyla parlatıp ülke alan ve memleket süsleyen askerlerini toplayıp yürümek gerektir.” dedi.

“(24) ... Dâyim yanında olan vüzerâ-yı nîkrây ve kârâzmâyî (11) ‘âkıllarla meşveret idüp eydür idi kim: ‘Ne dîrsiz ve ne işi savâb görürsüz? Bilmek gerekdür, (12) zulümât-ı küfürden kankı vilâyeti İslâm güneşinün nûrıla rûşen idüp ‘asâkir-i kişvergüşâ (13) ve memâliki ârâ cem’ idüp yürümek gerekdür, didi.”

3. Karaman seferi sonrası tekrar vezirleriyle Sultan, toplantı yapar:

“Şimdi çünkü âlemin sultanı Karaman seferinden devlet ve mutluluk ile geldi. Derhal vezirleriyle danışma kıldı ve söyledi: ‘Dünya sarayında bütün gelen padişahların her biri bir ad ile anılır. Ben dahi Resulüllâh Muhammed’in (salavâtu’lahi ‘aleyhi) dini yolunda can ve baş ortaya koyup gazalar edeyim.”

“(38) ... (3) hâliyâ çünkim sultân-ı ‘âlem Karaman seferinden devlet ve sa’âdet ile geldi. (4) Derhâl vezîrleri ile meşveret kıldı ve eyitti: Dünyâ sarâyında cemi’ gelen pâdişâhların (5) her biri bir âd ıla yâd olunır. Ben dahi dîn-i Muhammed Resûlullah (salavâtu’lahi ‘aleyhi) yolında cân ve baş (6) ortaya koyup gazâlar ideyin”

4. İstanbul’un fethi sonrası özellikle zavallı insanların faydalanacağı eserleri yapma emri verilir:

“Ve dahi buyurdu ki o medreselerin önünde iki yüce imaretler yapalar; ta ki içinde garipler ve yetimler ve çaresizler rahat olalar, huzur edeler. Âlemin sultanının devletinin devamına dua eyleyeler...Ve dahi bundan sonra buyurdu ki nice yerlerde camiler ve imaretler ve medreseler ve hamamlar yapalar, Kostantin şehrinin içini bayındır edeler.”

“(70) ... Ve dahi buyurdı ki ol medreselerün (5) önünde iki ‘âli ‘imâretler yapalar; tâ ki içinde gurebâ ve eytâm ve dermânsuzlar rahat olalar, (6) huzûr ideler. Sultân-ı ‘âlemün devâm-ı devletine du’âlar eyleyeler...Ve dahi bundan sonra (7) buyurdı ki, nice yirlerde câ’mi’ler ve ‘imâretler ve medreseler ve hamâmlar yapalar; şehri-i Kostantin’ün (8) içini ma’mûr ideler.”

5. Sultan Muhammet Han, tekrar vezirlerine danışarak, onların yardımına başvurur:

“Danıştı. Ve buyurdu ki: ‘Ne dersiniz? Ve ne işi doğru görürsünüz?’ İslâm ışığının nuru ile hangi küfür diyarını karanlıktan kurtarıp, aydınlatmak gerektir?”

“(79) ... (9) meşveret eyledi. Ve buyurdu ki: “Ne dirsiz? Ve ne işi savâb görürsüz?” İslâm çirâğının nûrî ile (10) kankı diyâr-ı küfrü zulümâtından halâs idüp münevver eylemek gerekdür?”

6. Sivrice hisarı ve Amûli kalesinin fethinden önce Sultan, danışma meclisini toplar:

“Âlemin halkı, uyku sarhoşluğundan ayıldı. Hemen Sultan Muhammet Han Gâzî, vezirleriyle görüştü ve buyurdu: ‘Yine İslâm askeri atlanıp âlem içinde adlana yine bir diyara varıp din yolundan gaza eyleye.’”

“(88) ... Halk-ı ‘âlem, yuhu sarhoşlığından (13) ayıldı. Hemândem Sultân Muhammed Hân Gâzî vezîrlerle meşveret eyledi ve buyurdu: (89) (1) “Yine İslâm ‘askeri atlanup ‘âlem içinde adlana yine bir diyâra varup dîn yolundan gazâ eyleye.’”

7. Belgrad seferi öncesi Sultan, danışma meclisini toplar, emirlerini verir:

“Hemen din padişahı Sultan Muhammet Han Gazi deneyimli, işbilir vezirleriyle görüştü. Ve buyurdu ki onat yönüyle gaza eşyaları ve savaş aletlerini toplayalar. Şöyle ki ulu toplar dökeler, ağır iş tutalar. Silah ve savaş aletlerini bir düzende ola ki hiç yönüyle hepsinin kusuru olmaya.”

“(95) ... Hemândem dîn pâdişâhı sultân Muhammed Hân Gâzî vüzerâ-yı (2) kârdânlarıyla meşveret eyledi. Ve buyurdu ki onat vechile esbâb-ı gazâ ve âlet-i harb cem’ (3) ideler. Şöyle ki ulu toplar dökeler, ağır iş dutalar. Silâh u selep bir müretebde ola ki hiç vechile cümle (4) kusurı olmaya.”

8. Belgrad seferi sonrası vezirlere danışan Sultan, Mora seferine çıkmaya karar verir:

“Derhal deneyimli vezirleriyle görüştü ve söyledi: “Yüce Allah, bu mülkü bize onun için layık gördü ki, din yolunda çalışıp gazalar edelim. Din düşmanlarının elinden vuruşma ve kılıcımızla memleketler feth edelim ve hisarlar alalım, mallarını ganimet bilelim ve ailelerini esir edip kullanalım.”

“(108) ... (10) Derhal vüzerâ-yı kardânlarıyla meşveret eyledi ve eyitdi: “Hakk Te’âlâ, bu milki bize anuniçün (11) layık gördü ki, dîn yolunda çalışup gazâlar idevüz. Dîn düşmenlerinin elinden darb u dest (12) kılıcımızla memleketler feth idevüz ve hisârlar alavuz, mallarını ganîmet bilevüz ve ehl-i (13) ‘iyâllerini esîr idüp kullanavuz.”

9. Mora vilayetinin bazı yörelerinde isyan çıkması duyumları üzerine Sultan, meşveret meclisini toplar:

“Âlemin sultanı ince fikirli ve deneyimli vezirleriyle görüştü. Vezirler ‘Anadolu ve Rumeli askerini beyleri ile gönderelim. Varsınlar büsbütün o vilayeti alıp hükümetlerinin altına getirsinler.’ dediler.

“(117) ... Sultân-ı ‘âlem (5) vüzerâyı nîk-rây ve kârâzmâyî ‘akıllarla meşveret eyledi. Vezirler; ‘Anatoli veya Rûm (6) ili ‘askerini beglerle gönderelüm. Varsunlar bil’-külliye ol vilâyati zabt idüp taht-ı (7) hükûmetlerine getürsünler” didiler.”

10. Arnavut gazası öncesi Kıvâmî, akıl danışmanın ve fikir alışverişinde bulunmanın erdemlerini anlatır:

“Yine sıcak eyle aşk meclisi ile, seninle söyleşelim hal diliyle, girelim hikmete bahs eyleşelim. Seninle akla uygun söyleşelim, eğer sınırsızdır ilim denizi, akıldan dışarıya işlemeyelim iş, severler akıl işini hikmet ehli, ederler akıl ehline izzet ve hürmet.”

“(154) 5. Yine germ eyle bezm-i ‘ışk elile

Senünle söyleşelüm hâl dilile

6. Girelüm hikmete bahs eyleşelüm

Senünle ‘âkılâne söyleşelüm

7.Egerçi bî-gerândur bahr-ı dâniş

‘Akıldan daşra işlemeyelüm iş

8. Severler ‘akl işini ehl-i hikmet

İderler ehl-i ‘akla ‘izz ü hürmet”

11. Midilli adasının fethinden sonra Sultan, vezirlerine danışır ve emirlerini verir:

“...tahtına gelecek o yıl oturdu. Gelecek yıl geri mutluluk süren ve deneyimli beyleri ile görüştü. Söyledi ki: ‘Dek durmakla olmaz. Gerektir ki Muhammet Resûlullâhın dini yolunda çalışıp gazalar edelim, kafirlerin ve müşriklerin elinden memleketler alıp, başlarını kesip, kanlarını döküp ailelerini esir edip ganimet mallarıyla İslâm askerini eğlendirip, müslümanları ganimetlendirelim.” dedi.

“(156) ... (1) tahtına gelicek ol yıl tekâ’üd itdi. Gelecek yıl girü vüzerâ-yı kâmuran ve kâr (2) dân beglerle meşveret eyledi. Eyitdi ki: “Dek durmagıla olmaz. Gerekdür ki (3) dîn Muhammed Resûlullâhi yolında çalışub gazâlar idevüz, küffâr u müşrikîn elinden (5) memleketler alup, başların kesüb, kanların döküp ehl ü ‘iyâllerini esîr idüp (6) ganîmet mâllarıla ‘asker-i İslâmı toylayup, müsülmânları mugtenem idevüz” didi.”

12. Arnavut ilinin karışıklığı hiç sona ermedi. Bunun üzerine Sultan, vezirlerini toplayıp akıl danışır:

“Şüphesiz, âlemin şahı geri ince fikirli ve deneyimli vezirleri ve fazıl vezirleriyle görüştü ve söyledi: Emegimiz sinmiş ve yolunu öğrendiğimiz ve dikenin yolduğumuz yerdir, geri gaza niyetiyle (Allah yolunda), o inat eden müşrikleri, varıp kimini kılıçtan geçirip ve kimini İslâm askerlerine yağma ettirip müslümanları ganimetlendirmek gerektir.” dedi.

“(164) ... Lâ-cerem, şâh-ı ‘âlem girü vüzerâ-yı nîk-rây ve kârâzmâyî ‘âkıl (12) ve fâzıl vezîrlerle meşveret eyledi ve eyitdi: ‘Emegümüz sinmiş ve yolun öğrendüğümüz ve dikenin yolduğumuz yirdür; girü niyet-i gazâ (fi-sebilillâhi) ol (165) (1) temerrüdlük iden müşrikîni, varup kimin kılıçdan geçürüp ve kimin İslâm (2) ‘askerlerine târâc itdürüp müsülmânları mugtenem itmek gerekdür.’ didi. ”

13. Sultan, her seferi öncesi ve sonrasında olduğu gibi vezirlerine danışır, Yayça kalesi seferi için de ortak görüşe varılır:

“Şimdi çünkü âlemin şahı tekrar Arnavut seferini edip geri tahtına gelerek vezirleriyle görüştü ve söyledi: ‘Yine İslâm çirasının ışığıyla hangi diyarı aydınlatmak gerektir?’ dedi. Şimdi danışma içinde bu anıldı ki, Bosna vilayetinde bir kale vardı, adı Yayça demekle meşhur idi.”

“(172) ... (4) Hâliyâ çünkim şâh-ı ‘âlem tekrâr Arnavud seferin idüp girü (5) tahtına gelicek vezîrlerle meşveret eyledi eyitdi: “Yine İslâm çirâğınun nûrıla (6) kankı diyârı rûşen eylemek gerekdür?” Didi. Hâliyâ meşveret içinde bu anıldı kim, (7) Bosna vilâyetinde bir kal’a vardı, adı Yayça dimegle meşhûr idi.”

14. Karaman memleketinde nizamın bozulduğu haberi, meşveret meclisinin toplanmasını sağlar:

“Derhal vezirleriyle görüştü ve söyledi ki, ‘bizimle sözleri Karamanoğlu’nun öyle idi ki, Anadolu direğimiz olalar, ellerine davul ve alem verdik, öksüzlerdir, atalarının çırasını yaksınlar güzel, düzgün yönüyle yerlerini beklesinler’ dedik idi.

“(188) ... Derhâl vezîrlerle meşveret eyledi ve eyitdi ki, “bizümle ‘ahdleri (12) Karaman oğlu’nun eyle idi kim, Rûm dikmemüz olalar; ellerine tabl u ‘alem virdük, öksüz (13) lerdür, ataları çırâgın yaksunlar onat vechile yirlerin beklesünler, didük idi.”

15. Sultan, Macar kafirlerinin hareketi üzerine, danışma meclisini hemen toplar:

“Macar kafiri gelip, Tuna’yı beri geçip Semendere yakınında hisarlar yaptı, yapadurur. Bu haber, âlemin sultanının kulağına erişti. Derhal vezirleriyle görüştü ve söyledi: “Ki, elbette onun hazırlığını eylemek gerektir.” dedi.

“(235) ... Öngürüs kâfiri gelüp, Tuna’yı berü geçüp Semendere kurbında hisârlar bünyâd eyledi, (6) yapa-durur, didiler. Bu haber, sultân-ı ‘âlemün sem’ine irişdi. Derhâl vezîrlerle (7) meşveret eyledi ve eyitdi: ‘Kim, elbetde anun tedârükün eylemek gerekdür.’ didi.”

16. Kış seferinde çetin şartlar Sultan Muhammet Han’ı vezirlerini çağırıp karar almaya iter:

“Anadolu ve Rumeli beylerinin hepsini yanına davet eyledi, onlarla görüştü. ‘Ne dersiniz siz dahi beyler?’ dedi. ‘Bu hisarlar benim gözüme gayet de sulak ve zor göründü, devletli padişahı ağır ve yıpranmış askerle bunda getirelim. Ayrıca vaktin durumu şöyle kış kıyamet, el ayak tutmaz. Mâbâzâ, bir ad kötülüğü ola, sonra iş bize güç olur.’ dedi. Beylerin hepsi söylediler: ‘Varsa doğru fikir budur ki, söylediniz.’ dediler. ‘Deyin şimdi iş nice olmak gerektir?’ dedi. Beylerin her biri bir türlü tedbîr ettiler. Sonra, o veziriazam olan kimse söyledi: ‘Hele ben uygun görmezim ki devletli padişah, yıpranmış askeriyle bunda gele uygun mu? Odur ki askeriyle dönüp vara, Üsküp’te kışlaya. İnşaallah bahar olunca ayak karaya basa, yine âlemin yüzü güle...”

“(238) ... Cemî’-i Anatoli (9) ve Rûm ili beglerin yanına da’vet eyledi, anlarunla meşveret kıldı. “Ne dursiz (10) siz dahi begler?” didi. “Bu hisârlar benim gözüme gâyetde sulak ve düşvâr göründü, (11) devletlü pâdişâhı ağır ve yıprak çerile bunda getürevüz. Husûsâ vaktün hâli dahi (12) şöyle kış kıyâmet; el ayak dutmaz. Mâbâzâ

bir ad yavuzluğu ola; sonra iş bize güç olur”. (13) Didi. Cemî’-i begler eyitdiler: “Varısa rây-ı savâb budur ki, söyledünüz” didiler. “Din (239) (1) imdi iş nice olmak gerekdür?” didi. Beglerün her biri bir dürlü tedbîr itdiler. Âhir, ol (2) vezîr-i a’zam olan kimesne eyitdi: “Hele ben revâ görmez ki devletlü pâdişâh, yıprak (3) ‘askerile bunda gele revâ mı? Oldur kim ‘askerile dönüp vara, Üsküb’de kışlaya. İnşâ’ (4) allah bahâr olıcak ayak karaya basa, yine ‘âlemün yüzi güle...”

17. “Münevver kalbinde kararı kalmayan” Sultan, iştişare yoluyla hangi vilayete sefer edileceğini vezirleriyle kararlaştırır:

“Şüphesiz, hiç münevver kalbinde kararı kalmadı. Yine vezirleriyle görüştü ve söyledi: “Şu Belgrad dedikleri kale, şunda kaldı; hiçbir çalışma dahi olsa olmaya mıydı?” diye. Vezirlerden bazısı görüşme içinde, konuşma esnasında söyledi. Sonra, devletli ve saadetli padişah İskenderiyye kalesini yad etti. Birkez dahi onu söyleştiler. Sonunda İskenderiyye üzerine varmak tedarüküne çalıştılar.”

“(249) ... Lâ-cerem, hiç münevver kalbinde (2) kararı kalmadı. Yine vezîrlerle meşveret eyledi ve eyitdi: ‘Şol Belgırad didükleri (3) kal’a, şunda kaldı; hiç bir ikdâm dahi olsa olmaya mıydı?’ diyü. Vüzerâdan ba’zısı (4) meşveret içinde, esnâ-yı kelâmda söyledi. Âhir, devletlü ve sa’âdetlü pâdişâh İskenderiyye (5) kal’asın yâd itdi. Birkez dahi anı söyleşdiler. Âhirü’l-emir İskenderiyye üzerine varmak tedârüküne ikdâm itdiler.”

18. Sultan Bâyezîd Han da merhum babası sultan gibi vezirleriyle iştişare ederek karar alır:

“Hiç nurlu kalbinde kararı kalmadı. Daima, ince fikirli ve deneyimli vezirleriyle görüşürdü. İslâm güneşinin nuruyla, hangi diyarı küfür karanlığından kurtarmak gerektir.” dedi.

“(299) ... Hiç münevver kalbinde kararı kalmadı. Dâyim, vüzerâ-yı nîk- (12) rây ve kârâzmâyî ‘âkıllarla meşveret iderdi. İslâm güneşinün nûrıla, kankı diyârı (13) küfür zulümâtından kurtarmak gerekdür, didi.”

41310 Doğruluk, dürüstlük. Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinde doğruluk (dürüstlük) değerinin geçtiği kısımlar şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Kıvâmî, eserinin başında yazdığı münacatta doğru yolda yürümenin nihayetsiz şükür gerektirdiğini belirtir:

“Nihayetsiz şükür ki müminlere, hoş nasip ettin doğru yolu, O’na kim Hidayet sen oldun, yok düşme, batma. Hep sığındık sana taşlanmış şeytanın şerrinden.”

“(4) 8. Bî-nihâyet şükür kim mü'minlere

Hoş nasîb itdün sırât-ı müstakîm

9. Ana kim Hâdî sen oldun yok zevâl

Hep sığındık sana min şerri'l-racîm”

2. Hz. Ebu Bekir'in ‘sıddık’ namıyla anılmasını Kıvâmî, değerli bulur:

“Hem ayrıca Hazret-i Ebu Bekir’e ki, Sıddîk (Çok doğru, sözünün eri) idi. Onun için, alemin içinde doğrulukla oldu namlı.”

“(10) 2. Hem husûsâ Hazret-i Ebu Bekr’e kim Sıddîk idi

Anuniçün ‘âlem içre sıdkıla oldı benâm”

3. Doğrulukla Allah’ın birliğine inanma ve bağlanma insanları güzelliklere götürecektir:

“Kim ki Allah’ın birliğine doğrulukla karar eylese, ere iman bahçesinden canına güzel koku.”

“(11) 11. Kim ki tevhîde sana sıdkıla ikrâr eylese

İre îmân ravzasından cânına gökçek koku”

4. Doğrulukla iman eden ve davranan kullar, Allah’ın lütfuyla cehennemden uzak kalacaklardır:

“Şehadet eylese doğrulukla bir gez. Senin birliğine olmaya yoksun, şahitlik eyleriz vallahi başlıbaşına kesin, ki senden başka yoktur bir dahi Hak, Muhammed’dür Resulün hem habibin, öyle ise inandık ve doğruladık. Senin erdemine lazım oldu ister istemez (gerekli), cehennemden edesin bizi azat (özgür).”

“(12) 5. Şehâdet eylese sıdkıla bir gez

Senün tevhîdüne olmaya mahrûm

6. Şehâdet eylerüz vallâhi mutlak

Ki senden gayrı yokdur bir dahı Hakk

7. Muhammed'dür Resûlün hem Habîbün

Pes âmennâ vü saddaknâ muhakkak

8. Senün fazluna lâzım oldu lâ-bud

Cehennemden idesin bizi mu'tak ”

5. Sultan Muhammet Han'ın cihanı titreten dehşeti varsa, doğruyu koyup eğriye gitmemesi de O'nun bir değeri idi:

“Cihan titrerdi O'nun dehşetinden, zaman korkardı O'nun heybetinden. Ya canı varıdı bir yoksula zengin, dedireyidi zamanında onun vay, ulular kişiye zulm etmezdi, koyup doğruyu eğri gitmezdi.”

“(123) 1. Cihân ditrerdi anun dehşetinden

Zamân korkardı anun heybetinden

2. Ya cânı varıdı bir yogsûla bay

Didüreyidi 'ahdında anun vây

3. Ulular gişiye zulm itmezidi

Koyup togruyu egri gitmez idi”

6. Kıvâmî, Yaradan'ın biz kullarını doğru yola yönlendirmesi için yalvarır:

“İlâhî, doğru yol göster. Yenik gönlümüzü şen eyle, gönül aynasını isyan pası, bulut içinde güneş gibi etti gizli. Hidayet yilin eriştir İlâhî, çünkü sensin âlemin arkası ve sığınağı.”

“(184) 6. İlâhî togru yol irşâd eyle

Sınık gönlümüzü âbâd eyle

7. Gönül âyînesini jeng-i 'isyân

Bulut içinde gün bigi itdi pinhân

8. Hidâyet yilin irişdür İlâhî

Çü sensin ‘âlemün püşt ü penâh”

7. Kıvâmî, “Her zaman doğrulukla lâ ilahe illallah deriz, Muhammeddir, Resulullâh (deriz) daima, şükür ki kıldı bizi İslâm ehli, kimseye olur mu hiç bu nimetler.” demektedir:

“(186) 12. Dirüz sıdkıla İllallah dâyim

Muhammed’dür Resûlullah dâyim

13. Şükür kim kıldı bizi ehl-i İslâm

Kimesneye olur mı hiç bu in’âm”

8. Doğruluk kişinin en büyük erdemlerindedir, doğru olan kişinin her muradı gerçekleşir:

“İmân, kişide sağlam gerektir. İmân temiz olacak üstünlüktür, kişi meydana doğrulukla girecek, dahi hem elde varını verecek, erer gerekli ne ise her muradı, anılır kıyamete dek âlemde adı.”

“(208) 1. ‘Akîde, kişide muhkem gerekdür

‘Akîde pâk olıcak yigirekdür

2. Gîşi meydâna sıdkıla giricek

Dahı hem elde varını viricek

3. İrer lâ-büd ne ise her murâdı

Anılır haşre dek ‘âlemde adı ”

9. Doğruluk üzerine hayatlarına sürdürenlerin Hak katında makbul olacakları belirtilir:

“Gel ey can ellerin seyran edenler, koyup eğri yolu doğru gidenler, gazada çalışanlar Hak yolunda, edenler zikr ve tevhidi dilinde, salanlar kafire kılıçları her zaman. Duranlar din yolu içinde sağlam, kılanlar, Hak yolunda cihadı, koyanlar âlem içinde iyi adı, göreceksiniz Hak katında size yarın, ne usûl olacak devlet yardımcısı.”

“(245) 3. Gel î cân ellerin seyrân idenler

Koyup egri yolu dogru gidenler

4. Gazâda çalışanlar Hakk yolında

İdenler zikr ü tevhîdi dilinde

5. Salanlar kâfire esyâfi her dem

Duranlar râh-ı dîn içinde muhkem

6. Kılanlar Hakk yolında çok cihâdı

Koyanlar ‘âlem içre eyü adı

7. Göresiz Hakk katında size yarın

Ne resme olısar devlet mu’âvîn”

10. İslâm askeri doğrulukla İskenderiyye kalesine hücum ederler:

“Ansızın bir sabah ki, sene üç ve seksen ve sekiz miyetin rebî’inün yirmi birinci gün, pazartesi günü idi, İslâm ‘askeri derya gibi coşarak her taraftan kaleye hücum ettiler. Bu kerre doğrulukla canlarını meydana atıp, âlemin şâhı yolunda feda oldular.”

“(257) ... Nâ-gâh bir subuh ki, sene Selase ve semanine ve semane miyetin Rebî’inün yigirmi birinci gün, rûz-ı dü-şenbe idi, İslâm (12) ‘askeri deryâ bigi cûşa gelüp her taraftan kal’aya hücum itdiler. Bu kerre sıdkıla (13) cânların meydâna atub şâh-ı ‘âlem yolında fedâ oldılar.”

11. Sultan Muhammet Han zamanında hırsızlık ve hilekârlıkla türlü yanlışlar yapan doğru ve dürüst davranmayan ancak vezirlik mertebesine erişen bir kişinin yaptıkları anlatılır:

“Amma âlemin sultanına, o günlerde bir kimse vezir olmuştu ki, âlemde ad gına getirmişti, etrafın meşhuru olmuştu. Hırsızlık ve hilekârlıkta hiç benzeri âleme gelmemişti. Şöyle ki önceki padişahların zamanlarında anlatırlar ki, Cufi oğlu ve Bahtek ve Hasan-ı Meymendî ve diğer Mısır ve Bağdat hilekârları onun yanında henüz ebced oğlanlarıdır, belki değildi. Şu usûlde bir hilekâr ve hırsız kimseydi, dünya devletine yüz tutmuştu. Âlemsığnağının eşiginde hizmet ederken, dereceyle mutluluğa erişip şaha vezir olmuştu. Sohbeti , âlemin sultanının mübarek yaratılışına hoş gelmişti. Kısacası, sonunda vezir-i azam oldu. Meliklerin cümlesi olup zamanın sahibi, zamanın Asaf’ı oldu. Şöyle ki âlemin sultanının huzurunda bir sözü iki olmazdı. Âlemin sultanı kendisini ve memleketini ona teslim eylemişti. O dahi Osmanlı Karamanlıya ettiği intikamı geri yüz o miktar Osmanlı’ya eyledi. Beş yıl âlemin sultanına vezir oldu. Beş bin yıl ömrü olan hilekârlar, o denli oyunlar

kılmadılar ki o, Osman beylerine memleket halkına ve diğer cemaate durumuna uygun oyunlar kıldı.”

“(272) ... Ammâ sultân-ı ‘âleme, ol eyyâmlarda bir kimse vezîr olmuşdı ki (273) (1) ‘âlemde ad çigretmişdi, meşhûr-ı âfâk olmuşdı. Tarârlıkda ve ‘ayyârlıkda hiç nazîri (2) ‘âleme gelmemişidi. Şöyle ki selef pâdişâhların zamânlarında rivâyet iderler ki, Cûfi (3) oğlu ve Bahtek ve Hasan-ı Meymendî ve sâ’ir Mısır u Bagdâd ‘ayyârları anun yanında henüz (4) ebced oğlanlarıdır, belki degüldi. Şol resme bir ‘ayyâr ve tarrâr kimseyidi, devlet-i dünyâ (5) yüz dutmuşdı. Âsitâne’-i ‘âlem-penâhda hizmet iderken, tedrîcile sa’âdete irişüp (6) şâha düstûr olmuşdı. Musâhabeti, sultân-ı ‘âlemün mübârek mizâcına hoş gelmişdi. (7) El-kıssa, ‘âkıbet, vezîr-i a’zam oldu. Cümleti’l-mülûk olup sâhib-i devrân, (8) Âsaf-zamân oldu. Şöyle kim sultân-ı ‘âlemün huzûrında bir sözi iki olmazdı (9) Sultân-ı ‘âlem, gendüyi ve memleketin ana teslîm eylemişdi. Ol dahı, ‘Osmânlu Karamanlu’ya (10) itdügi intikâmı girü, yüz ol mikdâr ‘Osmânlu’ya eyledi. Biş yıl sultân-ı ‘âleme vezîr oldu. (11) Biş bin yıl ‘ömri olan ‘ayyârlar, ol denlü bâzîçeler kılmadılar kim ol, bu ‘Osmân (12) beglerine ve memleket halkına ve sâ’ir tâ’ifeye hâllü hâlince bâzîçeler kıldı.”

12. Doğruluk ve yanlışlık üzerine Kıvâmî, karşılaştırmalar yapar, her iki yolu da seçmenin bir irade meselesi olduğunu ve sonuçlarının olacağını belirtir:

“Yaramaz yola doğru diye yönelenler. Koyup doğru yolu eğri gidenler. Bulurlar yollarında bir bir ey yar, bu söze edemez hiç kimse inkâr”

“(275) 2. Yaramaz yola irşâd eyleyenler

Koyup togru yolu egri gidenler

3. Bulurlar yollarında bir bir î yâr

Bu söze idemez hiç kimse inkâr”

13. Müslümanların doğru yolu tercih etmelerini, Allah’ın bu yolda ilerleyenlere yardımcı olacağı vurgulanır:

“Ayrıca Ahmet’in ümmetinden ola. Başını doğrulukla koya bu yola. İlâhî bu yola her kim koya baş. Yardımla hidayet eyle yoldaş.”

“(301) 2. Husûsâ ümmet-i Ahmed’den ola

Başını sıdkıla koya bu yola

3. İlâhî bu yola her kim koya baş
İnâyetle hidâyet eyle yoldaş”

4.13.11. Vatanserverlik. Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinde vatanserverlik değerinin geçtiği kısımlar şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Kıvâmî, Hünkar Fatih Sultan Mehmet'in yaptığı gazaları her padişahın etmediğini, vurduğu kılıcı başka bir padişahın vurmadığını düşünür:

“...şahlık tacını her türlü eksik ve noksanlıktan uzak Yüce Allah, bir sultana layık gördü ki, zamanın daima muzaffer olanı olsa gerektir. Resûlün yolunda, bunun ettiği gazâları her padişah etmese gerektir, dedi. Ve hem Hak Te'âlâ'nın Habibi Ahmet-i Muhtar'ın düşmanlarına, kafirlere ve müşriklere bunun vurduğu kılıcı bir padişah vurmasa gerektir, dedi.”

“(18) ... şahlık tâcın Hakk Sübhânehü (9) ve Te'âlâ bir sultâna lâyıık gördi kim sâhib-kırân-ı devrân olsa gerekdür. Resûlün (10) yolında, bunun itdüğü gazâları her pâdişâh itmese gerekdür, didi. Ve hem Hakk Te'âlâ'nun (11) Habîbi Ahmed-i muhtâr'un düşmenlerine, kâfirlere ve müşriklere bunun urduğı kılıcı bir pâdişâh (12) urmasa gerekdür, didi...”

2. Sefere çıkan ordu birimlerinin vatan sevgisi ile savaşmaları eserde şöyle geçmektedir:

“Budur O yüceliğın şahı Han Muhammet. Duta zamanında kuvvet Ahmed'in şeriatı, vura din düşmanlarına keskin kılıcını, kesip müşriklerin başını döke kan. Dahi Kostantin'in şehrini ey yâr, kılıcı ile ala şöyle ki var...Edip feth Kostantîn şehrini, içinden dışarıya döküp küfür ve zehrini, kılıp İslâm nuruyla aydın, ki bir şehiri kıla vere süs.”

“(21) 5. Budur ol şâh-ı a'zam Hân Muhammed

Duta 'ahdında kuvvet şer'-i Ahmed

6. Vura a'dâ-yı dîne tîg-i bürrân

Kesüb müşriklerün başın döke kan

7. Dahı şehr-i Kostantîn'ün î yâr

Kılıcı birle ala şöyle kim var

...

12. İdüben feth Kostantîn şehrin

İçinden tışra döküp küfri zehrîn

13. Kılup İslâm nûrıla münevver

Ki bir şehiri kıla vire zîver”

3. İstanbul’u fethetmeye niyetlenen Sultan Muhammed Han, böylelikle küfrü de şehirden dışarı dökerek, İslâm padişahı olarak sorumluluğunu yerine getirecek, vatan topraklarını da genişletecektir:

“Alayım cenk ile Kostantin şehrini, içinden dışarıya dökeyim küfür ve zehrini, ki fetih yeri ola, hem İslâm yeri. İçinde hoş geçeler sonunda (gelecek) sene.”

“(38) 1. Alam cengile Kostantîn şehrin

İçinden daşra dökem küfr ü zehrin

2. Ki dârü’l-feth ola hem dârü’l-İslâm

İçinde hoş geçeler hâsıla ‘âm”

4. Vatanı uğruna kafirle savaşanları Kıvâmî, hayırla yad eder, her iki âlemde onların yüce olacağını belirtir:

“Gaza yolunda can ile gayret eden, varıp kafirle dürtüşüp vuruşan, Allah katında gayet sevgilidir, iki âlemde o gayet uludur, ayrıca Ahmed’in ümmetinden ola. Dahi hem milletin şerefliyelerinden ola, kemer yerine kılıç ola belinde, selam ola daima hem dilinde, ede canan yolunda canı kurban, neler ihsan eder ona Sübhan.”

“(105) 3. Gazâ yolında cânıla dürişen

Varup kâfirle dürtüşüp uruşan

4. Hudâ katında gâyet sevgülüdür

İki ‘âlemde ol gâyet uludur

5. Husûsâ ümmet-i Ahmed’den ola

Dahı hem eşrâf-ı milletden ola

6. Kemer yirine tîg ola bilinde

Salavât ola dââyîm hem dilinde

7. İde cânân yolunda cânı kurbân

Neler ihsân idiser ana Sübhân ”

5. Osmanlı ordusunun yiğit askerleri Kara Boğdan seferinde, vatan sevgilerini savaş meydanında gösterirler:

“Âlemin sultanı dahi Anadolu ve Rumeli beylerini askerinin hepsiyle iki taraftan kol edip gönderdi. Vardılar düşmanla buluştular, elleştiler, canında cevheri olan gösterişli yiğitler, at meydana depip gezindiler. Çarka girdiler, dürüşdiler ve kılıçlaştılar. İki taraftan karşılaştılar. Âlemin sultanına haber oldu. ‘Düşmanla karşılaşıp elleşildi.’ dediler.

“(230) ... Sultân-ı ‘âlem dahı Anadolu (8) ve Rûm ili beglerini cemî’-i ‘askerile iki taraftan kol idüp gönderdi. Vardılar (9) düşmenile buluştular, elleşdiler, cânında gevheri olan şahbâz yiğitler, at meydana (10) depüp cevlân gösterdiler. Çerhaya girdiler, dürüşdiler ve kılıçlaştılar. İki taraftan (11) mukâbil oldılar. Sultân-ı ‘âleme haber oldu. ‘Düşmenile mukâbil olup elleşildi’ didiler.”

6. Vatansever yiğitlerin vasıfları, Kıvâmî tarafından nazma dökülür:

“Yiğitlik ehlidir çünkü has ümmet, yiğitlik ehlinindir izzet ve devlet, yiğitlik ehli kalmaz baş ve cana, yiğitlik ehli bakmaz bu cihana, yiğitlik ehli ister oynaya can, ki ta Hakk’ın yolunda ola kurban. Yiğitlik ehlinindir huriler ve cennet, yiğitlik ehlinindir türlü nimet, bahadır o, bahadır o, bahadır, bahadır olacak er ne bahadır. Bahadır ekmeğin neredeyse bulur, bahadır olmayan acından ölür, bahadırlar yüzü suyuna ya Rab, keremden af eyle bizi hep”

“(233) 11.Şecâ’at ehlidür çün hâs ümmet

Şecâ’at ehlinündür ‘izz ü devlet

12.Şecâ’at ehli kalmaz baş u cânâ

Şecâ’at ehli bakmaz bu cihâna

13.Şecâ’at ehli ister oynaya cân

Ki tâ Hakk’un yolında ola kurbân

(233) 1. Şecâ'at ehlinündür hûr u cennet

Şecâ'at ehlinündür dürlü ni'met

2. Bahâdur ol bahâdur ol bahâdur

Bahâdur olıcak er ne bahâdur

3. Bahâdur, etmegin kandaysa bulur

Bahâdur olmayan acından ölür

4. Bahâdurlar yüzi suyına yâ Rabb

Keremden 'afv eylegil bizi hep"

7. Sultan Muhammet Han, bahadırılıkta değeri biçilemeyen bir vatanseverdir:

"İyi çalışma kıldı bu gazada, görüldü sıkıntı ve zahmet fazla, Murat oğlu Muhammet, o zamanın hanı, gayette gayret ehliydi O Sultan, bahadırılıkta özüne kıymet biçilemezdi, düşmana yedi başlı ejderhaydı."

"(234) 11. Eyü ikdâm kıldı bu gazâda

Görüldi mihnet ü zahmet ziyâde

12. Muhammed bin Murâd, ol hân-ı devrân

Be-gâyet ehl-i gayretdi o sultân

13. Bahâdurlıkda özi bî-bahâdı

'Adûya yidi başlu ejdehâdı"

8. Sultan Muhammet Han, "yılan gibi küçükken düşman bugün engellenmezse yarın ejderha olur" anlayışıyla vatanını savunmaktan geri kalmaz. Macar kafirinin Semendere yakınlarında hisarlar yapması haberini alan Sultan, 'gayret ne günedir" diyerek, hemen tedbir almaya başlar:

"Şu bir çıyan yüzlü kafircik yılan gibi İnımur kapısına yakın gelmeye başladı. Eğer şimdi bağlamayacak olursak, bugün yarın ejderha olur. Benim gibi Cihangir padişaha gayret değil mi ki, zamanımda onun gibi lanetlenmiş kafir Tuna'yı geçip gele, memleketimde ayak basa, belki ayak basmakla dahi komaya, İslam yerinde hisarlar yapmak hazırlığıyla meşgul ola. Dahi gayret ne günedir?" dedi.

“(235) ... ‘Şol (10) bir çıyan sûretlü kâfircuk yılan bigi İnimur kapusına yakın gelmege başladı. Eger şimdi (11) mukayyed olmayıcak olursak, bugün yarın ejdehâ olur. Benüm bigi Cihângîr pâdişâha (12) gayret degül mi kim, zamânumda anun bigi mel’ûn kâfir Tuna’yı geçüp gele, memleketümde kadem basa, (13) belki kadem basmagıla dahı komaya, dârü’l İslâm’da hisârlar yapmak tedârükine meşgûl ola.
(236) (1) Dahı gayret ne günedür?’ didi.”

9. Edirne’den hareket eden ordu, kış seferiyle Tuna nehri istikametinde Macar kafirleri ile savaşmak için ilerler. Ordunun askerlerinden birinin vatanseverliği dikkat çekicidir, kışın şiddetinden ayaza dayanamayıp ölen askerler, vatan uğruna çekilen çileleri gösterir:

“Abartmayalım, devletli hünkarın sarubanlarından (deve sürücülerinden) birinin hali şu mertebede olmuştu. Konağa gelince, ayağının kabını çıkaracak, iyi ayağının on parmağı, ayağı kabıyla bile çıktı diye duyuldu. Elleri ve ayakları üşümek ve parmaklar dökülmek ve üşüyüp donup ölmek, asker içinde çok gerçekleşti. Ama âlemin sultanı , yüz döndürmeyip gayret etti, gitti.”

“(237) ... Mübâlaga itmeyelüm, devletlü hünkârın sârubânlarından (12) birinün hâli şol mertebede olmuşdu. Konaga gelicek, ayağı kabını çıkarıcak, iki ayagınınun (13) on barmacı, ayağı kabıla bile çıkdı diyü istimâ’ olundu. Eller ve ayaklar üşümek ve barmaklar (238) (1) dökülmek ve üşüyüp buyup ölmek, ‘asker içinde çok vâki’ oldu. Ammâ sultân-ı (2) ‘âlem, yüz döndermeyüp gayret itdi, gitdi...”

10. Vatan sevgisi nedeniyle Sultan Muhammet Han, kar kış demeden fedakarca, aşkla mücadele etmektedir:

“Ancak aşk ile âlemin sultanı, yürüdü at depip meydanda sağlam, gelip konu üstüne hisarın, acayıpti hali o zaman rüzgârın. Ne çadır kurulur ne el tutardı, yağardı kar ve yel sağlam eserdi.”

“(241) 1. Velîkin ‘ışkıla sultân-ı ‘âlem

Yüridi at depüp meydânda muhkem

2.Gelüben kondı üstine hisârın

‘Acebdî hâli ol dem rûzigârın

3.Ne çadır kurulur ne el dutardı

Yagardı kar u yıl muhkem eserdi ”

11. Vatansever Sultan Muhammet Han otuz bir yıl saltanat sürmüş, cihan koyunsa O, kükreyen aslan olmuş, savaş meydanlarında yiğitlik göstermiştir:

“Ki kılmıştır nice türlü gazalar. O şahın özelliklerini kimler yazalar, bu kısım son gazasıdır O şahın, Muhammet Han Gâzî padişahın, İstanbul fethiydi ön gazası, İskenderiyye oldu son gazası. Otuz bir yıl cihanda oldu sultan, cihan koyundu o kükreyen aslan. Hemen tahtında beş yıl sakin olmuş, kalan yıllar gaza azmine gelmiş.”

“(248) 1. Ki kılmışdur niçe dürlü gazâlar

O şâhun vasfını kimler yazalar

2. Bu meclis son gazâsıdur o şâhun

Muhammed Hân Gâzî pâdişâhun

3. Sitanbul fethiyidi ön gazâsı

Sikenderiyye oldı son gazâsı

4. Otuz bir yıl cihânda oldı sultân

Cihân mişeydi ol şîridi garrân

5. Hemân tahtında biş yıl sâkin olmuş

Kalan yıllar gazâ ‘azmine gelmiş”

12. Davud Paşa, Sultan Muhammet Han uğruna canını feda etmeyi göze almıştır, aynı zamanda vatanseverliğini göstermiş, hiç kimsenin geçmeye bile cesaret edemediği derin suya girmiş, tüm asker bu yiğitliği akılları başlarından giderek seyretmiştir:

“Sabah olmuştu. Dinlendi. Suyun üzerine köprü yapmak hazırlığını etti. Çünkü hiç geçit vermek imkânı yoktu. Mühendisler bir nice gün dinlenmeyince olmaz, diye cevap verdiler. Hiç köprü yapılmak tedbirine kararı kalmadı. Derhal, dost yoluna can ve baş ortaya koyup yiğitlik ortaya koydu. At depti, o derin suyuna askerinin hepsinin akılları telef oldu; beri tarafa geçti. Çünkü bu yiğitliği Rumeli beylerinin hepsi gördüler. O dilaver, kendisini âlemin şahı yolunda feda kılmış, meydanda bu usule

gezinme gösterdi. Şimdi gerektir ki biz dahi gayret edip hepimiz can ve baş ortaya koyalım.”

“(250) ... Sabâh olmuşdı. Ârâm (12) kıldı. Sunun üzerine köpri yapmak tedârükün itdi. Zîrâ hiç geçit virmek imkânı (13) yogıdı. Mühendisler bir niçe gün ârâm itmeyince olmaz, diyü cevâb virdiler. Hiç köpri (251) (1) yapılmak tedbîrine karârı kalmadı. Derhâl dost yolına cân u baş ortaya koyup (2) merdânlık izhâr eyledi. At depdi, ol Dirin suyına cemî ‘-i ‘askerün ‘akıl zâyil (3) oldı; berü tarafa geçdi. Çün bu şecâ’ati cemî’-i Rûm ili begleri gördiler. Ol dilâ (4) ver, gendüyi şâh-ı ‘âlem yolında fedâ kılmış; meydânda bu resme cevelân gösterdi. İmdi (5) gerekdür ki biz dahi gayret idüp cemî’ümüz cân u baş ortaya koyavuz.”

13. İskenderiyye kalesi seferine ordu mensupları, din ve vatan sevgileri nedeniyle aşk ve şevkle savaş meydanına atılmışlardır:

“Kemer yerine bellerinde kılıç, sanasın her biri heybette bir aslan, koyup şâh yolunda baş ve canlar, girip aşk ile meydana onlar. Allah’a nice hoş zaman zamandır şu zamanlar, havaya kaldırıp başını alemler, toplanıp saflar, alaylar düzüle, yürekler oynayıp yüzler büzüle, yürüye kafirin üzerine dinin askeri. Neyse görülüp esbâb ve tören, vuruşup dürtüşe kafirle asker, gaza yolunda koyup can ve başlar.”

“(255) 1. Kemer yirine bilerinde şimşîr

Sanasın her biri heybetde bir şîr

2. Koyuban şeh yolında baş u cânlar

Girüben ‘ışkıla meydâna anlar

3. Hudâyâ, nice hoş demdür şu demler

Havâya kaldurup başın ‘âlemler

4. Derilüp saflar alaylar düzile

Yürekler oynayup yüzler büzile

5. Yürüye kâfir üzre ‘asker-i dîn

Neyise görülüp esbâb u âyîn

6. Uruşup dürtüşe kâfirler ‘asker

Gazâ yolında koyup cân u serler”

14. İskenderiyye kalesine hücum eden ordunun vasfı anlatılır:

“Yine her taraftan saflar dizilip alaylar düzüldü. Bir ağızdan Allâh Allâh Allâh diye gülbanglar çektiler. Dahi Allah yolunda gaza niyetiyle kaleye yürüyüş ettiler. Yine toplar ve parankılar ve tüfekler ve zenberekler, her taraftan yağmur yağar gibi yağdı. Yine başlar ortada top gibi şaşkın (dönmekte), pırankılar vuruşundan kollar dökülmüş, yine afet taşları ile her taraftan uçmuş, yine ellerde kılıçlar çıplak, yine ciğerler kebab, yine meydanda bir pula yüz bin baş ile can, lanetlenmiş kafirlerin üzerine hücum ettiler.”

“(256) ... Yine her taraftan saflar dizilüp alaylar düzüldi. Bir ağızdan (7) Allah Allah Allah, diyü gülbânglar çekdiler. Dahi niyet-i gazâ fî-sebîli'llah kal'aya (8) yürüyüş itdiler. Yine toplar ve parankılar ve tüfekler ve zenberekler, her taraftan yagmur yagar bigi (9) yağdı. Yine başlar ortada top bigi ser-gerdân, pırankılar darbından kollar rîzân, (10) yine âfet daşlarıyla her taraftan perrân, yine ellerde kılıçlar 'uryân, yine ciğerler (11) biryân, yine meydânda bir pula yüz bin başıla cân, küffâr la'inün üzerine hücûm (12) itdiler.”

4.13.12 İyilik yapmak. Bu değerle ilgili eserde tespit edilebilen bölümler şunlardır:

1. Kıvâmî, iyi söz ehlinin faziletlerini anlatır:

“Atasözüdür söylenir dünya durduğundan beri. Ki düşmez halk içinde hiç dilden, iyi söz ehli hayır ile anılır, bir iyi söz ile bin gönül neşeli olur.”

“(41) 8. Meseldür söylenür dünyâ duraldan

Ki düşmez halk içinde hiç dilden

9. Eyü söz ehli hayr ile olur yâd

Bir eyü söz ile bin dil olur şâd”

2. İyilik yapan insanlar, Hak'tan sonsuz iyilik görürler diyen Kıvâmî, insanın yapacaklarında iradesini kullanmasını ister:

“Dirilenler bu yolda iyi dirlik. Sonsuz görürler Hak’tan iyilik, ne ki kişi sanırsa kendi kendine, neyi layık görürse kendisine, eğer hayr ister olursa ve eğer şer, bulunur zayıflık yoktur ona rehber.”

“(56) 10. Dirilenler bu yolda eyü dirlik

Nihâyetsiz görürler Hakkdan eylik

11. Ne kim gişi sânursa öz özine

Neyi lâyük görürse gendüzine

12. Eger hayr ister olursa ve ger şer

Bulunur nuhul yokdur ana rehber”

3. Kıvâmî herkese, iyilik isteme konusunda seslenir:

“Gelin biz Hak’dan iyilik isteyelim, iyilerin gittiği yolca gidelim.”

“(57) 1. Gelün biz Hakkdan eyelük isteyelüm

Eyüler gitdüğü yolca gidelüm”

4. Kıvâmî iyilik kavramını insanlara getirdiklerini, kazanımlarını genişçe anlatır:

“İyiler bilir iyi sözün değerini, ki anlar bildik tanıdığını, anarlar iyiyi iyilikle daima, ne bilsin iyiliği değme canavar, niceler iyiliği bilmediğinden. Nedir iyilik onu kılmadığından, geri iyiliğe iyilik kasıt kılmaz, iyiyi kötüden fark edebilmez. İyiyi iyilik etmez kendi bedeldir, ancak deriz bu sözü garazsızdır (kinsiz), ki kötüye bedel iyilik edeler. İyilerin gittiği yolca gideler, Resulullah ki O’dur âlemin övücü, O’nunla övünür Âdemin oğulları, Muhammet âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir, Muhammet hem gönderilmiş imamdır, buyurmuştur bu sözü bil ki, araştı. Gerektir iş bu sözde başka irdelemek, sakın kötülüğünden, iyilik ettiğinin. Yetişir kötülüğü iyi tuttuğunun, ancak kötülük edene etsek iyilik, kötü değıldurur anla bu dirlik, ki zira o sana kötülük eyler, bilir hem sonunda kim ne iş işler. Sen onun kötülüğünü bilesin, karşılık kötülüğe iyilik kılasın.”

“(185) 1. Eyüler bilür eyü söz bahâsın

Ki anlar âşinâsı âşinâsın

2. Anarlar eyüyi eylikle dâyim

Ne bilsün eylügen degme bahâyim

3. Niçeler eylügen bilmedüğinden

Nedür eylük anı kılmadugından

4. Girü eylügen eylük kasd kılmaz

Eyüyi yatludan fark idebilmez

5. Eyüye eylük itmez hod ‘ivazdur

Velî dirüz bu sözi bî-garazdur

6. Ki yatluya ‘ivaz eylük ideler

Eyüler gitdügi yolca gideler

7. Resûlullah kim oldur Fahr-ı ‘Âlem

Anunla fahr ider evlâd-ı Âdem

8. Muhammed Râhmeten li’l-‘âlemindür

Muhammed hem İmâmu’l-mürselîndür

9. Buyurmuşdur bu sözi bil ki tahkîk

Gerekdür işbu sözde özge tedkîk

10. Sakın şerrinden eylük itdüğünün

Yetişür şerri eyü dutdugunun

11. Velî yatlulığı idene itsek eylik

Yavuz degüldurur anla bu dirlik

12. Ki zîrâ ol sana yatlulığı eyler

Bilür hem ‘âkıbet kim ne iş işler

13. Sen anun yatlulığını bilesin

‘İvaz yatlulığı eylük kılasın”

5. Kıvâmî, iyilik ve kötülük karşılaştırmaları yapar, iyilik yapmanın üstünlüğünü anlatır:

“Ki iyilik kötülüğe kesin güçtür ki ancak kötülük gayet de suçtur. Götürmez iyiliği şimdiki âdem, yaramaz oldu çünkü âlemin durumu, karşılık iyiliğe iyilik edemezler. Tutup bu yolu doğru gidemezler, bu kanda ki yaramazlık göreler. Onun için kinsiz iyilik edeler. Yaramazlığa Allah eder iyilik, bu dur saltanat tavrı, bu beylik.”

“(186) 3. Ki eylük yatlulığa katı güçdür

Ki zîrâ yatluluk gâyetde suçdur

4. Götürmez eylügeni şimdigi âdem

Yaramaz oldu çün kim hâl-i ‘âlem

5. ‘İvaz eylügeneylük idemezler

Dutup bu yolu doğru gidemezler

6. Bu kanda kim yaramazlık göreler

Anuniçün bî-garaz eylük ideler

7. Yaramazlığa Allah ider eylik

Bu-durur saltanat tavrı, bu beglik”

6. Davut Paşa'nın hürmeti ve iyiliğine Sultan Muhammet Han duyarsız kalmaz, Paşa'ya çok güvenir, muhabbet duyar:

“İlk önce o zamanda can ve başı âlemin şahı yolunda ortaya koyan, yoldaşlık eden Davut Paşaydı. Çünkü ugru açık pehlivandı. Şöyle ki destanın Rüstemi gibi beyler arasında adı çağırtmıştı, padişah yolunda her gazi yoldaşlıkla meşhurdu. O vakit, ta hatta O'nun yoldaşlığını görüp aferin getirmişti. Tamamen candan âlemin sultanı O'nun yiğitliğine güvenmişti. Can ve gönülden O'na yardımı ve sevgisi vardı.”

“(216) ... En evvel ol demde cân u başı şâh-ı (5) ‘âlem yolında ortaya koyan, yoldaşlık iden Dâvûd Paşaydı. Zîrâ ugru açık pehlevâmıdı. (6) Şöyle ki Rüstemi destân bigi begler arasında adı çağırtmışıdı; pâdişâh yolında her gâzî (7) yoldaşlıkla meşhûr idi. Ol vakt, tâ haddâ şâh-ı ‘âlem, anun yoldaşlığını görüp (8) âferîn getürmüşıdı. Tamâm cândan sultân-ı ‘âlem anun şecâ'atine i'timâd itmişıdı; (9) cân u gönülden ana himmeti ve mahabbeti varıdı.”

7. Kıvâmî, iyilik yolunda düşüncelerini söyler:

“Hak yolunda cihatı çok kılanların, âlemin içinde adını iyi koyanlar, göreceksiniz Hak katında size yarın, ne usul olacak devlet yardım.”

“(245) 6. Kılanlar Hakk yolında çok cihâdı

Koyanlar ‘âlem içre eyü adı

7. Göresiz Hakk katında size yarın

Ne resme olısar devlet mu’âvin”

8. İyilik üzerine Kıvâmî, değerlendirmelerini yapmaya devam eder:

“İyi sana hepsi şahın işine, ki halk söz vere hep onun başına. İyi yola doğru yönlendire, şahı. Hem onda razı ola hep sipahi, neye var şahların öyle ise ihtiyacı, ki alırlar âlemin mülkünden haracı.”

“(274) 11. Eyü sana kamu şâhun işine

Ki halk and içe hep anun başına

12. Eyü yola kıla irşâd, şâhı

Hem anda râzî ola hep sipâhi

13. Neye var şehlerün pes ihtiyâcı

Ki alurlar milk-i ‘âlemden harâcı”

9. Kıvâmî, iyiliklerin karşılığının bir gün alınacağını ve insanlar tarafından bilineceğini söyler:

“Çekeler şahları iyilik yoluna, bilinmez sanmasın bir gün biline. Yaramaz yolu doğru yol diye bilenler, koyup doğru yolu eğri gidenler, bulurlar yollarında bir bir ey yâr, bu söze edemez hiç kimse inkar.”

“(275) 1. Çekeler şehleri aylük yolına

Bilinmez sanmasun bir gün biline

2. Yaramaz yola irşâd eyleyenler

Koyup togru yolu egri gidenler

3. Bulurlar yollarında bir bir î yâr

Bu söze idemez hiç kimse inkâr ”

10. Sultan Bâyezîd Hân hakkında Kıvâmî, iyi dileklerini yapar, dualar eder:

“Gazâ yolunda bulsun her isteğini, ki çok duyulsun cihanda iyi adın.”

“(319) 1. Gazâ yolında bulsun her murâdın

Ki çigretsün cihânda eyü âdın”

11. İyi ad kazanmanın çok önemli olduğunu söyleyen Kıvâmî, bu insanların sevinmeyi hakettiğini belirtir:

“Devletinin devamı olsun çoğalsın ki ermez hiç nesne iyi ada. Kazansın kişi dünyada iyi ad, iyi adı olanın canıdır sevinç, neşe.”

“(321) 12. Devâm-ı devleti olsun ziyâde

Ki irmez hiç nesne eyü ada

13. Kazansın gişi dünyâda eyü âd

Eyü âdı olanun cânıdır şâd”

12. Dünyada iyi ad bırakan devlet adamları arasında İbn-i Halil Paşa, İbrahim Paşa, Ali Paşa gibi kişileri sayan Kıvâmî, bu kişileri hayır dualar ile anar:

“Hepsinin İlâhî devletini lütfunun olgunluğu ile hem saygınlığını, güne gün vardığınca kıl arttır. Bu usule olalım her zaman duada, cihandan hepsi görsün muradını, desinler hepsinin iyi adını, çünkü iyilik adına durur eğlencemiz, umarız hayrede Allah işimiz.”

“(322) 1. Kamusunun ilâhî devletini

Kemâl-i lutfıla hem ‘izzetini

2. Güne gün vardığınca kıl ziyâde

Bu resme olalum dâyim du’âda

3. Cihândan cümlesi körsün murâdın

Disünler kamusunun eyü âdın

4. Çün eylük üzre durur cünbişümüz

Umaruz hayr ide Allah işimiz”

13. Eğriboz kalesi fethini anlattıktan sonra Kıvâmî, iyilik yolunda çalışmak, gayret göstermek üzerine de ifadelerde bulunur:

“Kişi çok çalışıp gayret göstererek eylesin iyilik yoluna, bilinmez sanmasın bir gün biline.”

“(208) 4. Gişi cehd eylesün eylük yolına

Bilinmez sanmasun bir gün biline”

41313 Çalışkanlık. Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinde çalışkanlık değerinin geçtiği kısımlar şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Sultan Mehmet, deniz üstünde sağlam bir set yapar, böylelikle fitnenin ye'cüleri susarlar, Sultan denizin üstüne dahi birtakım eserler yaparak çalışkanlığının örneklerini gösterir:

“İskender etti gerçi seddi imar ki ta adını cihanda analar. O yer üstünde yapmıştı onu, emin etmişti cihanın mülkünü ancak âlemin sultanı, gazilerin şahı. İşit ne usûle kıldı bunda bazı ki deniz üstünde yaptı setti sağlam. Ola fitnenin Ye'cüc'ü ta ki susan (sessiz), Onu derler akıttı gerçi derya, koymadı yol bu derya üzere kesinlikle.”

“(40) 5. Sikender itdi gerçi seddi bünyâd

Ki tâ adın cihânda ideler yâd

6. O yir üstinde yapmışıdı ânı

Emin itmişdi milk-i cihânı

7. Velî sultân-ı 'âlem şâh-ı gâzî

İşit ne resme kıldı bunda bâzı

8. Ki bahr üstünde yapıdı seddi muhkem

Ola yec'üc-ı fitne tâ ki epsem

9. Anı dirler akıttı gerçi deryâ

Komadı yol bu deryâ üzre kat'â”

2. İstanbul'un kurucusu Yankû Bin Mâdiyân, şehri çalışkanlığının sayesinde hızlı bir şekilde yaşanılabilir bir yer haline getirmek ister:

“Ve dahi emreyler bu manastırın önünde, bir büyük nişan yaparlar. Üzerinde yedi başlı ejderha düzerler. Tuhdan üzerinde Yankû Bin Mâdiyân kendi ve şeklini tasvir ettirir. Ve bundan sonra buyurur şehrin içinde nice yerlerde saraylar, köşkler ve imar edeler.”

“(44) ... Ve dahi emr eyler (10) bu deyrûn önünde, bir büyük mîl yaparlar. Üzerinde yidi başlu ejderhâ düzerler. (11) Tuhdan üzerinde Yankû Bin Mâdiyân gendü ve şeklini tasvîr itdürür. Ve bundan sonra (12) buyurur şehrün içinde niçe yirlerde sarâyalar kasırlar ve bünyâd ideler.”

3. Kostantin şehri harap olmuşken, çalışkanlığıyla imar eder, bu nedenle de şehrin adını Kostantiniyye kor:

“Adına Hilâne oğlu Kostantîn derler imiş. Nice yüz bin asker toplar. Gelir İstanbul’u harap olmuşken yapar. Geri bayındır eder, adını Kostantiniyye kor.”

“(46) ... Adına Hilâne oğlu Kostantîn dirler imiş. (47) (1) Niçe yüz bin asker cem’ ider. Gelür İstanbul’ı harâb olmuşken yapar. Girü ma’mûr ider, (2) adını Kostantiniyye kor.”

4. Ordu mensupları, İstanbul’un fethi için canla başla çalışmaktadırlar:

“Derya gibi asker toplana ve dahi emir etti ki toplar dökeler. Her biri yedi başlı ejderha gibi heybetli ola. Ağzından dağ gibi taşları uçaralar. Şöyle ki darbelerine İskenderin setti dayanamaya. Eğer Elburz dağına birinin topu erişse, dağıta. Derhal İslâm askeri toplandılar. Âlemin şahı Kostantin şehrinin fethi için, Erdene şehrinde, bir ulu top döktürmüştü. Adı Enikli Ayı demekle meşhur idi.”

“(58) ... Deryâ bigi ‘asker cem’ ola ve dahi emr itti ki toplar dökeler. (59) (1) Her biri yidi başlu ejderhâ bigi mehîb ola. Agzından tâg bigi taşları perrân ideler. (2) Şöyle ki darplarına Sedd-i İskender tâkat getürmeye. Eger Kûh-ı Elburz’a birinün darbu irişe, (3) târumâr eyleye. Derhâl İslâm ‘askeri cem’ oldılar. Şâh-ı ‘âlem şehri-i Kostantîn fethiyiçün (4) şehri-i Erdene’de, bir ulu top dökdürmişdi. Adı Eniklü Ayu dimegle (5) meşhûr idi.”

5. İstanbul’un fethi için başta Sultan olmak üzere tüm Osmanlı ordusu fevkalade çalışmalar yaparlar, hatta gemileri kuru yer üzerinden bile yürütürler:

“İslâm askeriyle gemi donatır. Müşriklerin karşısında kuru yer üzerinde yürüdür. Ta ki kafirler İslâm nurunun heybetinden dehşet ala ve ondan sonra deniz üzerine köprü yaptırır. Ta ki İslâm askeri üzerinden yürüyüp geçeler, varalar din düşmanlarına kılıç vurular, başlar keseler, kanlar dökeler.”

“(62) ... İslâm ‘askerile gemi donadur. Müşrikînün karşusunda kuru yir (12) üzerinde yürüdür. Tâ ki küffâr İslâm nûrının heybetinden dehşet ala ve andan (13) sonra deniz üzerine köprü yapdurur. Tâ ki İslâm ‘askeri üzerinden yürüyüp geçeler, varalar (63) (1) a’ dâ-yı dîne kılıç uralar, başlar keseler, kanlar dökeler...”

6. İstanbul’u fethettikten sonra buraların bayındır hale gelmesi için Sultan Mehmet, yeryüzünde örneği bulunmayan bir ulu cami yaptırmayı gaye edinir, savaştaki başarısını çalışarak halkın refahını artıracak mimari eserlerle taçlandıracaktır:

“Şüphesiz âlemin şahı buyurdu ki Kostantinin şehrinin ortasında bir şerefli bir konuma bir ulu cami yapalar. Şöyle ki yeryüzünde örneği olmaya. Ta ki müminler içinde beş vakitte yoktan var eyleyici âlemlerin bir Tanrısına, ibadet edeler.”

“(69) ... Lâ-cerem (13) şâh-ı ‘âlem buyurdu ki şehri Kostantinün sahinde bir mevzi’-i şerifde bir ulu câmi’ bünyâd (70) (1) ideler. Şöyle ki rû-yı zemînde misli olmaya. Tâ ki mü’minler içinde biş vakitte yokdan (2) var eyleyici ‘âlemlerün bir Tanrısı’na, ‘ibâdet ideler...”

7. Fetih sonrası beldeyi mamur hale getirmek için yedi yıl çalışan mühendisler ve ustalar saraylar, kasırlar, türlü binalar, bağlar, bostanlar ve hisarlar yaptılar:

“Ve dahi bundan sonra buyurdu ki, nice yerlerde camiler ve imaretler ve medreseler ve hamamlar yapalar, Kostantin’in şehrinin içini bayındır edeler. Ve ondan sonra emreyledi, her taraftan âlemin sultanının kendi huzuruna mesken olmak için, saraylar ve köşkler ve türlü binalar ve bağlar ve bostanlar yapalar, çevre yanına bir yüce hisar yapalar. Şöyle ki yeryüzünde yadigar ola. Derhal hemen mühendisler ve ustalar toplandılar, binalara başladılar. Tamam yedi yıl çalıştılar.”

“(70) ... Ve dahı bundan sonra (7) buyurdu ki, nice yirlerde câ’miler ve ‘imâretler ve medreseler ve hamâmlar yapalar; şehri Kostantin’ün (8) içini ma’mûr ideler. Ve andan sonra emr eyledi, her taraftan sultân-ı ‘âlemün gendü huzûruna (9) mesken olmagiçün, sârâylar ve kasırlar ve dürlü binâlar ve bağlar ve bostânlar (10) bünyâd iderler, çevre yanına bir ‘âlî hisâr yapalar. Şöyle ki rû-yı zemînde yadigâr ola. Derhâl

hemân (11) mühendisler ve üstâdlar cem' oldılar, binâlara başladılar. Tamâm yidi yıl çalışdılar...”

8. Sultan Muhammet Han, çalışkanlığıyla gören gözlerin hayran kılacağı eserler verir:

“Ki Kostantin şehrini âlemin şahı. Ne usûl etti canlandırdı sağlam, ne eser yaptı türlü yadigârı, ne bayındır etti şehri ve hisarı. Binalar kıldı yaptı onda Sultan, gören gözler kalırlar mest ve hayran... Eser kala cihanda ta ki fi'l-bâb, okuyacak duadan ona tanıdıklar.”

“(72) 6. Ki Kostantîn şehrîn şâh-ı ‘âlem

Ne resme itdi ihyâ kıldı muhkem

7. Ne resme yapdı dürlü yâdigârı

Ne ma'mûr itdi şehri vü hisârı

8. Binâlar kıldı bünyâd anda sultân

Gören gözler kalırlar mest ü hayrân

...

12. Eser kala cihânda tâ ki fi'l-bâb

Okıyıcak du'âdan ana ahbâb”

9. Sultan Muhammed Han'ın çalışkanlığı ile yaptığı eserleri Kıvâmî, hayranlıkla anlatır:

“Saray ve köşk ve türlü bahçeler, görenler der budur cennetlerin bağı, öyle ise ondan yaptı cami hem imaret. Ona Hakk fazlı kıldı hoş müjdeler, dahi türlü okullar etti tamam, hem ondan sonra yaptı nice hamam, bunlardan sonra yaptı bir hisarı, koydu şehir içinde türlü yadigârı”

“(73) 1. Sarây ü kasr u dürlü bûsîtânlar

Görenler dir budur bâg-ı cinânlar

2. Pes andan yapdı câmi' hem 'imâret

Ana Hakk fazlı kıldı hoş beşârât

3. Dahı dürlü medâris itdi itmâm

Hem andan sonra yaptı nice hamâm

4. Bulardan sonra yaptı bir hisârı

Kodî şehir içre dürlü yâdigârı”

10. Âlemlerin sultanı, İslâm askerine emreder, din düşmanlarının, küffar ve müşriklerin bulunduğu Sivricehisar kalesi kuşatılır, İslâm ordusunun çalışkan askerleri hemen toplar kurarlar, harbe başlarlar, bunları gönülden, candan yaparlar:

“Şimdi çünkü, âlemin sultanı İslâm askerini topladı. İlk önce buyurdu: Anadolu askeri, Anadolu beyleri ile pehlivanlarıyla varalar Rumelinde, din düşmanlarının kafir ve müşriklerin hükümetinin altında bir kale vardı, adı Sivrice Hisar demekle meşhur idi, o kaleyi kuşatılan kale edeler... Derhal her taraftan toplar kurdular, savaş ve vuruş ve öldürüşe başladılar. Can ve gönülden çalıştılar. Hak Te’âlâ’nın ve Resûlünün düşmanlarına intikam ettiler. Bir nice gün döğdüler. Afet taşlarıyla yıktılar, yere beraber ettiler.”

“(84) ... Hâliyâ çünkim Sultân-ı ‘âlem İslâm ‘askerin cem’ eyledi. Evvel buyurdu; (2) Anadolu askerin, Anadolu beglerle pehlevânlarla varalar Rûm ilinde, a’dâ-yı dînün (3) küffâr u müşrikînün taht-ı hükûmetinde bir kal’a varıdı, adı Sivrice Hisâr dimegle meşhûr (4) idi, ol kal’a-i ihâta ideler... Derhâl her taraftan toplar (8) kurdular, harb u darb u kitâle başladılar. Cân u gönülden çalışdılar. Hakk Te’âlâ’nun ve Resûli’nün düşmenlerine intikâm itdiler. Bir nice gün döğdiler. Âfet daşlarla yıkdılar, yire berabere itdiler...”

11. Nevâbir kalesi çalışmayı minnet gören bir ordu tarafından fethedilmiştir:

“...Yöne İslâm ehli din yolunda can ve gönülden toplaşıp çalışmayı minnet gördüler. Âlemin sultanı bu gazadan dahi askeriyle yücelik ve ululuk ile, kazançlarla ve sağ salim esenlikle döndü, tahtına geldi işte bu kadar.”

“(91) ... Yine ehl-i İslâm dîn yolında cân u gönülden dürişüp (10) çalışmayı minnet gördiler. Sultân-ı ‘âlem bu gazâdan dahi ‘askerile şevket ve ‘azamet birle, (11) ganimîn ve sâlimîn birle döndi, tahtına geldi ve’s-selâm...”

12. Iğrıboz seferi esnasında ordu mensupları candan ve gönülden çalışmışlardır:

“Derhal geri âlemin sultanı emreyledi, yer yer geri toplar kurdular, dövmeye başladılar, bu kerre can ve gönülden çalıştılar. Bir nice gün dahi afet taşlarıyla

dövdüler. Allah'ın yardımıyla yürüyüşte kolay, yer yer gedikler eylediler. Bu kerre tamamen gazilerin gözleri yindi. Ansızın bir sabah ki seher sultanı doğu diyarından baş kaldırıp, güzelliğini sununca gaziler dahi kaleye hücumunu gösterdiler. Yine saflar düzüldü, yine alaylar bağlandı,yine kösler ve dümbelekler dövüldü. Yine her taraftan Allah Allah Allah haykırılarıyla gülbangler (dualar) var oldu. Kara ve deniz tarafından kaleye yürüyüş ettiler.”

“(204) ... Derhâl girü sultân-ı ‘âlem emr eyledi, yir yir (9) girü toplar kurdılar, döğmege başladılar, bu kerre cân u gönülden ikdâm itdiler. (10) Bir niçe gün dahi âfet daşlarıyla dögdiler. Bi ‘avni ‘inâyeti’llah yürüyüşde kolay, (11) yir yir gedükler eylediler. Bu kerre tamâm gâzilerün gözleri yindi. Nâ-gâh bir subuh (12) ki seher sultanı maşrik diyârından baş kaldurup, ‘arz-ı cemâl idicek gâziler dahi (13) kal’aya hücumın gösterdiler. Yine saflar düzüldü, yine alaylar bağlandı, (205) (1) yine kösler ve nakkâreler döğüldü. Yine her taraftan Allah Allah Allah âvâzelerile gülbâ (2) nglar peydâ oldu. Berr ü bahir tarafından kal’aya yürüyüş itdiler.”

13. Sultan Muhammet Han, Uzun Hasan ile savaşa hazırlanmaktadır, Kıvâmî bu noktada Sultan’ı “gayretli” olarak vasıflandırır:

“Âlemin sultanı, Allah’a sığınıp kalbine hiç kırgınlık getirmedi, her ne ise içinde tuttu, dedi. “Gayretli padişah idi. Bu, bir meydandır, ya vermek gerek, ya almak gerek.” dedi.

“(217) ... Sultân-ı ‘âlem, Allah’a sığınub kalbine hiç inkisâr getürmedi, her ne’ise, içinde (2) dutdı, didi. ‘Gayretlü pâdişâhıdı. Bu, bir meydân-durur, ya virmek (3) gerek, ya almak gerek’ didi.”

14. Sultan Muhammet Han, Kara Boğdan savaşı sonrası, Kıvâmî tarafından bu noktada “gayretli” olarak vasıflandırılır:

“Muhammet bin Murad, o zamanın hanı, gayette gayret ehliydi o Sultan. Bahadırılıkta özü çok değerliydi, düşmana yedi başlı ejderhaydı.”

“(234) 12. Muhammed bin Murâd, ol hân-ı devrân

Be-gâyet ehl-i gayretdi o sultân

13. Bahâdurılıkda özi bî-bahâdı

‘Adûya yidi başlu ejdehâdı”

15. İskenderiyye kalesini almak için Sultan Muhammet, çalışma yapılmasına karar verir:

“Nice kerre üzerinde cenk ve kavga, savaş ve öldürüş olmuştu. Nice padişahlar asker çekip üzerine varmıştı. Hiç yönüyle fetih yoluna zafer bulmamışlardı. Şimdi âlemin sultanı üzerine varıp toplar döküp vuruş ve kılıçla Allah’ın yardımıyla feth etmesine çalıştı.”

“(249) ... Niçe kerre üzerinde (8) ceng ve cidâl, harb u darb ve kıtâl olmuştu. Niçe pâdişâhlar ‘asker çeküp üzerine (9) varmış idi. Hiç vechile râh-ı fethine zafer bulmamışlardı. Hâliyâ sultân-ı ‘âlem üzerine (10) varup toplar döküp darb u dest kılıcıla bi-‘avnı ‘inâyeti’llah, feth itmesine ikdâm (11) eyledi.”

16. İskenderiyye kalesi fethi esnasında ordu zafer için çalışmasını sürdürür:

“Göz açtırmazdı bunlar da yumup göz, bu yolda çalışıp döndürmeyip yüz. Yağarken başlarına âfet taşları, varıp çep çevre kondular tamamen”

“(253) 1. Göz açtırmazdı bunlar da yumup göz

Bu yolda çalışup döndürmeyüp yüz

2. Yağarken başlarına seng-i âfet

Varup çep çevre kondular tamâmet”

17. İskenderiyye kalesi fethi esnasında ordu zafer için çalışmasını sürdürür:

“Çünkü etti kaleye bir kere çalışma, Huda kılmadı o zaman O’nu nimet. Geri tekrar çalışma eyledi O, o çalışma içinde işit neyledi O.”

“(258) 12. Çün itdi kal’aya bir kere ikdâm

Hudâ kılmadı ol dem anı in’âm

13. Girü tekrâr ikdâm eyledi ol

Ol ikdâm içre işit neyledi ol”

18. Sultan Muhammet Han, Allah’ın emriyle her işin olacağını belirtir ancak padişah kendilerine de çok çalışmanın düştüğünü ifade eder:

“Ne çare emir Hakk’ındır dedi şah. Her iş Hakk’ın elindedir çünkü her zaman, ancak biz çok çalışalım dedi candan. Ki çoktur lütfü O’nun, vermek ondan.”

“(259) 4. Ne çâre emir Hakk’undur didi şâh

Her iş Hakk’un elindedür çü her gâh

5. Velî biz cehd idelüm didi cândan

Ki çokdur lutfi anun, virmek andan”

19. Sultan Bâyezîd Han, Kara Boğdan seferi için gayret göstermektedir:

“Şimdi, Sultan Bâyezîd Han Gâzî, Kara Boğdan seferine can ve gönülden çalışacak, derhal buyurdu ki, Anadolu ve Rumeli beylerine mübarek hükümleri yazalar ve ulaklar salalar.”

“(303) ... (11) Hâliyâ, sultân Bâyezîd Hân Gâzî Kara Bogdan seferine (12) cân u gönülden ikdâm idicek, derhâl buyurdı ki, Anatoli ve Rûm ili beglerine (13) hükm-i hümâyûnlar yazalar ve ulaklar salalar.”

20. Kara Boğdan seferi için çalışmalar yapılır:

“Derhal, padişahın emri gereğince gemiler hazır ettiler. Bir nice gün asker çalıştılar (topladılar). Bir nice günden sonra Tuna’nın öte kenarına savaş yerine geçtiler.”

“(306) ... Derhâl emr-i pâdişâhî mücebince gemiler (7) hâzır itdiler. Bir niçe eyyâm ‘asker, sa’y itdiler. Bir niçe eyyâmdan sonra Tuna’nun öte kenârına (8) dârü’l-harbe geçdiler.”

4.13.14. Paylaşımçı olmak. Kıvâmî’nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinde paylaşımçı olmak değerinin geçtiği kısımlar şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Sultan Muhammet Han, tahta çıkar, işbilir ve deneyimli, akıllı kişiler “fesatların hepsi O’nun zamanında kayıp ola” diye söylerler:

“Her türlü eksik ve noksandan uzak ve Yüce Allah yine Anadolu ülkesine bir padişah veripti ki, vilayetler koymaya, fetheyleye ve din diyanet belirmez memleketlerde mescitler yaptıra ve minberler düzdüre, adına hutbeler okuta, fesatların hepsi onun zamanında kayıp ola, kurt koyunla yürüye, hiçbiribirine zararı dokunmaya, yer yüzünde namlı padişah ola, dediler.”

“(24) ... Hakk Sübhânehu ve Te’âlâ yine Rûm kişverine (5) bir pâdişâh viribdi kim vilâyetler komaya, feth eyleye ve dîn diyânet belürmez memleketlerde (6) mescidler yapdura ve minberler düzdüre, adına hutbeler okıda; cemî’-i fesâdât, anun ‘ahdinde

(7) nâ-bedîd ola, kurt koyunla yûriye, hiç biribirine ziyânı dokunmaya, yir yüzinde benâm pâdişâh (8) ola, didiler.”

2. Sultan Muhammet Han, Müslümanların içinden fitneyi ve fesatı kaldırarak, kardeşlik ve birlikte yaşama erdemini yükseltmeye çalışacaktır:

“Ta ki Karaman memleketine sefer eyleye. İlk önce, Beytullah’a giden hacıların ve Muhammet Resûlullah nurunu görmeye arzu eden aşıkların yollarından dikenlerini engelleyip Müslümanların içinden fitneyi ve iç sıkıntısını ata. Ondan sonra devlet ve mutluluk ile gele, kafirlere kılıç vura. Gazalar eyleye ve memleketler fethede, ganimetler ala. Vardığınca yardımı ile İslâm dini yükseliş bulup, nebinin şerefının şeriatı kuvvet tuta. Müslümanlar devletinin günlerinde yararlanalar.”

“(26) ... Tâ kim Karaman memleketine (3) sefer eyleye. Evvel vara Beytullah’a giden hâcılarun ve Muhammed Resûlullah nûrın görmege (4) ârzû iden ‘aşıklarun yollarından dikenlerin men’ eyleye. Müsülmânların içinden (5) fitne’i ve kasâveti tarh ide. Andan sonra devlet ve sa’âdetile gele, küffâra kılıç ura. (6) Gazâlar eyleye ve memleketler feth ide, ganîmetler ala. Varduginca mu’âveneti birle dîn-i İslâm (7) rif’at bulup, şer’-î şerîf-i nebevî kuvvet duta. Müsülmânlar eyyâm-ı devletinde mütemetti’ (8) olalar.”

3. Sultan Muhammet Han’ın vefatı üzerine ortaya çıkan karışıklık üzerine kardeşlik ve birlikte yaşama duygusu zedelenir, fesat başlar. Kıvâmî “padişah eksikliği görülmesin, zor işmiş.” diye dua eder:

“Şimdi çünkü Sultan Muhammet, dünyadan ahirete geçti. Durum bir türlü dahi yüz gösterdi; taç ve taht boş kaldı. Şah Bâyezîd Han-ı gazi devlet ve mutluluk ile gelip devlet tahtına mübarek ayağını basınca, memlekette acayip hadiseler ortaya çıktı. O bir vezir ki, Sultan’ı muhtar edip Osmanlı memleketini avcuna alıp Anadolu ve Rumeli beylerinin hepsini yoksul koymuştu. Büyüklerden ve küçüklerden birinin ne zehresi vardı ki, onun meclisinde konuşalardı. İlk, onun başını kesip bir kısa mızrağın üzerine koyup bir nice gün Kostantiniyye şehrinin içinde gezdirdiler. Ondan sonra, şehri yağma ettiler. Şöyle ki cihan, bozgunluğa vardı. Her türlü eksik ve noksandan uzak ve yüce Allah halka padişah eksikliğini bildirmesin, şah eksikliği zor iş olurmuş.”

“(279) ... (4) Hâliyâ çünküm Sultân Muhammed, dünyâdan âhirete intikâl itdi. Ahvâl, (5) bir dürlü dahı yüz gösterdi; tâc u taht, hâlî kaldı. Şeh Bâyezîd Hân-ı Gâzî (6) devlet ve sa’âdetle gelüp devlet tahtına mübârek kademin basınca, memleketde ‘aceb (7) hâdiseler zâhir oldı. Ol bir vezîr ki, sultânı muhtâr idüp memleket-i ‘Osmâniyye’yi avcına (8) alup cemî’-i Anadolu ve Rûm ili beglerini fukâ’a koymışdı. Ekâbirden ve esâgırdan (9) birinün ne zehresi vardı ki, anun meclisinde nutk idelerdi. Evvel, anun başını kesüb bir (10) harbenün üzerine sancup bir niçe gün Kostantiniyye şehrinün içinde gezdürdiler. Andan (11) sonra, şehri târâca virdiler; şöyle ki cihân, fesâda vardı. Hakk Sübhânehu ve Te’âlâ (12), ra’iyyete pâdişâh eksüklüğün bititmesün şâh eksüklüğü müşkil iş olurmış.”

4. Sultan Bâyezid Han zamanında herkes, O’nun hükmünde kardeşçe yaşamaktadır:

“Koymuş kişiliğinde Hak türlü keramet, yaratılışında dahi var çok belirti, bastığından saltanat tahtına o ayak, herkes rahattadır yoksul ile zengin”

“(309) 4. Komış zâtında Hakk dürlü kerâmet

Mizâcında dahı var çok ‘alâmet

5. Basaldan saltanat tahtına ol pây

Kamu râhatdadur yohsulıla bây”

5. Sultan Bâyezid Han zamanında garipler, yetimler kardeşçe yaşamaktadır:

“Garip, yetimler O’nun zamanında rahat, kimse görmez asla sıkıntı ve zahmet, cihan boğuldu iyiliğine O’nun, O sultan olalı, şahı cihanın.”

“(312) 5. Garîb, eytâm anun ‘ahdinde râhat

Kimesne görmez aslâ cevr ü zahmet

6. Cihân gark oldı ihsânına anun

O sultân olalı, şâhı Cihânun”

4.13.15 Şefkat (merhamet). Kıvâmî’nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinde şefkat (merhamet) değerinin geçtiği kısımlar şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Taşlanıp kovulan şeytanın şerrinden Allah’a sığınan Müslümanlar Allah’tan şefaah dilenmektedirler. Yüce Allah’ın esmâ’ül-Hüsna’sından isimlerle niyaz edilir :

“(4) 9. Ana kim Hâdî sen oldun yok zevâl

Hep sığındık sana min şerri’l-racîm

10. Vir hidâyet eyle tevfikûn refik

Va’fu’annâ Rabbenâ sensin kerîm

11. Mustafâ hakkıiçün kim eyledün

Kamulardan anı efdal yâ ‘Alîm

12. Kıl ‘inâyet biz günâhkâr ümmete”

2. Kıvâmî, devam eder. Hazret-i Muhammed, diğer peygamberler ve erdemli, mübârek kişiler hatrına af ve mağfiret diler:

“Suçumuz affedip devlete erdir. Ya ilâhî Mustafa hakkı için, seçilmiş, nebiler, veliler, takva sahipleri, saflar, riyâsızlar, hatasızlar, âşık olan bağımlılar, sâdıkların ettiği dualar hakkı için suçumuzu affet. Yahya’nın gözyaşları için, İsa’nın gülmesi için, Yunus’un balığı için hem de gözünden akan o derya için suçumuzu affet.”

“(5) 1. Suçumuz ‘afv idüp irgür devlete

2. Yâ İlâhî Mustafâ hakkıiçün

Yâ İlâhî müctebâ hakkıiçün

3. Yâ İlâhî enbiyâ hakkıiçün

Yâ İlâhî evliyâ hakkıiçün

4. Yâ İlâhî etkıyâ hakkıiçün

Yâ İlâhî asfiyâ hakkıiçün

5. Yâ İlâhî bi-riyâ hakkıiçün

Yâ İlâhî bi-hatâ hakkıiçün

6. ‘Âşık olan mübtelâ hakkıiçün

Sâdık itdügi du’â hakkıiçün

...

8. Yâ İlâhî girye’-i Yahyâiçün

Yâ İlâhî hande’-i ‘İsâiçün

9. Yâ İlâhî hût-ı Yûnus hakkıçün

Hem gözinden ol akan deryâiçün”

3. Kıvâmî Yüce Allah’a yakarmaktadır, Yaradan’dan şefkat beklemektedir:

“Ya İlâhî, dileriz senden devamlı, bize şu zamanda ki ola vade tamam. Yoldaş et imânı, Kur’ân-ı bile, meskenimiz eyle cenneti. Sakla can yerinde şeytandan bizi, İderüz tevhidinle intikâm.”

“(6) 8. Yâ İlâhî dilerüz senden müdâm

Bize şol dem kim ola vâ’de tamâm

9. Hem-reh it imânı Kur’ân’ı bile

Meskenümüz eylegil dârü’s-selâm

10. Sakla cân nez’inde şeytândan bizi

İdevüz tevhidünile intikâm”

4. Yaradan’a niyaz eden şair, Hayber’in fethi sırasında peygamberimizin damadı için söylediği ‘Kerrar’ namını da zikrederek Hz. Ali’ye, iki yüz yirmi dört bin nebiye ve cümle evliyaya olan sevgi ve bağlılığını da ifade eder:

“Âciziz biz, bizi affet ya Gânî (başkasına muhtaç olmayan), alçak dünya bizi aldatmıştır. Ya İlâhî seçilmiş Ahmet için, Haydar-ı Kerrâr (yiğit, korkusuz, kerrelerce haksızlığa karşı savaşmış) için, iki yüz yirmi dört bin nebi ve onların can diliyle ettiği gerçek için, toprak olup cümle veliler senin aşkınla ettikleri çarşı için.”

“(6) 1. ‘Âcizüz biz Va’fu’annâ yâ Gânî

Aldamışdur bizi dünyâ-yı denî

2. Yâ İlâhî Ahmed-i Muhtâr için

Yâ İlâhî Haydar-ı Kerrâr için

3. İki yüz yigirmi dört bin enbiyâ

Cân dilile itdükleri ikrâr için

4. Hâk olup yolunda cümle evliyâ

‘İşkunla itdügi bâzâr için”

5. İsyân denizine batmış, bu denizde kaybolmuş inananlar buna rağmen sabah ve akşam Allah'ın lutfunu umduklarını, şefaata beklediklerini söylerler:

“Gerçi isyân denizine batmışız, lakin lütfundan umarız sabah ve akşam. İdesin rahmet düşmanın inadına, ya Ganî (Her türlü ihtiyaçtan münezze) Settâr (Örten , gizleyen) ve ya Gaffâr (Günahları affeden) ve Hû (Allah'ın zatı)... Ey birlik sırrının resûlü, Allah'ın zatının mazharı, bu ümmetin suçlarının şefaata edeni, nebi çeşmesinin nuru.”

“(7) 1. Gerçi ‘isyân bahrına müstağrikiz

Lîki lütfundan umaruz subh u şâm

2. İdesin rahmet ‘Alâ Rağm-i ‘Adû

Yâ Ganî Settâr u yâ Gaffâr u Hû

3. İ resûl-i sırr-ı vahdet mazhar-ı zât-ı Hudâ

Vî şefî’-i cürm-i ümmet nûr-ı çeşm-i enbiyâ”

6. Allah'ın sevgilisi Hz.Peygamber'e de seslenerek ümmet için şefaata etmesini isterler:

“Ya Allah'ın sevdiği çünkü sen ümmet için olası şefaataçı, öyle ise niçin etmeye ümmet yoluna canlar fedâ”

“9. Yâ Habîbullah çü sen ümmetiçün olası şefî’

Pes niçün itmeye ümmet yoluna cânlar fedâ ”

7. Günah yılanı, yaraya vurduğu zaman ceza günü cihanın övücü Hz. Peygamber'in hokkasından şefkat ilacıyla yardım etmesinin istenmesi, âlemlere rahmet olarak gönderilen peygamberden şefaatin umulduğu şu beyitlerde geçer :

“Günah yılanı yaraya vurduğu zaman ceza günü yardım et, cihanın övücü ve (Peygamberin) hokkasından şefkat ilacı ile yardım et, umarız mahşerde senden Ya günahkarların şefaataçisi, edesin rahmet çünkü sen âlemlere rahmet olarak gönderildin.”

“(9) 8. Mâr-i zenb urduğı zahma kıl meded rûz-ı cezâ

Hokkasından şefkatün tiryâk î Fahr-i cihân

11. Umaruz mahşerde senden yâ şefi'ul-müznibîn

İdesin rahmet çü sensin Rahmeten-lil-‘Âlemîn”

8. Peygamberden ebedî kurtuluş için şefaata beklenir:

“Umarız vallahi senden ki şefkatin rüzgârısın, erişip kaldıra o kara yüzlerden örtüyü, Rahmet suyundan yıkayalar yüzlerini ak ola. Ravza meydanından çağırıp Rıdvan (cennet kapısı bekçisi), (cennet) kapının fethini, şefkat et dostlar, tanıdıklar ile bulsun o gün hep kurtuluş. Senden başka yoktur çünkü hazreti izzette özgü, Allah seni çünkü rahmet yarattı âleme, şefkat denizine yarın bizi mahşerde yıka.”

“(11) 1. Umaruz vallâhi senden kim nesîm-i şefkatün

İrişüb ref’ eyleye ol kara yüzlerden nikâb

2. Âb-ı rahmetden yuyalar yüzlerini ag ola

Ravza sahnından çağırup ide Rıdvân feth-i bâb

...

4. Şefkat it ahbâbı ile bulsun ol gün hep halâs

Senden özge yokdurur çün hazreti ‘izzetde hâs

...

7. Hakk Te’âlâ çün seni rahmet yaratdı ‘âleme

Şefkatün deryâsına yarın bizi mahşerde yu”

9. İnsanların günâhkar olduğunu söyleyen Kıvâmî, Yüce Allah’tan bağışlanma dilenmektedir:

“İlâhî, gerçi isyan ehliyiz biz. Yüzü kara ve hadsiz, itaatsiziz biz. Muhammet yüzü suyu hürmetine bağışla çünkü imân ehliyiz biz.”

“(12) 2. İlâhî gerçi ‘isyân ehliyüz biz

Yüzi kara vü tугyân ehliyüz biz

3. Muhammed yüzi suyu hürmetine

Bagışla çünkü imân ehliyüz biz”

10. Müminler tarafından çok sevilen Hz. Peygamber'in yüzü süyü hürmetine Yaradan'dan inananları af etmesi beklenmektedir:

“(20)...Günâhlarımızı Hazret-i Habîb-i Muhammed Resûlullah'un ('Aleyhi'ssalâvâtu ve's-selâm) yüzü suyü hürmetine 'afv ide.”

11. Karamanoğulları beyleri zoru görünce, Sultan'dan aman dilemek, kardeşliği sürdürme azimlerini bildirmek için Padişaha bir heyet gönderirler:

“Yalvardılar, yakardılar, Karaman erdemlilerinden bir nice deneyimli, Hazret-i Hüdavendigâr oğluyla görüştüler. Derhal azmedip âlemin sultanının mübarek ordusuna geldiler. Vezirlerin ve erdemlilerin alimlerin ve emirlerin ayaklarına düştüler. Yalvardılar, âlemin şahından aman dilediler.”

“(32) ... Yalvardılar, (12) yakardılar, Karaman fâzıllarından bir nice kârdân 'âkıllarla, Hazret-i Hudâvendigâr oğlula (13) meşveret kıldılar. Derhâl 'azm idüp sultânı 'âlemün ordu-yı hümâyûnına geldiler. Vüzerânun (33) (1) ve füzelânun 'ulemânun ve ümarânun ayaklarına düştüler. Tazarrular itdiler, şâhı 'âlemden aman dilediler.”

12. Fatih Sultan Mehmed'in merhametinin geçtiği beyitlerde düşmanların padişahın emrine itaat etmeleri, merhamet ve bağışlanma dilenmeleri, bunun kabulü yer alır:

“Düşmanlar etti emrine bağlılık. Umarlar ki ede lutfun bağışlanma. Birine bin versin sana Allah, yumuşak kalpli, düşünceli sultansın çünkü ey şâh! İşitti bu sözü çünkü âlemin şâhı, rahmet ile şefkat etti o zaman, dedi kim emrime etse itaat, O'na ben dahi eyleyem şefa.”

“(33) 13. 'Adûlar itdi emrüne itâ'at

Umârlar kim ide lutfun şefâ'at

(34) 3. Birine bin viriser sana Allah

Mürüvvet ıssı sultânsın çün î şâh

4. İşitdi bu sözi çün şâh-ı 'âlem

Terehhüm birle şefkat itdi ol dem

5. Didi kim emrüne itse itâ'at

Ana ben dahi eyleyem şefâ'at”

13. İstanbul'un kuruluşunu ve geçmiş tarihini anlatan Kıvâmî, Ebu Eyyûb Ensari'nin şehadeti bilgisinden sonra kaleme aldığı nazmda, Yaradan'dan tekrar peygamber ve Allah dostları hatrına bağışlanma ve af dilenmektedir:

“Ey Allah'ım nebiler nurunun hakkı için, dahi hem veliler nuru hakkı için, Habîbin yüzü suyu hürmeti için, dahi yüce bulut ve izzeti için, biz bu asilerin günâhını affet. Yol yardımını kullarına ver.”

“(50) 7. İlâhî enbiyâ nûrı hakkı için

Dahı hem evliyâ nûrı hakkı için

8. Habîbün yüzi suyu hürmeti için

Dahı âli sehâbı ‘izzeti için

9. Bu biz ‘âsîlere ‘afv it günâhın

Kula agızlâyı vir tevfik râhın”

14. Sultan Muhammed, kış seferinde güçlük vermemek için askerine merhametli yaklaşır:

“Amma gayet de haddi aşan kış olmuştu. At ve davar bütün asker bir derecede sıkıntıda idi ki sözle anlatılmaz. Âlemin sultanı ‘Askerime güç olmasın.’ diye onda fazla karar etmeyip döndü, sağ salim esenlikle tahtına geldi, devletiyle karar kıldı.”

“... (120) Amma gâyetde ifrâtıla kış olmuştu. At ve tavar cümle ‘asker bir mertebede muzayakada (9) idi ki dille beyân olmaz. Sultân-ı ‘âlem, ‘askerüme güç olmasın diyü anda ziyâde karar (10) itmeyüp döndü, ganimîn ve sâlimîn tahtına geldi devletıla karar idi.”

15. Bosna vilayetindeki Yayça kalesi çarpışmaları sonucunda düşman askerleri Sultan Muhammed Han'dan merhamet dilenirler, padişah aman dileyen bu askerleri affeder:

“Toplanıp bir yere danıştılar ve söylediler: ‘Eğer karşılık verip savaşırsak, elimizden zorlu cenk ile kaleyi fethederler, hepimizi kılıçtan geçirirler, ailelerimizi esir ederler, gayet de işimiz zor olur.’ Şüphesiz bunu doğru gördüler ki kaleyi vereler, can kurtarmak hazırlığına meşgul oldular. Hemen o saatte aman dilediler. Padişahın emri

her ne ise itaat ettiler. Kimi taraf taraf oldu, kimi kaleyi koyup Macaristan tarafına gitti. Şüphesiz Yayça Kalesi, âlem şâhının oldu.”

“(176) ... Derilüp (8) bir yire, meşveret itdiler ve eyitdiler: “Eger mukâbil olup ceng idersek, elümüzden (9) cebrî cengile kal’a’ı feth iderler, cümlemüzi kılıçdan geçürürler, ehl ü ‘iyâllerü (10) müzi esîr iderler, gâyetde işimiz müşkil olur”. Lâ-cerem bunu savâb gördiler kim (11) kal’a’ı vireler; cân kurtarmak tedârükine meşgûl oldılar. Hemân-sâ’at amân (12) dilediler. Emr-i pâdişâhî her ne’ise mutî’ oldılar. Kimi taraf taraf oldu, kimi kal’a’ı koyup (13) Öngürüs tarafına revâne oldu. Lâ-cerem, Yayça kal’ası, şâh-ı ‘âlemün oldu.”

16. Yayça kalesinin tekrar düşman eline geçerek içinde bulunan müslümanların kafir askerlerince öldürülmesi, merhameti çok padişahı derinden üzer:

“O varıp fethettiği kale ki, adı Yayça demekle meşhur idi. Geri Macaristan kafiri gelip cenk ile müslümanların elinden alıp müslümanları kılıçtan geçirip, içine yine er koyup kaleyi zabt etti.” dediler. Bu haberi çünkü Sultan Muhammet Han Gazinin mübarek kulağına erişti, gayet de durumu muztarip oldu, hiç canında kararı kalmadı. Derhal, vezirleri ile fikir alışverişinde bulundu, söyledi: ‘Bu ne iştir ki, biz vuruşarak elde kılıcımızla fethettiğimiz kaleyi gelip yine kafir ala?’ Vezirler gördüler padişahın mübarek kalbinde acısı var.”

“(179) ... “Ol varup feth itdüğü kal’a’ı kim, adı Yayça dimegle meşhûr idi, girü Öngürüs (8) kâfiri gelüp cengile müsülmânların elinden alup müsülmânları kılıçdan geçürüp, (9) içine yine er koyup kal’a’ı zabt itdi” didiler. Bu haberi çünkim Sultân Muhammed Hân (10) Gâzî’nün mübârek sem’ine irişdi, gâyetde muztaribü’l-hâl oldu, hiç cânında karârı (11) kalmadı. Derhâl vezîrlerle meşveret eyledi, eyitdi: “Bu ne işdür ki, (12) biz darb u dest kılıcumuzla feth itdügümüz kal’a’ı gelüp yine kâfir ala?” Vezîrler gördiler (13) padişâhun mübârek kalbinde ıztırâbı var.”

17. İslâm dinine mensubiyet nedeniyle Kıvâmî şükreder, Yaradan’ın şefkat ve merhametinin çok geniş ve bol olduğunu ifade eder:

“Şükür ki kıldı bizi İslâm ehli, kimseye olur mu hiç bu nimetler, ayrıca Ahmet’in ümmetinden etti, ayrıca milletin şereflilerinden etti. Ederiz biz günah o rahmet eyler, cehennemken yerimiz cennet eyler.”

“(186) 13. Şükür kim kıldı bizi ehl-i İslâm

Kimesneye olur mı hiç bu in'âm

(187) 1. Husûsâ ümmet-i Ahmed'den itdi

Husûsâ eşref-i milletden itdi

2. İderüz biz günâh ol rahmet eyler

Cehennemken yirimüz cennet eyler”

18. Karamanoğullarına güvenerek aynı zamanda şefkat ederek Anadolu'da dayanıklık görevi veren Sultan Muhammet, bu duruma üzülür, hemen tedbirler almaya koyulur:

“Derhal vezirleriyle danışma toplantısı yapar ve der ki: ‘Bizimle sözleri Karamanoğlunun öyle idi ki, Anadolu’da dayanağımız, destekçimiz olalar, ellerine davul ve ‘alem verdik, öksüzlerdir, ataları çirasını yaksınlar güzel, doğruluk yönüyle yerlerini beklesinler, dedik idi.’”

“(188) ... Derhâl vezîrlerle meşveret eyledi ve eyitdi ki, “bizümle ‘ahdleri (12) Karaman oğlu’nun eyle idi kim, Rûm dikmemüz olalar; ellerine tabl u ‘alem virdük, öksüz (13) lerdür, ataları çırâğın yaksunlar onat vechile yirlerin beklesünler, didük idi. ”

19. Kıvâmî, Yaradan’dan şefkat ve merhamet beklemekte, yakarmaktadır:

“Günahkarız günahkarız gayette. Yardım kıl nasip eyle hak yolu, bütün dert ehlinin dermanı senden, bütün tenlilerin hem canı senden, çünkü can sendendir ihsan da senden, kerem sendendir ihsan da senden. Ümidi kesmeyiz rahmetinden ey Hak, Habibinin hürmetine eyle azat (günahlardan kurtar), nasip eyle bize yüzünün nurunu, sonsuzlukta görürüz sen padişahı”

“(208) 6. Günâh-kâruz günâh-kâruz be-gâyet

‘Înâyet kıl nasîb eyle hidâyet

7. Kamu derd ehlinün dermânı senden

Kamu tenlülerün hem cânı senden

8. Çü cân sendendurur dermân da senden

Kerem sendendurur ihsân da senden

9. Ümîdi kesmezüz rahmetden î Hakk

Habîbün hürmetine eyle mu'tak

10. Nasîb eyle bize nûr-ı likâyı

Bekâda görevüz sen pâdişâhı”

20. Uzun Hasan ile yapılan savaş sonrası Sultan Muhammed, kendinden aman dileyen bazı beyleri ve hanları merhametinden dolayı affeder:

“Hemen Uzun Hasan oğlunun başı kesildiğini işitince şaştı, perişan oldu. Başka dahi kararı kalmadı. Yavaş yavaş bozulup kaçmak hazırlığına başladı. Gördü ki kendi gibi serçe kuşu, vuracak arslan değil. Bu zamanda kaçmak dahi erliktendir, dedi. Dahi şahin elinden kurtulmuş karga gibi yuvasını arzulayıp döndü, can attı, gitti, parçalandı, rezil oldu. Alay alay o alıp götürdü emir veren amirleri, her birinin bıyıkları ağzına kırlangıç almış kedi gibi kaçıp giderken, gaziler ardından erişip gönder ucuyla yıkarlardı. “Hay yiğit hanım, yiğit hanım” diye aman dilerlerdi. Kimi der ki ben Baytur Han'ım, kimi der ki ben Gerey Han'ım, kimi der ki men Yahşi Han'ım, kimi der ki ben Yahşi Bey oğlu İmirza'yım, kimi der ki ben filan han oğluyum, her biri can kurtarmak için ne deyip ne koyacağını bilmezlerdi. Boğazlarına dülbentlerin takıp her birini it itekler gibi itip âlemin sultanının mübarek ordusuna getirdiler.”

“(220) ... Hemân Uzun Hasan oğlunun başı (12) kesildüğünü işidicek şaşdı, perîşân oldu. Ayruk dahi karârı kalmadı. (13) Âheste âheste bozulup kaçmak tedârükine başladı. Gördi ki gendü gibi (221) (1) çetük-pençe uracak arslan degül. Bun deminde kaçmak dahi erlikdendür, didi. (2) Dahı şâhîn elinden kurtulmuş karga gibi yuvasın arzûlayıp döndi, cân atdı, gitdi, (3) sındı, rüsvây oldu. Alay alay ol apardı imîrzâları, her birinün bıyıkları agzına kırlankıc (4) almış kedi gibi kaçup giderken, gâzîler ardından irişüp gönder ucıla yıkar (5) lardı. “Hay mürüvvet hânım, mürüvvet hânım” diyü amân dilerlerdi. Kimi dir ki (6) men Baytur Hân'am, kimi dir ki men Gerey Hân'am, kimi dir ki men Yahşi Hân'am, (7) kimi dir ki men Yahşi Beg oğlu İmîrzâ'yam, kimi dir ki men fulân hân oğliyam, her biri (8) cân kurtarmag-içün ne diyüp ne koyacagın bilmezlerdi. Bogazlarına dülbendlerin (9) dakup her birini it yider gibi yidüp sultân-ı 'âlemün ordu-yı hümâyûnına (10) getürdiler.”

21. Sultan Muhammet Han, yönettiği halka şefkatli davranır:

“Muhammet Han Gâzî, İslâmın şahı, ki lütuf ocağı idi hem nimetler ehli. Yoktu hiç cömertlikte benzeri, zengin eylerdi görse her fakiri.”

“(229) 1. Muhammed Hân Gâzî, şâh-ı İslâm

Ki kân-ı lutf idi hem ehl-i in’âm

2. Yogıdı hiç sehâvetde nazîri

Ganî eylerdi görse her fakîri”

22. Askerine kıyamayan Sultan Muhammet Han, vezirlerinin uyarısını dikkate alır, askerini tehlikeye atmayarak şefkatini gösterir:

“Askerimizden çok kişi yok olur, yedi sekiz yüz rezil kafir nedir ki ondan ötürü yarar yigitlerimizi kaybederiz. Devlete uygun o dur ki saadetli padişah, yumuşak kalplilik eyleye, affede, ‘askere güç olmaya’ dediler. Sonunda yalvarmakla devletlü padişahı razı eylediler.”

“(243) ... ‘askerümüzden çok âdem helâk olur; yidi sekiz yüz pelîd (10) kâfir nedür ki andan ötrü yarar yigitlerimiz helâk idevüz. Devlete maslahat oldur kim (11) sa’ âdetlü pâdişâh, mürüvvet eyleye, ‘afv kıla, ‘askere güc olmaya.’ didiler. Âhirü’l-emir, yalvar (12) magıla devletlü pâdişâhı râzî eylediler.”

23. Korkuyla bekleyen düşman askerini, Sultan Muhammet Han serbest bırakır:

“Küffar ve müşrikler, lanetli şeytanın askerleri, hisarın çitleri aralığından tavuk kümesine çakal yavruları gibi gözlerini dikip İslâm askerini seyrederdiler. Canlarına ateş düşmüştü. Âlemin sultanının kılıcının korkusundan başımızı nasıl kurtarırız diye korkarken, ansızın âlemin sultanından kurtuluş, özgürlük haberi geldi.”

“(244) ... Küffâr ve müşrikîn, cind-i şeyâ (2) tîni’l-lâ’in, hisârün çitleri aralığından tavuk kümesine şegâl enükleri bigi gözlerin (3) çererdüp İslâm çerisin temâşâ iderlerdi. Cânlarına od düşmişdi. Sultân-ı ‘âlemün (4) kılıcı korhusundan başumuz nice halâs idevüz diyü havf iderken, nâ-gâh sultân-ı ‘âlemden (5) âzâd haberi geldi.”

24. Peygamberimizin şefaati ümmetin suçlarının bağışlanması için gereklidir:

“Demıştir o ümmetin suçlarının şefaati, kıyamet günü durulacak yerdir.”

“(246) 1. Dimişdür ol şefî’-i cürm-i ümmet

Mevâkîf vardurur yevmü’l-kıyâmet”

25. Sultan Muhammed'in İskenderiyye seferi öncesinde Kıvâmî, din yolunda canını feda etmek yani şehitlik üzerine duygularını ifade eder. Şehitlik o derece yüksek bir mertebedir ki sadece kendisini değil, kavminden yetmiş kişiye de şefaata edecektir. Makamları çok yüksektir: "Dünyada şehit olan kişi, Allah'a âhirette gelecek.Yaradan o şehite hitap edecek, ihsânda bulunacak. 'Kavminden sen yetmiş kişiye bu gün de şefaata eyle, onlara eyle cennet yolunu doğru, senin sayende hepsi sevinçli olsun. Senin yüzün suyun hürmetine bağışladım, affettim hepsini."

“(247) 3. Rivâyetdür Resûlullah dimişdür

Bu sözi bil muhakkak söylemişdür

4. Şehîd olan gişi dünyâ evinde

Gelicek Hakk'a ol 'ukbâ evinde

5. Hitâb ide ana ol yüce Sübhân

İşit imdi ne resme ide ihsân

6. Ki kavminden senün yitmiş gişiye

Bu gün sen de şefâ'at eyle diye

7. Olara eyle cennet yolın irşâd

Senün sâyende olsun cümlesi şâd

8. Günâhın 'afv kıldum cümlesinün

Bagışladum yüzün suyına sinün”

26. Padişah, merhameti nedeniyle askerlerinin şehit olmasına çok üzülür:

“Âlemin şahı yolunda ilk yürüyüşte çok yiğitler toprağa düştü, can teslim eyledi, şehadet mertebesini buldu. Sonra İslâm askeri zayıf kaldılar, döndüler, üzgün, mahzun, çadırılı çadırına geldiler. Hal böyle olunca, küffar ve müşrikler sevinçli oldular. Şüphesiz, âlemin sultanının aydınlanmış hatırı bir parça perişan oldu.”

“(257) ... Şâh-ı 'âlem yolında evvel yürüyüşde çok yigitler topraga düşdi, cân teslim (3) eyledi, mertebe-i şehâdet buldı. Âhir, 'asker-i İslâm 'âciz kaldılar, döndiler melûl (4) mahzûn, çadırılı çadırına geldiler. Hâl böyle olıcak, küffâr ve müşrikîn (5) şâd oldılar. Lâ-cerem, sultân-ı 'âlemün münevver hâtırı bir pâre perîşân oldı.”

27. Kıvâmî, Yaradan'dan şefaât beklentisini ifade eder:

“Sonsuz hatamızı affeyle, habibinin yüzü suyuna bağışla, şu ki amin diye sakla beladan. Nasip eyle O'na yüzünün nurundan, senindir merhamet, sensin çünkü Rahman, senindir saltanat, sensin çünkü Sultan.”

“(280) 9. Nihâyetsüz hatâmuz ‘afv eyle

Habîbün yüzü suyına bağışla

10. Şu kim âmîn diye sakla belâdan

Nasîb eyle ana nûr-ı likâdan

11. Senündür merhamet, sensin çü Rahmân

Senündür saltanat, sensin çü sultân”

28. Zamanında çok sıkıntı ve eziyet çektiğinden yakınan Kıvâmî, Sultan Bâyezîd Han'dan şefkat beklemektedir:

“Merhamet et Kıvâmî kuluna, ki lâyıktır. Oldun çünkü adaletin sonsuz memleketinin şâhı, çok zulüm görmüşüm yine talihte, devr-i zamanda, adalet eyle onu âleme oldun çünkü adaletin hanı.”

“(289) 12. Rahm it Kıvâmî bendene kim müstahakk-durur

Oldun çü şâh-ı memleket-i câvidân-ı ‘adl

13. Çok zulm görmüşem yine devr-i zamânda

Dâd eyle , anı, ‘âleme oldun çü Hân-ı ‘adl”

29. Sultan Bayezid Han, şefkat ile halkına davranır, halkı ihyâ eder:

“Utandı bağışını gördü derya, zamanı lütfuyla kıldı halkı ihyâ.”

“(290) 11. Hayâ itdi ‘atâsın gördi deryâ

Demi lutfila kıldı halkı ihyâ”

30. Sultan Bâyezîd Han Gili kalesinin fethinden sonra ayağının toprağına düşen esirleri affeder, merhametini esirgemez, hiçbirine zarar vermez:

“Şüphesiz, âlemin şâhlarının başı Bâyezîd Han Gâzî, padişaha yakışır hediyelerinden bütün aileleriyle ve sebepler ve mallarıyla affedip özgür bıraktı. Hiçbirinin dahi burnunu kanatmadı. İlk fethi Sultan Bâyezîd Han Gâzî'nin Gili Kalesi oldu.”

“(310) ... Lâ-cerem, server-i şâhân-ı ‘âlem Bâyezîd Hân Gâzî ‘avâtıf-ı hüsrevânîsinden cümle’i ehl ü ‘iyâllerile ve esbâb u (311) (1) mâllarıla ‘afv idüp âzâd eyledi. Hiç birinin dahi burnunun kanatmadı. Evvel fethi, Sultân (2) Bâyezîd Hân Gâzî'nün, Kal'a'-ı Gili vâki' oldı.”

31. Padişah Sultan Bâyezîd Han, merhametini esirgemez, Ak Germen kalesindeki tutsakları da özgür bırakır:

“Şüphesiz, âlem şâhlarının başı Sultan Bâyezîd Han Gâzî, topluluk içinden çıkan küffârın ve aileleriyle esbâb ve mallarıyla özgür etti. Ve bazı küffârı esir etti. İslâm askerine hediye kıldı. Devletinde İslâm askeri ganimetlendiler.”

“(315) Lâ-cerem, server-i şâhân-ı ‘âlem Sultân Bâyezîd Hân Gâzî (6) cemî'i içinden çıkan küffârın ve ehl ü ‘iyâllerile (7) ve esbâb u mâllarıla âzâd itdi. Ve ba'zı küffârı esîr itdi. İslâm ‘askerine (8) ‘atâ kıldı. Devletinde İslâm ‘askeri mugtenem oldılar.”

4.2. Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş'un Zafernâme-i Sultan Murad Han Adlı Eserinde Yer Alan Değerlerin Tespiti ve Analizi

4.2.1. Alt problemler.

4.2.1.1. Alt probleme ilişkin bulgular. “MEB tarafından okullarda uygulanan değerler eğitimi projesinde bulunan değerlerden hangileri fetihnâmelerde yer almaktadır?” sorusunun cevabını bulmak için yapılan inceleme sonucunda eserde, 15 değer başlığı altında toplam 75 değer tespit edilebilmiştir. Eserde tespit edilebilen değerler şunlardır:

Sevgi, Saygı, Hoşgörü-Duyarlılık, Sorumluluk, Vatanseverlik, Çalışkanlık, Adil Olma, Şefkat-Merhamet, Özgüven, Paylaşımçı Olmak, Yardımlaşma, Dayanışma Cesaret-Liderlik, Doğruluk-Dürüstlük, İyilik Yapmak, Selamlaşma.

4.2.1.2. Alt probleme ilişkin bulgular. “Değerler eğitimi projesindeki değerlerin fetihnâmelerdeki kullanım sıklığı ne orandadır?” sorusunun cevabını bulmak için yapılan inceleme sonucunda eserde, değerler sıklık kullanımına göre şu şekilde sıralanmıştır:

Sevgi (20), Saygı (10), Hoşgörü-Duyarlılık (8), Sorumluluk (7), Vatanseverlik (5), Çalışkanlık (5), Adil Olma (4), Şefkat-Merhamet (4), Özgüven (3), Paylaşımçı Olmak (3), Yardımlaşma, Dayanışma (2) Cesaret, Liderlik (1), Doğruluk, Dürüstlük (1) İyilik Yapmak (1) Selamlaşma (1).

4.2.1.3. Alt probleme ilişkin bulgular. “Osmanlı Devleti’nin kurulma ve yükselme döneminde yazılan fetihnâmeler ile duraklama döneminde yazılan fetihnâmeler karşılaştırıldığında değerlerin yer alması bakımından dönemler arasında farklılık görülmekte midir?” sorusunun cevabını bulmak için yapılan inceleme sonucunda eserle ilgili tespit edilen bulgular şunlardır:

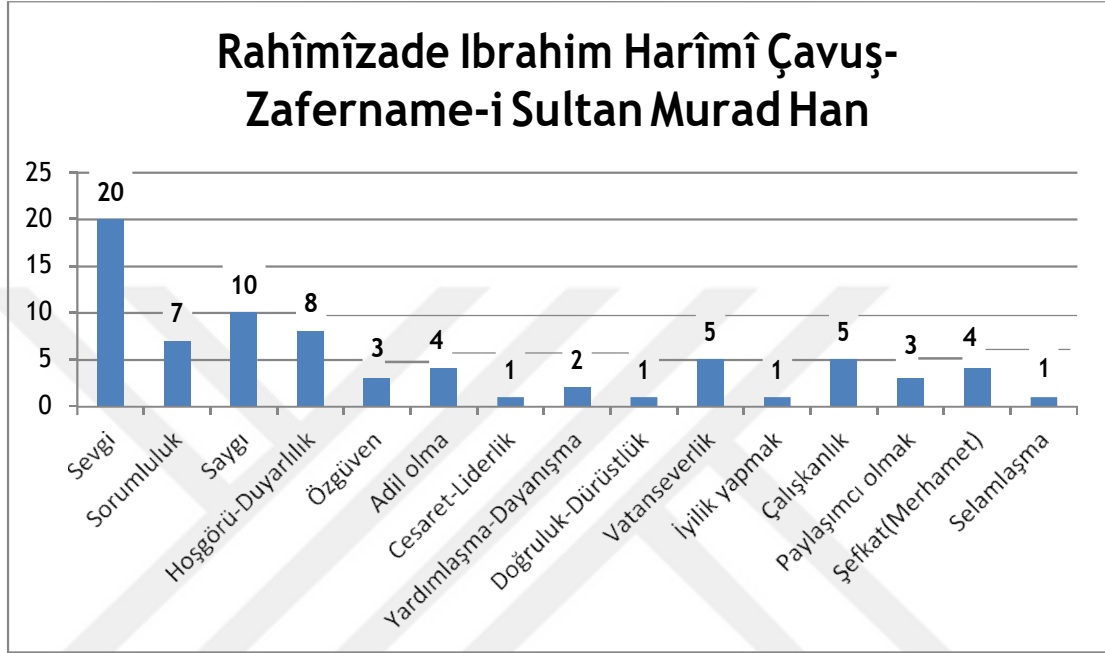
Kıvâmî’nin fetihnâmesinin kaleme alındığı tarih 1490 yılıdır, Rahîmîzade’nin bu eseri ise net olmamakla birlikte 1590’dan önce yazdığı tahmin edilmektedir. Yani iki eser arasında yaklaşık bir asırlık bir süre vardır.

Kıvâmî, Fetihnâmesinde Fatih Sultan Mehmet döneminde cihan imparatorluğuna dönüşecek bir devletin sevinci ve heyecanını eserinde güçlü bir şekilde hissettirir. Ancak Sultan III. Murad dönemindeki olayları ve savaşları anlatan Sultan Murad Han, zafernâmesinde, coşku ve heyecan çok azalmış neredeyse yok denecek bir mertebeye inmiştir. Bunda özellikle ordunun başına hükümdarın geçmemesi vekaletini vezirine teslim etmesinin büyük rolü vardır. Öyle ki askerinin başında her daim bulunan Fatih Sultan Mehmed’in liderliği ve cesareti Sultan III. Murad’da yoktur. Babası Sultan II. Selim’in ordunun başında sefere çıkmayarak, veziriâzâm Sokollu Mehmet Paşa’yı bu konuda yetkili kılması Osmanlı Devleti’nde yönetim ve ordu komutanlığında yeni bir anlayışın oluşmasına sebep olmuştur. Sultan III. Murat da bu anlayışı sürdürmüştür. Bununla birlikte diğer sebepler devletin duraklama dönemine girmesi sonucunu getirmiştir. Devletin durumu ve yöneticilerin zayıflığı, eserde doğrudan doğruya kendini hissettirmektedir.

4.2.2. Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş'un Zafernâme-i Sultan Murad Han eseri değerler tablosu.

Tablo 2.

Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş'un Zafernâme-i Sultan Murad Han Eseri Değerler Tablosu

Tablo 2’de görüldüğü gibi en fazla tespit edilen değerler sevgi ve saygı değerleri olmuş, en az tespit edilen değerler ise cesaret-liderlik, doğruluk-dürüstlük, iyilik yapmak ve selamlaşma” değerleri olmuştur.

4.2.3. Değerler

4.2.3.1. Sevgi.

1. Yaradan, habibi için “Sen olmasa idin, felekleri yaratmazdım.” demiştir. Fetihnâmelerde gelenek olduğu üzere, peygamber övülür, yapılacak seferlerde ruhundan yardım istenir:

“Mustafa Ahmet-i Mahmut fiiller, işler, seçilmiş ululanmış gökyüzünün güneşi. Şanı büyük zatın mülkü, adı anılmazdı dünyanın , gökyüzü ve yer ve ay ve güneş, insan ve cin diye peri, karınca ve melek. Huri ve Rıdvân (cennet kapıcısı melek) ve en yüksek derecedeki cennet, en alt derecedeki cehennem yerinin sahibi, hepsi âdem mülkünün bir bir, oldular izzetin için belli, “Sen olmasa idin felekleri yaratmazdım.”

Hayli enbiyanın sultanısın sen, evliyaların hepsine delilsin sen...Bu yüzü kara Harîmî kulun, kapının eşiğinde durur acıdan, iniltiden. Eğer çekem adım olup da ümmet, kılmadım lakin sünnete uymak, yüzümün karasına bakma. Mahşer gününde hediye kıl kevser, ahirette şefa'at eyle, yardımcı olup yardım eyle. Hakk'ın dergahından ayırma sabahla akşam, temiz ruhuna duasıyla selam”

“(1-a) Mustafa Ahmed-i Mahmûd fi'âl

Müctebâ mihr-ı sipihr-iclâl

Mülk-i zât-ı azîmü's-şânın

Adı anılmazdı dünyanın

Arş u ferş ve meh u hurşîd u felek

İns u cin deyu perriy-yi mûr u melek

Hûri vü rıdvân ve na'îm derecât

Mâlik-i dâr-ı cahîm derekât

Kamusı mülk-i âdemden bir bir

Oldular izzettin çün zâhir

Levlâke Levlâk mâ halakte'l-eflâk

Enbiyâ-ı hayli'in Sultânısın sen

Evliyâ cem'ine bürhânsın sen

...

Bu yüzü kara Harîmî benden

Asitânende durur efgenden

Ger çekem adım olup da ümmet

Kılmadım lîk ri'âyet-i sünnet

Yüzümün karasına kılma nazar

Rûz-ı mahşerde atâ kıl kevser

Dâr-ı ukbâ'da şefâ'at eyle

Destgîr olup inâyet eyle

Dergeh-i Hakk'dan ayırma subhle şâm

Rûh-ı pâküne salâtıyla selâm”

2. Eserin bu kısmında yazar, Sultan Murad Han'a olan sevgi ve hürmetini anlatmaktadır :

“Yüzü ay gibi parlak şah ve güneş görünüşlü, Jüpiter menzilli ve satürn yüz, namılı hükümdarların taç giyeni, emrine her birisi canıyla boyun eğer. Osmanlı ailesinin o yüce kudreti, on ikinci şah en yüksek makamın sahibi, han bin han'dır o soyun şahı, cihan şahlarının şahı Murat Han. Eyleyip zatını Hak, hayırlı halef, gelişinle cihan buldu şeref. Halk razı bütün işlerinden, lütfunu arttıra Hakk atalarından...Eylesin devletini Allah çoğaltma, ta istekliler bula istek, haşre dek zatın ola halka sığınak, koruyucun ve yardımcın ola Allah”

“(1-b) Şâh-ı meh-peyker ve hurşîd sıfat

Müşterî-yi menzil ve keyvân cihet

Tâcdârân-ı şehinşâh-ı be-nâm

Emrine her birisi canıyla râm

Âl-i Osmân'ın o 'âlî kudreti

On ikinci şâh sâhib-i sadrı

Hân bin Hân'dır ol şâh-ı nejâd

Şah-ı şahân-ı cihân Hân Murâd

...

Eyleyüb zâtını Hak hayr-ı halef

Mukaddemin birle cihân buldı şeref

Halk râzı kamu ef'âlinden

Lütfun artura Hakk ecdâdundan

...

Eylesün devlettin Allah ziyâd

Ta murâdân bula murâd

Haşre dek zâtın ola halka penâh

Hâfız u nâsırın ola Allah”

3. Padişahın mübarek seferlerini kaleme alıp yazıya dökme görevini yazar, büyük bir memnuniyetle anlatır, sevgisi Sultan’a daha çok artmıştır:

“Bu anlam güzelliğinin küçük kitabı, dört kısım ve dokuz bölüm ve bir son üzere düzenlenip, Gürcistan’ın ele geçirilmesi ve Şirvan memleketlerinin ve Osman ailesi devleti soyundan her zaman muzaffer olan bir Sultan’a kolaylık olmayıp Allah’a hamd olsun saadetli padişahımız Allah’ın çok aziz yardım eden hazretlerinin şerefli zamanlarında ve hoş zamanlarında bir değersiz, eksik, aciz kulunu ve bir karıncadan aşağı noksanı, acizi fethetmek nasip olmakla bu yiğitliğin kıssasına felekgüçlü padişahın namı ile meşhur olmak uygun görülmele Zafernâme-i Sultan Murad Han diye isim konulup dört kısım dokuz bölüm ve bir sonuç üzere düzenleme ve yazımına cesaret edildi, kalkışıldı.”

“(3-b) Bu risâle-i bed’ül-beyân dört bâb ve dokuz fasl ve bir hâtîme üzere tertip kılup, teshir-i Gürcistan ve memâlik-i Şirvan ve nesl-i Âl-i Osmân’dan bir Sultân-ı sâhib-kırâna müyesser olmayup lillâhi’l- hamd sa’âdetlü pâdişâhımız e’azzellahu ensârehu hazretlerinin 'ahd-i şerîf ve zemân-ı lâtiflerinde bir kemter bendesini ve bir mûr'den ahkar keminesi feth itmek nasîb olmağın bu kıssa-i şeca'ât-şiâre (4-a) nâm- ı padişâh gerdûn-iktidâr ile mu'anven olmak münâsib görülmegin Zafernâme-i Hazret-i Sultân Murâd Hân deyu isim konulup dört bâb dokuz fasl bir hâtîme üzere tertîb ve tahrîrine cür'et olundu.”

4. Yazar, padişahı o ana kadar, dünya tarihinde değişik özellikleriyle belirmiş ve insanlığın hayranlıkla andığı yöneticilere benzeterek anar, padişahı bu şekilde sevgiyle yüceltir.

“Süleyman fikirli, Yusuf yüzlü ve Ahmed anlayışlı ve Yahya ağızlı, Hızır gidişli, derya kalp ve Musa Mesiha nefesin eli, gücü, İskender azimli, Rüstem savaş, Dara-ra, Ömer adaletli, Ali huylu, Hasan suretli kahraman neslin yüksek şahı, kahır ve yiğitlik atılışlı, halefin hayırlısı, selefın iyiyi kötüyü ayırarı, İslâm dininin yapısını yükselten.

“(4-b) ... Süleyman re'y ve Yusuf rûy-ı u Ahmed-fehm ve Yahya-fem Hızır reftâr deryâ-kalb ve Musa yed-Mesîhâ-dem (İ) skender azm Rüstem rezm, Hâkan-ı bezm-i

darârâ Ömer ‘adl, Ali sîret, Hasan suret şeh-ı vâlâ nesr-i kahramân, kahr u nerîmân savlet Hayru'l-halef nakdü's-selef, müşeyyid-i bünyâni'd-dîn ve'l-islâm.”

5. Padişahı öven Rahimizâde, sevgisini Sultan’a dualar ederek gösterir:

”Yeryüzündeki emniyet ve güven bayrağının yardım eden halifesi, adaletin iyiliğın yayıcısı, karaların sultanı, denizlerin hakimi, Mekke’deki Kabe ile Medine’deki Ravza’nın hizmetçisi, Allah’ın hükmünün sağlamı, Allah’ın yardımının yardımcısı, nebilerin halisi Allah kelâmını yüceltende, himmetin zarifî Resûlullah sünnetini dirilten. Huyun mülkü, soyun mülkü Sultan bin Sultan Hazret-i Sultan Murad Han bin Sultan Selim Han Allah yüceliğini daim eylesin, Rahman fetih ve zafer lutfetsin.”

“(5-a) ... Fi'l-arz halîfe nâsır-ı livâ-yı emn ü emân Nâşirü'l adl ve'l-ihsân Sultânü'l-berreyn ve hâkanü'l-bahreyn, hâdimü'l-haremeyniş'şerîfeyn el muhkemu hükmüllah el-mansûr binusreti'llah, el-hâlisu nebiyyetehu fî a'lâi kelimâtullah ez-zârifu'l-himmete li-ihyâi sünneti Resûlullah. Mülk-i nihâd mülk-i nejâd Sultân bin Sultân Hazret-i Sultân Murâd Hân bin Sultân Selim Hân ebbedallâhu te'âlâ bihusûli'l- feth u zafer eltâfu Rahman.”

6. Cihat ve gaza etmek İslâm dininin emirlerindedir. Rahimîzade bu durumu Kur’ân-ı Kerîm’den ayetler ile vurgular:

“Mazinin sultanlarına, geçmişin hakanlarına Yüce Allah’ın rahmeti ve Hakk’ın dergahına kurbet ve fazilet kazancı etmek için gaza ve cihata çalışma ve gayretleri (için) Allah mücahidlere, oturanların üstünde büyük bir mükâfat ihsan etmiştir (Nisa, ayet 95).” şerefli sözü üzere takdirleri bağışlayıp (silinmiş okunamadı) hilafetlerinin zamanında din ve devlet düşmanlarını ve mülk ve millet karşıtları ile dehherehumullah kıyamet gününe kadar "Allah uğrunda gereği gibi cihâd edin." (Sure-i Hac, ayet 78) şerefli anlamı üzere karşılık ve vuruşma edip kutlu vakitte ve uğurlu zamanda bir sel geçip gitmiş ki bir ulu gaza ve bir vilayet kalmamış ki ondan bir büyük hazine var etmemiş olalar.”

“(5-b) ... selâtin-i maziye ve hâvâkin-i sâbıka rahimallahu te'alâ dergâh-ı hakka gurbet ve kesb-i fazilet etmek için gaza ve cihada sa'y u içtihadları fadlullahi'l-mücâhidin ale'l kâidin mantuk-ı şerîfi üzere makdûrların mebzûl idüb (silinmiş okunamadı) zamân-ı hilâfetlerinde a'dâ-yı dîn ü devlet (6-a) ve muhâlefân-ı mülk ü millet birle dehherehumullah ilâ yevmi'l-kıyâme câhidu fî sebilu'l-lahi Hakka

cihâduh mazmûn-ı şerîfi üzere mukâbele ve mukâtele idüp vakt-i hümâyûn ve zamân-ı meymûnlarında bir seyl mürûr itmiş ki bir ulu gazâ ve bir vilâyet kalmamış ki andan bir hazine-i uzmâ peyda itmemiş olalar.”

7. Sultan Murad Han, peygamber sevgisi nedeniyle salat ve selâmlarını gönderir:

“İslâm merasiminin kalıcılığı, Allah’ın salatı ve selamı O’nun (Ahmed’in) üzerine olsun. Müslümanların durumunun kurtuluşu ve inananların durumlarının işlerinin yükselmesi, parlaması için...”

“(6-b) ... ibkâ-yı merâsim-i İslâm Ahmedî aleyhissalâtü ve's-selâm ve salâh-ı hâl-ı müslimîn ve amâl-i ahvâl-i mü'minîn 7-a celî için...”

8. Padişahın buyruklarını Yaradan’ın ilhamı olarak görmek, padişahı sevmek ve O’nu yüceltmektir:

“Şahın zihni, tecellinin (görünenin) toplandığı yerdir, her ne buyurursa Hak ilhâmıdır.”

“(7-a) Hâtır-ı şâhın tecellî câmidür

Her ne buyurursa Hakk ilhâmıdır.”

9. Mustafa Paşa’nın atanması üzerine Sultan’a yaptığı dua dikkat çekicidir:

“Olsun her zaman Allah’ın nurlarının sahibi. Her zaman mutluluğunun güneşi batış bulmasın.”

“(7-b) Olsun hemîşe mazhar-ı envâr-ı zülcelâl

Hergiz sa'âdetin güneşi bulmasun zevâl.”

10. Yaradan sevgisi, Hazreti peygambere duyulan muhabbet nedeniyle Sultan, sefer öncesi Müslüman âleminin önüne düşer:

“İslâm dininin galibiyet ve fethi ve düşmanın bahtsız yenilgisi, bütün mahlukatın efendisi hazretleri için dua olunduktan Allah’ın tevekkülü ve Allah’ın yardımıyla deyip atına binip fetih sancağı ve zafer-yakın ve Müslüman âleminin önüne düşüp yüce vezirler ve büyük alimler bülbül ağız ve hürmetle mübarek kapıda karşılayıp...”

“(8-b) ... feth-u nusret-i dîn-i İslâm ve hezîmet-i nekbet-i adûvvı ahbâb-ı Hazret-i Seyyidü'l-enâm için duâ olunduktan sonra tevekkelallah ve müste'inanbillah deyu atına süvâr olub livâ-yı feth u zafer-karîn ve ‘âlem-i İslâmü'l-Müslimîn önüne

düşüb vüzerâ-yı uzzâm ve ulemâ-yı kirâm hezâr ağâz ve ihtirâm birle bâb-ı Hümâyûnda istikbâl idüb ...”

11. Erzurum önlerinde bekleyen ahaliden ihtiyarlar, Osmanlı ordusuna sevgilerini göstermekte, hayır dualarını yapmaktadırlar:

“Erzurum önüne gelindikte hazır olan ihtiyarlar bu yüceliği âdet edinmiş askeri Karakan seferinden beri (Kanuni Sultan Süleyman zamanında) görmemişiz diye şaşkırdılar ve azametli, dinin sığınağı padişah hazretlerine dualar edip kötü yaşayışlı şahın dahi elçisi orada hazır bulunmakla tamamını seyr edip binlerce selamlar kılıp toplam olarak askere yüz elli sofradan fazla yemek bol verilip İslâm askerinin ...”

“(11-b) ... Erzurum önüne gelindikte hâzır olan ihtiyarlar bu ‘asker-i mehâbet-şi’ârı sefer-i karakandan beru görmemişüz deyu ta'accüb ve ‘azîmetlü pâdişâh-ı dîn-penâh hazretlerine du'âlar idüp Şâh-ı bedma'âşın dahi elçisi ânde hazır bulunmağla tamam seyr idüp hezâr tahiyyâtlar kılup cem'ân askere yüz elli sofradan ziyâde ta'âm bezl olunup asker-i İslâmiye ...”

12. Padişah sevgisi uğruna savaşmak, gerekirse can vermek halkın özlemlerindedir:

“Halka tamamına teselli geldik de ah bir kerre dahi düşman ele girse Padişahın hümayunun uğuruna baş verip almak nice olurdu görseniz diye zevk ve şevk belirtip o zamanda dinsiz düşmana bir tabanca urulmuştur.”

“(15-a) ... halka tamâm teselli geldikde ah bir kerre dahi düşman ele girse uğur-ı hümâyûn-ı Pâdişâha baş virüb almak nice olurdu görsenüz deyu izhâr-ı zevk u şevk idüb ol hinde düşman-ı bî-dîne bir tabanca urulmuştur.”

13. Sultan’ın devletinin devamı için savaşan ordu muzaffer olmuştur:

“Hakk’ın huzuruna çok şükür ederek ve Mutlak Padişah’a sınırsız şükür edip Sultan’ın devletinin devamının duasını yerine getirmeden sonra kesilen baş ve dökülen yaştan o kubbeler önünde iki kule belli ettirilip birine beden burcu ve birine mülkyok kalesi diye isim konuldu.”

“(15-a) ... Dergâh-ı Hakka hamd ferâvân ve pâdişâh-ı Mutlak’a şükr-i bî pâyân idüb duâ-i devâm-ı devlet-i sultanî edâsından sonra kesilen baş ve dökülen yaştan o tâklar önünde iki kule peydâ ettirilüb birine burc- 1 beden ve birine kal'a-i mülk-'adem deyu isim konuldu.”

14. Tiflis kalesinin ele geçirilmesinden sonra dağınık olan belli başlı yöneticileri padişahın sevgi ve muhabbetiyle yerlerine dönmüşlerdir:

“Tiflis kalesi gereği gibi fetih ve ele geçirilip gündün güne güvenin semti ve emniyetin rağbeti ile dağınık olan halkı dahi yerli yerine dönüp ve belli başlı âdemlerine padişahın tarafından muhabbet ve kaftanlarla bağlılık ve gönendirme verilmek ile çoğunlukla yerlerine gelip...”

“(16-a) ... kal'a-i Tiflis kemâyenbağî feth u teshîr olub gündün güne semt-i emân ve terğib-i itminân ile perâkende olan re'âyası dahi yerlü yerine 'avdet ve bellü başlu âdemlerine cânib-i pâdişahîden muhabbet ve hil'atlerle ri'âyet ve istimâlet virilmek ile ekserî yerlerine gelüb ...”

15. Cihat ve gaza gibi yüce değerlere sevgi ve bağlılık, Mevlana Efendinin anlattıklarıyla halk nazarında yerini bulur:

“Mevlânâ Vâlihî Efendi daim olsun fedâyileh ve minbere çıkıp gerçekleşen gaza ve cihatın sevabını yüce âyetler ve Yüce Resûlün hadisleriyle sabit ve anlatmasıyla Müslümanların coşkusu din rağbeti ve apaçık şeriatın araştırılması ile savaşanlar zümresinin bin gözyaşı ve iniltisi ile âlemlerin Rabbine şükür ve seçilmiş padişahın devleti ve izzetinin sonsuzluğunun duası ile Padişah hazretlerini tekrar tekrar eda edip...”

“(17-a) ... Mevlânâ Vâlihî Efendi dâmet fedâyileh u minbere çıkıp vâki' olan gazâ ve cihâdın sevâbını âyât-ı 'azîm ve ehâdis-i Resûl-i kerîm birle sâbit ve beyân etmesi ile cüyûş-ı Müslimîn terğib-i dîn ve tahkîk-i şer'i-mübîn itmesi ile zümre-i mübarizîn hezâr girye ve enîn birle hamd-i Rabbül'âlemîn ve duâ-i bekâ-yı izz u devlet-i pâdişâh-ı güzîn Hazretlerini tekrar tekrar edâ idüp...”

16. Asker, din ve Yaradan sevgisi ile Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ayetler ve surelerdeki emredilenlere uyarak mücadelesini yapar:

“...işten aşır gittikçe savaş ve kavga ateşi tez vardıkça kıyamet gününden iz ve mücadele olmakla zorunlu olarak yiğitlik izli serdar, kapı halkı ve yeniçeri bölüğüyle kale dövenleri önüne alıp yarar gazilerden kafadar ve dinsiz zümresinin üstüne dağ onurlu askerler ile hücum olundukta büyük cenk olup sonunda Mutlak fetheden tarafından ‘Şüphesiz yok ki biz, sana apaçık bir fetih vermişizdir.’ şerefli âyeti açıkta ve ‘Allah’ın yardımı ve fetih geldiği zaman’ yüce sözü destekleyecek İslâm askeri galip

ve muzaffer ve din düşmanları yenilmiş ve kırılmış olup seçmeden kararı kaçışa değiştirdiklerinde fazla korku ve dehşetlerinden gece yerini bulmayıp zorunlu olarak adı geçen nehre döküldüklerinde, tenleri akan sele batıp ve canları ışıkların içinde olup ‘Ardından ateşe atıldılar.’ (Nûh Suresi, ayet 25) şerefli âyetine tamam doğrusu gerçekleşip...”

“(19-b) ... işden aşub gittükçe cenk u cidâl âteşi tiz vardıkça rûz-ı kıyâmetten alâmet ve sitize olmağla bi'z-zarûre Serdâr-ı şeca'ât-şi'âr Kapu halkı ve Yeniçeri tâifesiyle zarbzenlerin önüne alub yarar gazilerden kafadar ve zümre-i melâhidenin üstüne 'asâkir-i kûh-vekârla hücûm olundukta 'azîm cenk olub âhirü'l-emr cânib-i fettâh- ı mutlakdan"İnna fetehnâ leke fethen mubînâ” âyet-işerifi peydâ ve "İzacâenasrullahi ve'l-feth" mantûk-ı münîfi müeyyed olıcak asker-i İslâm mansûr u muzaffer ve a'dâ-yı dîn münhezim ve münkesir olub bilâ-ihiyar kararı firâre tebdîl ettiklerinde ziyade havf ve haşyetlerinden gece yerin bulmayub bi'z-zarûre (20-a) nehr-i mezbûre döküldüklerinde tenleri gark-ı seyl-i revân ve cânları dâhil-i nîrân olub ‘uğrigû fedhilû nâren âyet-i şerîfine tamâm mâsadak vâki' olub ...”

17. Sefer öncesi aile bireyleri birbirlerine vedalaşmaya dahi fırsat bulamadan orduya katılırlar:

“... yiğitliğinden pay, kısmet sözün kısası içinde sonunda zümresi olan yiğitler ayrılıp ordu iki şık olup yiğit ve kadın açık ve belirgin oldukta “O gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve oğullarından kaçar.” (Abese, ayet 34-36) şerefli sözü açık seçik oldukta dostu dosta, oğul babaya, baba oğluna vedalaşmaya gücü kalmayıp ...”

“(18-a) ... şecâ'atinden behre ve'l-hâsıl derûnunda fi'l-cümle zümresi olan dilâverler ayrılıp ordu iki şık olub merd u zen zâhir u hüveydâ oldukta "yevme yefirru'l-mer'u min ahîhi ve ümmihi ve ebîhi" mantûk-ı şerîfi ‘ayân oldukta dostu dosta, oğul babaya, baba oğluna vedâ'laşmağa mecâl olmayub...”

18. Şehit olma sevgisi ve özlemi Osmanlı ordusundaki askerlerin hepsinde görülmektedir:

“Şehitlerin ruhları ‘Sen Rabbinden, Rabbin de senden razı olarak, Rabbine dön!’ (El Fecr, ayet 28) seslenişini dinleyip ecel sakisinin elinden şehitlik kadehini içip bir adımda şehitler şahının meclisine kavuşup ve beş binden fazla temiz olmayan dinsiz

yok olup sonunda şehitlerin sipahileri ve gaza gazileri için siyah çarşafını başına bürünüp yas yoluna yolcu olmakla askerler birbirinden ayrılıp davul ve güven vurulup herkes yerli yerine karar edip ve o gece iki taraftan asker çıkıp ve her birisi askerlerin koruması ve korunması için sabaha dek rızıklandırılan Allah'ın huzuruna, inilti ve binle siyah toprağa yüzler sürülüp tevhid ve tehlil ile geceyi canlandırma kılınıp seher vakti fetih ve zafer âyetleri ve çoğu şehitlik devletini gözleyen olup lanetlenmiş dinsizler evvelki gün şehrin üstü tarafından gelmek ile top ve tüfenk ayırıcı alıp nice temiz olmayan dinsizi top ve tüfenk ateş yağdıran ve ejder tarzın ateşine rast gelmek ile yok olmuşlar idi.”

“(34-b) ... Ervâh-ı şühedâ' İrcî'î ilârbike râdiyyeten mardıyye* nidâ'sın gûş idüb sâki-i ecel elinden şürb (35-a) şehâdet nûş idüb bir kademde mecâlis-i şâh-ı şühedâyâ vâsıl olub ve beş binden ziyâde mülhid-i nâ-pak helâk olub fiille encâm sipâh-ı şühedâ ve guzât-ı gazâ için Çar-ı siyahın başına bürinüb tarîk-i mâteme sâlik olmağın 'asâkir birbirinden ayrılıub tabl u asâyîş urılıub herkes yerlü yerine karâr idüb ve ol şeb cânibeynden karavul çıkub ve herbirisi 'asâkirin hıfz u hırâseti için sabaha dek dergâh-ı perverdigâra zâr u hezârla hâk-i siyâhe yüzler sürülüb tevhîd u tehlîl ile ihyâ-yı şeb kılunub ale's-seher âyât-ı feth u nusret ve ekseri devlet-i şehâdete muntazır olub melâhide-i melâine evvelki gün şehrin üstü tarafından gelmek ile top ve tüfenk bayın alub ve nice mülhid-i nâ-pâkları top ve tüfenk ateş-bâr ve ejdergirdârın ateşine rast gelmek ile helâk olmuşlar idi.”

19. Serdar-ı Ekrem'e askerleri “Senin öldüğün yerde biz de ölürüz.” diyerek, sevgilerini gösterirler:

“İktidar dolu serdar hazretleri ölünce buradan gitmem diye inat yola yürüdüğünde yalnız taş, duvar olmaz bir başınla bunda ne iş edersin eceli gelenimiz şehadet devleti ile hisse sahibi oldu diri kalanımızın çoğu kaçtı. Kalanımız kendi ölüm eri olduk. Senin öldüğün yerde biz de ölürüz ama ne fayda, rezil Kızılbaş kırıldıkça hemen taze ve dinç asker gelmekle güç dolu olurlar. Bize kendi asker gelmeden ümitsiz olmuşuzdur. Bari bir kaleye varalım onda azık ve çokluğumuzu görelim. Bir miktar arkamız dayanacak yer edinelim. Ondandır her ne emrin varsa başımız üzere yoluna canımız saçalım diye hücum ettiklerinde...”

“(37-b) ... serdâr-ı pür-iktidâr hazretleri ölünce buradan gitmem deyu tarîk-ı inâde sâlik olduklarında yalnız taş, divar olmaz bir başınla bunda ne iş idersin eceli

gelenümüz devlet-i şehâdet ile behre-mend oldu diri kalanumuzun ekseri firâr eyledi. Bakıyyemiz hod ölüm eri olduk. Senin öldüğün yerde bizde ölürüz amma ne faide, Kızılbaş-ı evbaş kırıldıkça der-‘akab taze ve dinç asker gelmekle pür-iktidâr olurlar. Bize hod asker gelmeden nevmîd olmuşuzdur. Bari bir kal'aya varalım ânda zâd u zevâdemüz görelim. Bir miktar arkamız dayanacak yer idinelim. Ba'dehû her ne emrin varsa başımız üzere yoluna cânımız nisâr idelüm deyu hüçûm ettiklerinde...”

20. Yüce Allah'tan gelen yardım, Peygambere sığınma ve padişahın duası ile asker, insan gücünün yapamayacağı şeyleri yapmaya kuvvet bulmuştur:

“Kısacası adı geçen kalenin tamirinde bir kişi ihmal ve tembellik etmeyip Sultan'ın mübarek gölgesinde bir mertebede elden geldiği kadar yapmışlardı ki anlatmak mümkün değildir ve ettikleri çalışma ve özen ve bir ay içinde tamama eriştirmeleri insanın yapacağı bir şey değildi ancak İlâhi yardım ve peygamberlik sığınağı Resulün mucizeleri ve hayrı ve padişahın duası ile olmuştur.”

“(47-a) ... Ve'l-hâsıl kal'a-i mezbûre ta'mîrinde bir kes ihmâl ve tekâsül itmeyüb uğur-ı hümâyûn-ı sultanîde bir mertebede bezl-i makdûre eylemişlerdik ki kâbil-i ta'bîr değildir ve ettikleri ikdâm ve ihtimâm ve bir ay içinde itmâme irişdirmeleri makdûr-ı beşer değildi mahzâ inâyet-i ilâhî ve mu'cizât-ı resûl risâlet-penâhı ve hayr u du'â-yı pâdişâh birle olmuştur.”

4.2.3.2. Sorumluluk. Rahîmîzâde İbrahim Harîmî Çavuş'un “Zafernâme-i Sultan Murad Han” adlı eserinde sorumluluk değeri ile ilgili tespit edilen kısımlar şunlardır:

1. Yazar fetihnâme-yi yazma sorumluluğunu üzerine alma hususunu anlatır:

“Hemen himmetin kemerini himmetin ortasına bağlayıp müjdeler eyleyesin diye üstelediklerinden sonra tekrar cevabın reddine gücü yetmeyip âlemlerin Rabbinin yardımıyla celle zikrehu huzuruna tevekkül ve peygamberlerin sonuncusu Resûlün (sallallahü aleyhi vessellem) mucizelerine tutunup...”

“(3-b) ... Hemân kemer-i himmeti miyân-ı himmete bend idüp mübâşeret eyleyesin deyu te'kîd buyurdıklarından sonra tekrâr redd-i cevâbe kâdir olmayup 'avn-i

rabbü'l'âlemin celle zikrehu dergâhına tevekkül ve resûl-ı hâtemü'n-nebiyyîn sallallahu aleyhi vessellem mu'cizâtına tevessül kılup ...”

2. Sefere çıkacak olan ordu mensupları sorumlulukları gereği hazır vaziyette beklemektedirler:

“...(5 Nisan 1578, Cumartesi) devlet adamlarının hepsi ve en belirgin hazret, emirler ve kapıcılar, çavuş ve vekiller başka zafer sığınağı asker süslenmiş ve düzenlenmiş gemi yörüngelinin huzurunda ve felegüçlünün huzurunda hazır ve amade olup ...”

“(8-b) ... (5 Nisan 1578, Cumartesi) cemî'an erkân-ı devlet ve a'yan-ı hazret, ümera ve hüccâb serhenk ve nüvvâb vesâ'ir asker-i zafer-me'âb müzeyyen ve müretteb dergâh-ı fülk-medâr ve bârgâh-ı gerdûn-iktidar hâzır ve amâde olub ...”

3. “Sancağın muhafazasında er gibi ol” diye edilen nasihat, sorumluluğun önemini gözler önüne sermektedir:

“Sonra vedalaşıp ondan üçüncü gün Karahisar-ı Sahip yakınında Ağöz nam yerde adı geçen sancak sancağı beyi karşılayıp ona dahi aynı şekilde nimetler ve iyilikler ettiklerinden sonra sancağın korumasında er gibi ol deyi öğüt ve izin verip ondan dokuzuncu gün Konya'nın korunmasına indiklerinde Karaman Beylerbeyi Mehmet Paşa.”

“(10-b) ... Sonra vedalaşup andan üçüncü gün Karahisâr-ı Sâhip kurbünde Ağöz nâm mahâlde livâ-i mezbûr sancağı begi istikbâl idüp âna dahi kezâlik in'âm u ihsân ittüklerinden sonra sancağın muhâfazasında er gibi ol deyu nasîhat ve icâzet virüp ândan dokuzuncu gün mahrûse-i Konya'ya nüzûl buyurduklarında Karaman Beğlerbeğisi Mehmed Paşa...”

4. Osman Paşa'nın emri yerine getirip, vazifesini hakkıyla yapması yazar tarafından takdirle karşılanır:

“... nice ocak beyleri şehit olup başka emirler ve zeamet sahipleri ve timar erbabından nice cesur mert cennetin gül bahçesinde yer edinin bütün askere yenilgi ve düşmana fırsat el verecek yerlerde ünlü serdara feryadçı eriştiği halde asla bir kılı kıyılamayıp ve düşman geldi dedikleri haberi şerefli kulağına girmeyip yüceliğin merkezinde İskenderin setti gibi kalıcı ve kararlı olup Osman Paşa askeri ile acilen erişsin diye emir ettiklerinde hemen o kavga yuvasının aslanı atalarının ailesinin

intikamını almak için kendi kulları ve yararlı adamları ile at boynuna düşüp Hızır benzeri savaş yerine eriştikte ...”

“(13-b) ... nice Ocak beğleri şehîd olub vesâ'ir ümerâ ve züemâ ve erbâb-ı tîmâr-dan nice merd-i dilîr gülzâr-ı cinânde yer idünüp tamâm askere hezîmet ve düşmana fırsat el virücek mahâllerde Serdâr-ı nâmdâra feryâdcı irüşdüğü hâlde asla bir kılı kımıldamayub ve düşmen geldi didikleri haberi sem-i şerîfine girmeyüb makarr-ı 'âlisinde sedd-i İskender gibi pâydar ve ber-karar olup Osman Paşa askeri ile mu'accelen irişsin deyu emr ettiklerinde fi'l-hâl ol şîr-i meşîme-i vegâ intikâm-ı âl-i abâ almağîçün kendi kulları ve yarar adamları ile at boynuna düşüb mânend-i Hızır mahâll-i kârzâre irişdikde ...”

5. Padişahın iyiliği ile âlemde başı dik gezer iken, görev verildiğinde devlet adamlarının sessiz kalmaları üzerine Sultan, bu kişilere sorumluluklarını yerine getirmemeleri durumunda ceza verileceğini söylemiştir:

“Ayrıca telef olan Hazine ve kılıç yiyeceği olan aile sahibinin (çoluk çocuğun) dünya ve âhirette cevabını vermek bir yüz ağardılacak durum olmadığından başka ikimiz telef olup düşmanların gürültüsüne erişmek lazım gelir her biriniz çocukluktan nimetler ve âlem padişahının iyiliği ile başı dik olmuş iken bu yerlerde hayret makamında sessiz kalmanız altında ne fayda vardır. Elbette içinizden birisinin kalmak gerekir ve illa bizzat kendim kalıp kuşlamak kararlaştırılmıştır. Sonra âlemin sığınağı padişah tarafından sorumlu ve cezalandırılan olursunuz diye azarlama hitabı meydan buldukta hepsi başı aşağı edip hayret denizinde boğazlarına dek batmış belki elem seli başlarından aşağı aşıp hareketli ölü derecesinde yüce ve hayran kalıp ne ‘ferman Sultanımındır’ demeye cesaret ve ne kalmaya gücümüz yoktur demeye kudretleri olup sessiz kaldıklarında ...”

“(23-b) ... Husûsan telef olan Beytül-mâl ve tu'me-i şemşîr olan sâhib-i 'ıyâlin dünyâ ve âhirette cevabın virmek bir yüz ağardılacak hâlet olmadığından mâ'adâ ikümüz zâyî' olub şemâtet-i a'dâyâ mazhar düşmek lâzım gelür her birünüz eyyâm-ı sabâvetten in'âm u ihsân-ı pâdişâh-ı 'âlem ile ser-firâz olmuş iken bu mahâllerde makâm-ı hayrette sukût itmenüz tahtında ne fâide vardır. Elbette içinüzden birisinin kalmak gerekir ve illâ bizzât kendüm kalub kışlamak mukarrerdir. Sonra pâdişâh-ı 'âlem-penâh (24-a) cânibinden mesûl ve mu'âkıb olursuz deyu hitâb-ı 'itâb-âmizleri sudûr buldukda cümlesi başı aşağı idüb bahr-i hayretde boğazlarına dek gark belki

seylâb-ı elem başlarından aşağı aşub meyyit-i müteharrik mesâbesinde vâle ve hayran kalub ne “fermân Sultanımındır” dimeğe cür'et ve ne kalmağa mecâlümüz yoktur dimeğe kudretleri olub sükût ettiklerinde ...”

6. Osman Paşa vazife almaktan çekinen, sorumluluklarını yerine getirmeyen devlet adamlarına hayıflanır:

“Gürcistan’ın fethi ve ele geçirilişinde ve Şirvan memleketinin fethinde çeşit yiğitlikleri gözlenen Osman Paşa savaş yuvasının aslanı ayakta durup ne mahalli sessizdir gönül kalsın yol kalmasın diye sizin cevabınıza bakardım çünkü sabrın sığınağında suskun oldunuz saadetli padişah boyun eğmiş ülkeleri, her birimize iyilik ve nimetler ile başı dik ettikleri karşılığında can ve baş verecek yerler için muradına eren Sultan’ın korkutan bakışları olmuşuzdur.”

“(24-a) ... Gürcistan'ın feth ve teshîrinde ve memâlik-i Şirvan'ın fütûhâtında envâ'ı dilâverlikleri müşâhede olunan şîr-i meşîme-i heycâ Osmân Paşa arz-ı kıyâm idüb ne mahâlli sükûtdur gönül kalsun yol kalmasun deyu sizin cevâbınıza bakardım çünkü günc-i hamûlde hâmûş oldunuz sa'âdetlü Pâdişâh ekâlim-i râm her birümüze ihsân u in'âm ile ser-firâz ettikleri mukâbelesinde cân u baş virecek mahaller için manzûr-ı inzâr-ı Sultân-ı kâmkâr olmuşuzdur.”

7. Görevini yapmaya çalışan serdar-ı ekrem, sorumluluklarını yerine getirir. Başkent İstanbul'dan emir gelmesi üzerine Hüsrev Paşa'ya gereken teslimatı yaparak döner. Lâkin ömrü yetmez, İstanbul'da bir müddet sonra vefat eder:

“Mallar ve eşyaları adı geçen beylerbeyine teslim edip kendilerinin dahi mümkün olmayan ağırlıkları bırakıp birkaç katır kutur ile acele olarak yüce saadet huzuruna yüz sürmek arzusu ile atlanıp felekgücün eşiğinde ve Süleymanyörüngelinin tahtının basamağına yüz sürüp birkaç gün Divan-ı Hümayunun hizmetini eda ederken ömrünün müddeti çok yakın olmakla en yükset cennet bahçesi tarafını seyr arzusu ile çok zamanda hastalık çekip bağışlanma üzerine olduğu gibi yokluk yoluna azmetmişlerdir. Biz Allah’ın kullarıyız ve biz O’na döneceğiz.”

“(53-a) ... emvâl ve esbâbı müşârünileyh beğlerbeğine teslîm idüb kendülerinin dahi gayr-ı lâzımı olan eskâlin birağub birkaç katır kutur ile ber-vechi isti'câl dergâh-ı sa'âdet iclâle yüz sürmek ârzûsı ile ılgar idüb âsîâne-i gerdûn-iktidâr ve pâye-i serîr-i Süleymân-medâre yüz sürüb bir kaç gün hidmet-i Divân-ı Hümayûnı edâ iderken

müddet-i ömri kârib olmağın cânib-i firdevs-u berrin seyr ârzûsı ile çok zamanda hastalık çeküb bervech-i ihsâne azm-i râh-ı 'adem etmişlerdir. İnnâ lillah ve innâ ileyhi raciûn ...”

4.2.3.3. Saygı. Saygı değeri ile ilgili eserin incelenmesi sonucunda tespit edilen kısımlar şunlar olmuştur:

1. Rahîmîzâde, eserini yazma gerekçelerini açıklarken, Sultan’a olan bağlılığını ve saygısını da belirtir:

“Bu hususu özeninin güzelliğiyle tamama erişirmek gereğini inşaallah Yüce Allah dilerse azken üzerine eklenerek çoğaltılmış iyiliklerimi görürsün diye nice vaatlerin güzelliği ile teklif buyurdularında ferman saadetli Sultanımındır.”

“(3-a) ... Bu husûsu hüsn-i ihtimâmınla itmâma irişdirmek gereğın inşaallahu te'âlâ iz'âf-ı muzâ'af iyiliklerim görürsün deyu nice hüsn-i va'dleri ile teklîf buyurdularında fermân sa'âdetlu Sultânımındır ...”

2. Veziri büyük bir saygıyla anan Rahîmîzâde, aynı zamanda O'nun padişahın emirlerini saygıyla karşıladığını anlatır:

“Bir cesur vezir ve bir parlak tedbir işaret eden serdar olup, İslâm askerine saadetfayda ile doğu tarafına gönderilmesi uygun görülmekle değerli kurallar, anlayışlı işaret edenler, âlemi düzenleyenler, ümmetler halkının işlerini tedbir eden bir tedbir civan eğlence yiğitlik alametli vezir üçüncü kural muradına eren Mustafa Paşa Hazretleri atandıkta kalp temizliği ile padişahın hizmetini kabul edip ...”

“(7-b) ... bir vezir-i dilîr ve bir müşîr-i rûşen-tedbir serdâr olub asker-i İslâm sa'âdet-fercâm ile cânib-i şark'a irsâl olunması münâsib görülmeyin düstûr-ı mükerrem, müşîr-i mufahham, nazzâm-ı âlem, müdebbir-i umûr-ı cumhûr-ı ümem bir tedbîr civân cünbiş vezîr-i şecâ'at- şîâr düstûr-ı sâlis Mustafâ Paşa-yı kâmkâr Hazretleri ta'yîn buyurulduktâ safâ'-yî kalb ile hizmet-i pâdişâhîyi kabul idüb ...”

3. Sultan'ın ayağının toprağına yüz sürmek, O'na duyulan büyük saygının göstergesidir:

“Gaza niyeti diye düldülmisal bir ata binici olup Sultan'ın ayağının toprağına ve Süleyman tahtının basamağına yüz sürmek niyyetine saadet sığınağı kapıya geldikte

Hakanlık tarafından iki dünya halkının kaftanı bağışlanıp el öpmek için içeri girdiklerinde gaza işleri ve cihatı görüşmek için iki saat ...”

“(8-b) ... niyyet-i gazâ deyu bir esb-i düldül-misâle süvâr olub hâk-i pâ-yi sultânî ve pâye-i serîr-i Süleymanîye yüz sürmek niyyetine bâb-ı sa'âdet-meâb'e geldikte cânib-i Hâkanî'den iki hil'at-ı cihâniyânî ihsân olunub el öpmek için içerü girdiklerinde umûr-ı gazâ ve cihâdı müşâvere için iki saat ...”

4. Bursa sancağı beyi, ordu komutanına gereken saygı ve hürmeti gösterir:

“Bursa sancağı beyi o menzilde karşılayıp ve kulluğun arz edip ve hediyesini verip tamam hizmet ettikten sonra yanı yüce serdar bir güzel hil'at bağışlayıp adaletin güzelliği üzerine sancağın koruma ve beklemesinde ol diye izin verip...”

“(10-a) ... Bursa sancağı beği ol menzilde istikbâl idüp ve arz-ı ubûdiyyet kılup ve hedâyâsın virüp tamâm hizmet ittükten sonra Serdâr-ı kerîmü's-şân bir a'lâ hil'at ihsân idüp hüsn-i adâlet üzere sancağın hıfz ve hırâsetinde ol deyu icâzet virüp ...”

5. Hazret-i Mevlânâ hazretlerinin nurlu mezarının sırlarına yüz sürerek Karaman beylerbeyi Mehmet Paşa, saygıda kusur etmemiştir:

“Karaman beylerbeyi Mehmet Paşa Yunan vilayetinin ileri gelenleriyle karşılaşp tamamı hizmet edası edip karşılığında büsbütün himmetlerine sahip düşüp Hazret-i Mevlana Celaleddin (Allah onları mübarek eylesin.) nurlu mezarının sırlarına yüz sürüp nice kurban ve bağış edip ...”

“(10-a) ... Karaman Beğlerbeğisi Mehmed Paşa vilâyet-i Yunan'ın eşrâfiyle istikbâl idüp tamâm edâ'-i hizmet idüp mukâbelesinde küllî himmetlerine mazhar düşüb Hazret-i Mevlânâ Celâleddin (kaddasallahü te'âla) esrâr-ı merkad-i münevverlerine yüz sürüp nice kurbân ve ihsân idüp ...”

6. Gürcistan meliklerinden Başaçuk, vefasını ve saygısını göstermek için hediyeler gönderir:

“Basmalı adlı menzile gelindiğinde Gürcistan meliklerinden Başaçuk adlı rezilin kahyası yarar namli beyleri ve bir iki ulu kişileri ile kulluğunun arzı maksadıyla birkaç kanat doğan hediye gönderilip evlat ve bağlılarımız ile saadetli padişah yedi iklim hazretlerinin boynu bağlı kuluyuz ve yönetimim altında olan vilayetim dahi onlarıdır. Şimdiden sonra bundan sonra kulluğun yolu sapmayıp ölünce doğrulukla

bağlı olan yola yürüyen olup kulluk makamında ayakta durmamız kararlaştırılmıştır diye bildirdiklerinde şanı yüce Paşa hazretlerini atını ağırlayan köpeğine kemik atar dedikleri eski hikaye ile etken olup gelen adamlarına büsbütün ağırlama ve bağış ve padişahın tarafından cihan ülkesinin parlayan tuğrası ve sözleri üzere yerinde durursa baş ve can ve mülk ve mallarına güven verilip ...”

“(12-b) ... Basmalı nâm menzile gelindikte Gürcistan meliklerinden Başaçuk nâm pelîdin kethüdası yarar nâmdar beğleri ve bir-iki ulu kişileri ile berây-ı arz-ı ubûdiyyet birkaç cenâh doğan hediye irsâl idüp evlâd u etbâ'imuz ile sa'âdetlü pâdişâh heft iklim hazretlerinin boynı bağlu kuluyuz ve taht-ı tasarrufumda olan vilâyetim dahi ânlarındır. Şimdiden sonra min'ba'd tarîk-ı 'ubûdiyette 'udûl itmeyüb ölünce nehc-i sadâkate sâlik olup makâm-ı 'ubûdiyette kâyim olmamız mukarrerdur deyu i'lâm ittiklerinde Paşa-yı 'azîmüş-şân hazretleri atını ağırlayan kelbine kemik atar didikleri mesel-i kadîm ile 'âmil olup gelen adamlarına küllî ri'âyet ve ihsân ve cânib-i pâdişâhîden tuğrâ-yı garrâ-yı cihânistân ve 'ahdleri üzere sâbit-kadem olursa baş u cân ve mülk ü mâllarına emân virilüb ...”

7. Gürcisten melikleri, saygının göstergesi olarak kulluknameler ve hediyeler verirler:

“Van beylerbeyi Hüsrev Paşa kahyası yarar diller getirmekle başta sancak bağışlanıp ve Gürcistan meliklerinden nice melikin hediyesi ve kulluknameleri, adamları gelip bağıllık arzı ve doğruluğun açığa çıkması şerefli huzurlarında kabul olup ellerine Sultan'ın mübarek güvennamesi verilip bu üslup üzere din düşmanlığının çoğu bağlı olup ...”

“(12-b) ...Van Beğlerbeğisi Hüsrev Paşa kethüdası (13-a) yarar diller getürmeğin ibtidâ sancak ihsân olunup ve Gürcistan meliklerinden nice melikin pîşkeşi ve 'ubûdiyyet-nâmeleri, adamları gelüb arz-ı sadâkat ve izhâr-ı istikâmet ittikleri huzûr-ı şerîflerinde makbûl olup ellerine emân-nâme-i hümâyûn-ı Sultanî virilüp bu minvâl üzere 'adüvv-ı dînin ekseri tâbi' olup ...”

8. Gürcistan meliklerinin bağıllıklarını arz ederek, saygılarını bildirmelerine izin verilir:

“Gürcistan'ın iktidar dolu hakimi Keyhüsrev olup çocuklarından Altun Kalesi hakimi melik Gorgor ve melik Menuçehr geçmiş kulluklarının arzını edip şerefli ayağının

toprağına yüz sürmek ümidine izin için elçisi geldikde beri taraftan dahi gelmeye izin verilmişti.”

“(14-b) ... Gürcistan hâkim-i pür-iktidârı olub Keyhüsrev evlâdından Altun Kal'a hâkimi melik Gorgor ve melik Menuçehr sâbikan arz-ı 'ubûdiyyet idüb hâk-pây-i şerîflerine yüz sürmek ümmîdine icâzet için elçisi geldikde beru cânibden dahi gelmeğe ruhsat virilmişdi ...”

9. Paşalar, büyük saygı gereği sırayla gelip tören esnasında, yüce serdarın elini öperek saygılarını gösterirler:

“O gün rast gelip büyük divan düzenleyip kös ve dümbelekler vurulup sağ ve sol alaylar dizilip Gürcistan emirleri cesur vezir gönlü aydın kişi ki sağ ve solunda otururken zaferalâmetli asker yollu yolunca ve kollu kolunca ilk önce Derviş Paşa, ikinci olarak Osman Paşa, üçüncü olarak Behram Paşa, dördüncü olarak Ahmet Paşa ve başka başka alaylar ve esirleri ve kös ve dümbelekleriyle gelip şanı yüce serdarın elini öptüklerinde...”

“(14-b) ... ol gün râst gelüp 'azîm divân tertîb kurulub kös ü nakkâreler urulub yemîn ve yesâr alaylar dizülüb Ümerâ-i Gürciyân vezir-i dilîr rûşen-zamîr ki sağ ve solunda otururken 'asker-i nusret-şîâr yollu yolunca ve kollu kolunca evvelâ Derviş Paşa, sâniyen Osmân Paşa, sâlisen Behram Paşa râbi'an Ahmed Paşa ve başka başka alaylar ve esîrleri ve kös ü nakkâreleriyle gelüb serdâr-ı azîmü'-şânın elin öpdüklerinde ...”

10. Osman Paşa “başım canım yoluna kurban” diyerek, Sultan'a olan saygı ve bağlılığını ifade eder:

“Bugün Hakanın mübarek uğurunda can ve gönül bolluğu etmeyince, artık ne halka yararız eğer ferman olan hizmet bu kullarına layık görülüyorsa ve istek üzere askerler ve hazine verilirse başım canım yoluna kurban ve bu gurbet diyarında gayret ateşiyle kebab olurum deyip...”

“(24-a) ... Bu gün uğur-ı hümâyûn-ı Hâkanî'de bezl-i dil u cân etmeyince artık ne amma yararız eğer fermân olan hizmet bu kullarına lâyük görülüyorsa ve murâd üzere 'asâkir ve hazîne virilürse bâşım cânım yoluna kurbân ve bu diyâr-ı gurbette âteş-i gayretle (24-b) büryân olurum deyu ...”

4.2.3.4. Hoşgörü-duyarlılık. Bu değerle ilgili eserin incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler aşağıda sıralanmıştır:

1. Padişah hazretleri şânının yüceliği gereği, sayısız ihsanlarda bulunmaktadır:

“Nazm-Dost değil yolunda hak olmaz demiş düşmen dayanan, ben de bu yolda ne tozlar koyarım seyr eylesen -Nesr- diye zevk ve şevki gösterdikleri halde şanı yüce padişah hazretleri ululuğunun en üstün derecesinden sınırsız yüksek sayısız ihsan edip merhum Maktul İbrahim Paşa, Karakane seferinde komutanlık hizmeti ile yönelip ve yürüdüklerinde ...”

“(8-a) Nazm- Dost değil yolunda hak olmaz demiş düşmen mebnî, ben de bu yolda ne tozlar koyarım seyr eylesen Nesr deyu izhâr-ı zevk u şevk ettikleri hâlde hazret-i pâdişâh kerîmü’ş-şân kemâl-i serverlerinden bî-hadd vâlâ yuad ihsân idüb merhûm Maktûl İbrahim Paşa sefer-i karakane seraskerlik hizmeti ile müteveccih ve revâne olduklarında ...”

2. Sultan’ın emrindekilere hediyeler ve bağışlarda bulunması, hoşgörüsünün bir işaretidir:

“Yeniçeri bölüğünü Bolu semtinden Sivas üstüne gönderilmek uygun görülüp o gün büyük ziyafet edip Kethüda Bey’e bir güzel kaftan ve yayabaşlarına keza hediyeler ve Yeniçerilere kurbân-ı bahâ diye elli bin akçe nimet edip yayabaşlarından bir iki yüce huzurunun çavuşluğunu sadaka edip ve birkaç bölüğe ayrılıp bağışıyla tamamı teselli olmuş adı geçenin yanından onları göndermiş ve kendileri saadet ile Yenişehir tarafına yürüyüp ...”

“(9-b) ... Yeniçeri taifesini Bolu semtinden Sivas üstüne gönderilmek münâsib görülüp ol gün 'azîm ziyâfet idüp Kethüda Beg'e bir hil'at-ı fâhire ve yayabaşlarına kezâlik hil'atler ve Yeniçerilere kurbân-ı bahâ deyu elli bin nakd-i akçe in'âm idüp yayabaşlarından bir iki dergâh-ı âli çavuşluğunu sadaka idüp (10-a) ve birkaç bölüğe ilhâk olunup ihsânıyla tamâm müteselli cânib-i mezkûrdan anları irsâl ve kendüler sa'âdet ile Yenişehir cânibine sâlik olup ...”

3. Beylerbeyleri Sultan’ı karşılarlar, o gün orada büyük ziyafet verilir, alt kademe askerlere rütbelere dağıtılır:

“Diyarbakir Beyi Derviş Paşa ve Sivas Beylerbeyi Mahmut Paşa ve Maraş Beylerbeyi Ahmet Paşa yanlarında hazır bulunan askerler ile sağ ve solu süslenmiş

ve düzenlenmiş alaylar düzüp karşıladıkları gün, büyük ziyafet ve bütün askere gönendirmenin güzelliği için hakedenlere ilerleme ve rütbe verip ...”

“(11-a) ... Diyarbekir Beğisi Derviş Paşa ve Sivas Beğlerbeğisi Mahmud Paşa ve Mar'aş Beğlerbeğisi Ahmed Paşa yanlarında hâzır bulunan askerler ile yemîn ve yesâr müzeyyen ve müretteb alaylar düzüb istikbâl ittükleri gün, 'azîm ziyâfet ve cümle asker hüsn-i istimâlet için müstahakk olanlara terakkî ve mansıb virüp ...”

4. Serdar mahiyetindeki değerli komutanları bizzat kendi elleriyle kaftanlar, sorguçlar takarak ödüllendirir, böylelikle hoşgörüsünü gösterir:

“Şanı yüce serdarın elini öptüklerinde kendi mübarek elleriyle başlarına sorguçlar ve arkalarına kaftanlar ve bellerine değerli taşlarla süslü kılıçlar takıp ve böylesince olan cesurane mertlere halli halince kimine sancak ve kimine zeamet ve kimine ilerlemeler bağış ve nimetler edip ...”

“(14-b) ... serdar-ı azîmü'ş-şânın elin öpdüklerinde kendü mübârek elleriyle başlarına sorguçlar ve arkalarına hil'atler ve bellerine murassa' kılıçlar takub ve böylesince olan merdân-ı dilîrâne hâllü hâlince kimine sancak ve kimine ze'âmet ve kimine terakkîler ihsân u in'âm idüb ve ...”

5. Padişaha itaat edenler, padişahın hoşgörüsüne mazhar olurlar:

“Beylerbeyiler ve asker genellikle karşılayıp tamamı saygı ve hürmet ile otağına götürdüklerinde Bâri-i Hüda Hazretine sonsuz şükürler edip izzetli padişah sıfat kişver hazretlerine gönül içinden kul olup bağlılığı ve diyanetine göre hakanlık yanından kaftan ve muhabbet ile nimetler olup yarar atlar ve süslü kılıçlar ve cevahir sorguçlar bağışlanıp ve kendi ülkesine yakın olmakla Şaburan diyarı padişahlık sancağı ile verilip ...”

“(26-b) ... Beğlerbeğiler ve asker umûmen istikbâl idüb tamâm ta'zîm u tekrîm birle otağına götürdüklerinde Bârî-i Hudâ Hazretine şükr-i bî-intihâ' idüb izzetlü pâdişâh sıfat kişver hazretlerine derûn-ı dil'den kul olup itâ'at ve diyânetine göre cânib-i hâkanîden hil'at ve muhabbet ile ni'metler olup yarar atlar ve murassa' kılıçlar ve cevâhir sorguçlar ihsân olunub ve kendü ülkesine karîb olmağla Şaburan diyârı livâyı pâdişâhî birle virülüb ...”

6. Fetih sonrası padişahın hoşgörüsüyle ziyafetler verilir, devlet adamlarına hediyeler sunulur:

“Bu ana gelince gerçekleşen fetihlere galip ve onların cümlesi bu açık fethin yenileni olup üç gün büyük ziyafet olup gelen hanları ziyafet ve baştanbaşa kaftan ve cevahir kılıç ve hançer ve mükemmel atlar ile ağırlayıp büyük şenlikler olmuş idi.”

“(32-b) ... bu âne gelince vâki' olan fütûhâta galib ve anların cümlesi bu feth-i mübînin mağlubî olup üç gün 'azîm ziyâfet olup gelen hanları ziyâfet ve serâser hil'at (33-a) ve cevâhir kılıç ve hançer ve mükemmel atlar ile ri'âyet olunub 'azîm şenlikler olmuş idi ...”

7. Osman Paşa'nın karşılamasından sonra Tatar hanına Sultan'ın hoşgörüsünün göstergesi olarak hediyeler verilir:

“Osman Paşa attan inip merhaba etmek istediğinde, Han hazretleri rıza vermeyip at üzere tokalaşıp konağa gelindiğinde büyük ziyafet ve padişahlık tarafından cevherli kılıçlar ve güzel kaftanlar ve mükemmel atlar han hazretlerine ve oğullarına ve kardeşlerine bağışlar olunup çokluk nimetinin bolluğu ile Tatar bölüğü, devesi olmuş Arap'a dönüp türlü nefis şeylere boğulmuş ve nimetler ve bağışın boluna battıktan sonra Serdar Mustafa Paşa hazretlerine ...”

“(41-a) ... Osman Paşa attan inüb merhabâ etmek istedikde Hân hazretleri rızâ virmeyüb at üzere musâfaha idüb konağa gelindikde 'azîm ziyâfet ve cânib-i pâdişahîden cevherli kılıçlar ve a'lâ hil'atler ve mükemmel atlar hân hazretlerine ve oğullarına ve karındaşlarına ihsânlar olunub bezl-i nimet-i firâvândan ile tâife-i Tatar, devesi olmuş Arab'a dönüb envâ'-i nefâise gark ve in'âm u ihsân-i firâvâne müstağrik olduklarından sonra Serdâr Mustafâ Paşa hazretlerine ...”

8. Serdar-ı Ekrem tarafından hoşgörüsünün gereği birtakım hediyeler verilir:

“Murat Giray Han ve İnayet Giray Han dört beş bin Tatar ile gelip dağonurlu serdarın saadetli toprağına yüz sürmek devleti kolay olup şerefli yanlarından çeşit nimetler ve iyiliklere sahip olup tamamı gönül alınma olduktan sonra şerefli hizmetinizde ruh bolluğu etmeğe gelmişizdir.”

“(43-b) ... Murad Giray Hân ve İnâyet Giray Hân dört beş bin Tatar'la gelüb serdâr-ı kûh-vekârın hâk-i sa'âdetlerine yüz sürmek devleti müyesser olup cânib-i şerîflerinden envâ'-ı in'âm u ihsâne mazhar düşüb tamâm tesliye-i hâtır olduktan sonra hidmet-i şerîfünüzde bezl-i rûh etmeğe gelmişüzdür.”

4.2.3.5. Özgüven. Bu değerle ilgili tespit edilen kısımlar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Rahîmîzâde kendisinin eseri kaleme almasını anlatır, bu kendisine göre küstahane bir davranıştır:

“Süleyman gibi güçlü sultanın övgüsü

Verdi bu zayıf kişiye kuvvet

Baş aşağı eğmenin hazinesinden olurken suskun

Gönül denizi kaynayınca eyledi coşkunluk

Kalem aldım ele küstahane,

Yazmak için bir acayip efsâne”

“(2-a)Medh-i Sultân-ı Süleyman-satvet

Verdi bu mûr-ı za'ife kuvvet

Genc-u hadden olurken hâmûş

Bahr-i dil kaynayuben eyledi cûş

Kalem aldım ele küstâhâne

Yazmağıçün bir 'acîb efsâne ”

2. Yüce serdar, özgüven içinde emrini verir:

“Erzurum ovasına hazır bulunalar diye kuvvetli ve tekrarlı mübarek emirleri gönderilmiş olunup kısaca kavga meclisinin aletleri savaş meydanına kusursuz tamam olundukta sene dokuz yüz seksen altı muharremü'l-haramının yirmi yedinci günü (5 Nisan 1578, Cumartesi)”

“(8-a) ... Erzurum sahrâsına hâzır ve müheyyâ bulunalar 8-b deyu müekked ve mükerrer evâmîr-i hümâyûn irsâl olunub ve'l-hâsıl âlât-ı bezmi vega meydân-ı rezm bî-kusûr tekmîl olundukta sene dokuz yüz seksen altı muharremü'l-harâmının yirmi yedinci günü (5 Nisan 1578, Cumartesi)”

3. Yüce serdar kendisine güvenerek, düşmanlar tarafına yönelme emrini verir:

“Tereddütsüz düşmanlar tarafına yönelesiniz diye mübarek izin kabulü mutlaka lazım olan akla gelen oldukta, hemen yürüyüşleri kararlaştırılmış olup sene dokuz

yüz seksen altı safer-i muzafferin yirmi birinci günü (29 Nisan 1578) Üsküdar'dan kalkup ...”

“(9-b) ... bî-tereddüd cânibi a'dâya müteveccih olasız’ deyu tezkire-i hümâyûn vâcibu'l-kabûl vârid oldukta fi'l-hâl azimetleru mukarrer olup sene dokuz yüz seksen altı safer-i muzafferin yirmi birinci günü (29 Nisan 1578) Üsküdar'dan kalkup ...”

4.2.3.6. Adil olma. Bu değerle ilgili tespit edilen kısımlar şu şekilde yer almaktadır:

1. Rahîmîzâde, adaletli olmanın insanın toplum içinde yükselmesini sağlayacağını belirtir:

“Adaletiyle başı dik etsin, herkesten zatını seçkin etsin.”

“(1-b) ‘Adl u dâdıyla serfirâz etsün

Cümleden zâtını mümtâz etsün ”

2. Sultan’ın adaleti, cihanın bayındır olmasını sağlamış, zulüm ve düşmanlık ortadan kalkmıştır:

“Yaratılan dünya seni gözeten olsun. Bozukluk dolu olan cihan onun adaleti ile mamur oldu. Ve zulüm ile düşmanlıktan kurtuldu.”

“(5-a) Kıt'a

Cihan-geşt ez-adleş âraste

Ve-zû zulm ve'udvân ber-hovaste

Zi-adleş der-în 'âlempür-fesâd

Nedîd şikest âb-ı âsîb-bâd ”

3. Sultan, emrindeki askerlerine ve beylerine adaletli davranır:

“Bursa sancağı beyi o menzilde karşılayıp ve kulluğunu arz edip ve hediyesini verip tamam hizmet ettikten sonra şanı yüce serdar bir güzel kaftan bağışlayıp adaletinin güzelliği üzere sancağını koruma ve beklemesinde ol diye izin verip ...”

“(10-a) ... Bursa sancağı beği ol menzilde istikbâl idüp ve arz-ı ubûdiyyet kılup ve hedâyâsın virüp tamâm hizmet ittükten sonra Serdâr-ı kerîmü'ş-şân bir a'lâ hil'at ihsân idüp hüsn-i adâlet üzere sancağın hıfz ve hırâsetinde ol deyu icâzet virüp ...”

4. Yazar, Sultan'ın adaletli davrandığını söyler, tahtının basamaklarında dahi adalet akmaktadır:

“Erzurum beylerbeyisi Hüsrev Paşa'ya teslim olunup kendini adaletin aktığı tahtının basamaklarına yüz sürmek için bu tarafa gelesiniz diye emir olunmakla hemen saat hemen zaman hemen dem ...”

“(53-a) ... Erzurum Beğlerbeğisi Hüsrev Paşa'ya teslîm olunub kendin pâye-i serîr-i ma'delet-masîrime yüz sürmek için bu cânibe gelesüz deyu emr olunmağın hemân saat hemân lahza hemân dem ...”

4.2.3.7. Cesaret-liderlik. Bu değerle ilgili tespit edilen kısımlar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Anadolu beylerbeyi Cafer Paşa büyük bir cesaretle ayaklanma hazırlığında olan halka ve topluluğa seslenir, onları isyandan vazgeçirir:

“Tiflis yolu kararlaştırılıp seslenenler ses ettiler ki seher vakti göç kararlaştırılmıştır bir türlü dahi olmayıp hazır olasınız diye tenbih olundukta bölük halkı itaat hazinesinden dışarı çıkma ve inadın yoluna yürüyüp bu kadar zamandır işçilik edip elden ayaktan ve mal ve menalden çıktık. Osmanlı yüce zamanında bu asıl hizmet teklif olunmamış idi. Memur olduğumuz hizmetin tamamlanmasından sonra kurtuluş yoluna gitmek ümidinde iken aşağı ve düşkün düşman üstüne gitmeye iktidarımız yoktur. Sen nerede gidersen git mübarek alem ve hazineleri biz alırız diye tamamının inatları şiddetli olup başlangıçta Anadolu beylerbeyisi Cafer Paşa otağı üstüne vardık da Anadolu'nun aç ve çıplak kıymet verilmemiş, bakılmamışları dahi onlara uyup büsbütün bozgunculuğa başlamak yüreğinde iken adı geçen paşa otağından çıkıp: Yoldaşlar bu ettiğiniz iş iyi değildir. Düşman içinde itaat ve ulu'l-emr'den çıkış, iki dünya pişmanlığının sebebi olup düşmanın şamatasına sahip oluruz, sabr edin Yüce Allah'ın izniyle muradınız kolayca ortaya çıkacaktır, diye sonunda gönül alınması vermeleri ile sakin olup ...”

“(49-b) ... râh-ı Tiflis mukarrer idüb münâdiler nidâ ettiler ki 'ales-seher göç mukarrerdir bir dürlü dahi olmayub hâzır ve müheyyâ olasız deyu tenbîh olundukda bölük halkı genc-i itâattan hurûc ve nehc-ü inâde sülûk idüb bu kadar zamandır ırğadlık idüb elden ayakdan ve mâl u menâlden çıkdık. Devr-i Âl-i Osmânda bu asl hizmet teklîf olunmamış idi. Memûr olduğumuz hizmetin itmâmından sonra tarîk-i necâte revân olmak ümîdinde iken zelîl u zebûn düşman üstüne gitmeğe iktidârımız yoktur. Sen kande gidersen git 'âlem-i hümâyûn ve hazâini biz alurız deyu tamâm inâdları müşedded olub ibtidâ Anadolu Beğlerbeğisi Cafer Paşa otağı üstüne vardıkda Anadolu'nun aç ve çıplak mühmelâtı dahi anlara uyub küllî fesâda mübâşeret etmek (50-a) sadrında iken paşa-yı müşârünileyh otağından çıkub: Yoldaşlar bu ettüğünüz fi'il eyu değildir. Düşman içinde itâat ve ulü'l-emrden hurûc, bâis-i nedâmet-i dâreyn olub şemâtet-i a'dâya mazhar oluruz, sabr idin inşaallahüteâlâ murâdınız müyesserdir, deyu fi'l-cümle tesliyet-i hâtır virmeleri ile teskîn olub ...”

4.2.3.8. Yardımlaşma, dayanışma. Bu değerle ilgili tespit edilen kısımlar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Sefere çıkılmadan gelenek olduğu üzere, istişare yoluyla sefere çıkılacak diyar belirlenir. Bu konuda Sultan, emrinde olan yöneticilerin yardımına ve görüşlerine ihtiyaç duyar:

“Ondan sonra yüce divan edip Gürcistan vilayeti, Osmanlı ülkelerine dahil olunması danışma kılındıkta uygun görülüp ve o tarafa yürüyüş kararlaştırılmış olup Gürcistan’ın fethi hazırlığına başlanıldı.”

“(12-a) ... ba'dehû azîm divân idüp vilâyet-i Gürcistan, memâlik-i Osmân'a dahil olunması müşâvere kılındıkta münâsib görülüb ve ol cânibe azîmet mukarrer olup feth-i Gürcistan tedârikine mübâşeret kılındı ...”

2. Ordu komutanı yüce serdar’ın divanı toplayıp danışmasıyla, Şirvan yönüne gidilmesi ve askere yeteri kadar erzak dağıtılması kararına varılır:

“Bunda kışlarsan azık ve çokluk ve harçlığa sıkınta çekilmek ile zayıf olup düşman esirleri olmamız kararlaştırılmış ve eğer geri gidersen öte tarafa varıp dönünce kışın şiddetinden yollar bend olup hepimiz dar geçit olmak muhakkaktır. Sen nerede

gidersen uğur olsun, padişahın alemleri ve devlet hazinesinin ister istemez biz alıp Erzurum tarafına döneriz diye inat ettiklerinde tedbir dolu serdar divan edip toplanan asker hazır gelip ve danışıldıkta adı geçen nehri çalışma ve gayret ile suyun karşısına geçiş nasip oldukça Şirvan ülkesi fetih ve ele geçirilmesi ve askerlere yeteri kadar azık ve çokluk elleri erişip kudretlerinin kuvveti fazla olması (beklenen) sabit karardır.”

“(20-b) ... Bunda kışlarsan zâd u zevâde ve harçlığa muzâyaka çekilmek ile zebûn olub esîr-i düşmen olmamız mukarrerdir ve eger girü gidersen öte cânibe varub dönünce şiddet-i şitâdan yollar bend olub cümlemiz der-bend olmak muhakkaktır. Sen kande gidersen uğur olsun, 'âlem-i padişâhı ve hazîne-i beytü'l-mâli hâh-nâhâh biz alub Erzurum cânibine döneriz" deyu inâd ettiklerinde Serdâr-ı pür-tedbîr divân idüb cemî'an asker (21-a) hâzır gelüb ve müşâvere olundukda nehr-i mezbûrî sa'yi ve ikdâm ile 'ubûr müyesser oldukta memâlik-i Şirvân feth u teshîr olunması ve 'asâkire müstevfi zâd u zevâde elleri irüşüb kuvvet-i kudretleri ziyâde olması mukarrerdir ...”

4.2.3.9. Doğruluk, dürüstlük. Bu değerle ilgili tespit edilen kısımlar aşağıda görüldüğü gibidir:

1. İskender Paşa oğlu Mehmet Bey'in dürüst davranmaması eserde yer bulur:

“İskender Paşa oğlu Mehmet bey Kars beylerbeyliği sadaka olunursa ben dahi kalırım diye mert dava ettikte tereddütsüz yardım olunup lakin aslında kılıç yenilmiş olup seçimi kendi elinde olmamakla ya geldim bal yedim benim bunda kalmak ne kârımdır diye bugün yarın kızılbaş alır, başımıza bela gelir bana geride tez gel derler, diye söylediği söze pişman olup, nefsin yalnızlığı dedikte, ilk önce beylerbeyilik makamı layık değil idi.”

“(24-b) ... İskender Paşa oğlu Mehmed Beğ Kars Beğlerbeğliği sadaka olunursa ben dahi kalurum deyu da'vâ-yı merd ettikte bî- tereddüt inâyet olunub lâkin haddizâtinde mağlûb-ı seyf olub ihtiyârı kendü elinde olmamağla ya geldim bal yedim benim bunda kalmak ne kârımdır deyu bugün yarın kızılbaş alır, başımıza belâ gelür bana geride tiz gel derler, deyu söylediği kelâma nâdim olub uzlet-i nefis didikte evvelâ Beğlerbeğlik sadrı lâyük değil idi.”

4.2.3.10. Vatanseverlik. Bu değerle ilgili tespit edilen kısımlar aşağıda sıralanmıştır:

1. Hava muhalefetine rağmen Osmanlı ordusu zor şartlarda mücale ederek, vatanseverliğini gösterir:

“... Erzurum beylerbeyi Behram Paşa ve Maraş'tan uzaklaştırılmış olan Ahmet Paşa dahi erişip beri tarafa kalp kuvveti ve öte tarafa yenilgi sebebi olup güneşin batışına yakın olmak ile perişan durumda olup ayrıca müslümanların şehitleri üstüne rahmet ve din düşmanlarının üzerine ceza için kararlı yağmurlar yağıp gerçekleşen seller kan bulanık akıp şehitlerin cesetini cennet bahçeleri tarafına ve düşmanların bedenini cehennem semtine erdirip din gayreti seçilmiş padişahın hizmetinde müslüman askerleri bir mertebede kaynayıp taşmaya getirdi ki şevklerinin yüksekliğinden meşaleler ortaya çıkıp gecenin karanlığı ve yağmurların eleminden ve düşmanın vehmi yağmurun ayırması askere havale olmuş iken diri düşmandan ayrılmaya mani olmayıp kaba kuşluktan sabaha karşı görünen beyazlığa kadar kıra kıra ve diri kalanları toplaya toplaya sabah olup dört binden fazla cehennem kararı verilmiş yakalayıp ve kesilen başları sekilere dikilip ellerine verilip ...”

“(14-a) ... Erzurum Beğlerbeğisi Behram Paşa ve Mar'aş'dan ma'zûl olan Ahmed Paşa dahi irişüb beru cânibe kuvvet-i kalb ve öte cânibe sebab-i hezîmet olub gurûb-ı âfitâb karîb olmak ile perîşân ahvâl olub husûsen şühedâ-yı müslimîn üstüne rahmet ve 'adüvv-i dîn üzerine nikmet için 'azîm yağmurlar yağub vâki' olan seyller kan bulanık akup cesed-i şühadâtı cânib-i firdevse ve beden-i 'adüvvî semt-i cahîme irgörüüb gayret-i dîn ve hizmet-i pâdişâh-ı güzîn de asker-i müslimîn bir mertebede cûş u hurûşa getürdi ki kemâl-i şevklerinden meş'aleler peydâ olup zulümât-ı şeb ve elem-i bârân ve vehm-i düşman müfârakat-ı bârân askere havâle olmuş iken diri düşmandan ayrılmağa mani' olmayub dahve-i kübrâdan subh-ı kâzibe dek kıra kıra ve diri kalanları dere dere sabah olub dört binden ziyâde sakar-makarrı derbend idüb ve kesilen başları sekülere dikülüb ellerine virülüb ...”

2. “Şimden sonra biz ölüm eri olduk.” ifadesiyle, askerinin görmüş geçirmişleri, vatan için canlarını feda etmekten çekinmediklerini belirtirler:

“Yolda lazım olacak erzağı bundan götürerek ondan bu vehim dolu yola yürüyelim diye haber verdiklerinde yiğitlik alametli serdar ister istemez gidilmek diye çalıştığında askerinin yararları ve görmüş geçirmiş emirleri ileri gelip ferman saadetli

Sultanımındır. Şimden sonra biz ölüm eri olduk. Padişahın mübarek bahtında ayrıca Sultanımızın şerefli ayağının toprağında baş ve can vermek ki tarafımız olup yaşam endişesi vehimsiz gönlümüzden uzak olmuştur.”

“(28-b) ... Yolda lâzım olacak zehâyirâtı bundan götürek andan bu râh-ı pür-vehme revâne olak deyu haber virdüklerinde serdâr şeca'at-şîâr çâr-nâ-çâr gidilmek gerek deyu ikdâm ettikde askerin yararları ve kâr- azmûde emirleri ileri gelüb fermân sa'âdetlu sultânımındır. Şimden sonra biz ölüm eri olduk. Uğur-ı hümâyûn-ı pâdişahîde husûsen sultânımız hâk-ı pâ-y-i şerîfnde baş u cân virmek kim pîşimüz olub zindegâni endişesi dil bî- vehmümüzden dûr olmuştur.”

3. Birçok Osmanlı piyadesi şehit olur, buna rağmen Serdar, doğru bildiği tedbirleri almaya devam eder, vatanı için şerefli makamında durmaya devam eder:

“... Yeniçeri bölüğü tekbir ve tehliil haykırışları ile hücum edip kuleyi ellerinden aldıklarında kötü gelenekli lanet edilesiler bu cesareti görmekle gayret denizinde coşup dağınıkları bir araya toplanıp defalarca birlikte hücum eyledikleri halde galip gelip yine kuleyi ellerinden alıp İslâm askerinin çoğu piyade olmakla çoğu şehadet derecesine ulaşip dağ olgunluğunda Serdar asla yerinden kıpırdanmayıp erkek aslan gibi göğüs gerip boyuna durumuna dönüşme ve değişme bile gelmeyip şerefli makamlarında sözünde durmakla ...”

“(30-a) ... Yeniçeri tâifesi na'ra-i tekbîr u tehliil ile hücûm idüb kulleyi ellerinden aldıklarında melâ'in-i bed-ayin bu cür'eti göriceğın deryâ-yı gayretleri cûş idüb perâkendesı bir araya cem' olub def'aten vâhideten hücûm eyledikleri halde gâlib gelüb yine kulleyi ellerinden alub 'asâkir-i İslâm'ın ekseri piyâde olmağın çoğı derece-i şehâdete vasıl olub Serdâr-ı kûh-vekâr asla yerinden deprenmeyüb şîr-i ner gibi göğüs gerüb endâm ve evzâ'ına tebdîl ve tağyîr bile gelmeyüb makam-ı şerîflerinde sâbit-kadem olmağla ...”

4. Osmanlı askerleri vatanseverlikleri nedeniyle üç gün üç gece aralıksız cenk eder:

“... Hamza bey dedikleri ısırın, kuduz köpeği tayin edip cenge başlanıldığında o gün seher vaktinden akşam zamanına ve akşamdan sabahın ilk vaktine kadar ve yine güneşin batışına dek bir an ertelenmeyip aralıksız savaş ve karşılıklı öldürme olunup savaşın bazarı sıcak ve şehadet dünyanın malını vermekle ele girmek kolay değil

iken on beş yirmi akçelik bir dünyayı zapteden kılıçla o devlete ulaşmak ve o istek sonuçlanıp üç gün üç gece aralıksız cenk ...”

“(32-a) ... Hamza Beğ dedikleri kelb-i akurı ta'yîn idüb cenge ağaz olundukda ol gün vakt-i seherden zamân-ı şâmına ve şâmdan subh-ı sâdıka ve yine gurûb-ı âfitâbe dek bir an te'hîr olunmayub muttasıl muhârebe ve mukâtele olunub bâzâr-ı heycâ germ ve şehâdet mâl-ı dünyâ virmekle ele girmek müyesser değil iken on beş yirmi akçalık bir şemşîr-i 'âlemgirle ol devlete vâsıl ve ol murâd hâsıl olub üç gün üç gece muttasıl cenk ...”

5. Osmanlı ordusu, devrin önemli taarruz güçlerindedir. Kanunî Sultan Süleyman döneminin görüntüsünden ve caydırıcı gücünden uzak olması bu gerçeği değiştirmez. Ordu hantallaşmış ve devrin gerisinde kalmıştır. Ancak askerin vatanseverliği ve fedakarlığında çok büyük farklılıklar görülmemektedir. Bu hareket esnasında çekilen elem ve sıkıntılar had safhadadır. Kışın şiddetinden birçok asker kırılmakta, şehadete ulaşmaktadır:

“... Hürrem Ağa ve Reisü'l-Küttâb Mehmet Çelebi devlet hazinesine koşulup temiz ve soyu yüce olan bir iki bin yiğit ile kafadar olup yavaş yavaş adı geçen tarafa yöneldiğinde bir mertebede kışın şiddeti belirmişti ki Nuh tufanından beri Nuh ömrünü görenler görmemiş idi. Zorluğa uğramış askerlerin kiminin eli ve kiminin ayağı ve çoğunlukla burnu kulağı düşüp kısaca çekilen elem ve görülen dert ve gam ve kışın şiddetinden yokluk yoluna yürüyen, yokluk seferinin başlangıcından bu ana gelince görülmemiş ve kırılmamıştı.”

“(38-a) ... Hürrem Ağa ve Reisü'l-Küttâb Mehmed Çelebi hazîne-i beytü'l-mâle koşulub serdâr-ı 'âlî-tebâr bir iki bin dilâver ile kafadar olub âheste âheste cânibi mezbûre müteveccih olundukda bir mertebede şiddet-i şitâ zâhir olmuş idi ki Tûfân-ı Nûh'dan beru ömr-i Nûh görenler görmemişler idi. 'Asâkir-i mihnet-zedenin kiminin eli ve kiminin ayağı ve ekseri bumu kulağı düşüb ve'l-hâsıl çekilen elem ve görülen dert u gam ve şiddet-i şitâdan râh-ı ademe 'azm iden ibtidâ-yı sefer-i Acem'den bu ana gelince görülmemiş ve kırılmamış idi.”

4.2.3.11. İyilik yapmak. Bu değerle ilgili eserde tespit edilen değerler şu şekilde sıralanmıştır:

1. İyilik yapmak, karşıdaki insanlara aynı zamanda şeref vermektir:

“Karşılایanları iyiliğın şereflendirmesi ile utangaç edip amma iyi hediyeler çekip tamam hizmet ettikleri karşılığında iki kaftan ve nice insanlarına başta dediklerini nimet edip eğer bizimle sefere memur değilsiniz.”

“(10-a) ... İstikbâl idenleri ta'ziz-i bi'l-ihsân etmek ile şerm-sâr idüp amma eyu pîşkeşler çeküp tamâm hizmet ettikleri (10-b) mukâbelesinde iki hil'at ihsân ve nice âdemlerine ibtidâ didikler in'âm idüp egerçi bizimle sefere me'mûr degilsiz.”

4.2.3.12. Çalışkanlık. Bu değerle ilgili eserde tespit edilen değerler şu şekilde sıralanmıştır:

1. Rahîmîzâde, padişah hizmetinde çalışmaktan memnundur, bu duruma şükreder:

“... Sultan'ın devletinin devamının duası eda kılındıktan sonra bu ana gelince memur olduğum Padişahın hizmetinde elden geldiği kadar ve çalışmanın çokluğuna şükretmek ile padişahın saadetinin günlerinde nice fetih ve fetihler nasip olup asla bir nesnede arzu ve ümidim kalmamış idi.”

“(7-b) ... Nesr Duâ-yı devâm-ı devlet-i sultânî edâ kılındıktan sonra bu ana gelince me'mûr olduğum hidemât-ı Pâdişâhî'de bezl-i makdûr ve sa'y-i mevfûr meşkûrum ile eyyâm-ı sa'âdet-i Pâdişâhî'de nice feth u fütûh müyesser olub asla bir nesnede ârzû ve ümîdim kalmamış idi.”

2. Derviş Paşa ve Osman Paşa'nın Yeniçeri ve Kapıkulu askerlerinin çok çalışmasıyla bir hafta içinde yüce bir kale yapılır:

“... Ereş şehri eskiden kalesi olmayıp bir kale yapılması lazım ve önemli olmakla bütün beylerbeyiler özellikle Derviş Paşa ve Osman Paşa'nın çalışmasının güzelliği ve Yeniçeri ve Kapıkulunun özeniyle bir haftanın içinde bir yüce dipli kale meydana getirdiler...”

“(23-a) ... şehri Ereş kadîmden kal'ası olmayub bir kal'a bünyâdı lâzım ve mühimm olmağın cümle Beğlerbeğiler ayrıca Derviş Paşa ve Osmân Paşa'nın hüsn-i ikdâmı ve

Yeniçeri ve Kapukulunun ihtimâmıyla bir haftanın içinde bir 'azîm kal'a-i ka'r-nak peydâ ettiler ...”

3. Osmanlı askerleri; savaş sonrasında kaleyi tamir ederler, yeni bir cami yaparlar, bu çalışmalara ordu komutanları da bizzat çalışarak destek verirler:

“... Kars kalesine dahil olunup hemen o gün ... tamir olunacak yerleri belirlediklerinde ilk önce bizzat kendi kulları için kible karşısında olan kapı ki bir olgunluk dağının kulesi ve yanında üç adet güçdolu kulesi ve üç yüz otuz iki dirsek duvar seksen dirsek hisarpece ve bir köprü ki yüz yirmi dirsek boyu ve sekiz dirsek eni ile ve bir demirkapı beşbuçuk dirsek boyu ve dört buçuk dirsek eni ile kahyalarına ve kendi kullarına tayin olundukta İslâm askeri Sultan'ın hizmetlerinin isteklendirmesi için başta kendi mübarek arkasıyla üç kez taş ve dört beş kez toprak getirip ondan sonra Anadolu beylerbeyisi Cafer Paşa hazretlerine iç kale tamiri sipariş ettiklerinde Narin kale binasına bizzat kendileri sancakları sipahileri ve kendi kullarına başlattıklarında iki yüz on altı dirsek duvar ki yirmi dört dirsek boyu vardır ve elli adet beden ve ikinci kat hisar kalesine varınca seksen dirsek dahi ve üçüncü kat duvarına varınca yüz otuz dört dirsek duvar ve üç adet kapı, dört buçuk dirsek boyu ve üç buçuk dirsek eni ve Mustafa Paşa hazretleri niyetine bir yüce camî şerif bina edip ...”

“(44-b) ... Kal'a-i Kars'a dâhil olunub hemân ol gün ... ta'mîr olunacak yerleri ta'yîn ettiklerinde evvelâ bizzât kendü kulları için kible mukâbelesinde olan kapu ki bir kulle-i kûh-ı vekâr ve yanında üç aded kulle-i pür-iktidâr ve üç yüz (45-a) otuz iki zirâ' bârû seksen zirâ' hisarpece ve bir köprü ki yüz yirmi zirâ' tûlî ve sekiz zirâ' arzı ile ve bir demürkapu beş buçuk zirâ' tûlî ve dört buçuk zirâ' arzı ile kethüdâlarına ve kendü kullarına ta'yîn olundukda 'asker-i İslâm'a terğib-i hıdemât-ı sultânî için ibtidâ kendü mübârek arkasıyla üç defa taş ve dört beş defa toprak getürüb ba'dehû Anadolu Beğlerbeğisi Ca'fer Paşa hazretlerine iç kal'a ta'mîri sipâriş ettiklerinde Narin kal'a binasına bizzat kendüler sancakları sipâhileri ve kendü kullarına mübâşeret ettiklerinde iki yüz onaltı zirâ' baru ki yirmi dört zirâ' kaddî vardır ve elli aded beden ve ikinci kat hisâr kal'asına varınca seksen zirâ' bârû dahi ve üçüncü kat bârûsına varınca yüz otuz dört zirâ' dahi bârû ve üç aded kapu, dört buçuk zirâ' kaddi ve üç buçuk zirâ' arzı ve Mustafa Paşa hazretleri niyyetine bir 'âlî camî'i şerîf binâ idüb ...”

4. Yeniçeri askeri savaş sonrasında el ele vererek çalışkanlıklarıyla bir cami, hamam ve sulama kanalı yaparlar:

“... Yeniçeri on adet kule ve bir yüce köprü ve beş yüz dirsek duvar ve hisarpececiyle ve bir yüce camiî şerif ve bir hoş hamam ve bir sulagım ki üç değirmen yürütür. Köprü başından içeri alınmıştır ki alınan yer bilinmeyendir ve yüce dergahın çavuşları çok şeref sahibi, çok cömert Paşanın yakınında on adet kule ve yüzelli dirsek duvar hisarpececiyle ve iç hisarında su kulesi vardır ki yüzdoksan iki dirsek lağım ile atılır can polat(çelik) beyzadeler tamir etmişlerdir.”

“(46-a) ... yeniçeri on aded kulle ve bir 'âlî köprü ve beş yüz zirâ' bârû ve hisârpececiyle ve bir 'âlî câmi'i şerîf ve bir hammâm-ı lâtif ve bir sulagım ki üç değirmen yürüdür. Köprü başından içerü alınmıştır ki alınan yer nâ-malûmdur ve dergâh-ı 'âlî çavuşları Paşa-yı ekrem karbinde on adet kulle ve yüzelli zirâ' bârû hisârpececiyle ve iç hisârında su kulesi vardır ki yüzdoksan iki zirâ' lâğm ile atılır cân polâd beğzadeler ta'mîr etmişlerdir.”

5. İnsanüstü bir çabayla kalenin tamirinde askerler çalışır, bir kişi dahi ihmal ve tembellik etmez:

“... Kısacası adı geçen kalenin tamirinde bir kişi ihmal ve tembellik etmeyip Sultan'ın mübarek gölgesinde bir mertebede elden geldiği kadar yapmışlardı ki anlatmak mümkün değildir ve ettikleri çalışma ve özen ve bir ay içinde tamama eristirmeleri insanın yapacağı bir şey değildi ancak İlâhi yardım ve peygamberlik sığınağı Resulün mucizeleri ve hayrı ve padişahın duası ile olmuştur.”

“(47-a) ... Ve'l-hâsıl kal'a-i mezbûre ta'mîrinde bir kes ihmâl ve tekâsül itmeyüb uğur-ı hümâyûn-ı sultânîde bir mertebede bezl-i makdûre eylemişlerdik ki kâbil-i ta'bîr değildir ve ettikleri ikdâm ve ihtimâm ve bir ay içinde itmâme irişdirmeleri makdûr-ı beşer değildi mahzâ inâyet-i ilâhî ve mu'cizât-ı resûl risâlet-penâhî ve hayr u du'â-yı pâdişâh birle olmuştur.”

4.2.3.13. Paylaşımçı olmak. Bu değerle ilgili tespit edilen kısımlar aşağıda görüldüğü gibi sıralanmıştır:

1. Kardeşlik ve birlikte yaşamının paylaşımçı olmanın gereği olarak bir sefer öncesi devletin tüm ileri gelenleri üzerine düşeni yaparlar:

“... Bütün devletin ileri gelenleri birlikte gemiye bile gelip nice şevket ve şöhret ile Üsküdar semtine yüründükte Saray-ı Amire önünde dahi toplar ve tüfenkler atılıp büsbütün şenlikler iskeleye yakın oldukta vezirler hazretleri vedalaşıp kayıklı kayığına binip zafer-rehberin seferine memur olan asker iskelede süs ve ziynet dolu hazır bulunup başka devletin ileri gelenleri birlikte otağına varınca kol kol ve taraf taraf ve fırka fırka karşılayıp, noksansız şöhret ve söz götürmez şevket ile otağına varıldı. Yüz seferden fazla çeşitli yemekler hazır kurulmuş olup varan asker fazla nimetlere doymuş ve sonsuz nefis şeylerinin rengine batmış olup hoş nağme hafızlar ve Yüce Kur'an-ı okuduktan sonra dua ve övgü olunup ...”

“(9-a) ... cümle erkân ma'an gemiye bile gelüb nice şevket ve şöhret ile Üsküdar semtine azm olundukta Saray-ı Âmire önünde dahi toplar ve tüfenkler atılıp küllî şenlikler kılunup iskeleye karîb oldukta vüzerâ hazretleri vedâ'laşup kayıklı kayığına binüp sefer-i zafer-rehbere me'mûr olan asker iskelede pür-zîb ü ziynet hâzır bulunup vesâ'ir erkân ma'an otağına varınca kol kol ve taraf taraf ve fırka fırka istikbâl idüp, şöhret-i tâm ve şevket-i mâlâ kelâm ile otağına varıldı. Yüz seferden ziyâde et'ime-i mütenevvie hâzır kurulmuş olup varan asker nimet-i feravâne gark ve elvân-ı nefâis-i bigerâna müstağrık olup hoş elhân hâfızlar kırâ'at-ı Kur'ân-ı azîm ittiklerinden sonra (9-b) duâ ve senâ olunup ...”

2. Kıskançlık ile hareket eden “benden başka kimse bulunmasın” diyen Diyarbekir Beylerbeyi Derviş Paşa, Sultan'ın saltanatının namusunu koruyamamıştır:

“... Bu kadar yıldız sayılı askere bir beylerbeyi dayanamayacağı güneşten beri açığa çıkmış iken kıskançlığın en yükseğinden benden başka kimse bulunmasın diye beri tarafa haber etmeden karşı durup cenge ahenk ve savaş meydanına gönül dar olup hatta kendisini atından yıkıp ve ...”

“(13-a) ... bu kadar asker-i encüm şümâre bir Beğlerbeği mukâvemet idemeyeceği izhâr-ı mine's-şems iken kemâl-i hasedinden benden âher kimesne bulunmasun deyu

beru cânibe haber itmeden mukâbil durub cenge âhenk ve meydân-ı heycâ (13-b) dil-teng olub hattâ kendüsün atından yıkup ve ...”

3. Açgözlülük ile fırsatçılık yapan insanlar, paylaşımcı olmaması hayatı daha da zorlaştırmıştır:

“... İnsan ve hayvan açlıktan köpük kusar günden güne gittikçe elliden altmıştan fazla insan ve hayvan yokluk yoluna ayak basarlardı. Arpanın kilesini bin akçaya alan ucuz aldım diye övünürdü. Ekmeğin lokmasını bir cana verseler ele girmezdi. Birkaç günden sonra kalenin içinde olan halkın yüzü gözü alışıp aç ve çıplak bölüğün olancası dahi elinden almak için her nesneyi on bahasına vermek için aç gözlülük edip gerek... ve gerek on nefer yab yab gelmeye başlayıp iki bin üç bin akçelik kılıca bir kile arpa veya iki ekmek verip alırlar idi. Ve yüz altın bahalı bir ata üç dört ekmek verirlerdi. Ve kışın şiddetinden nicesi akşam bütün yatıp sabah elsiz ayaksız kalkarlardı. Ve hadden dışarı Müslümanlar korku yolunun şiddetinden yolunu şaşırılmış asker kışın zorluğundan cansız bulunurdu. İnsan ve hayvan olanlarca kimseler olsun defn etmeye ve leşini dışarı atmaya gücü olmayıp yeryüzünde kalırdı.”

“(39-b) ... İnsan ve hayvan açlıktan köpük kusar yevmen-fe-yevmen elliden altmışdan ziyâde insân ve hayvân râh-ı ademe ayak basarlardı. Arpanın kilesini bin akçaya alan ucuz aldım deyu iftihâr iderdi. Nânın lokmasını bir cânê virseler ele girmezdi. Birkaç günden sonra derbend içinde olan re'âyânın yüzü gözü alışub aç ve çıplak tâifenin olancası dahi elinden almak için her nesneyi on bahâsına virmek için tama' idüb kâh ...ve kâh on nefer yab yab gelmeğe başlayub iki bin üç bin akçalık şemşîre bir kile arpa veya iki ekmek virüb alurlar idi. Ve yüz altın bahâlu bir ata üç dört ekmek virirler idi. Ve şiddet-i şitâdan nicesi ahşam bütün yatub sabah elsiz ayaksız kalkarlardı. Ve hadden bîrûn Müslümanlar şiddet-i râh-ı havf asker-i gümrâh meşakkat-i şitâdan cânsız bulunurdu. İnsân (40-a) ve hayvân olanlarca kimesneler olsun defn etmeğe ve leşin taşra atmağa mecâli olmayub yer yüzünde kalırdı.”

4.2.3.14. Şefkat (merhamet). Rahîmîzâde İbrahim Harîmî Çavuş'un "Zafernâme-i Sultan Murad Han" adlı eserinde tespit edilen bu değerle ilgili kısımlar şu şekildedir:

1. Bu zafernâmede dua kısmında, ahret hayatında şefaât beklendiği yer almaktadır. Yüce Allah'tan şefkat dilenmektedir:

"Dâr-ı ukbâ'da (ahret) şefâ'at eyle, yardım eyle, arka ol."

"(1-a) Dâr-ı ukbâ'da şefâ'at eyle

Destgîr olub inâyet eyle"

2. "el ayak öpmek" deyimini ile merhamet isteyen kişinin durumu, etkili bir şekilde aşağıda görüldüğü gibi anlatılır:

"... Erzurum korumasını Ahmet Paşa'ya atadıklarında kabul etmemek isteyecek başlangıçta emrimdir bunda sözüm tutulmazsa bu seferde yüz ağardamam diye hemen katline emir ettiklerinde hazır bulunan makam sahibi olanlar elini ve ayağını öpmek ile cellat elinden güçle alıp geçmiş Yeniçeri ağalığından uzaklaştırılmış olup halen Kastamonu Sancağı Beyi olan Mustafa Beye, Maraş Beylerbeyliği bağışlamp..."

"(11-a) ... Erzurum muhâfazasını Ahmed Paşa'ya ta'yîn ittiklerinde kabul itmeme isteyecek ibtidâ emrimdir bunda sözüm tutulmazsa bu seferde yüz ağardamam deyu fi'l-hâl katline emr ittiklerinde hâzır bulunan sâhib-i sadr olanlar elin ve ayağın öpmek ile (11-b) cellâd elinden güçle alub sâbıkan Yeniçeri Ağalığından ma'zûl olup hâlen Kastamonu Sancağı Beği olan Mustafa Beğe, Mar'aş Beğlerbeğliği ihsân olunup ..."

3. Demir kapı semtine dönüldüğünde merhamet dileyen pîrlerin isteği yerine getirilir:

"... Demir kapı semtine döndükleri halde adı geçen vilayetin pîrleri ve tedbir ehli ihtiyarları karşılayıp ettikleri günaha tövbe ve yardım kılıp güven isteyip muradına erenin huzuruna yüz sürüp özrü karşılığında soylu insanlar diye ettikleri hatalarına affın kaleminin çekilmesini rica ettikleri ..."

"(43-a) ... Demür Kapu semtine avdet ettikleri halde vilâyet-i mezbûrenin pîrleri ve ihtiyâr ehl-i tedbîrleri istikbâl idüb ettikleri günâhe tövbe ve inâyet kılub emân

isteyüb rikâb-ı kâmkârine yüz sürüb el-'üzrü makbûlünde kirâmun-nas deyu ettikleri hatâlarına kalem-i 'afv çekilmesini rica ettikleri ...”

4. Sultan’ın merhametiyle affedilen gayrimüslimler, vergi ve haraçları vermeyi kabul ederler:

“... Efrenç ve Beç ve Alaman ve diğ̈er keferenin ş̈eriatı uygun vergileri Beytü'l-Mâl'in hazinelerine alınagelmiştir. Siz de o şartla bac ve haraç vermeye razı olursanız özrünüz kabul edilir dediklerinde adı geçen bölük bin canla baş ve göz (üzere) diye kabul edip ...”

“(43-b) ... Efrenç ve Beç ve Alaman vesayir keferenin hazâin-i beytü'l-mâle cizye-i ş̈er'îyeleri alınagelmiştir. Siz de ol şartla bâc u harâç virmeğ̈e râzı olursanız özrünüz makbûldur didiklerinde tâife-i mezbûre bin cânla ser u çeşm deyu kabûl idüb ...”

4.2.3.15. Selamlaşma. Bu değ̈erle ilgili tespit edilen kısımlar ş̈u şekilde sıralanmıştır:

1. Yüce serdar ile Tatar hanı karşılaştıklarında birbirlerine saygı duyarak selamlaşırlar:

“... yüce soylu serdarın otağ̈ına gelince süs tamam ve ş̈öhret söz götürmez ile karşılayıp cesur vezir tam sunum ve âlemin sığınağ̈ı padişah için var kuvveti gücepazıya (kola) getirip otağ̈ının için ve dışını ve etrafını en yüksek kubbe miktarına süsleyip hazır oldukta anılan Han, attan inecek gölgelik altına dek karşılayıp ve tokalaşmaya el uzattıkta saygı gereğ̈i ayağ̈ına düşüp onlarda öpe koca elini eline alıp ve alçalma toprağ̈ından yukarı kaldırıp ve bir baştan başa kılıflı iskemle üstüne yer gösterip ...”

“(17-b) ... serdâr-ı âlî tebârın otağ̈ına gelince zînet tamâm ve ş̈öhret mâlâ kelâm birle istikbâl idüb vezir-i dilîr tekmiâl arz ve pâdişâh-ı 'âlem-penâh için var kuvveti bâzûya götürüb otağ̈ının için ve tışın ve etrâfın alâ kadru'l tâka tezyîn idüb hâzır ve müheyyâ oldukda Hân-ı müşârünileyh atdan inecek sâyebân altına dek istikbâl idüb ve musâfahaya el uzattıkda ta'zîmen ayağ̈ına düşüp anlarde öpe koca elin eline alub ve hâk-i mezelleden yukarı kaldurub ve bir serâser gılaflu iskemle üstüne yer gösterüb...”

4.3. Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) Adlı Eserinde Yer Alan Değerlerin Tespiti ve Analizi

4.3.1. Alt problemler.

4.3.1.1. Alt probleme ilişkin bulgular. “MEB tarafından okullarda uygulanan değerler eğitimi projesinde yer alan değerlerden hangileri fetihnâmelerde bulunmaktadır?” problemine cevap teşkil etmesi bakımından yapılan inceleme sonucunda eserde yer alan değerler şunlardır:

Çalışkanlık, Doğruluk-Dürüstlük, Saygı, İyilik Yapmak, Sorumluluk, Vatanseverlik, Şefkat-Merhamet, Sevgi, Adil Olma, Yardımlaşma-Dayanışma, Hoşgörü-Duyarlılık, Cesaret ve Liderlik, Nazik Olmak, Temizlik, Paylaşımçı Olmak.

4.3.1.2. Alt probleme ilişkin bulgular. “Değerler eğitimi projesindeki değerlerin fetihnâmelerdeki kullanım sıklığı ne orandadır?” sorusunun cevabını bulmak için yapılan inceleme neticesinde eserde yer alan değerler sıklık kullanımına göre şu şekilde sıralanmıştır:

Çalışkanlık (15), Doğruluk, Dürüstlük (9), Saygı (8), İyilik Yapmak (8), Sorumluluk (6), Vatanseverlik (6), Şefkat-Merhamet (6), Sevgi (5), Adil Olma (5), Yardımlaşma ve Dayanışma (5) Hoşgörü-Duyarlılık (3), Cesaret ve Liderlik (1), Nazik Olmak (1), Temizlik (1), Paylaşımçı Olmak (1).

4.3.1.3. Alt probleme ilişkin bulgular. “Osmanlı Devleti’nin kurulma ve yükselme döneminde yazılan fetihnâmeler ile duraklama döneminde yazılan fetihnâmeler karşılaştırıldığında değerlerin yer alması bakımından dönemler arasında farklılıklar görülmekte midir?” sorusunun cevabını bulmak için yapılan inceleme sonucunda aşağıdaki tespitlere ulaşılmıştır:

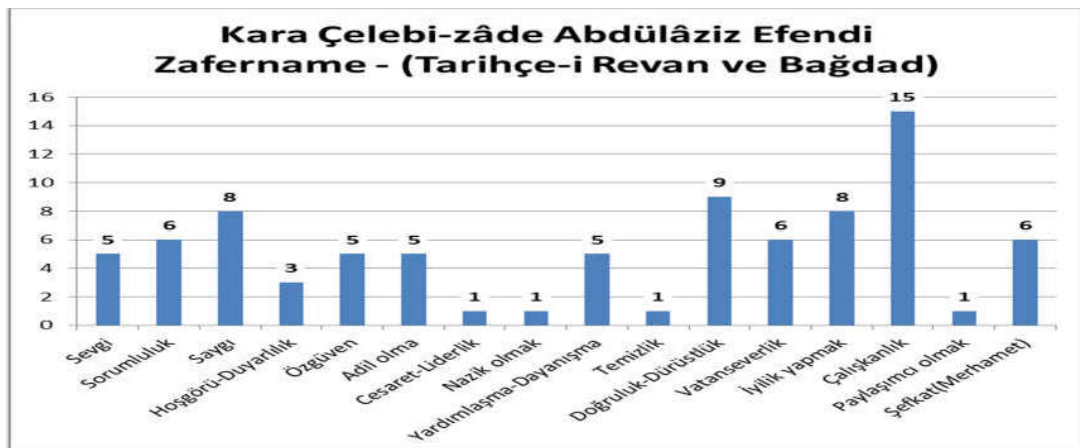
Sultan IV. Murad Han dönemindeki Revan ve Bağdat seferini anlatan eserde, padişahın kuruluş ve yükseliş dönemlerindeki ataları gibi ordunun başında liderlik göstererek bulunması fetihnâmede kendini belli etmektedir.

Duraklama döneminde olunmasına rağmen çalışkanlık değerinin sıklık durumunun fazla çıkması, padişahın devleti tekrar yükseliş dönemindeki günlerine yaklaştırma çabasının sonucu olarak değerlendirilebilir. Sultan IV. Murat Han’ın sert bir padişah olması, ülkeyi derleyip toplaması kişiler arası saygı ilişkilerinin resmiyet bağında da olsa artmasını sağlamıştır. Aynı zamanda verilen vazifeler, padişahın sıkı takibi nedeniyle sorumluluk duygusunun da değer olarak fazla çıkması sonucunu vermiştir. Hata yapanların adalet mekanizması ile anında cezalandırılması doğruluk ve dürüstlük değerinin de sıklık kullanımına göre ilk sıralarda yer alması sonucunu doğurmuştur.

4.3.2. Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi’nin Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdat) adlı eseri değerler tablosu.

Tablo 3.

Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi’nin Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdat) Adlı Eseri Değerler Tablosu

Tablo 3’de görüldüğü gibi, eserde en fazla yer alan değer çalışkanlık olmuşken, en az rastlanan değerler ise cesaret-liderlik, nazik olmak, temizlik ve paylaşımcı olmak değerleri olmuştur.

4.3.3. Değerler

4.3.3.1. Sevgi. Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi’nin Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) adlı eserinde sevgi değeri ile ilgili tespit edilen kısımlar şunlardır:

1. Sultan Murad, yeniçerilerin dinlenmek isteğini kırmaz, onlara iltifat kasdıyla bir süre yayan yürüyerek, sevgisini gösterir:

“... Eskişehir’e varılacağı gün yeniçeri bir miktar yorulup dinlenmek istemekle saadetli padişah hazretleri o bölüğe gönül alma niyetiyle süsün yücesinden güneşin ışıkları gibi zemine inip bir miktar yayan yürüdükleri anlatılır.”

“(44-a) ... Eskişehir’e varılacağı gün yeniçeri bir mikdâr yorulup dinlenmek murâd itmegin sa’âdetlü pâdişâh hazretleri ol tâ’ifeye iltifât kasdıyla bâlâ-yı zeynden Pertev-i âftâb gibi zemîne inüp bir mikdâr yayan yürüdükleri mervîdir.”

2. Askerin yaralarını cerrahlara tımar ettiren hatta bazılarını mübarek elleriyle tedavi eden padişah, askerine sevgisini bizzat göstermiştir:

“... Hatta köleokşayan Sultan hazretleri çoğunun yaralarını açtırıp , mübarek huzurlarında cerrahlara tımar ettirmişler ve bazılarının kendi mübarek elleriyle dahi olan mahalle yapışıp şifa veren olmuşlardır. Bu yol davranışın güzelliğini görenler yaralanıp yüce bakışlarına varmak saadetine canla talip oldular.”

“(49-a) ... Hattâ Sultân-ı bendenevâz hazretleri ekserinin yâraların (49-b) açdırup, huzûr-ı hümâyûnlarında cerrâhlara tımâr etdirmişler ve ba‘zıların hod-mübârek elleriyle dahi olan mahâlle yapışup şifâ-bahş olmuslardır. Bu gûne lutf-ı mu‘âmesini görenler yaralanup nazar-ı âlîlerine varmak sa’âdetine cânla tâlib oldular...”

3. Padişah, Osmanlı ordusunun en küçük neferine kadar sevgisini gösterir, suya kapılan bir askeri bizzat padişah kendi elleriyle kurtarır:

“... Güvenilir kimselerden dinlenilmiştir ki mutluluğa eren hükümdar hazretlerinin solunda yürüyen bir solağı su götürürken saadetli padişah hazretleri bizzat elinden tutup batmaktan kurtardılar. Hatta o dertli can korkusuyla mübarek ellerini sağlam tutup tırnakları büyük iz bıraktı. Bu hali görenler elinde olmadan ağlayıp zeminin yüzünün padişahı hazretlerine hadsiz dua ettiler.”

“(53-b) ... Sikâtdan mesmû’dur ki Şehriyâr-ı kâm-kâr hazretlerinin cânib-i yesârlarında yürüyen bir solağı su götürürken sa’âdetlü pâdişâh hazretleri bizzât elinden tutup garkdan halâs buyurdular. Hattâ ol derd-mend bîm-i cân ile mübârek ellerin muhkem tutup tırnakları azîm te’sîr eyledi. Bu hâli görenler bî-ihitiyâr ağlayup pâdişâh rû-yı zemîn hazretlerine bî-haddi du’â itdiler.”

4. Padişah hazretleri dine karşı duyduğu sevgi ve hürmeti vezirlerine emir verirken ifade eder:

“... Saadetli padişah hazretleri ise her gün metrîse varıp yüceliğin vezirlerine gönül almanın iltifatıyla ‘Göreyim sizi açık, meydanda olan din uğruna çalışmakta kusur etmeyesiniz.’ diye yüreklendirme ve ekleme buyurmaları ile on on iki günde veziriazam Ak kapı kulesinin ve Yeniçeri ağası Cağalazâde kulesi demekle meşhur köşe kuleyi ve Kapudan Paşa iki büyük kuleyi alt ve üst edip Hüseyin Paşa dahi iki kuleyi ve Kapudan Paşa iki kuleyi yıkıp üç koldan toplama sekiz yüz elli sekiz dirsek yer toprağa beraber oldu.”

“(76-b) ... Sa’âdetlü pâdişâh hazretleri ise her gün meterise varup vüzerâ-yı izâma nevâziş-i iltifât ve ‘göreyim sizi dîn-i mübîn uğruna sa’yde taksîr etmeyesiz’ deyü teşcî ve takvîyet buyurmaları ile on on iki günde Vezîr-i a’zam Ak kapu kulesinin ve Yeniçeri Ağası Cağalazâde kulesi demekle meşhûr köşe kuleyi ve Kapudân Paşa iki azîm kulleyi zîr ü zeber idüp Hüseyin Paşa dahi iki kulleyi yıkup üç koldan cem’ sekiz yüz elli sekiz zirâ’ yer hâke berâber oldu.”

5. Karaçelebizâde, padişaha olan sevgi ve muhabbetini O’na dua ederek gösterir.

“Hemen gece ve gündüz duamız odur ki, cenâb-ı rabbü’l-erbâb celle-sânehû yüce makamın hazretlerini İslâm padişahı hazretlerine bağışlayıp vezirlik seneti ve sadaret makamında her zaman cihan halkının ihtiyaç sahiplerinin başvuracağı yer ve benzersiz himmetleri ile âlemin sahası ve Âdemin gönüllerini bayındır ve şen eyleye.”

“(116-b) ... Hemân şeb ü rûz du‘âmız oldurki, cenâb-ı rabbü’l-erbâb celle-sânehû vezîr-i âlî makam hazretlerin pâdişâh-ı İslâm hazretlerine bağışlayup sened-i vezâret ve sadr-ı sadâretde (117-a) hemîşe mercî‘i hâcetmendân-ı halk-ı cihân ve himmet bî-hemtâları ile sâhâ‘i âlem ve kulûb-ı Âdem ma‘mûr ve âbadân eyleye.”

4.3.3.2. Sorumluluk. Bu değerin yapılan incelemeler sonucunda aşağıdaki kısımlarda yer aldığı görülmektedir:

1. Yazar, “Zafernâme” adını verdiği eserinde sorumluluklarının farkındadır, eserin kolay anlaşılması için sade bir halde yazmaya gayret ettiğini söyler:

“... Zafernâme adıyla bağımsız bir kitap olmak hususunda bu türlü kusur dolu kula yüce işaretleri şeref ile çıkmakla fermanlarına uymaya acil olarak aziz cana minnet bilip herkese anlayışı kolay olmak için nesrin sıkıntılı kaydından âzâde yazı ve sade hal üzere yazmaya ...”

“(41-b) ... Zafernâme nâm müstakil bir kitâb olmak bâbında bu abd-ı pür kusûra nev‘â işârât-ı aliyyeleri şeref-sudûr bulmağın imtisâl-i fermânlarına isti‘câli cân-ı azîze minnet bilüp herkese fehmi âsân olmak için kayd-ı tekellûf-i inşâdan âzâde resm ü revîş-i sâde üzere tahrîre tahrîk-i sâ‘id kalem ve mütevekkilen ale’llah ol vâdiye vâz’-ı kadem olundu.”

2. Sultan Murat Han zamanında asayişin gayet sağlıklı ve güvenilir olduğuna dair bir olay, yazar tarafından anlatılır:

“... Hattâ bir gün sa‘âdetlü pâdişâh hazretleri görünüş değişikliği ile bir iki seçkini ile Üsküdar’dan orduya gelirken kaldırımından giden bir hammalı çekip kendileri sa‘âdetle ileri geçmek murâd etmişler. Hammâl aşağı inüp ‘buyurun pâdişâhım’ demiş yanlarında olan bendelerine, ‘şu hammâla sû‘âl edin ki benim pâdişâh idigimi ne bilmüş’ buyurdularında, hammâl dahi ‘bu kadar gündür bu yoldan geçerim pâdişâh korkusundan bir kimse beni kaldırımından indirmemiştir. Bu devletli korkusuzca beni çektiğinden bildim ki pâdişâh hazretleridir’ diye cevâp vermiş. İr zaman sonra bu kitâba bakanlar Sultan Murâd hazretlerinin sevgisini ve yeniçeri ağasının disiplin ve asayişini bu maddeden anlayıp hayr du‘â edeler diye hikâye söylenildi.”

“(43-a) ... Hattâ bir gün sa‘âdetlü pâdişâh hazretleri tebdîl-i sûret bir iki havassı ile Üsküdar’dan orduya gelürken kaldırımdan giden bir hammâlı çeküp kendüleri sa‘âdetle ilerü (43-b) geçmek murâd etmişler. Hammâl aşağı inüp ‘buyurun pâdişâhım’ demiş yanlarında olan bendelerine, ‘şu hammâla sû‘âl edin ki benim pâdişâh idüğümü ne bilmüş’ buyurdıklarında, hammâl dahi ‘bu kadar gündür bu yoldan geçerim pâdişâh korkusundan bir kimse beni kaldırımdan indirmemiştir. Bu devletlü bî-bâk beni çekdiğinden bildim ki pâdişâh hazretleridir’ deyü cevâb vermiş. Ba‘de zemân bu kitâba nazar idenler Sultan Murâd hazretlerinin mahabbetini ve yeniçeri ağasının zabt u rabtını bu maddeden fehm idüp hayr du‘â ideler deyü hikâyet îrâd olundu.”

3. Halil Paşa kendisine verilen görevleri kabul etmiş, sorumluluklarını yerine getirmiştir:

“... Bu esnada Sultan’ın yönelmesiyle Revân tarafına olduğu bilinince eğer o ihtimâl ile Arzırüm Beylerbeyisi vezîr Halil Paşa dahi onda ihtiyaç hazırlığı ile görevlendirilip gereken hizmette kusuru yoktu. Lâkin serdâra dahi hükümdar tarafından azarlanmış olmak korkusuyla Diyârbekir’den kalkıp Arzırüm tarafına yürüdü.”

“(45-b) ... Bu esnâda teveccüh-i sultânî Revân cânibine olduğu ma‘lûmu olıcak egerçi ol ihtimâl ile (46-a) Arzırüm Beylerbeyisi vezîr Halil Paşa dahi anda mühimmât tedârükü ile me‘mûr olup hizmet-i lâzımede kusûru yogidi. Lâkin serdâra dahi taraf-ı şehriyârdan mu‘âteb olmak havfıyla Diyârbekir den kalkup Arzırüm cânibine azm eyledi.”

4. Sorumluluklarını yerine getiren serdar-ı ekrem hazretleri için padişahın hatt-ı şerîfi yazılır:

“... Serdâr-ı ekrem hazretlerinin Devlet-i Aliyye’ye ettikleri hizmetleri padişah tarafından kabul edildiğini içeren hatt-ı şerîf getirdi.”

“(105-a) ... Serdâr-ı ekrem hazretlerinin Devlet-i Aliyye’ye ettikleri hizmetleri makbûl-i humâyûn olduğunu mutazammın hatt-ı şerîf getürdi.”

5. Veziriazam sorumluluklarını o kadar iyi yerine getirir ki taht değişikliğinde bir sorun olmaz:

“... Padişahın tahta çıkması gerçekleşip önceki olan tahta çıkışlarda nice fitneler ortaya çıkmış iken Sultân Murâd Hân gibi bir heybetli pâdişâhta âhîret mülküne sefer ettiklerinde kesinlikle nizâm ve intizâma eksiklik vermeyip belki merhûm pâdişâh hazretleri zafer bulmadıkları şeriat hükmü temizlik üzere değişikliği gereken birkaç eşkıyâyı ele getirip haklarından gelmek ile Allah yardım etsin o ihtimâl tamamen uzaklaşan olmuştur. İnsâf budur ki bu hizmetleri hem dîn hem devlete yararlı olup herkesin mutlu-hâl üzere olmalarına (112-a) sebep oldular.”

“(111-b) ... cülûs-ı hümâyûn vâki’ olup mukaddemâ olan cülûslarda niçe fitneler zuhûr etmiş iken Sultân Murâd Hân gibi bir mühîb pâdişâhda mülk-i ukbâya sefer ettikleri kat’â nizâm ü intizâma hâlel vormeyüp belki merhûm pâdişâh hazretleri zafer bulmadıkları hükm-i şer’î mutahhar üzere izâlesi vâcib birkaç eşkıyâyı ele getirüp haklarından gelmek ile bî-avnihi te’âlâ ol ihtimâl bi’l-küllîye mündefi’ olmuştur. İnsâf budur ki bu hizmetleri hem dîn hem devlete nafi olup herkesin âsûde-hâl üzere olmalarına (112-a) sebep oldular.”

6. Padişah başta olmak üzere tüm devlet görevlileri vazifelerinin sorumluluğunu yerine getirdikleri için ülkede asayiş ve güven en üst seviyededir:

“... Böyle iken güvenlik ve düzen dahi bir mertebedir ki kimseden bir fakîre zulüm ve saldırı görülmeyüp şehir çarşısında sarhoş narası dahi işitilmez. Biri dahi görkemleridir ki, Allah yardım etsin her taraftan din ve devlet düşmanları harekete kadir olmayıp korku ve dehşetleri olduğundan baş kaldırmaya güçleri yoktur.”

“(113-a) ... Böyle iken zabt u rabt dahi bir mertebedir ki kimseden bir fakîre zulm ü ta’addî görülmeyüp esvâk-ı şehirde na’ra-i mestâne dahi işidilmez. Biri dahi mehâbetleridir ki, bi-inâyetillâhi te’âlâ her taraftan a’dâ’i dîn ü devlet harekete kadir olmayup havf u haşyetleri olduğundan baş kaldırmağa mecâlleri yoktur.”

4.3.3.3. Saygı. Bu değerin yapılan incelemeler sonucunda eserde şu kısımlarda yer aldığı görülmüştür:

1. Askerî bir tören esnasında veziriazam gereken saygıyı hünkâra gösterir:

“... Asker sınıfları akın akın dalgası dolu deniz gibi felekotağı önünde geçip veziriazam geldikte atından indi ve Hazret-i Resulullah’ın şerefli alemini kucağına alıp İslâmın saadetli padişahına teslim eyledi.”

“(47-b) ... Sunûf-ı asker fevc fevc deryâ-i pürmevc gibi gerdün-nıtak önünde güzâr idüp vezîria‘zam geldik de atından indi ve alem-i şerîf-i hazret-i Resûlullah’î kucâğına alup sa‘âdetlü pâdişâhı İslâma teslim eyledi.”

2. Padişahın mübarek eline öperek Kaptan Paşa saygısını gösterir:

“... Arefenin mübarek gününde kaymakamlık şerefli hizmeti dahi Kaptan Paşa hazretlerine ek olup bayram el öpmesinde vezîr-i a‘zamdandan sonra Sultan’ın eteğini öpme ile şereflendiler.”

“(63-a) ... Yevm-i mübârek-i arefede ka‘immakamlık hizmet-i şerîfesi dahi Kapudân Paşa hazretlerine zamîme olup iyd el öpmesinde vezîria‘zamdandan sonra dâmen-bûs-ı sultânî birle müşerref oldular.”

3. Veziriazam Bayram Paşa, padişaha saygısını, padişahın eteğine yüz sürererek gösterir.

“... İnönü nâm makamda vezîriâ‘zam Bayram Paşa padişahın huzuruna yüz sürüp hükümdarın iltifatlarına sahip oldu. Hüsrev Paşa hanında inildikte Silahdar Paşa Kethüdâsı Çiftelerli Osmân Ağa saâdetli İslâm padişahına ve çok yüce vezirlere büyük ziyâfet düzenledi.”

“(67-b) ... İnönü nâm makamda vezîr-i a‘zam Bayram Paşa rikâb-ı sultâniye yüz sürüp mahzar-ı iltifât-ı hüsrevânî oldu. Hüsrev Paşa hânında nüzûl olundukda Silâhdâr Paşa Kethüdâsı Çiftelerli Osmân Ağa sa‘âdetlü pâdişâh-ı İslâma ve vüzerâ-yı izâma azim ziyâfet tertîb eyledi.”

4. Padişahın gelişi şerefine yöre beyleri saygı ve bağlılık gereği alay gösterileri düzenlerler:

“... Adı geçen menzilde Sivas Beylerbeyi Hazine-dâr İbrahim Paşa eyâlet-i askeriyle alay gösterüp Bozavik Bey’i Şemsi Paşa-zâde dahi alay ile ordu-yı humâyûna katıldı. Ruhâ menzilinde Şâm Beylerbeyi Derviş Mehmed Paşa Cemsaygılı Sultan’ın huzuruna yüz sürüp büyük alây gösterdi.”

“(70-a) ... Menzil-i mezbûrda Sivas Beylerbeyisi Hazîne-dâr İbrahim Paşa eyâleti askeriyle alay gösterüp Bozavik Bey’i Şemsî Paşa-zâde dahi alay ile ordu-yı hümâyûna mülhak oldu. Ruhâ menziline Şâm Beylerbeyisi Dervîş Mehemed Paşa rikâb-ı sultân-i Cem-cenâba yüzürüp azîm alây gösterdi.”

5. Bağdat’ın fethinden sonra İmam-ı Azam hazretleri ve Abdülkadir-i Geylâni hazretlerine duyulan büyük saygının gereği mezarları temizlenir, tamir edilir:

“... İmâm-ı A‘zam Hazretleri ve Şeyh Abdülkadir-i Geylâni şerefli mezarları temizlenmiş ve harâb olan yerleri tamîr olup o hizmete Şeyhülislâm Yahya Efendi Hazretleri gözetim altında tuttular. Tamam olduktan sonra üzerlerine yeşil sof örtü hazırlanıp kendi mübârek elleri ile İmâm-ı A‘zam içine mollâ-yâne sarık sardılar.”

“(84-a) ... İmâm-A‘zam Hazretleri ve Şeyh Abdülkadir-i Geylâni merâkîd-ı şerîfleri tathîr ve harâb olan yerleri ta‘mîr olup ol hizmete Şeyhülislâm Yahya Efendi Hazretleri nezâret buyurdular. Ba‘de’t-tamâm üzerlerine yeşil sof örtü tedârük olunup kendü mübârek elleri ile İmâm-ı A‘zam içüne mollâ-yâne destâr sardılar.”

6. İmâm-A‘zam Hazretlerine saygı, türbesini düzenlemek ile kendini gösterir:

“... Diyârbekir’de oturma günlerinde çiğ gümüşten İmâm-ı â‘zam hazretleri şerefli türbelerine kapı ve sibâk ve bazı avizeler düzenlenmiş olup, yerine konulması için Bağdat’a gönderilmesi buyuruldu.”

“(87-b) ... Diyârbekir’de ikâmet eyyâmında sîm-i hâmdan İmâm-ı a‘zam hazretleri türbe’i şerîflerine bâb ve sibâk ve ba‘zı âvîzeler tertîb olunup, mahâlline vaz‘ olunmak için Bağdâd’a irsâl buyuruldu.”

7. Padişaha saygı gereği Basra beylerbeyinden gelen hediyeler sunulur:

“... Şehr-i zilka‘de’nin ikinci günü Bâşdolâb nâm makama varılıp on birinci gün Basra Beylerbeyi’nden sa‘âdetli pâdişâh hazretleri için kırk baş, adet Arâbî at ve Mekke Şerîfinden sınırsız hediyeler geldi.”

“(99-b) ... Şehr-i zilka‘de’nin ikinci günü Bâşdolâb nâm makama varılıp on birinci gün Basra Beylerbeyisi’nden sa‘âdetlü pâdişâh hazretleri için kırk re‘is Arabi at ve Mekke Şerîfinden bî-hadd tuhfeler geldi.”

8. Hazreti Peygamberin şerefli alemi, büyük bir saygıyla tören adabı içinde padişaha teslim edilir:

“... Saadet kapısında attan inip Resûl-i ekremin şerefli aleml -Allah salât ve selâmı O'nun üzerine olsun- ellerine alıp padişahın huzuruna ulaştılar.”

“(108-b) ... Bâb-1 sa'âdetde atdan inüp alem-i şerîf-i Resûl-i ekremi sallahu te'âlâ aleyhi ve sellem ellerine alup huzûr-ı hümâyûna îsâl etdiler.”

4.3.3.4. Hoşgörü-duyarlılık. Bu değerin yapılan incelemeler sonucunda eserde yer aldığı kısımlar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Padişah kendisine hizmet eden vezirlerinin ve devlet adamlarının yaptıkları çalışmaları takdir eder, onların hizmetlerine duyarlıdır:

“... Adı geçen ayın on yedinci günü Diyârbekir'den serdâr-ı ekrem hazretlerine kapıcıbaşılardan Sehbân Ağa eliyle iltifâtı içine alan padişah fermanı ve kılıç taşlarla süslenmiş ve kürklü ve sâde kaftanlar ve ihtiyaçlara harcanmak için elli yük akçe ve kale binâsı için cân ve baş ile hizmet eden beylerbeyiler ve yeniçeri ağası ve emirler ve bölük ağaları ve başka kullarına halli hâlince yetmiş seksen adet kıymetli kaftan ulaşıp yüce divanda şerefli yazı okundu. Kaftanlar giyilip pâdişâh-ı İslâma du'âlar olundu.”

“(99-b) ... Mâh-ı mezbûrun on yedinci günü Diyârbekir'den serdâr-ı ekrem hazretlerine kapıcıbaşılardan Sehbân Ağa yediyle iltifâtı mutazammın hatt-ı hümâyûn ve şimşîr murassa' ve kürklü ve sâde hil'atler ve mühimmâta sarf olunmak için elli yük akçe ve kal'a binâsı için cân ve baş ile hizmet iden beylerbeyiler ve yeniçeri ağası ve ümerâ ve bölük ağaları ve sâ'ir bendelerine (100-a) hâlli hâlince yetmiş seksen aded hila'-i fâhire vâsıl olup dîvânı âlîde hatt-ı şerîf okundu. Hil'atler giyülüp pâdişâh-ı İslâma du'âlar olundu.”

2. Sadriazam ve adamları padişah tarafından kaftan giydirilerek ödüllendirilir:

“...Sadri'zam hazretleri ile ikindiden sonra görüşme ettikte kendisine ve âdemlerine kırk elli kadar kaftan giydirildi.”

“(102-b) ... Sadri'zam hazretleri ile ba'de'l-'asr mülâkat etdikde kendüye ve âdemlerine kırk elli kadar hil'at giydirildi.”

3. Köprü yapıldıktan sonra Hünkâr, çalışan askerlerinin yorgunluğuna duyarlıdır, onlara dinlenmeleri için izin verir:

“... Köprü tamâm olunca İslâmın askeri izin olup dört beş gün gece gündüz rahat ve huzur ile galip asker Musul tarafına geçtiler.”

“(104-b) ... Köprü temâm olıcak asker-i İslâma (105-a) izin olup dört beş gün gece gündüz râhat ve huzûr ile leşker-i Mansûr Musul cânibine ubûr etdiler.”

4.3.3.5. Özgüven. Bu değerin yapılan incelemeler sonucunda eserde yer aldığı kısımlar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Sultan Murat Han, özgüveniyle gelen elçinin bir nevi meydan okumalarına karşılık verir.

“... Elçi getirdiği hediye gergedân postundan bir siper olup tüfek fıncığı kâr etmez inancıyla elçi çok lâf vurmuş idi. Sa’adetli pâdişâh hazretleri o siperi karşularına getirip evvelâ bir küçük mızrak sokup diğer tarafa geçirdi. İkinci olarak şaha ait yayın kirişi bir ok (72-b) parlak ok ucuna açış verip o dahi tereddütsüz diğer tarafa geçti. Ondan sonra anılan siperi filoriyle doldurup elçiye gönderdiler. O siper hâlâ pâdişâh-ı Hind sarâyı kapısı üstünde asılmıştır.”

“(72-a) ... İlçi getürdüğü tuhfede gergedân postundan bir siper olup Tüfenk finduğu kâr etmez i’tikâdıyla ilçi vâfir lâf urmuş idi. Sa’âdetlü pâdişâh hazretleri ol siperi karşularına getirüp evvelâ bir hışt zerk idüp taraf-ı âhara güzâr eyledi. Sâniyen zih-i kemân-ı keyâniden bir hadenk (72-b) mücellâ peykâne güşâd virüp ol dahi bî-tereddüd âhar cânibe geçdi. Ba’dehû siper-i mezbûru filoriyle doldurup ilçiye gönderdiler. Ol siper hâlâ pâdişâh-ı Hind sarâyı kapısı üstünde asılmıştır.”

2. Sultan Murat Han, “Er isen, meydana gel” diyerek, hasmına seslenir:

“... Şimdi sulh murâdın ise en yüce atalarımın zamanlarından taht-ı hükûmet-i sa’âdet ünvanımıza dâhil olan memleketleri yine beylerbeyimize teslim idesin. Asâkir-i zafer-eserim varıp zabt eyleyeler. Ve âdetâ verilegelen peşkeş ve hediye yıldan yıla gönderesin ve ulaştırasın. Eğer etmezsen bu sınırlarda kışlayıp evvelbaharda asâkir-i (87-a) derya misâl ile il ve memleketine varmam kararlaştırılmıştır. Er isen meydana gel, başkanlık da’vâsında olanlara perde ardında oturmak yaraşır değildir. Ve attan korkan ata binip kılıç kuşanmak hatâdır. Ezellerin ezeline kararlaştırılmış olan gelir, elem çekmeyip karşı gelesin.”

“(86-b) ... İmdi sulh murâdın ise ecdâd-ı a’zamım zemânlarından taht-ı hükûmet-i sa’âdet ünvânımıza dâhil olan memleketleri yine beylerbeyimize teslîm idesin. ‘Asâkir-i zafer eserim varup zabt eyleyeler. Ve âdetâ verilegelen pîşkeş ve hedâyâ sâl-be-sâl irsâl ve îsâl eylesin. Eğer itmezsen bu ser-hadlerde kışlayup evvel-behârda ‘asâkir-i (87-a) deryâ misâl ile il ve memleketine varmam mukarrerdir. Er isen meydana gel, serverlik da’vâsında olanlara perde-nişinlik nâ-sezâdır. Ve atdan korkan ata binüp kılıç kuşanmak hatâdır. Ezel-i âzâlde mukarrer olan gelür, elem çekmeyüp karşı gelesin.”

3. Piyale paşa donanması ile ilerlerken Rus gemileriyle karşılaşır, tek parça gemisiyle Rus gemilerine saldırır ve başarılı olur:

“... Biri dahi bin otuz dört senesinde Kaptan Recep Paşa Kara harman üzerinde Rus şaykalarına rast geldikte adı anılan Piyâle Kaptan herkesten önce yalnız çatıp Allah’ın yardımıyla yüz aklıkları müyesser olmakla o hizmeti karşılığında Kelifira nâm limânına geldiklerinde Recep Paşa (95-b) tersâne kethüdâlığını ona ta’yîn eyledi.”

“(95-a) ... Biri dahi bin otuz dört senesinde Kapudan Recep Paşa Kara harman üzerinde Rus şaykalarına râst geldikte mezbûr Piyâle Kapudan cümleden mukaddem yalnız çatup inâyet-i Hakk ile yüz aklıkları müyesser olmağın ol hizmeti mukabelesinde Kelifira nâm limânına geldiklerinde Recep Paşa (95-b) tersâne kethüdâlığını ana ta’yîn eyledi.”

4. Osmanlı ordusunun haşmetini Kızılbaşlar ilerden izlerler. Ordu mensupları Osmanlı ordusunun gücünden emindirler, askerinin özgüveni yüksektir:

“... On dokuzuncu günü Şehribân yakınında elçinin üç âdemi gelüp Rüstem Hân’dan mektup getirdiler. Galibâ Rüstem Hân dahi dağ başlarından asker-i İslâmı seyr iderdi. Elçi âdemleri için alay fermân olunup yurt yerinden menzile varınca iki sâ’atlik yolda iki tarafına asker-i İslâm kat kat durduklarından başka menzile aralıksız bir yüce dağ olup (101-a) o dağ dahi baştan ayağa asker ile dopdolu oldu. Kızılbaşlar bu hâli görüp dehşet ve hayran olmuş iken, o esnâda önce Çubukköprü korumasına giden beylerbeyiler dahi seçkin asker ile orduya gelip kızılbaşların olanca akli perîşân oldu. Düşmanlar saştığın dursun orduda olan kimseler dahi bu asker nerede idi. “Misli ne Revân’da ve ne Bağdât’ta görülmüştür” diye hayrân olup

olup böyle gönül kabulü güzelin tedbirine başarılı olan âsaf-benzeri vezire bin beğenme, güzellik dediler.”

“(100-b) ... On dokuzuncu günü Şehribân kurbünde elçinin üç âdemi gelüp Rüstem Hân’dan mektûb getürdüler. Galibâ Rüstem Hân dahi dağ başlarından ‘asker-i İslâmı seyr iderdi. Elçi âdemleri için alay fermân olunup yurd yerinden menzile varınca iki sâ’atlik yolda iki tarafına ‘asker-i İslâm kât ender kât durduklarından mâ’adâ menzile muttasıl bir azim dağ olup (101-a) ol dağ dahi serâpâ asker ile mâ-lâ-mâl oldu. Kızılbaşlar bu hâli görüp medhûş ve hayrân olmuş iken, ol esnâda mukaddemâ Çubukköprü muhâfazasına giden beylerbeyiler dahi güzîde ‘asker ile orduya gelüp surhserlerin olanca aklı perîşân oldu. A’dâ saşduğun dursun orduda olan kimseler dahi bu ‘asker kande idi. “Misli ne Revân’da ve ne Bağdâd’da görülmüşdür” deyü hayrân olup böyle tedbîr-i dil-pezîre muvaffak olan vezîr-i âsaf-nazîre hezâr tahsîn didiler.”

5. Sultan Süleyman zamanındaki anlaşmayı hatırlatan elçiye, serdar-ı ekrem özgüven içinde şartlarını söyler, gerekirse savaşa hazır olduklarını bildirir:

“... Elçi merhûm Sultân Süleymân Hân sınırnâmesinde (101-b) ‘Kars ya kızılbaşa verilip yâhûd tahrîp olunmak yazılmıştır’ diye türlü o sevdâyâ düşüklerini lisânına getirince serdâr-ı ekrem ‘o ihtimâl boş emirdir, ammâ sen yine geldin Dertenk anahtarını getirdin mi barış deliliniz ise Dertenk anahtarı gelsin ve Rüstem Hân Bağdât sınırından kalksın ve illâ biz hâzırız er iseniz vaktinize siz dahi hâzır olun’ diye buyurup elçiye öfke şekli gösterdiler.”

“(101-a) ... Elçi merhûm Sultân Süleymân Hân sınırnâmesinde (101-b) ‘Kars ya kızılbaşa virilüp yâhûd tahrîb olunmak yazılmışdır’ deyü nev’â ol sevdâyâ düşüklerini lisânına getüricek serdâr-ı ekrem ‘ol ihtimâl emr-i muhâldir, ammâ sen yine geldin Dertenk miftâhın getürdünmü sulh hâcetiniz ise Dertenk miftâhı gelsün ve Rüstem Hân Bağdât sınırundan kalksun ve illâ biz hâzırız er iseniz vaktinize siz dahi hâzır olun’ deyü buyurup elçiye sûret-i gazab gösterdiler.”

4.3.3.6. *Adil olma*. Bu değerın eserde yer aldığı kısımlar şu şekildedir:

1. Osmanlı devlet adamlarından görevlerinde ihmali bulunanlar, padişahın adaleti ile gereken cezayı alırlar:

“... Konya’dan bir menzil beri konuldukda saadetli pâdişâh hazretleri bizzât akın ile Konya’ya varıp kalede hapis olan Araboğlu Mustafa nâm şâkiyi öldürme emri buyurdıkları beş altı gün Konya’da ikâmet olunup merhûm Sultân Mehemed zamanında Poyraz vakasında kırklardan olan Gürcü Koca Osman öldürülüp önceden gayret ettiği rezilliklerin cezâsını buldu.”

“(44-b) ... Konya’dan bir menzil berü konuldukda sa’âdetlü pâdişâh hazretleri bizzât ılgar ile Konya’ya varup kal’ada habs olan Araboğlu Mustafa nâm şâki’i katl buyurdıkları beş altı gün Konya’da ikâmet olunup merhûm Sultân Mehemed zemânında Poyraz vak’asında kırklardan olan Gürcü Koca Osmân katl olunup mukaddemâ ikdâm etdüğü şekaların cezâsını buldu.”

2. Bayram Paşa, yaptığı hataların sonucunu canını vermekle öder:

“... Şevvâl ayının sonunda Bayrâm Paşa’ya şerefli emir ulaşmış olmakla nice müddet kazandığı hesapsız günâhlar karşılığında yokluk âlemine gönderilüp leşi üç gün At meydanı’nda cihanın halkına ibret gösteren oldu.”

“(56-a) ... Mâh-ı şevvâl evâhirinde Bayrâm Paşa’ya emr-i şerîf vârid olmağın niçe müddet iktisâb etdüğü bî-hisâb günâhlar mukâbelesinde (56-b) âlem-i ademe gönderilüp cîfesi üç gün At meydanı’nda ibret-nümây halk-ı cihân oldu.”

3. Kıbrıs adası paşasının halka ettiği zulümler üzerine padişah olayı tahkîk ettirir, ancak yanlış beyanlar sonucunda, suçsuz kadı öldürülür:

“... Kıbrıs adası Paşası olan Eski Yusuf halka ettiği zulüm ve ezmeden kaynaklanan Lefkoşa şehrinde dükkânlar kapanıp halk ayağa kalkmış iken vilayet beylerinin çok çalışma ve gayreti ile fitne basılmış idi. Bu haber padişahın kulağına ulaşınca adı geçen paşa ve Lefkoşa kadısı Acemzâde Mustafa Efendi deryâdan getirtilip kapıcılar odasında haps oldular. Ve vaka’nın aslını ve sebebini teftîş için kozbekçisi gönderildi. Silahdâr Paşa ve Ruznâmecî adı geçen paşanın tarafında olmak ile vilayet beyleri tüm suçu aciz kadıya yüklemekle Eski Yusuf Kefe beylerbeyi olup çaresiz kadı öldürüldü. Kantemür’e Karahisâr sancağı verilip gitmek hazırlığında iken vücudunun âleme lüzûmu olmamakla Üsküdâr bahçesine getirtilip yokluk diyârına gönderildi.”

“(64-b) ... Cezîre-i Kıbrıs Paşası olan Eski Yusuf re’âyâyâ etdüğü zulm ü ta’addîden nâşî şehri Lefkoşa’da dükkânlar kapanup halk ayaga kalkmış iken a’yân-ı vilâyet

sa'y ü ikdâm ile fitne basılmış idi. Bu haber vâsıl-ı sem'î hümâyûn olıcak mezbûr paşa ve Lefkoşa kadısı Acemzâde Mustafa Efendi deryâdan getürdülüp kapucular odasında habs oldular. Ve vaka'nın aslını ve sebebini teftîş için kozbekçisi irsâl olundu. Silahdâr Paşa ve Ruznâmecî paşa-yı mezbûrun tarafında olmak ile a'yân-ı vilâyet cümle suçu kadî-i fakîre tahmîl itmegin Eski Yusuf Kefe beylerbeyisi olup bîçâre kadı katl olundu. Kantemür'e Karahisâr sancâğı virilüp (65-a) gitmek tedârükünde iken vücûdunun âleme lüzûmu olmamağın Üsküdâr bağçesine getürdülüp adem diyârına gönderildi.”

4. İnâyet Giray, yapmış olduğı fitnelerin suçunu canını vermekle öder:

“... Hüküm yalnızca yüce Allah'ındır. İnâyet Girây ma'zûlen der-gâh-ı sa'âdete gelüp sebep olduğı fitneler mukabelesinde bostancıbâşı hasbine verilip o gece yokluk şerbetini içti.”

“(65-a) ... El-hükmülillâhi te'âlâ İnâyet Girây ma'zûlen der-gâh-ı sa'âdete gelüp sebep olduğı fitneler mukâbelesinde bostancıbâşı hasbine virilüp ol gice şerbet-i fenâ nûş eyledi.”

5. Osmanlı sultanının adaleti, zengin fakir ayırt etmez; herkese eşittir:

“... Biri dahi halkın kalabalığına tahammüldür ki dîvân olmadığı günlerde sabahtan ve dîvân günleri dîvândan geldiklerinden sonra akşama dek iskemle odasında oturup kamunun izni olur. Zengin ve yoksul şerefli huzurlarına girip isteklerini kendisi sunarlar. Ve kolaylık ile amaçlarına ulaşip du'â ederek giderler.”

“(113-b) ... Biri dahi izdihâm-ı halka tahammüldür ki dîvân olmadığı günlerde sabâhdan ve dîvân günleri dîvândan geldiklerinden sonra ahşâma dek iskemle odasında oturup izn-i âmm olur. Bay ve gedâ huzûr-ı şerîflerine girüp murâdların bi'z-zât arz iderler. Ve suhûlet ile maksûdlarına nâ'îl olup du'â iderek giderler.”

4.3.3.7. Cesaret, liderlik. Bu değerin yapılan incelemeler sonucunda, eserde yer aldığı kısımlar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Sultan Murat Han, her gün savaş alanına gidip askerini cesaretlendirmektedir:

“... Saâdetli pâdişah hazretleri ise her gün metrise varıp en yüce vezirlere iltifatın okşayışı ve ‘Göreyim sizi, açığa çıkarın din uğruna gayrette kusur etmeyiniz’ diye cesaretlendirme ve kuvvetlendirme buyurmaları ile...”

“(76-b) ... Sa‘âdetlü pâdişah hazretleri ise her gün meterise varup vüzerâ-yı izâma nevâziş-i iltifât ve “göreyim sizi dîn-i mübîn uğruna sa‘yde taksîr etmeyiniz” deyü teşcî ve takvîyet buyurmaları ile ...”

4.3.3.8. Nazik olmak. Bu değerın yapılan incelemeler sonucunda eserde görüldüğü kısımlar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Sultan, Şeyhülislam Yahya Efendi’yi kendi kayığına alarak O’na nezaketini gösterir:

“Anlatılır ki nehr-i Fırat’dan saâdetli Pâdişâh-i İslâm hazretleri geçiş buyurduklarında şeyh’ül-İslâm Yahya Efendi Hazretleri kendileri binici oldukları kayığa alıp kıymet bilen pâdişâh hazretleri şeyhülislâm hazretlerine tam ikram buyurdular.”

“(70-a) ... Mervîdir ki nehr-i Fırat’dan sa‘âdetlü Pâdişâh-i İslâm hazretleri güzâr buyurduklarında müfti’l-enâm Yahya Efendi Hazretleri kendüler süvâr oldukları kayığa alup pâdişâh-ı kadr-şinâs hazretleri şeyhülislâm hazretlerine ikrâm-ı tâm buyurdular.”

4.3.3.9. Yardımlaşma, dayanışma. Bu değer, eserde şu kısımlarda görülmektedir:

1. Kaptan Paşa ve Piyale Paşa’nın birbirlerine yardım ederek mücadele etmeleri yazar tarafından ifade edilir:

“... Akşama yakın o kalyonlar çatılıp gecenin yarısına dek cenk olunup alınmak yakın olmuş iken rüzgâr çıkmakla kalyonlar kaçtılar. Sabâh namâzından sonra (61-b) artlarına düşülüp öğle vaktine yakın enginde eriştiler. Devlet sahibi kaptan paşa hazretleri bâşdardasına (kadırgasına) ancak hâlâ kaptan ve o tarihte Tersâne-i âmire kethüdâsı olan Piyâle kethüdâ ikisi arkadaş olup başkaları geride kalmakla birer kalyona bâşabâş çatıp az zamanda el gücü ile feth ettiler.”

“(61-a) ... Ahşama karîb ol kalyonlar çatılıp nısfü’l-leyle dek ceng olunup alınmak yakın olmuş iken rüzgâr çıkmâğın kalyonlar firâr etdiler. Sabâh namâzından sonra (61-b) ardlarına düşülüp zuhra karîb enginde irişdiler. Sâhib-i devlet kapudân paşa hazretleri bâşdardasına ancak hâlâ kapudân ve ol tarih de Tersâne-i âmire kethüdâsı olan Piyâle kethüdâ ikisi hempâ olup sâ’irleri gerüde kalmağın birer kalyona bâşabâş çâtup az zemân da darb-ı dest ile feth etdiler.”

2. Kaptan Paşa hazretleri yeter ki padişahın hizmeti görülsün diyerek gayret gösterir, ordu birimleri arasında yardımlaşma ve dayanışmayı arttırmaya çalışır:

“... vezîr-i â‘zam ve başka erkân-ı devlet, ‘top çeken camûslar fazla kırılıp kalanları dahi düşkün olmak ile onları karadan getirmede ileri derece güç olup Şât ile gönderilmek münâsıptır’, diye birleşmişler iken Kaptan Paşa hazretleri mümkün ki bazı sakınca ortaya çıkmasıyla toplar yolda eğlenip kuşatma günleri uzamış olmak lâzım gele. Mutlaka hiç olmazsa bir miktarı bile götürülmek (73-a) çok önemlidir. Camûslar kalmadı ise bindiğimiz atları koşalım. Tek hizmet-i pâdişâhi görülsün.”

“(72-b) ... vezîr-i a‘zam ve sâ’ir erkân-ı devlet, ‘top çeken camûslar ziyâde kırılıp kalanları dahi zebûn olmak ile anları karadan getürmede kemâl mertebe ‘usret olup Şât ile irsâl olunmak münâsıptır’, deyü ittifâk itmişler iken Kapudân Paşa hazretleri câ’izki ba‘zı mahzûr zuhûruyla toplar yolda eğlenüp eyyâm-ı muhâsara mümtedd olmak lâzım gele. Beher-hâl bâri bir mikdârı bile götürülmek (73-a) ehemdir. Camûslar kalmadı ise bindiğimiz atları koşalım. Tek hizmet-i pâdişâhi görülsün.”

3. Komutanlar, kaleyi kuşatma sonrasında birbirlerine danışırlar; kaleye metrisler yoluyla girmenin akla en uygun fikir olduğu konusunda uzlaşırlar:

“... Her gece metris değıştirerek tâ hendek kenarına varılıp fermân-ı sultânî üzere birkaç def‘â yürüyüş olmak murâd olmuş iken kal‘anın iç tarafında hendekler ve karşısında metrisler ve barışan, uzlaşan kavim üzerinde domuz tamları vardır diye olanın zıttı yayılmış olan yalancı sözlerle asker-i islâmı zarar isâbetinden korumak için çalışma olunmayıp kaleye metrisle girilmek fikri akla uygun görüldü.”

“(77-a) ... Her gice meteris değışdirerek tâ handek kenarına varılıp fermân-ı sultânî üzere birkaç def‘â yürüyüş olmak murâd olmuş iken kal‘anın iç tarafında handekler ve karşusunda meterisler ve musâlih kavim üzerinde donuz tamları vardır deyü hilâf-ı

vâki' şâyi olan akvâl-i kâzibesiyile asker-i islâmı zarar isâbetinden hıfz için ikdâm olunmayup kal'aya meterisle girilmek re'yi ma'kûl görüldü."

4. Savaş esnasında, Yusuf paşa'ya yardım etmek için Piyale Kethüda, karaya askerler çıkarır:

"... Donanmâ gemileri dahi mümkün olan mertebe yaklaşıcak top ile taburların ve kayıkların dağıtıp Yusuf Paşa'ya yardım için Piyâle Kethüdâ (90-b) karaya dört beş yüz tüfek-atan çıkarıp kadirga sandalları ile deryâdan dahi hücum eyledi."

"(90-a) ... Donanmâ gemileri dahi mümkün olan mertebe yaklaşıcak top ile taburların ve kayıkların dağıdup Yusuf Paşa'ya imdâd için Piyâle Kethüdâ (90-b) karaya dört beş yüz tüfenk-endâz çıkarup kadirga sandalları ile deryâdan dahi hücum eyledi."

5. Kaptan Hasan Paşa'nın donanmasından iki parça geminin kurtarılması için yardım edilir:

"... Biri dahi bin otuz senesinde Kaptan Hasan Paşa donanma (96-a) ile Akdeniz'e çıkıp Kefâlonya nâm mahalde Ayamavra tarafına saldığı gece iki parça geminin demirleri ilişip anları kurtarmak için adı geçen kethüdâ orada kaldı."

"(95-b) ... Biri dahi bin otuz senesinde Kapudan Hasan Paşa donanma (96-a) ile Akdeniz'e çıkup Kefâlonya nâm mahâlde Ayamavra tarafına salduğı gece iki pâre geminin demirleri ilişüp anları kurtarmak için mezbûr kethüdâ anda kaldı."

4.3.3.10. Temizlik. Temizlik değerinin yapılan incelemeler sonucunda eserde geçtiği kısımlar şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Müslümanlar haram işlerin yapıldığı mahalli şikayet edince, o mekan temizlenir hatta yerine bir cami yapılır:

"... müslümanlar Kurşunlu mahzene bitişik Galata dâhilinde olan Ayazma va onun yakınında olan kilisede olan erkerler ve kafirlerin kadınları toplanıp türlü haram işler açığa çıkarırlar, diye şikâyet itmekle şeriatın hakimi tarafından mühürletmişler idi.

... o makamı karanlık ve küfrün isteğinden temiz ve İslâmın gözünün nuru ile parlak edip Allah'a ibadet etmek için bir eşsiz bir cami yaptılar."

"(115-b) ... müselmânlar Kurşunlu mahzene muttasıl Galata dâhilinde olan Ayazma va ânın kurbünde olan kenisede olan ricâl ve nisâ'-i küffâr cem olup envâ'ı münkerât

izhâr iderler, deyü şikâyet itmeğin hâkimü’ş-şer tarafından mühürletmişler idi. ...ol makâmı zulmet ve sevm-i küfrden pâk ve nûr-ı âyîn İslâm ile tâb-nâk idüp ibâdet-i Hudâ olunmak için bir câmi-i bî-hemtâ etdiler.”

4.3.3.11. Doğruluk, dürüstlük. Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi’nin Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) adlı eserinde, doğruluk-dürüstlük değerinin bulunduğu kısımlar şöyledir:

1. Sekbanbaşı Mustafa Ağa, liyakat, kabiliyeti ve doğruluğuyla hükümdarın yardımıyla yeniçeri ağalığı ile yüceltilir:

“... Sekbânbaşı Mustafa Ağa hüner ve yetenek ve doğruluk ve hak yolda olma şerefiyle hükümdarın yardım gözünün bakışı olup yeniçeri ağalığı ile üstün hürmet ve ağırlama sınıflarına sahip oldu.”

“(43-a) ... Sekbânbaşı Mustafa Ağa liyâkat ü isti’dâd ve rüşd ü sedâd hasebiyle manzûr-ı ayn-ı ‘inâyet-i hüsrevâniyye olup yeniçeri ağalığı ile ser-firâz ve mahzar-ı sunûf-ı tekrîm ve i’zâz oldu ...”

2. Hasbahçe bostancılarından bir bostancı, şeytana uyarak padişahın yazısını taklit etmiş, bu nedenle de doğru ve dürüst davranmadığı için cezalandırılmıştır:

“... Hâs-bahçe bostancılarından nâm bir bostancı şeytanın kandırması ile Sultan’ın kutlu fermanını taklit edip etrâfta bazı beylerbeyleri ve beyleri haklamayı iş edinmişler ve bu yol ile gösterişli eşyalar var etmiş idi. Bu iğrenç haber Sultan’ın kulağına ulaşmakla âdem atanıp yakalandı. Sivas’ta oturma günlerinde ordu-yı humâyûna hazırlanıp söylenildiğinde inkâra mecâli olmamakla yüce ferman üzerine derisi yüzülüp ameli cezâsını buldu”

“(45-a) ... Hâs-bağçe bostancılarından (45-b) nâm bir bostancı igvâi şeytânî ile hatt-ı hümâyûn-ı sultânîye taklîd idüp etrâfda ba‘zı beylerbeyleri ve beyleri haklamağı kâr edinmişler ve bu tarîk ile esbâb-ı ihtîşâm peydâ itmiş idi. Bu haber-i mekrûh sem-i sultânîye vâsıl olmağın âdem ta‘yîn olunup ahz olundu ...”

3. Yeniçeri katibi Osman Efendi’nin dürüst olmayan davranışı canını feda etmesiyle sonlanır:

“... Yeniçeri kâtibi Osmân Efendi hazretlerinin kalemi düzenli olmayıp hatta bazı kimselerden işitildiği üzere sa‘âdetli pâdişâh hazretlerinin şerefli adlarını yüz kuruşa yeniçeri defterine kayd etmekle Dîvân-ı Humâyûn’da öldürüldü.”

“(58-b) ... Yeniçeri kâtibi Osmân Efendi hazretlerinin kalemi mazbût olmayup hatta ba‘zı kimesnelere mesmû olduğu üzere sa‘âdetlü pâdişâh hazretlerinin nâm-ı şerîfleri yüz gurûşa yeniçeri defterine kayd etmeğin Dîvân-ı Hümâyûn’da katl olundu.”

4. Sakariyye şeyhi adıyla fitne çıkararak şahıs, dürüst davranmamasının halkı mehdilik sevdasının peşinde koşturmasının suçunu yokluk diyarına gönderilmek ile öder:

“... Eskişehir yakınında, Sakariyye Şeyhi demekle meşhûr olup şeytanın vesvesesi ile mehdilik davâsına gayret eden şahıstan fitnesini def için önce Tırhala sancağı beyi olan Hasan Paşa gönderilmiş olup Yüce Allah’ın emriyle cenk esnâsında anılan Hasan Bey şehid olup Ilgın nâm menzilde tekrâr vezirlik bağıllarından birkaç yeni seçkin asker ile Silâhdâr Paşa kethüdâsı Çiftelerli Osmân Ağa gönderilmiş idi. İki bölük arasında savaş ve öldürüşün ateşi gerçekleşip nice yer yokluk diyarına yürüyüş ettikten sonra fitne sebebi olan şahıs yakalanmış oldu.”

“(68-b) ... Eskişehir kurbünde Sakariyye Şeyhi demekle meşhûr olup vesvese-i şeytâniyye ile mehdilik da‘vâsına ikdâm iden şahısdan fitnesini def için mukaddemâ Tırhala sancağı beyi olan Hasan Paşa irsâl olunup bi-emrillâhi te‘âlâ esnâ-i cenkde mezbûr Hasan Bey şehîd olup Ilgın nâm menzilde tekrâr vüzerâ tevâbi‘inden birkaç yeni güzîde ‘asker ile Silâhdâr Paşa kethüdâsı Çiftelerli Osmân Ağa irsâl olunmuş idi. İki tâ’ife meyânında âteş-i harab u kıtâl isti‘âl idüp nice yer diyâr-ı ademe azîmet etdikden sonra sebep-i fitne olan şahıs giriftâr oldu.”

5. Doğruluk üzerine çalışan Osmanlı devlet adamları , görevlerini eserin yazıldığı zamanda bile yıllardır sürdürmektedir:

“... Hasan Hilmi Efendi ki, nice müddet ahlâk ve doğruluğun olgunluğuyla başkanlık hizmetinde olup o tarihte atlı karşılayıcısı idi, tekrâr re’îsülküttâp olup henüz o yüce hizmete uğraşmak üzerelerdir.”

“(99-a) ... Hasan Hilmi Efendi ki, nice müddet kemâl-i iffet ü istikâmet ile riyâset hizmetinde olup ol tarihte atlı mukabelecisi idi, tekrâr re’îsülküttâp olup henüz ol hizmet-i celîleye iştigâl üzerelerdir.”

6. Ordu savaşa giderken, dürüst davranmayarak savaştan kaçmak isteyen beyler cezalandırılır:

“... Mısır’ın Çerâkise beylerinden Mustafa Nâm Bey ve bir kimse dahi ekin içine kondukları için siyâseten katl olundular.”

“(100-b) Mısır’ın Çerâkise beylerinden Mustafa Nâm Bey ve bir kimse dahi ekin içine kondukları için siyâseten katl olundular.”

7. Vezirin gayretli çalışması ve doğruluk üzerine çalışması ile halk huzurlu zamanlar yaşamaya başlar:

“... Bir akçe fazla aldirmamak ile hem halk huzûr edip ve hem hazîneye dahi büsbütün farklılık gelip Yüce Allah’ın yardımıyla önemli masraflardan sıkıntı çekilmez oldu. Yüce Allah’ın izniyle günden güne halkın hâli düzenli olup harcamadan fazla hazineler toplana.”

“(110-a) ... Bir akçe ziyâde aldirmamak ile hem re‘âyâ huzûr idüp ve hem hazîneye dahi külli tefâvüt gelüp bi-inâyetillâhi te‘âlâ mesârif-i (110-b) mühimmeden müzâyaka çekilmez oldu. İnşâ’allahu te‘âlâ yevmen fe-yevmen re‘âyâ hâli muntazam olup masârifden fazla hazineler cem ola.”

8. Sadriazam hazretleri doğruluk üzere sikke düzenlemesi yaptığı için tekrardan ticaret canlanır:

“... saâdetli pâdişâhımız...hazretleri devletinin günlerinde sadriazam hazretleri namusla sikke düzenlemesi olunmakla pâk ve çîl akçe veyâ seksen kuruş verilmek ile ticâret vâdisinde vazgeçenler tekrâr şevk (ile) meydana çıkıp her diyârdan çeşit yiyecekler getirir oldular.”

“(111-a)...sa‘âdetlü pâdişâhımız hazretleri eyyâm-ı devletlerinde sadriazam hazretleri hammiyetle tashîh-i sikke olunmağın pâk ve çîl akçe veyâ seksân gurûş virilmek ile ticâret vâdisinde ferâgat idenler tekrâr şevk peydâ idüp her diyârdan envâ‘ı zehâ‘ir getirür oldular.”

9. Sadriazam hazretleri doğruluk üzerine çalışır, rüşvete tenezzül etmez. Bu itibarla parasının bereketi artar, sultanların bile kıskanacağı hayır ve hasenatlarda bulunur:

“... Biri dahi namusunun olgunluğudur ki doğruluk ve doğruluk davranmalarına saâdetli pâdişâhımız hazretlerinin tam hakimiyetleri olup durumun yuları ve halk

işlerinin kararlaştırması lüzumu kadar avuçlarına teslim buyurmuşlar iken, ham açgözlülük ve çıkarın düşmanlığından ötürü bir koyma ikdâm etmeyip asla yüce yaratılışları rüşvetin alçaklığına tenezzül etmemişdir. Böyle iken gariplik bunda ki, Allah'ın yardımının özü ile kendilerinden meydana gelen hayrât u hasenât sultanların kışkancılı olup nice yüz yük akçeler sarf olunmak ile ortaya gelmeye yakın olamayacak mertebedir.”

“(114-b) ... Biri dahi kemâl-i iffetleridirki sadâkat u istikâmetlerine sa'âdetlü pâdişâhımız hazretlerinin vukûf-ı tâmları olup zimâm-ı hâl ve akd-ı umûr-ı cumhûru kefi kifâyetlerine teslim buyurmuşlar iken, tama'ı hâm ve garaz-ı nef' den nâşî bir vaz'ı ikdâm etmeyüp hergiz tab'ı âlîleri züll-i rüşvete tenezzül etmemişdir. Böyle iken garâbet bunda ki, mahz-ı tevfik-i İlâhî ile kendülerden zuhûra gelen hayrât u hasenât reşk-i selâtın olup nice yüz yük akçeler sarf olunmak ile karîn-i husûl olmayacak mertebedir.”

4.3.3.12. Vatanseverlik. Vatanseverlik değerinin eserde geçtiği kısımlar şu şekildedir:

1. Padişah, ordusuna tatbikat yaptırırken, kendisi de meydana girerek hünerlerini gösterir. Askerine örnek olur:

“... Sivas'da yirmi güne yakın ikametden sonra yürüyüş buyurulup pâdişâh-ı Cem-câh hazretleri cenk mahallinde askerinin cümbüş ve hareketlerini tecrübe buyurmak için Kömür ovası nâm sahrâda fermân-ı humâyûnları meydana çıkıp evvelâ Anadolu askeri fermân ve Sivas askeri ile sonra Rumeli askeri birbirleriyle karşılaşır düşman ile meydân-ı cenkde ettikleri savaş ve vuruşma gibi mızrak ve kılıç ve tüfek kullanıp çeşit oyun ve hüner gösterdiler. Birkaç defa sa'âdetli padişah hazretleri bizzât meydâna girip hareketler idip her taraftan dua yardımı ve çark kubbesinin güzelliği birbirine erdi.”

“(47-a) ... Sivas da yirmi güne karîb ikâmetden sonra azîmet buyurulup pâdişâh-ı Cem-câh hazretleri cenk mahâllinde 'askerinin cümbüş ve hareketlerin tecrübe buyurmak için Kömür ovası nâm sahrâda fermân-ı hümâyûnları sudûr idüp evvelâ Anadolu 'askeri fermân ve Sivas askeri ile sonra Rûmili 'askeri birbirleriyle mukâbele idüp 'adüvv ile meydân-ı cenkde ettikleri harb ü kıtâl gibi nîze ve şemşîr

ve tüfenk kullanup envâ'ı lu'b ü hüner gösterdiler. Birkaç def'a sa'âdetlü pâdişâh hazretleri bizzât meydâna girüp hareketler idüp her taraf dan âvâne'i du'â ve tahsîn-i kubbe-i çarh birbirine erdi."

2. Murtaza Paşa'nın iki ay büyük savaş etmesi O'nun vatanseverliğinin göstergesidir:

"... Murtaza Paşa yanında Şâh'a dayanacak kadar asker ile hisar içinde cenk itmeğe karar virdi. Doğrusu ki iki aydan fazla zaman büyük cenk idip mübarek ramazan ayının vasıtalarında ölünce, kethüdâsı Zülfikâr Kethüdâ dahi bir ay kadar kuşatma belâsına dayanma sabrı ettikten sonra çaresiz aman ile teslîm eyledi."

"(59-a) ... Murtaza Paşa yanında Şâh'a mukâvemet edicek kadar asker ile ...(59-b) hisâr içinde cenk itmeğe karar virdi. Hakka ki iki aydan ziyâde müddet azîm cenk idüp evâsıt-ı mâh-ı ramazân-ı mübâreke de fevt olıcak kethüdâsı Zülfikâr Kethüdâ dahi bir ay kadar muhâsara belâsına sabr-ı tahammül etdikden sonra nâçâr emân ile teslîm eyledi."

3. Ahmet Paşa boynunda mızrak yarası varken, aşırı derecede zayıf düşmüşken savaşa devam eder. Şehadet makamına ulaşır:

"... Ahmed Paşa yaralı olup Kızılbaş askerine göre İslâm askeri az olmakla zaruri olarak yenilgiye yüz tuttular. Adı geçen Paşa bu hâli görünce boynunda mızrak yarası olup hastalıktan ileri derece zayıflığı dahi var iken kılıç çekme edip kendisini düşman askerine vurdu ve birkâç Kızılbaş toprak ve yokluğa düşürdükten sonra gazâ yolunda cân-bâş terk edip şehadet saadetine ulaşma ve yakın rahmete ulaştı."

"(62-b) ... Ahmed Paşa mecrûh olup Kızılbaş leşkerine göre 'asker-i İslâm az olmağın bi'z-zarûre inhizâma yüz tutdular. Paşa-yı mezbûr bu hâli göricek boynunda mızrak zahmı olup hastalıktan kemâl mertebe za'fı dahi var iken sell-i şemşîr idüp kendüyi düşman askerine urdu ve birkâç Kızılbaş hâk ve helâke düşürdükden sonra gazâ yolunda cân-bâş terk idüp sa'âdet-i şehâdete nâ'il ve civâr rahmete vâsıl oldu."

4. Savaş esnasında vatan sevgileri nedeniyle canla başla mücadele edenler, ordu mensuplarından şehit olanlar ve gazilik makamını kazananlar görülmektedir:

"... Onuncu günü Hüsrev Paşa senesinde Hille'de alman askerden Konyalı bir yiğit Bağdat kalesinden bir yol ile çıkıp kızılbaşın ileri derece durumunun zayıflığını ifade etti. Yedi sekiz gün dahi cenk ü kavga ve savaş ve vuruşma günden güne şiddetli (78-b) olup o günde Kaptan Paşa hazretleri ağalarından Şa'ban Ağa Saksoncu başı ve

Hamîd Bey’i Şehsivâr Bey ve dahi niceleri yaralanıp yeniçeri ocağında serden-geçti ağası ve Çirmen sancâğı Alây Bey’i ve ba’zı kimseler şehîd oldu.”

“(78-a) ... Onuncu günü Hüsrev Paşa senesinde Hille’de alınan askerden Konyalı bir yigit Bağdâd kal’asından bir tarîk ile çıkup kızılbaşın kemâl mertebe za’f-ı ahvâlin takrîr etdi. Yedi sekiz gün dahi ceng ü cidâl ve harb ü kıtâl yevmen feyevmen müştedd (78-b) olup ol eyyâmda Kapudân Paşa hazretleri ağalarından Şa’ban Ağa Saksoncu başı ve Hamîd Bey’i Şehsivâr Bey ve dahi niçeler yaralanup yeniçeri ocağında serden-geçti ağası ve Çirmen sancâğı Alây Bey’i ve ba’zı kimseler şehîd oldu.”

5. Kaptan Paşa hazretleri kaleyi almak için askerleriyle atılır, askerler kule üstünde yaka paça güreşçiler gibi mücadele ederler. Ancak savaşın ilerleyen safhalarında Kaptan Paşa şehit düşer:

“... Adı geçen ayın on yedinci günü o cesur vezir Hazret-i İlâhi’nin yardımına tevekkül ve peygamberin mucizelerine tutunup İslâm gazileri ile himmet kılıcı çekme ve top darbesi ile yakdıkları kuleler tarafına yürüdüler. Ve her taraftan o kuleler üzerine çıkıp mâni olmak ham sevdası ile karşı duran Kızılbaşlar ile cenge başladılar. Bir yol ile ki top ve tüfek ve ok atılmaktan kalıp mest meste yaka yakaya olup kuleler üstünü güreşçiler tekkesine döndürdüler. Vezîria’zam kendi kolundan bakıp Kaptan Paşa kolundan kuleler (79-a) üstünü asker-i İslâm ile dopdolu olmuş görünce padişahın fermanı ile yürüyüş oldu. Düşünüp o dahi derhâl yanında olan asker ile karşılık olan kuleyle yürüyüşe azîmet eyledi. Ancak on on beş adım gitmiş idi ki ansızın düşman tarafından atılan bir tüfek tanesi alnına rast gelip kafasından çıktı. Elinde olan ok ve yay yere düşüp ağaları ve her taraftan tutarak hendekten gönüllü çadırına götürdüklerinde can kuşu yuva yerinden kanat eyledi.”

“(78-b) ... Mâh-ı mezbûrun on yedinci günü ol vezîr-i dilîr inâyet-i hazret-i İlâhîye tevekkül ve mu’cizât-ı Nebviyyeye tevessül idüp guzât-ı İslâm ile selle şemşîr-i himmet ve darb-ı top ile yakdıkları kulleler cânibine azîmet itdiler Ve her taraftan ol kuleler üzerine çıkup mâni olmak sevdâ’-i hâmı ile karşı duran Kızılbaşlar ile cenge başladılar. Bir tarîk ile ki top ve tüfenk ve ok atılmaktan kalup mest meste yaka yakaya olup kulleler üstünü güreşçiler tekyesine döndürdüler. Vezîria’zam kendü kolundan nazar idüp Kapudan Paşa kolundan kulleler (79-a) üstünü ‘asker-i İslâm ile mâlâmâl olmuş göricek fermân-ı hümâyûn ile yürüyüş oldu. Mülâhaza idüp ol dahi

derhâl yanında olan ‘asker ile mukabelesinde olan kuleyle yürüyüşe azîmet eyledi. Ancak on on beş adım gitmiş idi ki nâgâh taraf-ı düşmandan atılan bir tüfenk dânesi alına râst gelüp kafasından çıktı. Elinde olan tîr ü kemân yere düşüp ağaları ve her taraftan tutarak handekden gönüllü çadırına götürdüklerinde mürğ-i cânı âşiyân yerinden pervâz eyledi.”

6. Bağdat kalesini almak için veziriazam, vatanseverliğini gösterir; askerinin önünde mücadele eder:

“... Ve Bağdat kalesini -Yüce Allah yardım etsin- kötü gelenekli rafaza din düşmanının elinden almak için yalın kılıç ellerinde ve bizzât asker-i İslâm önüne düşüp na‘ra-i Allah Allah Celle Sânuhü ile Kızılbaş üzerine aslanca hücum ettiler. O cesur vezir karakterinde olan yiğitliği göstermek için semender-gibi cenk âteşine girip taraf-ı düşmandan tüfek tanesi ve ok yağmur damlaları gibi dökülürken Allah’ın yardımıyla siper olmakla (80-a) vücudlarına zarar isâbet etmeyüp ancak kethüdâları olan Rıdvân Ağa şehâdetin kaftanı ile cennet bahçelerine azîm oldu.”

“(79-b) ... Ve kal‘a-i Bağdâd’ı bî-inâyetillâhi te‘âlâ düşmân-ı dîn-i râfıza-i bed-âyîn elinden almak için yalın kılıç ellerinde ve bizzât asker-i İslâm önüne düşüp na‘ra-i Allah Allah Celle Sânuhü ile Kızılbaş üzerine şirâne hücum etdiler. Ol vezîr-i dilîr nihâdında olan şecâ‘ati izhâr için semender-vâr âteş-i cenge girüp taraf-ı düşmandan dâne-i tüfenk ve tîr katarât-ı bârân gibi dökülürken avn-ı İlâhi siper olmağın (80-a) vücûdlarına zarar isâbet etmeyüp ancak kethüdâları olan Rıdvân Ağa hil‘at-ı şehâdet ile ‘azîm-i ravza-i cennet oldu.”

4.3.3.13. İyilik yapmak. Bu değerinin eserinde şu kısımlarda geçtiği görülmektedir:

1. Osmanlı ordusu askerleri, sefer esnasında padişah hazretleri ve komutanlar tarafından ödüllendirilir:

“... Adı geçen menzilde genel olarak İslâm askerine biner akçe iyilik buyurulup çokça zahîre dağıtıldı.”

“(48-a) ... Menzil-i mezbûr da ‘umûmen ‘asker-i İslâma biner akçe in‘âm buyurulup müstevfi zahîre tevzî olundu.”

2. Padişah bir askerini suya kapılıp gitmekten kendi elleriyle kurtarır:

“... Güvenilir kişilerden işitilmiştir ki muradına eren hükümdar hazretlerinin sol yanında yürüyen bir solağı su götürürken saâdetli pâdişâh hazretleri bizzât elinden tutup boğulmaktan kurtardılar.”

“(53-b) ... Sikâtdan mesmû’dur ki Şehriyâr-ı kâm-kâr hazretlerinin cânib-i yesârlarında yürüyen bir solağı su götürürken sa’âdetlü pâdişâh hazretleri bizzât elinden tutup garkdan halâs buyurdular.”

3. Padişah hazretleri, Silahdar Paşa’ya arpalık olarak sancaklar vererek iyilikte bulunur:

“... Saâdetli pâdişâh hazretleri önce Revan seferinden dönmeyi buyurduklarında Silahdâr Paşaya olduğu gibi arpalık Aydın ve Sârihân ve Niğbolu sancâklarını iyilik edip Kıbrıs adası haracı olan yüz bin kadar kuruşu dahi ona bağış buyurmuşlar idi.”

“(62-a) ... Sa’âdetlü pâdişâh hazretleri mukaddemâ sefer-i Revân’dan mürâca’at buyurduklarında Silâhdâr Paşaya ber-vech-i arpalık Aydın ve Sârihân ve Nigbolu sancâkların inâyet idüp cezîre-i Kıbrıs haracı olan yüz bin kadar gurûşu dahi ana ihsân buyurmuşlar idi.”

4. Padişah , Giray Han’a sayısız iyiliklerde bulunur:

“... Saâdetli pâdişâh hazretlerinin kandilleri olup hadsiz iyiliklerine sahip olan İnâyet Girây Han Revân seferine me’mûr iken ...”

“(63-b) ... Sa’âdetlü pâdişâh hazretlerinin çerâğları olup bî-hadd ihsânlarına mazhar olan inâyet Girây Han Revân seferine me’mûr iken ... ”

5. Diyarbakır’da bulunan serdar-ı ekrem hazretleri, beylerbeyleri, yeniçeri ağaları, bölük ağaları ve diğer kullara padişah türlü iyilikler yapar:

“... Adı geçen ayın on yedinci günü Diyârbekir’den serdâr-ı ekrem hazretlerine kapıcıbaşılardan Sehbân Ağa eliyle iltifâtı içine alan padişah fermanı ve kılıç taşlarla süslenmiş ve kürklü ve sâde kaftanlar ve ihtiyaçlara harcanmak için elli yük akçe ve kale binâsı için cân ve baş ile hizmet eden beylerbeyiler ve yeniçeri ağası ve emirler ve bölük ağaları ve başka kullarına halli hâlince yetmiş seksen adet kıymetli kaftan ulaşıp yüce divanda şerefli yazı okundu. Kaftanlar giyilip pâdişâh-ı İslâma du’âlar olundu.”

“(99-b) ... Mâh-1 mezbûrun on yedinci günü Diyârbekir’den serdâr-1 ekrem hazretlerine kapucıbaşılardan Sehbân Ağa yediyle iltifâtı mutazammın hatt-1 humâyûn ve şimşîr murassa’ ve kürklü ve sâde hil’atler ve mühimmâta sarf olunmak için elli yük akçe ve kal’a binâsı için cân ve baş ile hizmet iden beylerbeyiler ve yeniçeri ağası ve ümerâ ve bölük ağaları ve sâ’ir bendelerine (100-a) hâlli hâlince yetmiş seksen aded hıla’-i fâhire vâsıl olup dîvânı âlîde hatt-1 şerîf okundu. Hil’atler giyülüp pâdişâh-1 İslâma du’âlar olundu.”

6. Padişah, sadriazam hazretlerine birçok iyiliklerde bulunur:

“... O menzilde sadriazam hazretlerine ulaşip büyük ziyâfet ve kaftan ve kumaşlar ve madeni para iyiliği ile hadsiz ağırlama buyurdular....O gün ikindiden sonra tenhâ sarâyı humâyûna davet olunup nice mertebe iltifat ve güzelliklerin sahibi olduklarından sonra gönül saflığı ile tekrâr Üsküdâr’a döndüler.”

“(107-b) ... Ol menzilde sadriazam hazretlerine vâsıl olup azîm ziyâfet (108-a) ve hil’at ve akmişe ve nakdiyye ihsânı ile bî-hadd rî’âyet buyurdular....Ol gün ba’de’l-asr tenhâ sarây-1 humâyûna da’vet olunup niçe mertebe mazhar-1 iltifât ve tahsîn olduklarından sonra safâ-yı hâtır ile tekrâr Üsküdâr’a avd etdiler.”

7. Padişah kişide doğruluk ve hüner keşfettiğinde artık ona iyilik ile yardım eder:

“... Biri dahi keremlerinin yüceliğidir ki bir âdemde çeşit hünerden birinde mahâret ya zâtında doğruluk var idiği bilinen olunca az müddette onu yüce derecelere ulaşip bundan sonra iyilik bakışlarından uzak etmezlerdi.”

“(114-a) ... Bir dahi ulüvv-i himmetleridir ki bir âdemde envâ’ hünerden birinde mahâret ya zâtında istikâmet var idiği ma’lûmları olıcak az müddetde anı merâtib-i refî’aya nâ’il olup min-ba’d nazar-1 inâyetlerinden dûr etmezlerdi.”

8. Sadriazam hazretleri temiz kalbi ile hırsına yenik düşmez, ihtiyaç sahiplerine iyilik yapmaya devam eder:

“... Biri dahi temiz kalplerinde mal biriktirme sevdâsı olmadığıdır ki (114-b) rast yolundan gelen hasları mahsûlünde fukârayı kendilere ortak edip yalnız şerefli elleri ile her gün keremlilerin ortağından iyilik buyurdıkları meblâğ yirmi binden ileri giden idiği kararlaştırılmıştır.”

“(114-a) ... Biri dahi kalb-i pâklarında cem‘-i mâl sevdâsı olmaduğudurki (114-b) râh-ı râstdan gelen hasları mahsûlünde fukârâyı kendülere şerîk idüp yalnız dest-i şerîfleri ile her gün enbâz-ı kirâmdan ihsân buyurdıkları meblâğ yirmi binden tecâvüz iden idüğü mukarrerdir.”

4.3.3.14. Çalışkanlık. Bu değerın eserde şu kısımlarda geçtiği görülmektedir:

1. Bağdat seferine çıkmanın sebepleri arasında, çalışmanın İslâm dininin emri olduğu hatırlatılır:

“... Çünkü seçilmiş dört sevgili dostun düşmanı kötü gelenekli Kızılbaşın kötü vücudunun varlığından kaybetmek için sınırsız çalışma olunmak İslâm sultanlarına dinî vacibelerden olup, ayrıca İmâm-ı A‘zam hazretlerinin nurlarının ışığının mezarı birkaç seneden beri rafaza ve dinsizin pençesine düşmekle bayındırlığın cenneti Bağdat’ı Kızılbaş elinden geri almak padişahın namusu ve saltanat gayretinin gereği idi.”

“(42-a) ... Çün düşman-ı Çâr-yâr-i Güzîn Surhserân-ı bed-âyîn vücûd-ı bed-bûdu arza-î şuhûrdan mefkûd olmak için sa‘y-i nâ-mahdûd olunmak selâtin-i İslâmiyeye vacibât-ı dîniyyeden olup, hususâ İmâm-ı A‘zam hazretlerinin mezâr-ı lâmiü’l-envârları birkaç seneden berü râfızâ ve mülhidîn pençesine düşmeğin Bağdâd-ı behişt-i âbâdı Kızılbaş elinden istirdâd muktezâ-yı gayret-i saltanat ve nâmûs-ı şehryârî idi.”

2. Çalışkanlık, sosyal düzenin sağlanmasında önemli bir merhaledir:

“... Sa‘âdetli pâdişâh hazretlerinin heybetini ve yeniçeri ağası Mustafa Ağanın çalışması ile seferliden beri çarşı ehlinden akçesiz bir nesne almak veya bir akçesini kesmek ve hammâl ve kayıkçı akçesinde eksiltmek değil, yolda giden bir fakîrin önüne geçmek olmamıştır.”

“(43-a) ... Sa‘âdetlü pâdişâh hazretlerinin heybetini ve yeniçeri ağası Mustafa Ağanın takayyüdü ile seferliden beri ehl-i sûkdan akçesiz bir nesne almak veya bir akçesin kesmek ve hammâl ve kayıkçı akçesinde taksîr etmek değil, yolda giden bir fakîrin önüne geçmek olmamıştır.”

3. Padişah hazretlerinin gayreti, yeniçeri ağasının çalışmaları ile Revan kalesine kırkıncı günde metrislerden girilir:

“... Cephanelikten askere (49-a) kazma ve kürek ve barut ve fitil dağıtılıp sa‘âdetli pâdişâh hazretlerinin çalışması ve yeniçeri ağası Mustafa Ağa’nın çalışma ve özeni ile o gece yeniçeri yiğitleri metrise girmeğe yardım edip ileri derece mehtâp ve kalenin etrâfi meş‘aleler ile süslenmiş iken üçüncü sâ‘atte asker deryası Revân tarafına akıp Merhûm Sultân Ahmed Hân zamanında Serdâr Mehemed Paşa kırkıncı günde vardığı yerde başta, ilk önce metrise girildi.”

“(48-b) ... Cebe-hânedan askere (49-a) kazma ve kürek ve barut ve fitil tevzî olunup sa‘âdetlü pâdişâh hazretlerinin ikdâmı ve yeniçeri ağası Mustafa Ağa’nın sa‘y ü ihtimâmı ile ol gice yeniçeri dilâvereleri meterise girmeğe himmet idüp kemâl mertebe mehtâb ve kal‘anın etrâfi meş‘aleler ile müzeyyen iken üçüncü sâ‘atte deryâ-i asker Revân cânibine akup Merhûm Sultân Ahmed Hân zemânın da Serdâr Mehemed Paşa kırkıncı günde varduğu mahalde ibtidâ meterise girildi.”

4. Yeniçeri ağası Mustafa Ağa, Revan’ın fethi sırasında, canla başla çalıştığı için Kaptanlık yüksek makamına getirilir:

“... Bu galibiyet eser seferde yeniçeri ağası Mustafa Ağa hazretleri askerleri ileri derece tutma, hüküm altına alma ve metriste kullanmak Revân’ı feth etmek hususunda cân ve bâş ile çalışma ve coştuğu karşılaşmasında hükümdarın iyilik gözünün bakışı olup İstanbul’a kavuşmasından sonra Kaptanlık yüksek makamı ile şereflendirildi.”

“(58-a) ... Bu sefer-i nusret eser de yeniçeri ağası Mustafa Ağa hazretleri neferâtı kemâl mertebe zabt ve meterisde kullanmak Revân’ı feth itmek bâbında cân u baş ile sa‘y ü gûşîş etdüğü mukâbelesinde manzûr-ı ayn-ı âtîfet-i Şehr-yârî olup İstanbul’a vusûlünden sonra Kapudânlık mansıb-ı celîli ile teşrîf buyuruldu.”

5. Veziriazamın her zaman çalışması ve çalışkan olması yazar tarafından ifade edilir:

“... Vezîria‘zam hazretleri çünkü evvel dahi yüce hizmette zerre kadar kusûr etmeyip cân ve baş ile çalışma ederler idi.”

“(79-b) ... Vezîria‘zam hazretleri çünkü evvel dahi hizmet-i aliyyede zerre kadar kusûr itmeyüp cân ve baş ile sa‘y iderler idi.”

6. Sadriazam hazretlerinin çalışkanlığı ve askerlerin gayreti ile Zap nehri üzerine bir gün bir gecede köprü yapılır:

“... Şamamek nâm menzile inilip cennet-mekân merhûm sultân Süleymân Hân ... hazretleri Irakeyn Seferi’nde tam çalışma edip üzerine köprü kurmağa güç olmayan Zâb nehri üzereki Galata bogâzı kadar sudur ve taşkınlığın en yüksek zamanı idi, sadriâ‘zam hazretleri önce hazırlık buyurdıkları gemilerden bir sağlam köprü yapımına başlanıp Allah’ın yardımıyla bir gün bir gecede tamam oldu.”

“(104-a) ... Şamamek nâm menzile nüzûl olunup cennet-mekân merhûm sultân Süleymân Hân ... hazretleri Irakeyn Seferi’nde ikdâm-ı tâmm idüp üzerine köprü kurmağa mecâl olmayan nehr-i Zâb üzereki Galata bogâzı kadar sudur ve kemâl-i tугyâni zemânı idi, sadriâ‘zam hazretleri mukaddemâ tedârük buyurdıkları gemilerden bir cisr-i üstüvâr binâsına şurû olunup bi-avnihi te‘âlâ bir gün bir gecede tamâm oldu.”

7. Bağdat’ın fethi Sultan’ın ve vezirlerinin gayreti ile gerçekleşir, kırk yıldır süren Acem hakimiyeti sona erer:

“... Kısaca ki, hepsi gerçek uyumlu olup bir mâdde de mübâlağa olunmamış ola, sadriâ‘zam hazretleri nitelikli oldukları övgüye değer temizliğinden biri ayağının bereketidir ki, Osmanlı vezirliğinin başı teşrîf buyurdıkları kutlu günde Bağdat’ın fethi kısmet olup çalışma ve gayretleri ile kırk seneden beri halk ve hazîne ve askeri perişan eden Acem seferi huzûr ve güvene değiştirilmiş oldu.”

“(109-b) ... Husûsâ ki, cümlesi vâkı‘â mutâbık olup bir mâdde de mübâlaga olunmamış ola, sadriâ‘zam hazretleri muttasıf oldukları safvet-i hamîdeden biri yümn-i kademdirki, sadr-ı vezâret-i Osmânî teşrîf buyurdıkları rûz-ı firûzda feth-i Bağdâd müyesser olup sa‘y ü ikdâmları ile kırk seneden beri re‘âyâ ve hazîne ve askeri perişan iden ‘Acem seferi huzûr ve itminâna mübeddel oldu.”

8. Veziriazamın çalışkanlığıyla halk rahat eder, yıllardır büyük sıkıntı çekilen odun ihtiyacı konusu dahi çözümlür:

“... Hatta İstanbul’un büyük kaydı ki odun ihtiyacıdır ... yeniçeri ağalarına ve bostancıbaşılara mürâca‘atlara muhtâç iken birkaç senedir ki erba‘în ve hamsîn (110-a) içinde dahi sokaklarda katar katar odun yükleri kapı kapı geçip bizim gibi fukarâ yazın odun tedâriki için borca girmeğe ihtiyaçtan kurtulur oldu.”

“(109-b) ... Hattâ İstanbul’un büyük kaydiki odun tedârüküdür ...yeniçeri ağalarına ve bostancıbaşılara mürâca’atlara muhtâc iken birkaç senedirki erba’în ve hamsîn (110-a) içinde dahi sokaklarda katar katar odun yükleri kapu kapu geçüp bizim gibi fukarâ’ yazın odun tedârükü için borca girmeğe ihtiyacdan halâs oldu.”

9. Veziriazam, devlet hazinesinin gelirini arttırmak için çalışmalar yapar, en üst seviyede düzen sağlanır:

“... Biri dahi Hazîne’i âmireye çalışmalar eder ki Deve na’lı makamında nice artan masrafları ortaya çıkarması ile hazîne durumları bozuk ve karışık olmuş iken sadaret makamını şereflendirdiklerinde bi’z-zât her maddeyi tek tek yüklenip asılsız olanları ve kıymet ve ihtiyaçtan artan harcamaları ve hak etmeyen bedava yiyenleri kovup gerek matbah-ı âmire (mutfak) ve gerek ahır ihtiyaçlarıdır, düzenin mükemmelliğini buldu.”

“(110-a) ... Biri dahi Hazîne’i âmireye sa’ylar iderki Deve na’lı makamında niçe masârif-i zâ’ide ihdâsı ile hazîne ahvâlî muhtell ü müşevveş olmuş iken sadr-ı sadâreti teşrîf buyurdıklarında bi’z-zât her madde’i ferdan ferdâ yüklenüp bî-asl olanları ve kadr u hâcetden zâ’id olan masârifî ve nâ-müstehak müft-horları def buyurup gerek matbah-ı âmire ve gerek âhûr mühimmâtıdır, kemâl-i intizâm buldu.”

10. Veziriazamın çalışkanlığı sayesinde, yıllardır sıkıntılı olan devlet hazinesinde bereket yaşanır. Maaşlar dahi borçlanılmadan verilebilir hale gelmiştir:

“... Günden güne halkın hâli düzenli olup harcamalardan fazla hazineler toplanır. Birkaç sene önce her maaştan İç hazînedan ve zaman zaman bazı zenginlerden borçlanma olunup ödenmesinde ileri derecede güçlük çekilir idi. Şimdi üç ayda bir maaş tamamıyla zahmetsiz çıkıp esnâftan aşağı halliler ki ömründe vazife yüzünü görmeyip nâmını başka halktan işidirler idi. Eksiksiz ulûfelerini alıp saâdetli pâdişâh-ı islâm hazretleri du’âsından sonra sadria’zam hazretlerine du’â ederler.”

“(110-b) ... yevmen fe-yevmen re’âyâ hâli muntazam olup masârifden fazla hazîneler cem’ ola. Birkaç sene mukaddem her mevâcibden İç hazînedan ve ahyânen ba’zı ağniyâdan istikrâz olunup edâsında kemâl mertebe ‘usret çekilür idi. Şimdi üç ayda bir mevâcib bi’t-tamâm zahmetsiz çıkup esnâfdan aşağı hâllilerki ömründe vazife yüzünü görmeyüp nâmını sâ’ir halkdan işidirler idi. Kâmil ulûfelerin alup

sa‘âdetlü pâdişâh-ı İslâm hazretleri du‘âsından sonra sadrîa‘zam hazretlerine du‘â iderler.”

11. Veziriazam çok çalışarak memleketin her yerinde mimarî eserlerin yapılmasını gerçekleştirir:

“... Üçüncü olarak Tokât ve Sivâs arasında ...nâm korku veren yerde olan virân hânı yenileyip karşılığında bir yeni han dahi binâ ettiklerinden başka câmi ve hamâm yaptırıp etrâfindan kendi rızâları ile dört beş yüz ünlemek ile hâlâ ma‘mûr ve âbâdân olup Sivâs Yenişehirî nâmıyla müstakil kadılık olmuştur.”

“(115-b) ... Sâlisen Tokât ve Sivâs mabeyninde ...nâm mahûf yerde olan virân hânı tecdîd idüp mukâbelesinde bir hân-ı cedîd dahi binâ etdiklerinden mâ‘adâ câmi ve hammâm yaptırıp etrâfindan kendü rızâları ile dört beş yüz ünlemek ile hâlâ ma‘mûr u âbâdân olup Sivâs Yenişehirî nâmıyla müstakil kadılık olmuştur.”

12. Veziriazamın çalışkanlığına örnek olarak yazar, yapılan eserleri söyler:

“... Beşinci olarak Edirne yolunda Çorlu’dan öte bir ağaç köprü olup çok zamânda bozulmak ile yolcular ziyâde sıkıntı çekerler idi. O köprü yıktırıp sağlam taş köprü binâ ettirmişlerdir.”

“(116-a) ... Hâmisen Edirne yolunda Çorlu’dan öte bir ağaç köprü olup ekser zamânda bozulmak ile yolcular ziyâde meşakkat çekerler idi. Ol cisri hedm etdirüp muhkem taş köprü binâ ettirmişlerdir.”

13. Veziriazam, Eğri kalesine, yıllardır zahmet çeken halkın sorununu gidermek için hamam yaptırır:

“... Altıncı olarak Rumeli memleketi sınırlarında Eğri nâm kalede fetih zamanından beri hamam yapılmayıp ahâlisi ziyâde zahmet çektikleri bilgisi olmakla yüce fermanları meydana çıkıp bir yüce hamam bir mekteb, hân ve baruthâne binâ olundu.”

“(116-a) ... Sâdisen Memleket-i Rûmili ser-haddlerinde Eğri nâm kal‘ada zamân-ı fetihden berü hamam yapılmayıp ahâlisi ziyâde zahmet çekerler idüğü ma‘lûmları olmağın fermân-ı âlîleri sudûr idüp bir âlî hammam bir mekteb, hân ve baruthâne binâ olundu.”

14. Veziriazam , Hicaz diyarında Kabe yakınlarındaki su yataklarını dahi yaptırır:

“... Yedinci olarak nefsi-i İstanbul ve Üsküdâr ve başka diyârlarda çeşmeler binâ edip ayrıca ... Arafat’ın suyu yatağını harâp olmak (116-b) ile bir kaç sene kesintili olmuş iken sa’âdetlü pâdişâhımız hazretleri ... saltanatları zamanında otuz bine yakın ayarı tam kırmızı altın sarf olunup, o ışığın suyu fazlasıyla Ka’be’i mu’azzamaya akmaya sadrıa’zam hazretleri sebep olmuşlardır.”

“(116-a) ... Sâbi’an nefsi-i İstanbul ve Üsküdâr va âhar diyârlarda çeşmeler binâ idüp husûsâ ... mâ-i Arafât’ın mecrâsını harâb olmak (116-b) ile bir kaç sene münkatı’ olmuş iken sa’âdetlü pâdişâhımız hazretleri ... ahd-ı saltanatlarında otuz bine karîb zer-i surh-i kâmilü’l-ayâr sarf olunup, ol âb-ı tâb ma’a-ziyâde Ka’be’i mu’azzamaya câri olmağa sadrıa’zam hazretleri sebep olmuşlardır.”

15. Veziriazam, insanlar ve hayvanlar için şehir içinde kaldırımlar yaptılar, daha bilinen ve bilinmeyen birçok eser ortaya koyar:

“... Sekizinci olarak İstanbul çarşısının kaldırımları harâp olup Âdem oğulları ve hayvanlar ileri derece zahmet ve ızdırâp çekerler iken çoğunu kendi mâllarıyla yapıdırıp başkasını aynen belli olmayan vasiyetler ve bazı harcamaları akla uygunluk ile tamamladılar. İstanbul’dan başka Anadolu ve Rumelide bilinen ve bilinmeyen köprüler ve kaldırımlar ve hânlar tamirine yardımlar harcayıp henüz dahi haber aldıkları yerlerde hayır eserler ortaya koymadan boş değillerdir.”

“(116-b) Sâminen İstanbul esvâkının kaldırımları harâb olup beni Âdem ve devâb kemâl mertebe zahmet ve ızdırâb çekerler iken ekserin kendü mâllarıyla yapıdırıp mâ’adâsını aynen vesâyâ-yı gayr-ı mu’ayyene ve ba’zı tasarrufâtı ma’kûle ile tekmîl etdirdiler. İstanbul’dan mâ’adâ Anadolu ve Rûmilide ma’lûm ve gayr-ı ma’lûm köprüler ve kaldırımlar ve hânlar meremmâtına himmetler sarf idüp henüz dahi haber aldıkları yerlerde eser-i hayr ihdâs itmeden hâlî değillerdir.”

4.3.3.15. Paylaşımçı olmak. Bu değere, yapılan araştırmalar sonucunda eserin şu kısımlarında rastlanılmıştır:

1. Murtaza Paşa, çıkılacak olan sefer öncesi Şeyhülislâm Yahya Efendi’yi ziyaret ederek, galibiyet sevabını paylaşma teklifini yapar:

“... Şeyhülislâm halkın müftüsü Yahya Efendi hazretlerine dahi uğur sayarak arkadaşlık teklifi buyurup o (43-a) Allah’ın âlimi iki cihan saadetinin ilminin vesilesi olan savaş sevâbına ulaşmak için padişahın fermanı üzere bu galibiyet eseri olacak seferde ikbal-misâl itibar ve büyüklük dergahının yoldaşı oldular.”

“(42-b) ... Şeyhülislâm müfti’l-enâm Yahya Efendi hazretlerine dahi teberrüken teklîf-i refâkat buyurup ol (43-a) âlim-i Rabbâni vesîle-i tahsîl-i sa’âdet-i dü-cihânî olan gazâ sevâbına neyl için fermân-ı sultânî üzere bu sefer-i nusret-eserde ikbâl-misâl mülâzim-i der-gâh-ı câh u celâl oldular.”

4.3.3.16. Şefkat-merhamet. Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi’nin Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) adlı eserinde bu değerle ilgili bulgular, eserin şu kısımlarında yer almaktadır:

1. Muslihüddin Ağa’nın iyilik yönü, şefkatli tarafı, hamal ve kayıkçılardan, çarşı esnafından akçe kesmeyerek, hatta yolda giden bir fakirin dahi yürürken önüne geçmeyerek kendini göstermektedir:

“... Muslihittin Ağa sekbanbaşı olup İstanbul korumasına atandı. Saadetli padişah hazretlerinin heybetini ve yeniçeri ağası Mustafa Ağanan çabası ile seferliden beri çarşı ehli akçesiz bir nesne almak veya bir akçesini kesmek ve hammal ve kayıkçı akçesinde eksiltmek değil, yolda giden bir fakirin önüne geçmek olmamıştır.”

“(43-a) ... Muslihüddin Ağa sekbânbaşı olup İstanbul muhâfazasına ta’yîn buyuruldu. Sa’âdetlü pâdişâh hazretlerinin heybetini ve yeniçeri ağası Mustafa Ağanın takayyüdü ile seferliden beri ehl-i sükdan akçesiz bir nesne almak veya bir akçesin kesmek ve hammâl ve kayıkcı akçesinde taksîr etmek değil, yolda giden bir fakîrin önüne geçmek olmamıştır...”

2. Sultan Murad han, Gürcü Mehemed Paşa oğlu Mustafa Bey ile Aydın Beyi Nugayi Paşa-zade’den şikayet olununca, onları katledecekken, bazı yakınların ricasıyla şefkat göstererek af etmiştir:

“... Adı geçen menzilde Gürcü Mehemed Paşa oğlu Mustafa Bey’den mutasarrıf olduğu Hamîd sancağı halkı yakınıp Aydın Beyi Nugayi Paşa-zâde’den dahi şikayet

olunmakla ikisini dahi saadetli padişah hazretleri katl etmek istemişler iken bazı yakınların ricasıyla affa yakın oldular.”

“(44-b) ... Menzil-i mezbûrda Gürcü Mehemed Paşa oğlu Mustafa Bey'den mutasarrıf olduğu Hamîd sancağı re'âyâsı tazallüm idüp, Aydın Beyi Nugayi Paşazâde'den dahi şikâyet olunmağın ikisini dahi sa'âdetlü pâdişâh hazretleri katl itmek murâd itmişler iken ba'zı mukarrebîn recâsıyla afva karîn oldular...”

3. Sultan Murat Han, savaş esnasında yaralanan askerlerini ziyaret ederek, onların yaralarını bizzat kendisi tedavi etmiştir:

“...Top ve tüfek atmaya başlayıp yeniçeri yiğitleri önlerine bir miktar karaltı meydana gelince birkaç yüzü yaralı olup saadetli padişah hazretleri her birine otuzar kırkar kuruş merhemdeğer iyilik buyurdular. Hatta kulköle okşayan hazretleri çoğunun yaralarını açtırıp mübarek huzurlarında cerrahlara baktırmışlar ve bazılarını kendi mübarek elleriyle dahi olan yere yapışıp şifaveren olmuşlardır.Bu tarz davranışının güzelliğini görenler yaralanıp yücebakışlarına varmak saadetine canla talip oldular.”

“(49-a) ... top ve tüfenk atmağa başlayup yeniçeri şebâzları önlerine bir mikdâr karaltı peydâ edince birkaç yüzü zahm-dâr olup sa'âdetlü pâdişâh hazretleri her birine otuzar kırkar gurûş merhem-bahâ ihsân buyurdular. Hatta Sultân-ı bendenevâz hazretleri ekserinin yârelerin (49-b) açdırup, huzûr-ı hümâyûnlarında cerrâhlara tımâr etdirmişler ve ba'zıların hod-mübârek elleriyle dahi olan mahâlle yapışup şifâ-bahş olmuşlardır. Bu gûne lutf-ı mu'âmelesini görenler yaralanup nazar-ı âlîlerine varmak sa'âdetine cânla tâlib oldular.”

4. Sultan Murat Han, suçu olan bazı devlet adamlarını da affedip , zaman zaman yardımlarda bulunmaktadır:

“... Halep beylerbeyi Ahmet Paşa dilekçe ile önce Kıbrıs'a sürgün ile Halep kadısı Azîz Efendi-zâde Behâyi Çelebi vatanına dönmek için kıymeti yüce emir ile çıkan oldu, şehr-i ramazanda. Edirne kadısı Seyyid Yûnus Çelebi bostancı-bâşı ile bildirmesiyle Gümülcine'ye sürgün olunup birkaç günden sonra af ve yardıma sahip oldu.”

“(58-b) ... Haleb Beylerbeyisi Ahmed Paşa arzihâl ile mukaddemâ Kıbrıs'a nefy ile Halep kadısı Azîz Efendi-zâde Behâyi Çelebi vatanına avd itmek için emr-i celîle'l-

kadr sâdır oldu, fi şehri ramazan. Edirne kadısı Seyyid Yûnus Çelebi bostancı-bâşî ile inhâsıyla Gümülcine'ye iclâ olunup birkaç günden sonra mahzar-ı afv u inâyet oldu.”

5. Yaralanan askerlere şefkatini esirgemeyen Sultan'ın yardımlarıyla, yaralı askerler çabucak iyileşmektedirler:

“... Düşman tarafından atılan top ve tüfenk Allah'ın yardımıyla çokluk kâr etmeyip az kimse yaralı oldu. Ve onlar dahi saadetli padişah hazretlerinin şerefli taraflarından merhemdeğer adına bağışlar alıp yaraları hemen sıhhat buldu.”

“(75-b) ... düşmân tarafından atılan top ve tüfenk bi-inâyetillâhi te'âlâ çokluk kâr etmeyüp az kimesne zahm-dâr oldu. Ve anlar dahi sa'âdetlü pâdişâh hazretleri taraf-ı şerîflerinden merhem-bahâ nâmına ihsânlar alup cerâhatleri fi'l-hâl sıhhat buldu.”

6. Bağdat kalesini teslim etmeye gelen Bektaş Han, padişahın huzurunda önce korkar. Padişah şefkat gösterir, O'nun korkusunu uzaklaştırmak için sohbeti açar. Sonra birtakım hediyeler vererek Bektaş Han'a kaledekilerin tercihlerini yapmakta serbest olduklarını söyler.

“... Bektâş Hânı mübarek huzura getirdiler. Sadriâ'zam hazretleri otağından mübarek otağa dek iki saf süs olan yeniçeriler ve sipâhi Bektâş Hanı görüp dehşet ve şaşkın olmuş iken başkanların tahtı üzere aslan gibi gösterişinin görkemi ile zamanının daima muzaffer hazretlerini görünce aklı perîşân olup bir ayak dahi yürünmeğe gücü kalmadı. Sa'âdetlü pâdişâh hazretleri bu hâli görünce korkuyu uzaklaştırmak niyetiyle ‘Sen kimsen niye geldin, murâdın nedir?’ buyurdular. Bektâş hân yer öpüp ‘Bağdat hakimi kulunum, canımıza güven bağışlamanızı buyurmanız ümidine kaleyi teslîme geldim’ deyip tekrâr yüz yere koydu. Pâdişâh cem-mevki hazretleri ‘Bu gün kale boşanmak şartıyla güven verdim. Dahî evvel gelmiş olsan, bu kadar zahmet çekmez idik. Ammâ nimet verenin uğruna gayret ettin, çalıştın özür lüsün’ diye buyurup bir taşla süslenmiş sorguç ve kürklü baştanbaşa kaftan ve mücevher hançer bağışladılar. ‘Şimdi kaleye var içeride olan bâkî hânlar ve Kızılbaş ‘askeri hemen bugün kaleden çıkıp kullarımız idare altına alsınlar. Sonra isteyen Şâh'a gitsün isteyen bize tâbi olsun, iradeleri ellerindedir. Kimseye zor yoktur.’ buyurup Bektâş Hânı tekrâr sadriâ'zam hazretlerine gönderdiler.”

“(81-a) ... Bektâş Hânı huzûr-ı hümâyûna getürdiler. Sadriâ‘zam hazretleri otağından otâk-ı hümâyûna dek iki saf zeyn olan yeniçeriyân ve sipâhi Bektâş Hanı görüp medhûş ve hayrân olmuş iken serîr-i serveri üzere şirziyân gibi haşmet-i heybet ile sâhib-kırân-ı zemân hazretlerini göricek olanca akli perîşân olup bir kadem dahi yürünmeğe mecâli olmadı. Sa‘âdetlü pâdişâh hazretleri bu hâli müşâhede idicek def‘i vahşet kasdıyla ‘Sen kimsen niye geldin, murâdın nedir?’ buyurdular. Bektâş hân yir öpüp ‘Hâkim-i Bağdâd kulunum, cânımıza emân ihsân buyurmanız recâsına kal‘ayı teslîme geldim’ deyüp tekrâr yüz yire kodu. Pâdişâh cem-câh hazretleri ‘Bu gün (81-b) kal‘a boşanmak şartıyla emân virdim. Dahi evvel gelmiş olsan, bu kadar zahmet çekmez idik. Ammâ velî ni‘metin uğruna sa‘y etdüğün ma‘zûrsun’ deyü buyurup bir murassa’ sorguç ve kürklü serâser hil‘at ve mücevher hançer ihsân buyurdular. ‘Emdi kal‘aya var içerüde olan bâkî hânlar ve Kızılbaş ‘askeri hemân bugün kal‘adan çıkup kullarımız zabt etsünler. Sonra isteyen Şâh’a gitsün isteyen bize tâbi olsun, irâdât ellerindedir. Kimseye cebr yokdur.’ buyurup Bektâş Hânı tekrâr sadriâ‘zam hazretlerine gönderdiler.”

4.4. Yazarı Bilinmiyor. Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız Adlı Eserde Yer Alan Değerlerin Tespiti Ve Analizi

4.4.1. Alt problemler.

4.4.1.1. Alt probleme ilişkin bulgular. “MEB tarafından okullarda uygulanan değerler eğitimi projesinde yer alan değerlerden hangileri fetihnâmelerde yer almaktadır?” sorusunun cevabına aşağıdaki şekliyle ulaşılmıştır:

Sevgi, İyilik Yapmak, Yardımlaşma-Dayanışma, Adil Olma, Vatanseverlik, Sorumluluk, Doğruluk, Dürüstlük, Saygı, Hoşgörü-Duyarlılık, Özgüven, Çalışkanlık, Şefkat-Merhamet, Cesaret-Liderlik.

4.4.1.2. Alt probleme ilişkin bulgular. “Değerler eğitimi projesindeki değerlerin fetihnâmelerdeki kullanım sıklığı ne orandadır?” probleminin cevabı aşağıda yer almaktadır:

Sevgi (12), İyilik Yapmak (10), Yardımlaşma-Dayanışma (5), Adil Olma (7), Vatanseverlik (4), Sorumluluk (4), Doğruluk, Dürüstlük (3), Saygı (2), Hoşgörü-

Duyarlılık (2), Özgüven (2), Çalışkanlık (2), Şefkat-Merhamet (2), Cesaret-Liderlik (1).

4.4.1.3. Alt probleme ilişkin bulgular. “Osmanlı Devleti’nin kurulma ve yükselme döneminde yazılan fetihnâmeler ile duraklama döneminde yazılan fetihnâmeler karşılaştırıldığında değerlerin yer alması bakımından dönemler arasında farklılıklar görülmekte midir?” sorusunun cevabı eserde aranmış, ulaşılan sonuçlar şu şekilde sıralanmıştır:

Sultan II.Mustafa’ya sunulduğu bilinen fetihnâme, dilinin ağırlığı nedeniyle süslü nesir sınıfına dahil olmaktadır. Süslü nesir adı altında kaleme alınan eserler, Osmanlı Devletinin özellikle duraklama ve gerileme dönemlerinde devrin dil anlayışını yansıtmaları bakımından dikkate alınması elzem olan eserlerdir. Sultan II. Mustafa devri de gerileme döneminin başladığı devletin ihtişamlı günlerinden süratle uzaklaştığı talihsiz günlerdir.

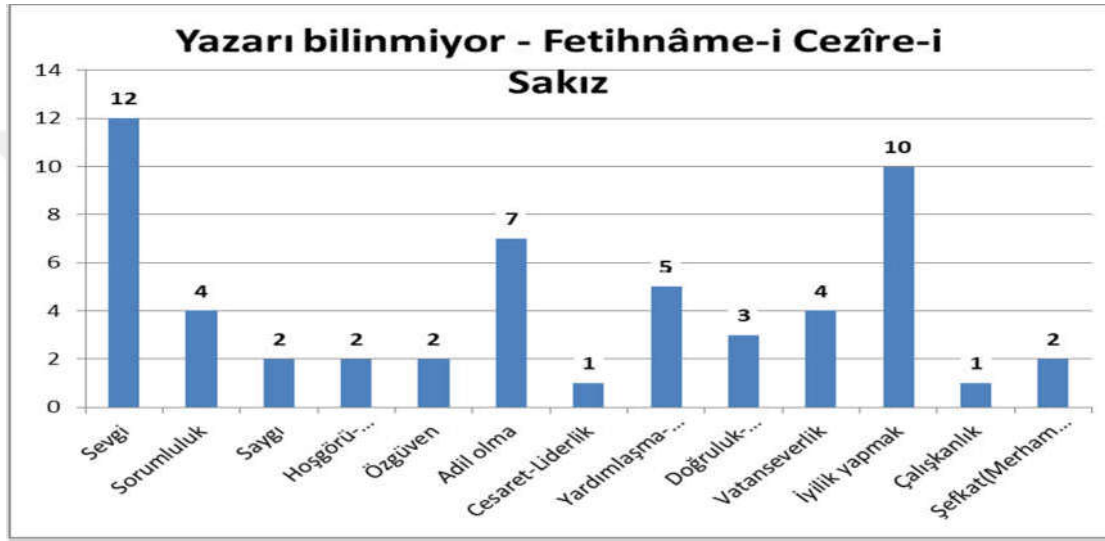
Sultan II. Mustafa’nın hüküm sürdüğü yıllar 1695-1703 yıllarıdır. Karlofça anlaşması ile hayli toprak kaybeden ve gerileme dönemine giren devlet, eski haşmetli günlerini aramaktadır. Bu anlamda eserde Sakız adası fethi daha az yer almakta, devletin asıl mücadelesi Avusturya üzerine görülmektedir. Gerileme döneminin bir eseri olan fetihnâmede, coşkunun neredeyse hiç görünmediği, yükselme döneminin başlangıcına ait Kıvâmî’ye ait Fetihnâme ile hamaset duyguları ile kıyasın neredeyse kabul etmeyeceği kadar zayıf ve etkisiz olduğu görülmektedir. Ele alınan ve incelenen fetihnâmeler içinde bu açıdan en zayıfı olanı diye adlandırılabilir. Bu nedenle fetihnâmelerde aranan ve hareketliliği sağlayan vatanseverlik, sorumluluk, çalışkanlık ve özgüven değerlerinin azlığı söz konusudur. Sevgi değerinin yüksek sıklıkta olmasının bu eserde diğer fetihnâmelerden ayrılan bir yönü vardır. Diğer üç fetihnâmede bu değerler Sultan’a, komutanlara ve devlet adamlarına gösterilirken, “Sakız Adasının Fethi” eserinin başında Sultan Mustafa ve Valide Sultan’ın birbirlerine sevgilerini ifade eden tespitler eseri farklı kılar. Bu durum, ordunun başında ciddi ve etkin bir varlık gösteremeyen gerektiği şekilde liderlik yapamayan Osmanlı sultanlarının saraya kapalı, edilgen bir yapıda bulunmalarının tezahürü

olarak değerlendirilebilir. Üstelik eser, hacim bakımından diğer fetihnâmeler kadar yekûn tutmaz, dört eser içinde en az sayfa sayısına sahip olan eserdir.

4.4.2. Yazarı bilinmiyor. Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız adlı eserdeki değerler tablosu

Tablo 4.

Yazarı Bilinmiyor. Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız Adlı Eserdeki Değerler Tablosu

Tablo 4’de görüldüğü gibi eserde en fazla görülen değerler sevgi ve iyilik yapmak değerleri iken, en az rastlanılan değerler ise cesaret-liderlik ve çalışkanlık değeri olmuştur.

4.4.3. Değerler

4.4.3.1. Sevgi. Bu değer, yapılan incelemeler neticesinde eserin şu kısımlarında yer aldığı görülmektedir:

1. İslamiyette dört halifeye büyük bir hürmet ve sevgi vardır. Hazret-i Muhammet’in iyiliklerine kavuşmak isteyenler, gönüllerinde dört sevgilinin sevgisini de taşımalıdır:

“Olmasa bir gönülde safa ile dört sevgilinin sevgisi

Olmaz o Mustafanın temiz lütuflarının layığı”

“(2-b)... Olmasa bir dilde hubb-ı çâr-yâr-ı bâ safâ

Olmaz ol şâyeşte-i eltâf-i pâk-i Mustafâ”

2. Yazar, padişaha olan sevgi ve hürmetini mısralarda ifade eder:

“(3-a) Din hükümlerinin yayanı , galibiyet bayrağının yükseltini

Açığa çıkarın dinin koruyucusu delillerin aslının muradına ereni”

“(3-a) Râfi'-i rayât-ı nusret nâşir-i ahkâm-ı dîn

Kâmi-i bîh-i delâlet hâmi-i dîn-i mübîn”

3. Yazar, padişahı sevgisinden ötürü üstün niteliklerle, hayranlıkla metheder:

“... Hükümdarlık arsasının üstün bayrağı, Hazret-i Bârî'nin halis iyiliği büyük Sultan ve muazzam hakan Allah'ın gölgesi, halâyık üzere, beldelerin hamisi, batının ve doğunun işi ... gazilerin sultanı Mustafa Han İbn es-Sultanü'l-gazi Mehmet Han... (Allah mülkünü ve saltanatını ebedi kılsın) hazretlerinin ...”

“(3-a) ... Nesr râyet efrâz-ı 'arsa-i cihândârı lutf-ı mahz-ı hazret-i bârî Sultânü'l-azam ve hâkânü'l-muazzam zıllullahu ale'l-halâyık hamii'l-bilâd fi'l-megârib ve'l-meşârik ... sultânü'l-gâzi Mustafâ Hân İbn es-Sultanü'l-gazi Mehmed Hân ebbedallahu mülkehu ve ebede saltanatehu hazretlerinin ...”

4. Padişahı seven ve O'na hizmet edenlerin dünya ve ahiretin birçok iyiliklerine ulaştıkları ve ulaşacakları söylenir:

“... Devlet yolunun yürüyücüleri olan saltanat adamları ve memleket sınırlarının hakimleri o saltanat eşiğinin şeyhinden şeref bulmakla dünya ve âhiretin çok sevabına ulaştılar.”

“(3-a) ... sâlikân tarîkâ-i devlet olan erkân-ı saltanat ve hükkâm-ı hudûd-ı memleket ol mürşid-i âsitân-ı saltanatdan şeref-yâb-ı bey' at olmağla nâ'il-i ecr-i cezîl dünyâ ü âhiret oldılar ...”

5. Yazar, Sultan Mustafa'nın tahta çıkmasını büyük bir sevinçle karşılar:

“(3-b) Müjdeler ufuklara Sultân Mustafâ tahta çıktı”

“(3-b) Müjdeler âfâka Sultân Mustafâ kıldı cülûsun”

6. Sultan Mustafa Han'ın annesi görünce söyledikleri şiir şeklinde eserde geçer:

“(8-a) Bekleyenin heves gözü olmada hayra

Şenlik sürmesi açık gözüne geliyor mu?

Canın sermayesidir kuluna ayaklarının şereflendirmesi

Ey sabah rüzgârı Valide Sultan geliyor mu?”

“(8-a) Çeşm-i heves-i muntazırân olmada hayra

Kühl-i tarab dîde-i a'yana geliyor mı

Sermâye-i cândur bende teşrîf-i kudûmî

Ey bâd-i sabâ vâlide sultân geliyor mı”

7. Sultan Mustafa ve Valide Sultan hasret ve muhabbetle kucaklaşırlar:

“... Yeryüzünün padişahı yaya saygıdeğer validelerine yüzünü sürmüş oldukları esnada ruh ve cism bitişmiş ve cism ve ruh iç yüzü belli ve bu şevk veren şiir kavuşmanın ferahlandırıcı kucakları oldular.”

“(8-b) ... padişâh-ı rûy-i zemîn... piyâde vâlide-i mükerremelerine ruhsûde oldukları esnâda ittisâl rûh u cism ve cism ü rûh keyfiyeti ‘ayân ve bu neşîde-i şevk-engîz ile agûş-ı güşây-ı muvâsalat oldular.”

8. Sultan Mustafa Han, Valide Sultan’a olan sevgisini ifade eder:

“Allah’a hamd olsun ki bu cihanın canının zamanı geldi

Allah’a şükür ki yine o gizli hazinem geldi

Şimdi buldu ümit çimenliğim parlaklık

İkbal bağıma o yürüyen servim geldi

Hasreti cânıma kâr etmişti nice canlı zaman

Allah’a hamd olsun ki yine cismime cânım geldi”

“ Nazm - Hamdulillah ki bû dem-i cân-ı cihânım geldi.

Şükriyallah yine ol genc-i nihânım geldi

Şimdi buldı çemenistân-ı ümîdim revnak

Bâğ-ı ikbâlîme ol serv-i revânım geldi

Hasreti cânıma kâr itmişidi niçe canlı zemân

Hamdulillah ki yine cismime cânım geldi”

9. Hazreti peygamberin hadisi üzere, anne sevgisi anlatılır:

“... Cennet annelerin ayakları altındadır.” tarz üzere at arabasının huzurunda birkaç kişi yürüyüp yine validelerinin rızasına bağlı olarak cihan peymalarının atına binici olup sevincini gösteren asker kısım kısım ile sultanın devlet sarayına girdiler.”

“(8-b) ... ‘el cennetü tahte akdâmi'l-ümmehat' mısdakî üzere pîşgâh-ı gerdûnelerinde bir kaç Âdem yürüyüb yine rizâ-yı vâlidelerine riâyeten rahş-i cihân peymâlarına süvâr olub leşker şâd-manî fevcâ-fevc ile dâhil-i devletserây-ı Sultânî oldılar.”

10. Yazar, Padişaha olan sevgisini dünya siyaset sahnesinde isim yapmış yüce hükümdarlar ile irtibatlandırarak anlatır:

“Sultan-ı cem haşem ki binici ola atına,
Dara tutar üzengisini Hüsrev yular verir”

“(14-b) Beyt

Sultân-ı cem-i haşem ki süvâr olsa rahşına
Dara tutar rikâbını Hüsrev inân virir.”

11. Yazar, Valide Sultan’ı türlü unvanlar ile metheder:

“... Bu arada günahsızlık tacının cevheri, temizlik gökyüzünün güneşi, saltanat neşeli sarayının hakimi Valide sultân hazretleri karşılama makamında ferah kucağa ulaştıkları halde hükümdarın saadetine erişen ...”

“(51-a) ... bu arâda gevher tâc-ı ‘ismet mihr-i sipihr-i iffet dâver-i hürremsaray-ı saltanat Vâlide sultân hazretleri makâm-ı istikbâlde güşâde ağûş muvâsalat oldukları halde şehr-yâr-i saâdet mevsûl ...”

12. Yazar, padişaha olan sevgisini ifade eder:

“Sensin o eşsiz pâdişâh
Sana layıktır her zaman övgü
Ya İlâhî nebinin nurunun hakkına kadar”

“(54-a) Sensin ol pâdişâh-ı bi-hemtâ

Sana şâyestedir hemîşe senâ
Ya İlâhî be-hakk-ı nûr-ı nebî ”

4.4.3.2. Sorumluluk. Bu değere yapılan çalışmalar sonucunda eserin şu kısımlarında rastlanılmıştır:

1. Vezir Mehmet Paşa makama çağrılır ve kendisine vezirlik yüzüğü verilerek, makamın sorumluluğu yüklenir:

“... Vezîr-i İskender makam Mehmet Paşa hazretleri ikbâlin habercisi hükümdarın müjdesi ile padişahın özel huzuruna davet buyurulup hükümdarlık iyiliklerinin tarafına yakın ve ferman söyleyicilik rütbesinin ulaşanı olup şefkat eliyle vezirlik yüzüğü lütuf buyuruldu.”

“(12-a) ...Vezîr-i İskender câh Mehmed Paşa hazretleri berîd-i ikbâl nevîd-i şehriyârî ile huzûr-ı hâssa-i hümâyûna da'vet buyurulub karîn-i savb-ı iltifât-ı cihânbanî ve nâil-i rütbe-i fermânârâni olub dest-i âtîfetle nigîn-i vezâret inâyet buyuruldu.”

2. Vezir Ali Paşa'ya hükümet dayanağının dikmesi olması kabilinden görev ve sorumluluklar verilir:

“... Van eyaleti valisi Müşteri yıldızının benzeri vezir Ali Paşa ki yolunun güzelliği ile bilinen ve diyanet ve takva ile belirtilen olduğu sebepten Bağdat eyaleti adı geçen vezire bu şartlar ile yöneltme ve lütuf ve bu kayıtlar ile hükümetin dayanağının dikmesi olundu ki ...”

“(21-a) ... Eyâleti Van vâlisi vezîr-i Bercîs nazîr Ali Paşa ki hüsn-i sülûk ile ma'rûf ve diyânet u takvâ ile mevsûf olduğu ecilden eyâlet-i Bağdat vezîr-i müşârü'n-ileyhe bu şurût ile tevcîh ve inâyet ve bu kuyûd ile nasb-ı mesned-i hükümet olundu ki ... ”

3. Mora adasının alınması ile görevlendirilen İbrahim Paşa, sorumluluğunun gereği hemen harekete geçer:

“... Mora adası alınmasına memur olan İbrahim Paşa adı geçen vilayette gerçekleşen Gerdus Boğazına içeri girmek ve yazılı yeri geçiş ile Derbend nâm köye inip üç gün kadar dinlenip ondan sonra hareket ile Gerdus kalesi karşısında olan Kule çiftliği tabir olunan yer dahi üç gün karargâhları olduktan sonra Çağıl nam mahalli geçiş ve Erhus derbendinden geçip Haymana nam köy ovası makam çadırı kılındı.”

“(23-a) ... Mora Cezîresi istihlâsına me'mûr olan İbrahim Paşa vilâyet-i mezbûrede vâki' Gerdus Boğazına duhûl ve mahâll-i merkûmı murûr ile Derbend nâm karyeye nüzûl idüb üç gün kadar arâm olunub ba'dehû hareket ile Gerdus kal'ası mukâbilinde vâki' Kule çiftliği ta'bîr olunan (23-b) mahâl dahi üç gün karârgâhları olduktan sonra Çağıl nâm mahâlî ubûr ve Erhus derbendinden mürûr idüb Haymana nâm karye sahrâsı cây-gâh-ı hıyâm kılındı. ”

4. Haydut eşkiyasını engellemek ve cezalarını vermek için Rumeli valisi Mahmut Beyzade Mahmut Paşa sorumluluk alır:

“... Rûmeli vâlisi Mahmûd beyzâde Mahmûd Paşa on dört bin piyâde ve süvari ile Belgrad ile Temeşvâr arasında Bufça Kalesine kapanmasıyla ... haydûd eşkiyâsını sûzân-ı ateş tedmîr itmege nâmzed olub... haydut eşkiyasını ateşinin yakıcılığı ile yok etmeye namzet olup ...”

“(30-a) ... Rûmeli vâlisi Mahmûd beyzâde Mahmûd Paşa on dört bin piyâde ve süvâr ile Belgrad ile Temeşvâr beyninde Bufça Kal'asına tahassun ile ...haydûd eşkiyâsını sûzân-ı âteş tedmîr itmege nâmzed olub ...”

4.4.3.3. Saygı. Bu değer, eserin şu kısımlarında yer aldığı görülmektedir:

1. İslâmın müftüsü müslümanların bereket hazinesi olarak saygıyla anılır:

“... Açığa çıkararak dinin hükümlerinin yayıcısı İslâmın müftüsü müslümanların bereket cevherlerinin hazinesi Es-seyyid Feyzullah Efendi hazretleri ...”

“(36-b) ... nâşir-i ahkâm-ı din-i mübîn (37-a) müfti'l-islâm ve'l- müslimîn gencîne-i cevâhir-i feyz ile Es-seyyid Feyzullah Efendi hazretleri ... ”

2. Saygınlığın veziri Ali Paşa, yedi yüz atlı ile karşılanır:

“...Saruhan sancağına mutasarrıf olan saygınlığın veziri Ali Paşayı yedi yüz miktarı atlı ile karşıladığında tarafından bir miktar savaş olup hilekar kafirlerin tabura sertleşmesiyle adı geçen vezir ...”

“(24-a) ... Sâruhan Sancâğına mutasarrıf olan vezîr-i mükerrerrem Ali Paşayı yedi yüz mikdârı süvâr ile mukâbil eyledikte tarafından bir mikdâr peygâr olunub küffâr-ı hilekâr tâbûra sertleşmesiyle adı geçen vezir ...”

4.4.3.4. Hoşgörü-Duyarlılık. Bu değerın eserin Şu kısımlarında yer aldığı görölmektedir:

1. Edirne Şehrinde padişah kendisini karŐılayan âlimleri ve ahalinin ulularını hoşgörüyle karşılar, onlara türlü hediyeler verir:

“... Edirne Şehrinde olan âlimlerin Őereflileri ve ahalinin büyük kimseleri karŐılamanın bereketiyle feyz alan olup karargahlarına iniŐlerinde hükümdar tarafından müstakil davet ile padişahın huzuruna ilgi gösterilip karşılaşma vaktinde Őahane iltifatların sahibi ve padişaha yakışır Şekilde sonsuz lütuflarının ulaşanı olup dinlenecek yerlerine dönmek ile güvene izin almış oldular.”

“(10-b) ... medîne-i Edirne'de olan eşrâf-ı mevâlî ve eâli-i ahâli feyz-i istikbâlleriyle müstefiz olup karârgâhlarına nüzûlllerinde taraf-ı Şehr-yarîden da'vet-i müstakille ile huzûr-ı hümâyûna teveccüh buyurılıb hîn-i telâkîde mazhar-ı iltifât Őâhâne ve nâil-i atıyye-i bi-gâyât mülükâneleri olup ârâmgâhlarına ric'at ile âsâyîŐe ruhsât-yâb oldılar.”

2. Padişah tarafından Esseyid Feyzullah Efendi hazretleri hoşgörüyle karşılanır, birtakım hediyeler verilerek ağırılanır:

“... Ebû Hanife-i sâni Esseyid Feyzullah Efendi hazretleri hükümdarın iyiyi kötüden ayıran bakışları ile son makamın layıŐı ve izzet ve yücelik mertebesinin layıŐı buyurulmak iradesiyle kıymet ve pahası çok olan bir samur kürk eşsiz elbise olunup fetva dayanaŐına süs oldular.”

“(13-b) Ebû Hanife-i sâni Esseyid Feyzullah Efendi hazretleri nazar-ı nakkâd-i hüsrevâne ile sezâ-yı makâm-ı müntehâ ve Şâyeste-i mertebe-i izz ü alâ buyurulmak irâdesiyle girân-bahâ bir samur kürk bi-hemtâ ilbâs olunub zîver mesned-i fetvâ oldılar.”

4.4.3.5. Özgüven. Bu değerın eserin Şu kısımlarında yer aldığı görölmektedir:

1. Vezir, özgüven içinde devlet işlerini yürütür:

“... ‘sultanların sözü, sözlerin sultanı’ sözü üzere ferman cemyerinin veziri hükümdarın beğendiŐi hükümleri ile iş buyurulup o kutlu günlerde devlet vekilleri ve saltanat beyleri vezirin otaŐında toplanmak davet buyurulup ...”

“(26-b) ... "kelâmü'l-mülûk mülûkü'l-keîâm" (27-a) ma'nîsi üzere âsaf-ı cemcâh-ı fermân hükümet-i pesend-i şehinşâh ile ‘amel buyurub ol rûz-i firûzde vûkelâ-yı devlet ve â'yân-ı saltanat otâk-ı âsafide cem 'iyyet olunmağa da'vet buyurulub ...”

2. Padişah, kendine güveni yüksek bir halde emirlerini verir:

“... danışma meclisinde karar verilmiş olan makamımın huzurunun seçkin fikirlerine bildirildiğinde yüzyüze konuşarak yüce irademın işitilmesi olmakla huzurumuza davet olunmuşuzdur gerçekten devlet ve saltanat işyerlerinde haberi olanlardan beklenir ve sorumludurlar ki bu yüce mecliste dahi bütün düşünceleri ile iki tarafın tek tercihini yapıp himmet miktarının yuları ne taraftaysa o tarafa eğilerek yürüye...”

“(28-b) ... meclis-i müşâverede karârdâde olan re'y-i güzîn-i huzûr-ı hümâyûnuma i'lâm olundukda bi'l-müşâfehe istimâ'-ı irâde-i ‘aliyyem olmağın huzûrumuza da'vet (29-a) olunmuşuzdur fi'l-hakîka haber-hâhân-ı devlet-i ve kârgelhân-ı saltanat olanlardan me'mûl ve mesuldür ki bu meclis-i ‘âliyyede dahî teemmül-ü tâmm ile tercih-i ahad-ı cânibeyn idüb licâm-ı kemiyyet-i himmet ol tarafa imâle-i azîmet ola.”

4.4.3.6. Adil Olma. Bu değerin eserin şu kısımlarında yer aldığı görülmektedir:

1. Sultan Mustafa'nın tahta çıkışında yazar, adalet değerini vurgular:

“Oldu Sultan Mustafa adaletiyle dünyaya padişah”

“(3-b)... Tarih-Oldı Sultân Mustafâ adliyle dehre pâdişâh ”

2. Yazara göre Sultan Mustafa Han, saltanat varlığının canıdır.

“Saltanat vücudunun cânı sultân-ı âdil Mustafa”

“(3-b)... Tarih-Cân-ı vücûd-i saltanat sultân-ı âdil Mustafâ ”

3. Padişah, adaleti hemen tesis eder, geciktirmeye mahal vermez:

“... çünkü Rabbe ait yüceliğın irâdesi ve Allah'ın yüceliğının iradesi ile kılıç ve cihanın bekçisinin kalemi yardımın eli yüksek ve sağlam çoğalan rızka doğru kılındıkta adaletin kılıcı kın geciktirmeden çekilmiş ve kalem ertelemesi himmet kılıcıyla traş edilmiş kılıp ...”

“(4-a) ... çünküm irâde-i aliyye-i rabbânî ve meşîyyet-i seniyye-i samedânî ile seyf ü kalem-i cihânbanî yed-i müeyyed ribâ-ruzî müşeyyedlerine müselleme kılındıkda şimşîr-i ‘adli niyâm tesvîfden keşîde ve kalem te'hîri tîg-ı himmetle tirâşîde kılûb...”

4. Yazar, Sultan Mustafa Han’ın adaletinin tüm yönleri kapsamı nedeniyle Yüce Alla’a şükreder:

“Allah’a hamd olsun geldi o demler ki bütün gönül ehli

Buldular bedava safanın bulunmaz kalesini

Oldu adaletin nuruyla nurlu altı yön

Buldu saadet eserlerle safa kainat”

“(8-b)... Kıt'a

Hamdulillah geldi ol demler ki cümle ehl-i dil

Buldular kal'a-yı nâyâb-ı safâyı râygan

Oldı envâr-ı adâletle münevver şeşcihât

Buldı asâr-ı saâdetle safâ kevn ü mekân”

5. Veziriazam Mehmet Paşa ile Anadolu ve Rumeli beylerbeyleri adalet kaynağı olarak yazar tarafından adlandırılmışlardır:

“... Yüce divanda saygıdeğer sümmiyenin kereminin düsturu, adalet yayıcısının kaynağı, keremli veziriazam Mehmet Paşa ve iki sadr efendiler ... (Anadolu ve Rumeli beylerbeyleri)

“(21-b) ... divân-ı âlîde düstûr-ı ekrem-i sümmiye-i muhterem, menşe-i neşri'l-‘adl ve'l- kerem vezîriazam Mehmed paşa ve sadreyn efendiler ...”

6. Adaletin tesisi için yüce divan toplanır, reisül küttap Rami Efendi herkesin gözü önünde gayet ciddi bir şekilde tek tek tüm maddeleri okur, şakiler kendilerini savunmaya çalışırlar:

“... Sadeddin efendiler hazır bulunanları dahi sağ tarafında dikilmiş olup böyle bir adalet gösteren tören divanının seçkin toplantı yerinde iddia edenlerin dilekçelerini ... reisül'l- küttâb Rami Efendi herkesin gözü önünde âdet olduğu üzere mâtde be-madde okuyup bizzat yücelik ve ululuk ile kendileri duyup ve seçip ayıklama buyurdular lakin yine şâkiler dualarını şeriat yönünden ispattan âciz olup bazı

maddeler için şehitlik makamına mesul idenlerin dahi kelâmları iddia edenlerin ifadesiyle çelişkili ve itiraz gerçekleşip ve tüm şikâyet ve iddiaları sağlıklı olmayıp geçersiz idiği huzûr-ı hümâyûnda dahi muhakkak olmakla meclis yüce kılındı”

“(22-a) ... Sadeddin efendiler hazerâtı dahi cânib-i yemînde mansabanişîn olub böyle bir mahfil-i güzîn-i divân-ı madelet ayinede müddeilerin arzuhâllerin ... reisül-küttâb Rami Efendi alâ ceriyü'l-ade mâtde be-madde okuyub bizzat şevket ve iclâl ile kendileri istimâ' ve isfâ buyurdılar lakin yine şâkîler duaların vechi şeri' üzere isbâtдан âciz olub ba'zı mevâdd için makâm-ı şehâdete mesul idenlerin dahi kelâmları müddeiler takrîriyle mütenâkız ve müteâriz vâki' olub ve bi'l-cümle şikâyet ve iddiâları hilye-i sıhhatden atıl idüğü huzûr-ı hümâyûnda dahi muhakkak olmağla refi' meclis kılındı.”

7. Yazar, adalet mülkünün padişahını sevgiyle hürmetle anar, O'nun bir iyilik bakışı âlemin dolunaydaki gibi şen olmasını sağlayacaktır:

“Âferin o adalet mülkünün padişahına
Bir iyilik bakışı âlemin dolunayının şenliğine”

“(25-b) Beyt

Âferin ol pâdişâh-ı mülk-i adlin dâdına
Bir nigâh-ı lütfi bedr-i âlemin âbâdına ”

4.4.3.7. Cesaret, liderlik. Bu değere eserin aşağıda yer alan kısımlarında rastlanılmıştır:

1. Ali Paşa kafir askerlerine, cesurca hücum eder:

“... Ali Paşa hazretleri düşkün kafirlerin sol yanından küffar askerinin halkına zararlar getiren ve o bütün mikrobu perişan etmek kasdıyla cesurane hücum gösterip küffar askeri birkaç çevgen topu kelle ...”

“(24-b) ... Ali Paşa hazretleri küffâr-ı haksârın cânib-i yesârından verâ-yı leşker-i küffâra mazarrat resân ve ol girde mikrobu perîşân itmek kasdı ile hücum-ı dilîrâneleri nümâyân olub leşker-i küffârdan bir kaç gûy kelle ...”

4.4.3.8. Yardımlaşma, dayanışma. Bu değere eserin şu kısımlarında rastlanılmıştır:

1. “İşlerinde onlara danış!” hükmü gereğince, devleti yönetenler güzel işler görürler:

“...büyüklük sığınağının huzurunda huzur rahatlığını terkinin seçip sefer külfeti ile yürüyüşü “güzelliğin üslûbu ve işlerinde onlara danış” hükmüyle güzel işler görüp ...”

“(4-b) ... cenâb-ı celâlet meâbları terk-i râhat-ı huzru ihtiyâr külf-i sefer ile azîmeti "vech-i hüsn-i ve şavirhüm fi'l-emr" hükmüyle ameli müstahsen görüb ...”

2. Nehirlerin taşması nedeniyle, zarar gören halka yardım edilir:

“... elli dört bin kuruş gönderilmesinden başka bundan çok eski halkın durumuna nizam için nimetler olunup bu sene ... nehirlerin taşmasından harap olan yerleri imar etmek için tamamen gönderilenlere mâli dahi üç seneye dek af ve nimetler ve halkın durumuna düzen verilmek hususunda ...”

“(21-a) ... elli dört bin elli guruş irsâliyeden mâ'adâsı bundan akdem ahvâl-i reâyâyâya nizâm için en'âm olunub bu sene defi ... tuğyân enhârdan harâb olan mahalleri isti'mâr olunmak için bi'l-cümle irsâliyeteye mâli dahi üç seneye dek afv u in'âm ve ahvâl-ı reâyâyâya nizâm virilmek bâbında ...”

3. İbrahim Paşa, savaş esnasında Ali Paşa'ya yardım eder:

“... bu taraftan dahi serdar İbrahim Paşa Metris diye anlatılan yere gelip Ali Paşa'ya yardım ve kollama için beş yüz miktarı piyade dahi eklediler”

“(24-b) ... bu taraftan dahi serdâr İbrahim Paşa Metris ta'bir olunan mahâlde gelüb Ali Paşaya muâvenet ve muzâheret için beşyüz mikdârı piyâde dahi zamm eylediler.”

4. Devlet işlerinde meşveret bir yardımlaşma şeklidir. Hükümdar yapacağı işlerde divanını toplar ve devlet adamlarına akıl danışır:

“Özellikle Muhammedin yüce sünneti ve Ahmedin yüce işleri icrasıyla meclis sözleşmesi danışılıp devletin herkesin iyiliğini istemesi ...”

“(26-b) ... bâ husûs sünnet-i seniyye-i Muhammedî ve ‘amel-i aliyye-i Ahmedî icrâsıyla akd-i meclis istişâre olunub hayr-hâhân-i devlet ...”

5. Aslan gibi saldıran başarılı olan askerin her birine yiyecek yardımında bulunulur:

“...yazılı olan ayın sekizinci günü aslan gibi saldıran askerlere genelin zahiresi verilmek eski gelenek olmakla nimetler anbarından her nefere kırkar günlük yiyecek yardım olunup ...”

“(29-b) ... mâh-ı merkûmun sekizinci günü asâkir-i şîr hücûma zahire-i umûm virilmek deb-i kadim olmağın anbâr-ı in’âmdan her nefere kırkar günlük zahîre inâyet olunub ...”

4.4.3.9. Doğruluk, dürüstlük. Bu değere yapılan incelemeler sonucunda eserin aşağıda yer alan kısımlarında rastlanılmıştır:

1. Her türlü zorluğa rağmen, dürüstlükten taviz verilmeyeceği ifade edilir:

“... Adı geçen çavuş huzuruna gelip bilmez görünürcesine elinizde olan ne kısım dilekçedir eğer güç iş tarafı ise haysiyet (dürüstlük) delillerinden yüz çeviren olmayız dedikte ...”

“(17-b) ... çâvuş-ı mezbûr pîşgâhına gelüb mütecahilâne yedinizde olan ne makûle ‘arzu hâldir eger ber kâr-ı düşvâr ise delâlet-i hasebiyeden (18-a) rû-gerdân olmazız didikde ...”

2. Doğruluk ile iş gören kethüdanın makamı rütbece yükseltilir:

“... Bu saadetli uğurlu günde padişahın hizmetlerini doğruluk ile yapan ve padişahın kapıcılarının esası gibi doğruluk ile iş gören kethüdayı Rumeli beylerbeyliği rütbesiyle uğurlu kılınıp ...”

“(18-a) ... bu rûz-ı firûzda hidemât-ı şehri-yârîne sadâkat ile mevsûf ve asâ-yı bevvâbân-ı şehri-yârî gibi istikâmet ile olan kethüdâyı bevvâbân Rumeli Beylerbeyliği pâyesiyle istisâd kılınıb ...”

3. Fesat yoluna katılanlara doğru ve dürüst davranmadıkları için kurtuluş yolunun kapısı kapanmıştır:

“... Nemçe keferesinden başkasının boyun bağlanmaları halkın boyunluğunun bağlısı iken bağlılık yolundan sapma ile fesat yoluna katılan olduklarına bağlı olarak onlara kurtuluş yolunun kapısı kapanmış ...”

“(35-b) ... Nemçe keferesinden mâ'adâsının gerden inkıyâdları beste-i tavk-ı raiyyet iken sebîl-i itâatden inhirâf ile silk-i fesâda münselik olduklarına binâen anlara bâb-ı tarîka-i necât mesdûd ...”

4.4.3.10. Vatanseverlik. Bu değerın eserın şü kısımlarında yer aldığı görölmektedir:

1. Osmanlı donanma askerleri, vatan sevgilerinin gözüpekliginde düşman gemilerini batırırlar:

“... Karşılaşma esnasında ve öldürme zamanında gemilerinin kimini çifte yiyen top ile batırma ve nicesini kahreden törenin ateşi ile yarıp yırtıp kafirlerin askerleri yorgun acının girdabına batıp karanlık gecenin gürültüsünde kaçan gemilerin ...”

“(4-a) ... esnây-ı mukâbele ve hîn-i mukâtelede sefinelerinin kimini leked-kûb top ile gark ve niçesin ateş-i kânun-ı kahr ile hark idüb cünûd-ı küffâr bî-tâb müstağrik-ı girdâb ıztırâb olüb hengâm-ı şeb-i tarda bâd-bân-ı firâri ...”

2. Padişahların ordularına serdar tayin etmeyip, kendilerinin hakimiyetinde düzenlenen seferlerde başarılı olduklarının yadsınamaz bir gerçek olduğu belirtilir:

“... Kurtuluş zamanı esaslarında gerçekleşen zafer rehberin seferi kurtulmuşuna serdar tayin etmeyip kendi kendine yürüyüşlerinde nice yüce fetihler başardıkları tarih kitaplarında örtülü ve gerçektir.”

“(5-a) ... zemân-ı selâmet nisâblarında vukû' bulan sefer-i zafer rehberin berîne serdâr ta'yîn itmeyüb bi nefsihi azîmetlerinde nice futûhât-ı celîleye muvaffak oldukları kütüb-i tevârihde mestûr ve muhakkaktır.”

3. Yazar, Osmanlı ordusu askerlerinin aslanlar gibi mücadele ettiklerini söyler:

“...aslan gibi hücum ile kaleye girmiş ve aşağı ve yüksekten inip gazilerin kılıcının gemisi olan keştezilerden başka bin kadar esir zincir halkasına bağlanmış olup ...”

“(36-a) ... hücum-ı şîrâne ile kal'aya duhûl ve zîr ü bâlâdan nüzûl idüb keşte-i simşîr-i guzât olan keştezilerden mâ'adâ bin kadar esîr giriftâr-ı halka-i zencîr olub ...”

4. Mısırlızâde İbrahim Paşa, eyalet askeriyeye aslan gibi mücadele eder:

“...Sağ tarafı yönünden dahi kahraman vezir benzer Mısırlızâde İbrahim Paşa eyaleti askeriyle aslan gibi hücum edip savaşa başlangıç verir çarpışma”

“(38-a) ... cânib-i meymeneden dahî vezîr-i kahramân nazîr Mısırlızâde İbrahim Paşa eyaleti askeriyle şîrâne hücum idüb peygâra ağaz verir ma'reke ...”

4.4.3.11. İyilik yapmak. Değer, eserin aşağıda yer alan kısımlarında geçmektedir:

1. Ali Paşa'nın diliyle iftira atarak mağdur olan Mahmut Ağa'ya padişah iyilik yapar:

“... Bundan daha eski vezîr Ali Paşa'nın dilinin hançeri iftirasıyla yaralı olan kul kahyalığından uzaklaştırılmış Mahmut Ağa'nın yaralı gönlüne hükümdarın iyilik merhemi ile şifa veren olunmak için davet olunup ...”

“(12-b) ... Bundan akdem vezîr Ali Paşanın hancer-i zebân iftirâsıyla zahmdâr olan kul kethüdâlığından ma'zûl Mahmûd Ağanın dil-i mecrûhuna merhem iltifât-ı hüsrevânî ile şifâsâz olunmak için da'vet olunub ...”

2. Padişahın devlet adamlarına hizmetleri karşılığı iyilik ve ihsanlarda bulunması, onlara hil'atler ve mansıplar vermesi izzetinin göstergesidir:

“... Son makamın layığı ve izzet ve yücelik mertebesinin layığı buyurulmak iradesiyle kıymet ve pahası çok olan bir samur kürk eşsiz elbise olunup fetva dayanağına süs oldular.”

“(13-b) ... sezâ-yı makâm-ı müntehâ ve şâyeste-i mertebe-i izz ü alâ buyurulmak irâdesiyle girân-bahâ bir samur kürk bi-hemtâ ilbâs olunub zîver mesned-i fetvâ oldılar.”

3. Silistre valisi Yusuf Paşa ve Şam valisi Osman Paşa , padişah iyiliği olarak kaftanla ödüllendirilirler:

“...Silistre valisi olan Yusuf Paşa ve şerefli Şam valisi şerefli vezir Osman Paşa mertebe alayı ile mübarek sarayın huzurundan geçip iyilik hil'ati ile ikram olunduklarında orduyu yardımın sığındığı yerde padişah otağında dinlenmeye koyuldular.”

“(15-a) ... Silistre vâlisi olan Yusuf Paşa ve Şam-ı şerîf vâlisi vezîr-i mükerrerem Osmân Paşa mertebe alayı ile pîşgâh-ı sarây-ı hümâyûndan güzerân idüb hil'at-ı inâyet ile ikrâm olunduklarında orduyu nusret penâhda vaz'-ı bârgâh-ı ârâm oldılar.”

4. Padişahın sınırsız iyiliklerinden biri de arpalık olarak hediyeler vermektir:

“...padişahın sınırsız iyiliklerinden her yönüyle arpalık İlbâsan Sancağın lütuf ve ihsân olunup padişahın askeri ile birlikte cihat yolunun yürüeni olmuş idi”

“(21-b) ... ‘avâtıf-ı bigerân-ı pâdişâhîden her vech-i arpalık İlbâsan Sancağın inâyet ve ihsân olunub muasker-i hümâyûn ile maan azîm-i sebîl-i cihâd olmuş idi.”

5. Padişah , iyiliğinin göstergesi olarak hediyeler ihsan eder:

“... Sofya sahrâsında cebehâne-i âmireye teslîm ve adı geçen ağayı kaftan ve iyilik ile hürmet olundu”

“(23-a) ... Sofya sahrâsında cebehâne-i âmireye teslîm ve ağa-yı muma ileyhe hil'at ve atıyye ile tekrîm olundu.”

6. Adem Paşa'ya yakışır kaftan ile Padişah iyiliklerde bulunur:

“... Adem Paşa dahi bilinen tur üzere iki bin miktarı yiğit piyade ile alây tertip edip padişahın bakışının görüleni oldukta uygun, yaraşır kaftan iyilik olup ordû-yı hümâyûnu cennet-gösteren eylediler...”

“(26-a) ... Adem Paşa dahi tur-ı ma'hûd üzere iki bin mikdârı piyâde-i dilâver ile alây tertîb edüb manzûr-ı nazar-ı hümâyûn oldukda sezâvâr-ı hil'at iltifât olub ordû-yı hümâyûnu cennet-nümûn eylediler...”

7. Padişah, kaptanlara hil'at hediye ederek, aynı zamanda sınırsız iyiliklerde bulunmuştur. Mısır Kahire'den yardım eden askerlerin her sınıfın zabıtine pahalı kaftanlar verilmiştir:

“... kakhaha atarak sevincini gösterip sıhhat şükranesi ve boru üfleme mutluluğu olunca emârat-ı uğurlu zaferin alametleri yer ve zamanda cilveli olup kaptanlara teşrîf-i hil'at ve nihayetsiz iyilikler ile hürmet olundu ikindi zamanı geçtiğinde o mahalden hareket ve otâk-ı hümâyûna ...Mısır Kâhireden yardım eser seferine me'mur olan kalabalık asker bilinen kaideleri üzere düzenlenmiş alayları hükümdarın huyunun beğenilmiş olup her sınıfın zâbitine birer pahalı kaftan iyilik olunmakla ilgiye yakınlık aldılar”

“(29-b) ... kakhahazen-ı şâdmânî olub şükârâne-i sıhhat ve lûle' endâz-ı meserret olunca emârat-i ferruh zafer zemîn ü zemânde cilveger olub kapûdanlara teşrîf-i hil'at ve atıyye-i bi-nihâye ile ikrâm olundu vakt-i asr mürûrunda ol mahâlden hareket ve otâk-ı hümâyûna ... Mısır Kâhireden sefer-i nusret esere me'mûr olan 'asâkir-i mevfüre kâide-i ma'hûdeleri üzere alay-ı mürettepleri pesendîde-i tab'-ı şeh-r-yârî olub her sınıfın zâbitine birer hıl' at-i girânbahâ inâyet olunmağla karin-i iltifat aldılar.”

8. Savaş esnasında başarılı olanlara, padişah tarafından nakdî yardımlar ve iyiliklerde bulunulur:

“... padişahın huzurunda küçük hediye ... ile görünüp örnek olanlara onar esedi kurûş iyilik olunup hayatın süsü ile seçilmiş olunan esirleri yakalayanlara kılıcın ucu ile kellelerini çevgan topu yok toprağına yuvarlanma etmek şartı ile yardım hazinesinden yirmi beşer kurûş ihsan olunub otağ-ı hümayunun huzurunda ölüm kılıcının habercisi olan küffarın kellesinden kuleler baş yüksekliğin âleminin çekilmiş oldu...”

“(32-a) ... huzûr-ı hümâyûnda berîde ile nümû-dâr olanlara onar esedi gurûş inâm olunub hilye-i hayât ile berâverde olunan üsârâyı giriftâr idenlere çevgân-ı şimşîr ile gûy-ı kellelerin galtîde-i hâk-i helâk itmek şartı ile hazîne-i inâyetden yirmi beşer gurûş ihsân olunub pîş-gâh-ı otâk-ı hümâyûnda berîde-i tig-ı demâr olân kelle-i küffârdan kuleler ser keşîde-i âlem-i bâlâ oldu ...”

9. Temeşvar kalesi halkına ve görevlilere üç sene yetecek yiyecek yardımı ve iyiliğinde bulunulur:

“... Temeşvar kalesi halkına ve korumaya memur olanlara üç seneye yetecek yiyecek gönderilip geri kalanı itibar gözünün düşeni oldu...”

“(32-a) ... kal'a-i Temeşvar ahâlisine ve muhâfazaya me'mûr olanlara üç seneye yetecek yiyecek gönderilip (32-b) geri kalanı itibâr gözünün düşeni oldu ...”

10. Padişah kendisine bağlı olarak hizmet eden ve başarılı olanlara iyilik yapmaktan geri durmaz. Türlü kaftanlar ve bağışlarda bulunur:

“... baştanbaşa eşsiz samur kürk ve üzerine bir sâde altın tel kaftan giydirilip ve bir taşlarla süslenmiş kılıç miyân-bend ve bir eşsiz mücevher-i ataka ile başı yüksek eyleyip ve mirzâlardan bir kaç kimse yardıma yakışır ve kaftanın teşrifi ile iyilik

olunub ve Tatar seçkinlerine dahî şerefli durum iyilik olundukta hükümdarın devletinin devamının tekrarı ile padişahın huzurunda kulluğun gölgesinin alını (33-b) ordu yerinden dışarı yönelmeye yürüdüklerinde hükümdarlara yakışır iyiliklerinin ahırından bir tizgâm at ... hediye kılındı...”

“(33-a) ... ser-a-ser-i bi-hemtâ samur kürk ve üzerine bir sâde hilât-ı zer-târ ilbâs olunub ve bir şimşîr-i murassa’ miyân-bend ve bir mücevher-i ataka-i bi-mânend ile ser-bülend eyleyüb ve mirzâlardan bir kaç kimesne sezâ-yı inâyet ve teşrif-i hil’at ile iltifât olunub ve güzîdegân-ı Tâtâra dahî hal-ı fahire inâyet olundukda tekrâr-ı devâm-ı devlet-i şehri-yâr ile huzûr-ı hümâyûnda cebîn sây-ı ‘ubûdiyyet olub (33-b) bârgâhdan taşra müteveccih azîmet olduklarında ıstabl-ı âtîfet-i mülûkâden bir rahş-ı tizgâm ... pîş-keş kılındı ...”

4.4.3.12. *Çalışkanlık.* Bu değer, eserin şu kısımlarında yer almaktadır:

1. Mimar ve mühendislerin yoğun ve gayretli çalışmalarıyla belde imar edilecektir, bu aynı zamanda devletin en büyük görevlerindedir:

“... gazaplı selin çığırnlığı ile harap olan beldelerden Bağdat hazinesine ... padişahın kulağına koyulduğunda mimarın iyi işleri ve mühendisin işlerinin doğruluğuyla o beldenin imar edilmesine yardımın çokluğu ve gücün harcanması devlet işlerinin en önemlileri olduğundan...”

“(20-b) ... harâb-i şeydâ-ı seyl-i gazabiye olan ma'mûrelerden hazîne-i Bağdâda ... ilkâ-yı sem'-ı hümâyûn olundukda a'mâl-i mi'mâr dâd ve ef'âl-i mühendis sedâdla (21-a) ol bilâdın isti'mârına bezl-i himmet ve sarf-ı kudret olunmak ehemmi-i umûr-ı devlet olduğundan ...”

4.4.3.13. *Şefkat-merhamet.* Fetihnâme-i Cezire-i Sakız eserin incelenmesi sonucunda bu değer eserin aşağıda bulunan kısımlarında yer aldığı görülmektedir:

1. Sofya sahrasına celal çadırları açıldığı gün bazı şakiler “Tâzîm li-emrillah, yani Allâh’ın bütün emirlerini büyük bir huşû, vecd ve istiğrak hâlinde îfâ edebilmek ve Şefkat alâ halkillah, yani Allâh’ın bütün mahlûkâtına merhamet ve şefkat göstermek” üslubu gereğince yargılanırlar:

“(21-a) ... Sofya sahrâsına vaz’-ı hıyâm-ı celâl olundığı gün ba’zı kimesnelerin münâfakatiyle tahallülü ile şakîleri tekrâr zuhûr idüb vezîr-i müşâru’n-ileyhin beydâdından feryâd-ı dâd-hahi ile kar-i semi’ şehryâriye ictirâ itmeleriyle “ta’zimen li-emrillah ve şefkaten ala halkıllah” da’vaları bizzât huzûr-ı hümâyunlarında görülmek üzere fermân buyrulub ...”

2. Yazar, padişaha kendisini unutmaması, merhamet etmesi için seslenir:

“Ayrılığın çölüne çıktı sonunda ayrılık ve merhamet

Çıkarma hatırından eski kulunu şâhım”

“ 49-B ... Beyt

Beyâbân-ı firâka çıkdı ahir hicr ile râhim

Çıkarma hatırından bende-i dîrîneni şâhım ”

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın sonuçlarına ve bu sonuçlar doğrultusunda önerilere yer verilmiştir.

5.1. Sonuç ve Tartışma

1. MEB tarafından uygulamaya konulan “Değerler Eğitimi Projesi”nde yer alan değerlerin belli bir tasnife ve gruplandırmaya dayandırılmadığı görülmektedir. Ancak eski Türk edebiyatı üzerine yapılan bazı incelemelerde değerlerin ayrıntılı bir şekilde gruplandığı görülürken, değer sayısının da MEB tarafından uygulamaya konulan projedeki değer sayısından fazla olduğu dikkati çekmektedir.

Sucu (2012), mesneviler üzerine yaptığı çalışmada, değerleri ahlâkî ve estetik olarak kümelendirmiştir. Çalışmada yer alan değerlerden adil olma, doğruluk, iyilik yapmak, sabırlı olma ve yardımseverlik değerlerinin MEB değerler eğitimi projesinde yer alan değerler ile doğrudan örtüştüğü görülmektedir. Dolaylı olarak da büyük sözü dinlemek ve yalan söylememek değerlerinin yer aldığı görülmektedir.

Çakın (2014), “Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ında Eğitim Değerleri ve Türkçe” konulu çalışmasında değerleri dinî ve tasavvufî değerler, benimsenmesi tavsiye edilen değerler ve sakınılması tavsiye edilen hususlar diye üç grupta toplamıştır. Dinî ve Tasavvufî değerler bu eserde, insan-ı kâmil yolunda yürümeyi esas almış mürşitler için uyulması gereken değerlerden oluşmaktadır. Bu yönüyle MEB değerler eğitimi projesinden farklılık taşıdığı görülmektedir. Ancak benimsenmesi tavsiye edilen değerler başlığı altında incelenen doğruluk-dürüstlük, sabır, misafirperverlik, çalışkanlık, temizlik, dostluk, büyüklere saygının gereği, vatan sevgisinin önemi, kötülüğe iyilikle cevap vermek, selamlaşmak, adalet değerlerinin projedeki değerlerle birebir örtüştüğü görülmektedir. Sakınılması tavsiye edilen değerlerin MEB proje değerlerinde yer almadığı görülmektedir. Bu eserde 104 tane değer yer aldığı görülmektedir. MEB değerler eğitimi projesine göre incelemesi yapılmış “Fetihnâmelerin değerler eğitimi bakımından incelenmesi” çalışmasında ise en fazla

20 tane değer tespit edilebilmiş iken, bu çalışmada 104 tane değer yer alması kapsam bakımından büyük farklılıklar bulunduğu gerçeğini vurgulamaktadır.

Susar (2015), Dede Korkut Hikayelerini esas alarak yaptığı değerler eğitimi tespitinde 24 tane değer tespit ederek bu değerleri örneklendirmiştir. Bu değerlerden 16 tanesi MEB değerler eğitimi projesinde yer alan değerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başol'un (2016), Mihri Hatun divanını değerler eğitimi bağlamında incelemesinde, değerlerin dinî, tasavvufî ve insanî değerler diye üç başlıkta tasnif edildiği görülmektedir. Bu çalışmada insanî değerlerin ise duygu kavramı üzerinden tanımlandığı ve örneklendirildiği görülmektedir. Diğer çalışmalardan bu yönüyle ayrılan araştırmada; aşk, sevdâ, gam, keder gibi duyguların eserde bulunduğu yerlerin tespitine çalışılmıştır.

Karul'un (2018) Hibetül Hakayık adlı eseri üzerine yaptığı çalışmada 21 tane değer; tavsiye edilen, özendirilen değerler kapsamında incelenirken, 9 tane değer sakındırılan, yapılması istenmeyen değerler bağlamında incelenmiştir. Bu yönüyle, mukayese neticesinde, bu çalışmada kullanılan değerlerin 6 tanesinin MEB projesinde yer alan değerler ile örtüştüğü görülmektedir.

Çalışmada kullanılan fetihnâmelerin incelenmesi neticesinde, MEB Değerler Eğitimi Yönergesinde yer alan 27 tane değerden 15 tanesinin Kıvâmî'nin eseri olan Fetihnâme-i Sultan Mehmed eserinde, yine aynı sayıdaki değer Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş'un eserinde, bunlara ilaveten 16 tane değer Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin eserinde ve son olarak 13 tane değer de yazarı bilinmeyen Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız adlı eserde tespit edildiği görülmektedir.

Araştırmada fetihnâmelerin tamamında “sevgi, sorumluluk, saygı, hoşgörü-duyarlılık, özgüven, adil olma, cesaret ve liderlik, nazik olmak, yardımlaşma ve dayanışma, temizlik, doğruluk ve dürüstlük, vatanseverlik, iyilik yapmak, çalışkanlık, paylaşımcı olmak, şefkat ve merhamet, selamlaşma ve dostluk değerleri olmak üzere toplamda 18 tane değer bulunmaktadır.

Fetihnâme araştırmasını içeren tüm bu eserlerde varlığı tespit edilemeyen değerler “empati, aile birliğine önem verme, bağımsız ve özgür düşünebilme, iyimserlik, estetik duyguların geliştirilmesi, misafirperverlik, alçakgönüllülük” değerleridir.

2. Sucu'nun (2012), mesneviler üzerine yaptığı çalışmada, Çakın'ın (2014) Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr eseri ile ilgili araştırmasında ve Karul'un (2018) Hibetü'l-Hakayık üzerine yaptığı incelemesinde tespit edilen değerlerin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu eserlerde sevgi, saygı, doğruluk-dürüstlük, hoşgörü-duyarlılık, adil olma, yardımlaşma, çalışkanlık değerlerinin ön plana çıktığı görülürken, Susar'ın (2015) Dede Korkut Hikayeleri üzerine yaptığı araştırmasında ise hamasî duyguların yoğunluğu doğrultusunda vatanseverlik, sorumluluk, özgüven, cesaret-liderlik, adalet ve şefkat-merhamet değerlerinin sıklıkla yer aldığı dikkati çekmektedir. Başol'un (2016) Mihrî Hatun divanı çalışmasında ise değerlerin insanî değerler başlığı altında toplandığı, bahis konusu tüm eserlerle farklı bir değer tespiti yapıldığı söylenebilir. Bu eserde, aşk ve sevdâ duygularının diğerlerine göre sıklıkla bulunduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada kullanılan Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinde tespit edilen değerlerin sık kullanılma durumuna göre sıralanması aşağıda görüldüğü gibidir:

Sevgi (34), Şefkat - Merhamet (31), Sorumluluk (30), Özgüven (21), Çalışkanlık (20), Yardımlaşma-Dayanışma (18), Adil Olma (15), Cesaret - Liderlik (15), Vatanseverlik (14), Saygı (13), Doğruluk-Dürüstlük (13), İyilik Yapmak (13), Paylaşımcı Olmak (5), Hoşgörü-Duyarlılık (2), Dostluk (2).

Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş'un Zafernâme-i Sultan Murad Han adlı eserinde değerler, sıklık kullanımına göre şu şekilde sıralanmıştır:

Sevgi (20), Saygı (10), Hoşgörü-Duyarlılık (8), Sorumluluk (7), Vatanseverlik (5), Çalışkanlık (5), Adil Olma (4), Şefkat-Merhamet (4), Özgüven (3), Paylaşımcı Olmak (3), Yardımlaşma - Dayanışma (2), Cesaret - Liderlik (1), Doğruluk - Dürüstlük (1), İyilik Yapmak (1), Selamlaşma (1).

Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafernâme adlı eserinde yer alan değerler, sıklık kullanımına göre şu şekilde sıralanmıştır:

Çalışkanlık (15), Doğruluk - Dürüstlük (9), Saygı (8), İyilik Yapmak (8), Sorumluluk (6), Vatanseverlik (6), Şefkat - Merhamet (6), Sevgi (5), Adil Olma (5), Yardımlaşma - Dayanışma (5), Hoşgörü-Duyarlılık (3), Cesaret - Liderlik (1), Nazik Olmak (1), Temizlik (1), Paylaşımcı Olmak (1).

Yazarı hakkında herhangi bir bilgi bulunamayan “Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız” adlı eserde değerler, sıklık durumuna göre şu şekildedir:

Sevgi (12), İyilik Yapmak (10), Yardımlaşma-Dayanışma (5), Adil Olma (7), Vatanseverlik (4), Sorumluluk (4), Doğruluk - Dürüstlük (3), Saygı (2), Hoşgörü-Duyarlılık (2), Özgüven (2), Çalışkanlık (2), Şefkat-Merhamet (2), Cesaret-Liderlik (1).

3. Sucu'nun (2012), mesneviler üzerine yaptığı çalışmada, Çakın'ın (2014) Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr eseri ile ilgili araştırmasında ve Karul'un (2018) Hibetü'l-Hakayık üzerine yaptığı incelemesinde, eserler dönem bakımından genel olarak değerlendirildiğinde değer kavramı ve sayısı bakımından eserlerde örtüşme görülmektedir. Fetihnâmeler savaşlar neticesinde yeni yerlerin alınıp İslâmla şereflendirilmesi esasına dayandığı için daha hareketli, hamaset dolu ve epik tarzda yapılandırılmış eserlerdir. Bu bakımdan söz konusu adı geçen diğer eserlerden farklılık arz etmektedir. Hangi dönem yazılırsa yazılsınlar fetihnâmeler coşkun ve özgüvenin fazlaca yer aldığı metinler iken, araştırılması yapılan diğer eserlerde ise durağanlık ve sönüklük dikkati çekmektedir.

Elde edilen bulgular neticesinde incelenen Fetihnâmelerin yazıldığı dönemlerin sosyal, askerî ve siyasî yönünü yansıttığı bir gerçektir. 15. yy. ediplerinden Kıvâmî tarafından 1490 tarihinde yazılan “Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eser, diğerlerine göre daha hacimlidir. Kıvâmî'nin, bu eserde hünkarın fetihlerini heyecan içinde anlattığı görülür. Bu fetihnâmelerden Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş “Zafernâme-i Sultan Murad Han” adlı eserini, 1578 yılında İran üzerine sefere tayin edilen Lala Mustafa Paşa'nın emri üzerine hazırlamıştır. Ele alınan üçüncü fetihnâme Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafernâme adlı eseri olup, IV. Murad'ın bizzat komuta ettiği 1635-1639 tarihleri arasındaki İran savaşlarını konu alır, Tarihçe-i feth-i Revan ve Bağdad adıyla da bilinir. Müellifi hakkında bilgi sahibi olunamayan Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız, II. Mustafa'nın 1695'de cülûsu, döneminin olayları ve Sakız adasının kuşatılmasını konu edinir. Görüldüğü üzere zamanlama bakımından fetihnâmelerin en eskisi Kıvâmî'nin eseridir, onu Sultan III. Murad'ı konu edinen Zafernâme-i Sultan Murad takip etmekte, bir sonraki eser ise Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi tarafından yazılan Zafernâme eseri olarak sıralanmaktadır. Son eser ise Sakız hareketini konu alan “fetihnâme”dir.

Eserler incelendiğinde, 15. yüzyıl, 16. yüzyıl ve 17. yüzyılların anlayışının eserlerde kendini belli ettiği görülmektedir. Şöyleki 15. yüzyılın çağ açıp çağ kapatan hükümdarı Sultan Mehmed'in "Fatih" unvanını sonuna kadar hak ettiği eserin satırlarında görülmektedir. Sultan sorumluluk ve vatanseverlik duygusu ile her daim kendisini yoklamakta, dîn-i mübîn İslâm'ı beldelere hakim kılmak için büyük bir coşku yaşamakta, yeri geldi mi savaş meydanlarına naralar atarak kendini atmakta ve şecaat göstermektedir. Osmanlı devletinin kuruluştan yükselişe geçtiği bu dönemde, Osmanlı ordusu genç ve idealist sultanı Mehmet Han'ın önderliğinde büyük bir özgüven ile zaferler kazanmaya odaklanmış askerlerden oluşmaktadır. Ordu, hızlı, kesin ve kararlı adımlarla sonuç almaktadır. Hemen akabinde Sultan ve yöneticiler tarafından yeni alınan yerlerdeki halkın refah düzeyini arttırıcı tedbirlere girişilmektedir.

Padişah her sefer öncesinde iştişare için vezirlerini toplamakta, onlara danışmakta, derhal karar alarak özgüven ve sorumluluk içinde kesin emirler verip,yapılan hazırlıkları denetlemekte, cihangirlik yönüyle askerinin gözünde yücelmektedir. Özellikle Konstantinopol'ün fethi öncesinde aldığı tedbirler, yaptırdığı hisarlar ve kuleler, döktürdüğü topraklarla çalışkanlığının semeresini görmektedir.Yine bu fetihlerde, özellikle Allah'a yapılan niyazlar, Hz. Peygamber'e duyulan muhabbet ve bağlılık ile sefer öncesi hünkar, kendisini adeta görevlendirmekte, hareketin her safhasında İslâmın güneşini küfrün karanlığı üzerine yönlendirme hedefinden bir an olsun vazgeçmemektedir. Yeni alınan yerlerde öncelikle merhametini gösteren Sultan, hemen adalet değeriyle reayaya davranmakta, kurduğu imaretlerle de iyilik yapma yönünü göstererek onların dualarını almaya talip olmaktadır.

15. yüzyılda yazılan bu eserde, Sultan'ın ve ordunun heyecanı, fetih iştihası ve talimatların uygulanmasındaki ciddiyet dikkat çekmekte, bu yönüyle eser diğer fetihnâmelerden ayrılmaktadır. Nazım ve nesir karışık halde bulunan metin, dil yönünden döneminin özelliklerini göstermekte diğer fetihnâmelerdeki kullanılan dile göre daha anlaşılır bir yapıda tezahür etmektedir. Özellikle 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılda kullanılan iki fetihnâmeye göre terkiplerin oranı azalmaktadır.

Sefere çıkılacak yerlerle ilgili önce Allah'a niyaz, din sevgisi ile sorumluluğu, peygamber hazretlerine saygı, Allah'ın merhametini isteme görülmekte, sefer hazırlığı esnasında çalışkanlık, vatanseverlik, yardımlaşma, özgüven, kardeşlik

değerleri öne çıkmakta, fetih sonrasında adalet, hoşgörü-iyilik, paylaşımcı olmak değerleri ile sefer nihayetlenmektedir. Bu durum hemen hemen her harekatta karşımıza bu doğrultuda çıkmaktadır.

Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş'un "Zafernâme-i Sultan Murad Han" adlı eseri, Kıvâmî'nin eseri ile kıyaslandığında şekil özellikleri bakımından daha kısa olup, başlangıçta yer alan birkaç kıta haricinde tamamı nesir ile örülmüş bir mahiyet taşımaktadır. Nesirlerin cümle yapıları çok uzundur, bir önceki fetihnâmeye oranla uzun terkipler, süslü ve ağdalı bir dil ile yapılandırılmıştır. Cümle anlamını çıkarmak, bu kapsamda biraz daha meşakkat arz etmektedir.

İçerik bakımından Zafernâme-i Sultan Murad adlı eserin, Sultan Mehmed fetihnâmesine göre daha durağan ve geride kaldığı göz önünde olan bir gerçektir. Daha çok devlet adamlarının ve komutanların olay örgülerinde görüldüğü, devletin duraklamaya girdiği bu dönemin özelliklerinin fetihnâmedeki içeriği doğrudan etkilediği müşahade edilmektedir. Öyleki artık şecaat ve yiğitlik arz eden değerlerden olan, vatanseverlik, çalışkanlık ile İslâm dinini yayma, Allah'ın adını küffara duyurma sorumlulukları ve orduya sevgi, adalet, kardeşlik gibi değerler bu fetihnâmede daha az bulunmakta, ilk fetihnâmede genel olarak görülen coşku havası burada sönük kalmaktadır.

17. yüzyılda yazılan bir diğer fetihnâme ise, Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin kaleme aldığı Zafernâme yahud Tarihçe-i feth-i Revan ve Bağdad adlı eseri idi. Bu eserde duraklama döneminin kudretli sultanı IV. Murat, cediti Fatih Sultan Mehmed'in cihangirlik yönünü örnek aldığı için sefer öncesinde duyduğu sorumluluk, vatanseverlik, çalışkanlık, civanmerdlik değerleri fetihnâmede, - askerinin dinlenme isteğini kaale alarak, atından inmesi onlarla bir müddet yürümesi, böylelikle ordusunun gözünde ve gönlünde taht kurması- atası Fatih Sultan Mehmed zamanındaki günleri ve şanlıları hissettirmektedir. Buna binaen şahsının sahip olduğu ve çevrenin saygı duymak zorunda kaldığı birtakım şedid cezaları nedeniyle halkın ve devlet adamlarının korkudan duydukları büyük saygı kendini metinde göstermektedir. Ancak duraklama döneminin genel sorunları da değerler bağlamında ele alındığında, paylaşımcı olma, yardımlaşma değerlerinin diğer metinlere göre daha zayıf kaldığı, bunun yerine hünkarın otoritesinin ve özgüveninin bu eserde zirve yaptığı müşahade edilmektedir. Yine de genel kapsamıyla değerlendirildiğinde içerik

yönünden eser, Kıvâmî'nin eseriyle, diğer iki fetihnâme arasında bir yerde konumlandırılabilir.

17. yüzyılda yazılan müellifi bilinmeyen Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız adlı eser, dil bakımından diğer fetihnâmelere göre fevkâlâde ağır, ağıdalı ve süslü bir yapıda bulunmaktadır. Özellikle eserin ilk kısmında Sultan Mustafa Han ile annesi Valide Sultan'ın birbirlerine kavuşma anı ve sevgilerini ifade ettikleri bölüm diğer fetihnâmelerde bulunmamaktadır. Savaş alanlarında atından inmeyip küffara kılıç sallayan yüce değerler uğruna aylarca sefere çıkan, elinde kılıcıyla zaman zaman göğüs göğüse çarpışan serdengeçti hükümdarlar yerine, saray bahçesinde çok özlediği Valide Sultan'ına kavuşan bir oğul tablosunun çizilmesi gerileme döneminde hükümdarların saraya kapandığı, bunalımlı dar dünyalarına bir işaret olarak alınabilir.

Sonuç olarak, Türk milletinin kurduğu en yüce devletlerden biri olan Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin yöneticilerinin genel anlamda üstlendikleri kutsal görevleri, sorumlulukları, tereddütsüz görülen vatanseverlikleri, çalışkanlıkları, adalet duygusunu bir an olsun unutmamaları, sürekli Yaradan'a, Hz. Peygamber'e ve din ulularına duydukları muhabbet ve vefaları, müreffeh belde ve binalar yaparak halkı rahat yaşatma istekleri, yardımseverlikleri, onların dualarını alarak kendilerini huzurlu hissetme arzuları bakımından, Millî Eğitim Bakanlığının "Değerler Eğitimi" projesiyle örtüştüğü söylenebilir. Bu tür eserlerin genç nesillere, özellikle ortaöğretim düzeyinde sunulmasının yararlı olacağı, dönemin usta kalemleri tarafından ve ilk ağızdan yazılan kaynakların torunlar ile cedleri arasında sarsılmaz bağlar kuracağı, günümüz ile yüzlerce yıl öncesinin Türk töresinin ortaklıklarının tespitinin, bugün ve gelecekte ufuk çizme anlamında gençlere rehberlik yapacağı küçümsenemeyecek bir gerçek olarak düşünülmektedir.

5.2. Öneriler

1) Osmanlı Devletinin hükmettiği dönemlere ait fetihnâmelerin bir kısmının incelenmesiyle devletin hangi değerlerle yüzlerce yıl cihana hükmettiği veri olarak elimizde bulunmaktadır. Özellikle o dönemlerde yaşayan şair ve yazarlar tarafından meydana getirilen bu eserlerin tamamı incelenmeli, eserlerdeki Türk Kültürüne ait

bir çok unsur gün yüzüne çıkarılmalıdır. Ancak değerler eğitimi bakımından incelemesi yapılan eserlerde değerlerin belli bir sistematik yapı ve gruplandırmaya tabi tutulmadığı görülmektedir. Değerler Eğitiminde yer alacak değerlerin bu açıdan bir ilmî grup tarafından değerlendirilerek belirlenmesi elzemdir.

2) Divan edebiyatı nesrinde fetihnâmelerin şimdiye kadar akademik araştırma boyutunda çok ele alınmadığı bir gerçektir. Bu eserler günümüz Türkçesine çevrilmeli, kitaplar halinde yayınlanmalıdır. Kültür dünyamıza kazandırılacak bu eserler, özellikle Millî Eğitim Bakanlığı Orta Öğretim Kurumlarında ve üniversitelerin tarih bölümlerinde kullanılmalıdır. O dönemin olaylarını yaşayan hatta bizzat ilk ağızdan kaynaklarla anlatanların kaleme aldığı eserlerin öğrenciler tarafından daha dikkatli bir şekilde okunacağı, böylelikle nesiller arasında sağlam, emin ve hakiki bir köprü kurulacağı düşünülmelidir.

3) Fetihnâmeler bilhassa sosyologlar ve psikologlar tarafından incelenmelidir. O dönem toplum yaşantısının özellikle yöneten kesimin ve ordu mensuplarının özellikleri, alışkanlıkları, devlet gelenekleri hakkında birçok bilginin elde edileceği aşikardır.

KAYNAKLAR

- Adamaz, K. (1998). *Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız transkripsiyon-Değerlendirme*. (Yüksek Lisans Tezi) (s.13-14) (19-94) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. sayfasından erişilmiştir.
- Aksoy, H. (1994). “*Fetihnâme*” *TDV. Ansiklopedisi*, C.12, s. 470
- Altınay, A. R. (1980). *Âlimler ve Sanatkarlar*. (s. 151-152).
- Avcı, N. (2007). *Toplumsal Değerler ve Gençlik*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Babinger, F. (1955). *Kıvâmî, Fetihnâme-i Sultan Mehmed*. İstanbul:Maarif Basımevi (s.V. 5).
- Başol, N. (2016) *Osmanlı dönemi kadın divan şairlerinden Mihri Hatun Divanı'nın söz varlığı unsurları ve değerler eğitimi bağlamında incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Birinci, N. ve Hayri, S. (1988). *Hayrabat, Kırım Zafernâmesi*. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yay., (s.307) Ankara.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. (Değer md. ss. 201-202), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çakın, M. B. (2014) *Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ında eğitim değerleri ve Türkçe*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Daş, A. (2003). *Osmanlılarda Münşeat Geleneği, Hoca Sadeddin Efendinin Hayatı Eserleri ve Münşeatı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (s.212) Ankara.
- Devellioğlu, F. (1984). *Osmanlıca–Türkçe Ansiklopedik Lûgat – Eski ve Yeni Harflerle* (6.Ofset Baskı) Aydın Kitabevi, Ankara.
- Ersoy Yazıcı, H. (2018) Değerler Eğitimi Açısından Türk Dili ve Edebiyatı Programında Dîvânu Lugâti't Türk. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi cilt (4), s.11-31*.
- Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar: Değerler Psikolojisi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İnalcık, H. ve Oğuz, M. (1978). *Gazavât-ı Sultan Murad b. Mehmed Han*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, (s.12) Ankara.

- İpekten, H. ve İsen, M. (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. (s.184) Ankara.
- Karacan, T. (1991). *Sabit Zafernâme*. Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları. Sivas.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, N. (2003). *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi Zeyl-i Ravzatü'l-Ebrarı*. (s.13-14)
- Keskin, Y. (2016). *Değerlere Genel Bir Bakış Tanımı, İşlevi ve Sınıflandırılması, Özellikleri, Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*. Ed. Mustafa Köylü, (s.19-52) Samsun: Nobel Yayın Dağıtım.
- Keskin, Y. (2016). *Değerler Eğitimi Yaklaşımları, Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*. Ed. Mustafa Köylü, (s. 73-101), Samsun: Nobel Yayın Dağıtım.
- Köprülü, F. O. (1947). *Şeyhülislam Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi ve Müftü Suyu*. Belleten, cilt.11, sayı.41, (s.136)
- Levend, A. S. (1956). *Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-nâmesi*. Ankara
- Lugal, N. (1987). *Nizamüddin Şamî, Zafernâme*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, (s.35) Ankara.
- MEB. (2018). *Talim Terbiye Kurulu Değerler Eğitimi Yönergesi*. Erişim tarihi: 7 Temmuz, 2018.
- Örs, D. Kırlangıç, H. Eryüksel, A. Gün Yayınları (2007), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. 5.Baskı. Ankara.
- Özcan, A. (1989). *Şeyhî Mehmet Efendi, Vekayü'l-Fudalâ*, (s.252)
- Robbins, A. (1993). *Sınırsız Güç*. Çev. Mehmet Değirmenci. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Sucu, A. Ö. (2012). *Mesnevilerin edebiyat eğitiminde değer aktarım aracı olarak kullanılması*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Sungur, Ç. (1998). *Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş-Zafernâme-i Sultan Murad Han adlı eserinin transkripsiyonu*. (Yüksek lisans tezi). (s.1-51) Kırıkkale

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Susar, S. (2015). *Dede Korkut hikâyelerinde değerler eğitimi*. (Yüksek lisans tezi).

<https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Şener, A. (2019). *Osmanzâde Ahmed Tâib'in Telhîsü'n-Nesâyih'i ve değerler eğitimi üzerine önerileri* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Şener, H. (2013). *Hayriyye-i Nâbi'de Aktarılan Değerler*. Turkish Studies 8. (1), 2501-2524.

TDK. (2018). *Sözlük, Türk Dil Kurumu Başkanlığı*, Ankara.

Türken Duman, R. (2006). *Kivâmî, Fetihnâme-i Sultân Mehmed tahlil-metin* (Yüksek Lisans Tezi) (s.179-411) Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

<https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Yıldırım, N. (2005). *Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi- Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) tahlil ve metin* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (s.1-81) Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

<https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

EKLER

EK-1

Sözlük

A

âbâd: şen**âbâdan**: mamur**a'dâ'**: düşmanlar**'âdû**: düşman**adüvv-şikâr**: düşman avlayan**âferîde**: yaratılmış, mahluk**âgâh**: bilgili, haberdar, uyanık**âgâz**: başlama, başlangıç**âgniyâ**: zenginler**âgsân**: ağacın dalları**âhen**: demir**âhirü'l-emr**: sonunda**ahkar**: aşağı **ahterân**:yıldızlar **ahyânen**:ara sıra **ahz**: işkence**âkif-i mu'takif**: devamlı ibadet eden**akmişe**: kumaşlar**aksâ**: en son, son derece, nihayet**âl u evlâd**: akraba ve evlat**'alef-i şemşîr**: kılıç yemi**'ale'l-gafle**: dalgınlığa getirerek**'ale'l-husûs**: hepsinden önce**'âlem-âra**: âlem süsleyen**'âlem-penâh**: dünyadakilerin sığınağı ve barınağı olan kimse**'âlem-tâb**: âlem parıldatan, aydınlatan**'ale's-seher**: seher vakti**'ale't-tertib**: tertipli olarak**âlî-himem**: yüce gayretli**'allâm**: en çok bilen**'amîk havsala**: derin anlayış**anâ**: güçlük, sıkıntı, zorluk**ârâm**: 1. rahat, huzur, sabır, karar2. dinlenmek, eğlenmek **'ar'ar**:dağ selvisi (güzelin boyu, posu) **ârâste**:
bezenmiş**'arzen**: genişliğine**âsaf**: Süleyman peygamberin veziri**âsitâne**: kapı eşiği, dergâh**âsiyâ**: değirmen**âsûde**: mutlu, rahat**'atâ**: 1. bağışlama, bahşetme 2. bahşiş
3. bağış, ihsan**'atebe**: 1. kapı eşiği 2. basamak
3. aşama, kademe**'âtır**: güzel kokulu**a'vân**: yardımcılar**'avâtuf**: hediye**ayende ve revende**: gelen ve giden**'ayân**: en belirgin, açık seçik**âyîn-i dîrîn**: eski töre**'ayyâr**: 1. başıboş, serseri 2. zeki
kurnaz, 3. hilekâr

B

bâd: 1. ola 2. rüzgâr**bâdbân**: yelken**ba'dehû**: daha sonra**ba'de'l-asr**: ikindiden sonra

ba'de'l-mülâkât: görüşme sonrası
ba'de zemân: bir zaman sonra
bâd-ı sarsar: kötü kasırğa
bahâyim: dört ayaklı hayvan, canavar
bahreyn: denizler
ba'îd: uzak
bâl: kanat
bâlâ: yüksek
bâlâ-kad: yüksek boylu
bâr-gîr: 1.yük çeken, yük taşıyan
 2.yük hayvanı , beygir
bârû: sur
bâ-safâ: safâ ile
basal: kök
bast: açmak, yaymak, genişletmek
bâz: yırtıcı kuş
bâzîçe: oyuncak, oyun
bâzû: güç kuvvet, pazı
bed-âyîn: kötü gelenekli
bedma'âş: kötü yaşayış
bed-peymân: sözünü tutmadan
bedreka: uğurlama, yolcu etme
bed-ter: çok kötü
beherhâl: mutlaka
behermend: hisse sahibi
behişt: cennet
behre-dâr: 1. hisse sahibi 2. nasiple-
 nen yararlanan
beliyyâtehu: bela, felaket, hoşlanılma-
 yacak durum
benâm: namlı
ber-vefk-i merâm: merama göre
ber-'anâ: sıkıntı, zorluk üzerine
ber-'avâm: halk üzere
berây: için, maksadıyla

ber-bekâ: sonsuzluk üzerine
bercîs-fetânet: müşteri yıldızı idrakli,
 zihin açıklığı
ber-dâr: 1. yukarı kaldırmak, 2. asmak
berf: kar
ber-karar: kararlı
ber-kemâl: tam, kusursuz
ber-mûcib: gereğince
berreyn: karaların
ber-vech: kısaca
beşârât: müjde
berreyn: topraklar
beyâbân: çöl
bezl: bol bol vermek, saçmak
bezl-i maktûr: çalışmanın bolluğu,
 çokluğu, elden geldiği kadar
bî-bâk: korkusuz
bî'direng: 1. durmayan, eğlenmeyen
 2. çabuk
bî-girân: kıymetsiz
bî-hadd: Sınırsız
bî-hemtâ: benzersiz, eşsiz
bi-inâyetillâhi: Allah'ın yardımıyla
bilâ-teşbih: teşbihsiz
billâh: Allah için
bîm-i cân: can korkusu
bî-muhâbâ: korkusuz
bîrûn: dış, dışarı
bisât: döşek
bisyâr: çok fazla
bî-şümâr: sayısız
bî-tevakkuf: duraksız
bi't-temâm: tamamıyla
bi'z-zarûre: zarurî olarak
bûm: yer , zemin, toprak

bünyâd: 1. yapmak, imar etmek
2.temel, yapı

bürhân: delil

bürrân: keskin

büryân: kebab

bûd: varlık

bûy: koku

bürrân: kesici

büstân: bahçe

C

câbecâ: yer yer

câme: elbise

câmedân: elbise dolabı

câri: akıcı

cârûp: süpürge

câvidân: daimi, ebedi, sonsuz, ölümsüz

cebe: zincirden örülmüş zırh

celle: yüce olsun anlamında

cemî'an: bütün

cevâsis: casuslar

cevher-nisâr: cevher saçıcı

cevlân: gezinti

cevşen: zırh

cezîl: bol, çok

cîfe: leş

cinân: cennetler

cisr: köprü

Ç

çâk: parça parça

çâlâk: yerinde duramayan

çâpük-süvâr: iyi ata binen, iyi sürücü

çarhacı: akıncılar

çâr-nâ-çâr: ister istemez

çehân: damla

çendân: o kadar, o denli

çengâl: 1. pençe 2. Çengel, kanca

çüş ü çâlâk: çabuk ve hareketli

D

dâm: tuzak

dâmân: etek

dâmen-bûs: etek öpen

darb-ı zan: kale döven

dâreyn: iki yurt, iki yer

dâr-ı ahlâf: haleflerin yeri

dâr-ı bekâ: âhiret

dâr-ı cahîm: cehennem yeri

dâr-ı ukbâ: âhiret

de'b-i kadîm: eski usûl, yöntem

dekâkin: dükkanlar

dellâl: ilan edici, duyuran

dendân: diş tanesi

der-'akab: hemen

derbân: kapıcı

derbend: dar geçit

derd-mend: tasalı

derekât: basamak , en aşağı katlar

destgâh: 1. güç, kudret 2.tezgâh

destgîr: elden tutan, yardımcı

deşt: çöl

deyr: manastır

dilîr: cesur, yiğit, yürekli

dil-nüvâz: gönül okşayan

dil-teng: sıkıntılı

dirîğ: esirgeme, menetme

duhâ: kuşluk

dûr: uzak

dûzah: cehennem

dümdâr: ordunun geriden gelen emniyet kuvveti

dürer: inciler

dürc: kutu

dürer-bâr: güzel söz söyleyen, inci gibi söz söyleyen

düşvâr: güç, çetin, zor

düzd: hırsız

E

ebsâr: gözler, görücüler

edamallahu: Allah saltanatını daimi eylesin.

ed'îyye: dua, yakarış, niyâz

ednâ: 1. çok aşağı, çok alçak 2. çok az

efâzıl: faziletli

efdal: 1.fazlalar 2. ihsanlar, iyilikler 3.daha faziletli, çok faziletli 4. yüksek dereceli, üstün

efkende: zavallı, yıkılmış, yıkık, düşkün

efrâşte: yükseltmiş

efvâh: ağızlar **efzûn:**

fazla

ehad : tek

eknâf: yönler

elhak: doğrusu, gerçekten

elhal: şimdi

el'iyâzübillah: Allah korusun

eltaf : lütuf, iyilikler

emrâz: hastalık

endûh: keder

enhâr: nehirler

enîn: inleyiş, inilti

engüş: parmak

epsem: sessiz , susan

erzâni: ucuzluk, uygunluk

esâgır : küçükler

esb: at

esb-i sabâ-reftâre: yel gibi giden at

esbâb: sebepler

eskâl: ağır yükler, ağırlıklar

esvâk: çarşı, pazar

eşî'a-ı şevârik: aydınlıkların ışıkları

et'ime-i mütenevvie: çeşitli yemekler

etvâr: tavırlar, edalar

evâhir: sonlar

evbaş: serseriler, ayak takımı

eyvân: sofa, çardak

F

fadlullahi'l fâhir: 1. övünen, iftihar eden, 2. övünülecek şey, 3. güzel, değerli, görkemli

fart: aşırılık, bolluk, çokluk

ferâmûş: unutmama, hatırdan çıkma

ferec: sıkıntıdan kurtulmak, açılmak

ferhunde: mutlu

ferhunde-ahter: mutluluk yıldızı

ferrûh-fâl: bahtı açık

fersenk: 5555 m.

ferş: yer

fevc fevc: kısım kısım

fevka'l-'ulâ : ilk yüksek

fisk u fücür: günah ve fitne

fi'al: işler, fiiller, eylemler

fi'l-arz: yeryüzü

fi'l-hâl: hemen

fi-sebili'llâhi: Allah yolunda, Allah rızası için

furûg: ışıltı

fusahâ: düzgün, güzel konuşanlar

fütûh: 1. Fetihler 2. gönül ferahlığı, açıklığı

G

gam-endûh: gam-keder

gam-gîn: üzgün, gamlı, tasalı, kederli

ganem: koyun

gâret: yağma

garrân: kükreyen

garra: parlak

gavvâs: dalgıç, derine dalan

gedâ: dilenci, yoksul

gerdan: dönen

gerdiş: dönüş

germ: sıcak

germâ-germ: sığağı sığağına

geşt: gezme, gezinti

gevher-fişan: cevher saçan

gılaflu: kılıflı

girdigâr: Allah

giriftâr: 1. tutulmuş, yakalanmış 2. esir, tutsak

gitisitân: âlem

gubâr: toz

gulgule: gürültü, şamata, bağırma,

gûnâgûn: türlü türlü

gurâb: karga

gussa: keder **gûşiş:**

coşmak **gurre:**

başlangıç **gûyende:**

söyleyici **guzât:**

gaziler

gölgeşt: mesire, gezinti yeri

güm: yitik

gümrâh: yolunu şaşırılmış

günc: hazine

gürg: kurt

gürîzân: kaçan

güzer: geçme, geçiş

H

Habbe: tane, tohum

Habt: yanlış davranma, yanılma

hah-nahah: ister istemez

hâ'ib: ümitsiz, üzgün

hâsir: zarara uğramış

Hâli: boş

Halkabegûş: kulağı küpeli köle

hâliyâ: şimdi, şu anda

hâme: 1. kalem 2. baş üstünde

hamide: övgüye değer **hâmûş:**

sessiz, susmuş **hânûmâz:** ev,

bark, ocak **harbe:** kısa mızrak

haseb: düşünce

hasiyet: tesir

haslet: huy

haşem: hizmetçi

haşyet: dehşet

hatar: tehlike

hâtır-saz: gönül alan

hâvâkin: hakanlar, hükümdarlar

hâver: şark, doğu

havf: korku

havâss u avâma: seçkinler ve halk

hayy: Ezelî ve ebedî diri olan

hayy: diri, canlı

hayme: çadır
haza: bu, şu, o
heft: yedi
hemîşe: daima
hempâ: arkadaşı, kafadar
hem-ser: eş
hergiz: asla, hiçbir zaman
heycâ: savaş
hezârân: binlerce
hırâset: koruma
hısâl: güzel huylar
hışt: küçük mızrak
hilâf-ı vâki: olana zıt
hod: kendi
horân: yiyenler
huccet: delil, belge
huceste-âsar: mübarek, uğurlu, kutlu iz, işaret
huld: cennet
huld-âşiyân: sürekli mesken, yuva
hulk: huy
hûnî: kanlı
hûnâlûd: kanlı
hûn-bâr: kan yağdıran
hunfeşânlık: kan saçan **hûnrîz:** kan dökücü, kan döken
hurrem: neşeli, sevinçli **hurûş:** coşku
hutûr: akla gelmek, hatıra gelmek
hüner-mend: hüner sahibi
hüveydâ: belli, açık

I

İttılâ’: bilme, haberdar olma, öğrenme
‘ıyâl: çoluk çocuk

ıyd-ı adhân: kurban bayramı

İ

ibka: kalıcı
ibrâm: ısrarla rica etmek, üstüne düşmek
ibtidâ: başlangıç
iclâl: büyüklük, ululuk, yüceltmek, ululamak
ifâkat: iyileşme
igvâ: ayartma, kandırma
ihbâs: hapsedme
ihdâ: ortaya çıkarma
ihvân: kardeşler, eş-dost
ihtifâ: gizlenmek, saklanmak
ikdâm: çalışkanlık, gayret
ikrar: onaylama, kararlaştırma
ilgar: hücum
ilkâ: koyma, bırakma, terk etme
imtisal: uymak, gereğini yapmak
inhizâm: yenilme, hezimete uğrama
intihâ: bitiş
îrâd: gelir
irşâd: doğru yolu gösterme
irte: gündüz
issi: akıl, düşünce
isti'cali: sonraya bırakma
istidlâl: delil getirmek
istikbâl: karşılama
istikrâz: ödünç almak
istimâ’: dinlemek, duymak, işitmek
istimâlet: taltif, gönendirme
istimdâd: yardım isteme
istirdâd: geri almak
İştihâr: ün kazanma, şöhrete ulaşma

İştîmâl: kaplamak
'itâb-âmiz: azarlayan,
İttihâm: suçlu, suç yükleme
İttisal: ulaşmak
'ivaz: karşılık, bedel
iz'âf: zayıf
izâle: giderme, ortadan kaldırma
'izâr: yanak
İzhâr: açığa çıkarma
izn-i âmm: herkese müsâdeli, izinli

J

Jeng : küf, pas
Jiyan: kızgın, öfkeli, kükremiş

K

Kabz: tutmak
Kadîm: öncesi olmayan
Kâffe: bütün
kaht ü galâ: kıtlık ve pahalılık
kâl: söz
kâmbîn: meramına erdiren
kâm-rân: mutluluk süren, arzusuna ulaşan
Kân: maden ocağı
Kâr: iş,güç
kârdân: işbilir, uzman, deneyimli
karîn-i itmâm: tamamlamaya bitirmeye yakın
kârubân: kervanlar
karye: köy
kâr-zâr: savaş alanı
kasâvet: gönül darlığı, iç sıkıntısı
kâsîd: haberciler
kaziyye: konu, iş, dava, husus

kebg'in: keklik
kef-i sehâ: cömertlik köpüğü
kelb-i akur: ısırın, azgın, kuduz köpek
kemâhu-Hakkahu: hakkıyla
kemâ-hüve: o gibi
kemha: ipek kumaş
kemayenbaği: gereği gibi
kemine: aciz, noksan, aşığı
kemter: değersiz, eksik, aciz, fakir
kenf: omuz
kenise: kilise
kerre-nây: savaş borusu
kesb: çalışarak kazanmak
keşakeş: münakaşa, çekişme, uğraşma
keşti: gemi
kevn ü mekân: kainat
keyvân: Satürn, zühâl gezegeni
kezâlik: böylece
kıbel: taraf
killet: azlık
kirâm: cömertler, keremliler, yüce kişiler
kird-gâr: mutlak hakim olan Allah
kirm: böcek kurdu, kurtçuk
kişver-güşâ: ülke açan, ülke alan, fatih
kudûm: ayak basma, gelme
kufi: kilit
kûh: dağ
kûşîş: gayret çaba çalışma
kût: yiyecek
kuzât: kadılar
kudûret: kaygı, tasa
kühül: sürme
küşte: öldürülmüş, maktul

L

lâ-büd: 1.gerekli, lazım 2. ister istemez

lâ-cerem: şüphesiz, kuşkusuz

lâyu'ad: sayısız

lem'an: parlak

lenger: çapa

levendât : leventler, askerler

levlâk i fahr-ı cihân: “Sen olmasaydın, alemleri yaratmazdım.”

lîk: lâkin

limu'llâh: Allah tarafından verilen ilim

livâ: sancak, bayrak

lu'b: oyun

M

ma'ada: başka

ma'âli: yüksek

ma'an: birlikte

ma'ber: geçit

mağbûn: alışverişte aldatılan

ma'delet: adalet eylemek

mahassal: meydana gelen

mahlûl: hallolmuş

mahûf: tehlikeli, korku veren, korkunç

mahza: ancak

makâl: söz

makâlât: sözler

ma'kûle: akla uygun, mantıklı

mâlâ kelâm: söz götürmez, tartışmasız, kesin

mâlâmâl: dopdolu

mâmelek: sahip olunan her şey, varı yoğu

mânend: benzer

manzar: görünüş

manzûr: bakılan

ma'reke: çarpışma

mâsadak: doğrusu, doğru olan

masîra: sürüp giden

maslahat: 1. iş, durum 2. uygun , çıkar

mâ-tekkaddem: öncekilerden, geçmiş zamandan

mat'umat: yemekler

mazarrat: zararlar

ma'zûl : çıkarılmış, azledilmiş, işten el çektilmiş

mebzûl: bol, ucuz, çok

mecâmi: toplanma yerleri

mecrûh: yaralı

medhûş: dehşete düşmüş, şaşırılmış, korkmuş

mefhâr: övünç

mefkûd: kayıp

medîd: uzun , uzatılmış, çekilmiş

mehâbet: görkem, büyük görünme

mekkâr: düzenbaz

mekr: hile

melbusât: elbiseler

menâl: ele geçirilen şey

menhûs: kötü, uğursuz

mensî: unutulmuş

mercû: umma, ümit edilen

merfû: yükseltilmiş

mergûb: rağbet

merkad: mezar

merre: defa

mervî: söylenene göre, söylenti

mesâlih: uygun işler,faydalar

mesmû': işitilmiş

mestûr: örtülmüş	mufassal: uzun, ayrıntılı, geniş
mesûbât: mükâfatlar	muhalled: daimi
meşîme: ana rahmi, rahim	muhkem: sağlam
meşkûrum: şükredilesi	muhtasar: kısaltılmış
mest meste: baş başa	muhtell: bozuk
mevâcib: aylık	mu'in: Yardımcı
mevâ'iz: öğütler	mukaddemâ: önce
mevâkîf: durulacak yer	mukabil: karşılık
mevfûr: bol, çok	mukarrer: kararlaştırılmış
mevhibet: bağışlar	muktezâ: gerekli, gereken
meymenet: uğurlu	mur: karınca
meymûn: uğurlu, kutlu, mübarek	murassa': süslü
meysere-i meysûri: kolay olmuş zenginlik	musafaha: el sıkışmak, tokalaşmak
mezbûr: adı geçen	musaffa: arıtılmış, süzölmüş, temizlenmiş
mezid: fazla, artmış, çoğalmış	musammem: kararlaştırılmış
mihnet: zahmet	musahhar: bağlanmış,
milk: egemen olunan ülke, birinin iyeliği altındaki mal	mu'tak: kölelikten azat edilen
mînâ: cam	mutakaddimîn: geçmiştekiler
min ba'd: bundan sonra	mutavvel: uzatmak
min evvel ilâ ahire: baştan sona	mutazammın: içine alan, kapsayan, içeren
minkâr: gaga	mutbika: bütün mu'tedil:
mîrmîrân: beylerbeyi	orta halli, ılımlı
mîş: koyun	muti': itaat eden, boyun eğen
miyân: orta, ara	muttali: haberdar
mu'abbir: rüya tabircileri	muttasıf: vasıflanmış
mu'akab: cezalandırılmış	muvahhidîn: birleyen, Allah'ın birliğine iman eden
mu'âkîb: ceza veren, cezalandıran	muvâzabat: durmadan uğraşma
mu'allâ: yüce	muzâ'af: çoğalmış, iki katına çıkmış, iki kat
mu'anven: unvanlı, meşhur	muzâyaka: darlık, sıkıntı, yoksullük
mu'ateb: azarlanmış olmak	mübaşeret: bir işe başlama, kendi başına bir işe koyulma
mu'attal: tatil edilmiş	mübîn: açığa çıkarıcı, apaçık, doğru
mû'ceb: gereğince	
mufahham: kerem, fehim sahibi	

müctebâ: seçilmiş
müekked: kuvvetli
müeyyed: pekiştirilen, desteklenen
müfevviz: sipariş veren, ihale eden
müfsid: bozguncu
müft-hor: bedava yiyen
müheyya: hazırlanmış olan,
mühîb: heybetli **mühmelât:**
 anlamsız
mülâkî: karşılaşmak, görüşmek
mülâzemet: meşguliyet, gidip gelip
mülhid: dini inkâr eden, dinsiz
mümtedd: uzamış
mündefi: uzaklaşan, geçen, def olan
münhedim: yıkılan, yıkılmış
münkerât: dinî açıdan kabul görmeyen
 şeyler
mürur-sinîn: geçen seneler
mürüvvet: 1-yiğitlik, 2-cömertlik
 3-yumuşak kalplilik, dostluk
müsellem: kabul edilmiş, teslim edilmiş
müstağnî: lüzum bulmayan, gerekli
 olmayan
müstecâb: hoşgörülen
müstehakk: layık
müstevfî: 1. defterdar 2. hazine
 saymanı 3. hak alan
müşarünileyh: anılan, adı geçen
müşevveş: karışık
müşeyyid: yükselten, yüksek bina
 yapan
müş: avuç
müştedd: kuvvetlenmiş
müte'allik: bağlı, alakalı
müteharrik: hareket eden, hareketli
mütemetti': yararlanma

mütene'im: nimetlenen
müteyemmin: bereketli, uğurlu
 saymak
müyesser: kolaylıkla olan
müzâyaka: sıkıntı
müzekkâ: arınmış, temizlenmiş
müznib: günahkar, suçlu

N

nâ-bedid: belirsiz, kayıp
nâfi: yararlı
nâgâh: birden, ansızın
nagmât: nağmeler
nâ-halef: hayırsız evlat
nâ-hemvâr: düzgün olmayan
nahif: zayıf, ince
nakkâre: dümbelek, darbuka
nâ-mahdûd: sınırsız
nâmdâr: meşhur
nâreven: nar ağacı
nâs: insanlar, ahali
nasb: rütbe
nass: açıklık, kesin hüküm
nassarahumu'llhâhu: Allah yardım
 etsin.
nâşî: kaynaklanan
natüvân: güçsüz
nây: ney, kamış
nazenin: latif
neberd: savaş
necdî: yüksek yer
nedîd: emsal, akran, eş
nefy: sürgün
nehc: usul, yol, gidiş
ne-med-pûş: 1. keçe giyen 2. derviş

ner: erkek
nerîmân: kahraman, yiğit
nesâiyih: nasihatlar
nesteren: yaban gülü
nevâ: 1. makam 2. güzel ses
nevâhî: yanlarında
nevâziş: iltifat
nev-cüvân: genç, delikanlı
neyl: ulaşma
nigâr: güzel yüzlü,
nigehdâr: gözcü, bekçi
nigû-sâr: başaşağı
nihâd: huy
nikâb: örtü
nikbet: talihsizlik, felaket, düşkünlük
nikmet: azap, ceza
nikrây: iyi fikir
nil-gûn: lâcivert
nisâb: ölçü
nisâr: saçmak, serpmek
nîze: mızrak
nukl: çerez
nusret: 1. yardım 2. galibiyet
nümâ: gösteren
nüvvâb: vekiller

Ö

‘ömr-i tavîl: uzun ömür

P

pâsbân: bekçi, muhafız
pâyâdâr: devamlı, kalıcı
pâyân: durak, sınır, engel
peleng: kaplan, leopar

penâh: sığınacak yer
pelîd: 1. murdar, pis 2. alçak, aşağılık kişilik
pend: nasihat
pinhân: gizli, saklı
perâkende: 1. dağınık 2. azar azar
perdâz: düzenleyen
perrân: uçan
pertev: ışık, parlaklık, yalım
pervaz: kanatlanmak
perverde: yetiştirilmiş, terbiye edilmiş
perverdigâr: besleyen, rızıklandırıcı Allah
pes: öyle ise
peykân: okun ucundaki sivri demir
peyker: heykel
peymâ: yol alan
peyvend: bağ, ilgi, irtibat
pirâste: süslenmiş
pirehen: gömlek
pîş: huzur, ön, ileri, taraf
pîşgâh: huzur
pîş-keş: hediye
pîşvâ: önder, lider
puhte: pişmiş
pûyân: koşma
pür-iclâl: büyüklük, ağır lanma
pür-magız: su birikintisi dolu
pür-nikât: ince mânâlı
püşt: arka, sırt
püşte: yığın, tepe

R

raht: at takımı, koşum
ra'id: gürleyen, gürüldeyen

ra'nazen: hoş, latif kadınlar
râst: doğru, gerçek
ravza: bahçe
râyet: sancak, bayrak
râyigân: bedava, parasız
râz: gizli
ref': kaldırmak, yüceltmek, yükseltmek
refik: yoldaş, arkadaş, dost
reftar: gidiş, yürüyüş
reşen: üç aylık
reşk: gıpta
revâne: giden, gidici
reviş: gidiş
revnak: parlaklık
re 'y: fikir, düşünce
rezm-gâh: savaş yeri, savaş meydanı
rıdvân: cennet kapıcısı melek
rikâb: 1. üzengi 2. makam
rîsmân: ip, urgan
rîzân: dökülen,
rû-siyâh: siyah yüz
rûşen: parlak, belli
rûz-efzûn: uzun ömür
rûz-be-rûz: günden güne
rûymâl: yüz süren

S

sâbâş: takdir etme
sâbikan: bundan önce
sâdır: çıkan
sadr: 1. göğüs, yürek 2. en baş, en üst
 3. sadrazam
sahn: meydan, orta
saht: sağlam, katı

sâhib-kırân: daima muzaffer olan, her işte başarılı olan hükümdar
sâ'id: yükselen
sa'id-i şehîd: mübarek şehid
sakaleyn: 1. insan ve cin 2. dünya ve âhiret
sâmân: servet
salâbet: manevî dayanıklılık, katılık
sâlâr: baş, başkan, amir, başkomutan, başbuğ
salb: asmak, idam
salib: haç
samed: Muhtaç olmayan, pek yüksek
savâb: doğru
savlet: saldırı, akın
savt: ses
sa'y: çaba göstermek, çabalamak
sâyebân: çadır
sebû: testi
sebük-bâr: yükü hafif
seccâde-nişîn: seccadede oturan
sedâd: akıl
sehâb: bulut
sehâvet: cömert
sehv: yanılma
sell-i şemşîr: kılıcı çekip sıyırmak
selase: üç
selsebîl: cennet pınarı
semânîne: 80
semend: at, kula at, güzel at
serâc: lamba
ser-âgaz: yeniden, baştan başlama
ser-bâz: yiğit
ser-efrâz: başı dik
ser-encâm: 1. başa gelen ibret verici olay, 2. son, nihayet

ser-gerdan: başı dönen, şaşkın

ser-heng: kapı bekçisi, yol açan

serîr: taht

ser-firâz: üstün, başı dik

ser-gerdân: şaşkın, başı dönmüş, hayran

sefk: dökme

ser-a-ser: baştan başa

sermâ: soğuk, kış

ser-ta-pâ: baştan ayağa

seylâb: sel

sınk: yenik, bozulmuş **sikât:**

güvenilir kimseler **sîmîn:**

gümüşten, gümüş gibi **sinân:**

mızrak

sipih-iclâl: gökyüzü büyüklüğü, heyberit

sûd-mend: faydalı, yararlı, kazançlı

sudûr: meydana geldiğinde

sufîâ: alçak, adi

sûk: çarşı

summ: sağır

sun’: eser

surh-ser: kızılbaş

sûz: ateş

sühûlet: kolaylık

süsen: susam

süm: hayvan tırnağı, toynak

Ş

şâb: cemaat

şâd: sevinçli, neşeli

şâdimân: sevinçli, keyifli

şâfi: şifa veren

şahbâz: 1. doğan 2. gösterişli

şe’âmet: uğursuzluk

şebdiz: yağız at (Hüsrev’in atı)

şebîhûn: gece baskını

şeb-pere: yarasa

şecâ’at: yiğitlik

şegâl: çakal

şehâmet-şi’âr: bahadırılık işareti, izi

şeh-bâz: doğan

şehr-yâr: hükümdar, padişah

şekâye: şikayetler

şemâtat: şamatalar, gürültüler

şenbeh: cumartesi

şerm: hediye

şerm-sâr: utangaç

şiâr: iz, belirti

şîr-i ner: erkek aslan

şikâr: av

şîr-şikâr: aslan avlayan

şuhûr: aylar

şûride: 1. perişan, dağınık

2. karasevdalı

şûrb-i duhân: tütün içmek

şürû’: başlamak

T

ta’âlallâh: Allah yükseltsin

ta’addî: ezme, şeriatten ayrılma

tâb-nâk: parlak, ışıklı

tağyîr: değiştirmek

tahiyyat: selamlar

tahsîn: güzel

tahte’s-sera: toprak altı

tâk: kubbe

takayyüd: 1. bağlanmak 2. çalışmak 3. dikkat ve özen göstermek 4. görev edinmek

taksîr: 1. eksiltmek 2. kısaltma

tal'at: görünüş

tâli': 1. çıkan, doğuran 2. talih, şans

tama': açgözlülük, doymak bilmemek, aşırı istek, hırs

târâc: yağma

tarrârlık: 1. yankesici, hırsız

tavk: gerdanlık, boyunluk

ayy-i merâhil: merhaleler aşmak

tazarru: yalvarma

tazyî'-i evkât: vakit kaybı

tebâr: soy

teberrüken: uğur sayarak

tebeyyün: anlaşılma, ortaya çıkma, belli olma

tedenni: aşığı

tecebbür: kibirlenme

tefâvüt: fark

tehâşî: sakınmak

tehî: boş

tehniye: tebrik etmek, kutlamak

tekâsül: üşenmek, tembellik etmek

tekrîm: saygı

temcîd: ululama, yüceltme

temerrüd: inat etmek, direnmek

tenk: uygun

teshir: zaptetmek, ele geçirmek

tesvîd: karalamak

teşyî': uğurlama

teşrif-sâz: teşrif eden, şereflendiren

tetebbu': araştırıp incelemek

tevâbi'in: bir kimseye tâbi olanlar

tevakku': ümit etmek

tevakkuf: durmak, eğleşmek

tevessül: tutunmak, sarılmak

tevfîk: yardım

tevkî': işaret, padişah nişanı, ferman

tevkîr: ağırlama, güzel karşılama

tevzî': dağıtmak, dağıtım, paylaştırmak

tirkeş: ok kabı, sadak

tîre: karanlık, bulanık

tîz -bîn: tez, çabuk, görücü, gören

tugyân: 1. taşma, taşkınlık 2. isyan, başkaldırma

tuhfe: hediye

tûlen: uzunluğuna

tu'me: yiyecek

turra: alna dökülen saç, perçem

U

ubûdiyyet: kulluk

'udûl: yoldan çıkma

uhrâ: ahiret

'ukâb: kartal

'usret: zor

uzlet: yalnızlık, bir köşeye çekilme

Ü

üftân ü hizân: düşe kalka

üstühân: kemik, çekirdek

üstüvâr: sağlam, dayanıklı, güçlü

V

vâfir: bol **va'fu'annâ:**

Bizi affet

vâlâ: yüksek, yüce, değerli

vârid: ulaşan

veca': ağrı, acı, sızı

vegâ: savaş
veliyy-i ni‘met: nimet veren
vicâhet: güzellik
vukûf-ı tâm: tam, eksiksiz bilgi

Y

yagı: düşman
yah: buz
yatlu: kötü
yek-dil: gönüllü
yek-cihet: fikri bir olan
yemîn: sağ
yesâr: sol
yessir: kolaylaştırmak
yevmen-fe-yevmen: günden güne,
gittikçe
yügrük: koşucu
yümn: uğurlu

Z

zabt u rabt: hükmü altına alma,
bağlama (disiplin ve asayiş)
zâd u zevâde: azık ve azıklar
zağa: karga
zagan: çaylak
zâ’ide: artan
zahm-dâr: yaralı
zamîme: ek, ilave
zamîr: 1. kalp, vicdan 2. gönülde
tutulan gizli şey
zarbzen: kale döven
zebân: lisan
zebûn: güçsüz
zacr: menetme, engelleme
zehî: 1. ne güzel, ne iyi

zehr-alûdî: zehirli
zelîl u zebûn: alçak ve aciz
zemîme: kötü, çirkin
zen: kadın **zenâberek:**
küçük top **zibâ:**
güzellik **zimistân:** kış
mevsimi
zimmî: haraç veren gayrimüslimler,
reaya
zînet: süs, bezek
zîrdest: el altında bulunan, ast
zîr u zeber: alt, aşağı, üst
zu’m-ı fâside: bozuk batıl zanları
züll: alçalma

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Aydın ÖZDEMİR

Doğum Yeri ve Tarihi: Bucak 27.08.1977

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi: Dokuz Eylül Üniversitesi/Buca Eğitim Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü/Sosyal Bilgiler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı /Türkçe Öğretimi Tezli Yüksek Lisans Programı

Bildiği Yabancı Diller:-

Bilimsel Faaliyetleri :-

İş Deneyimi

29.09.1998 tarihinden beri Millî Eğitim Bakanlığı kurumlarında Türkçe / Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yapmaktadır.

Şu an Burdur Bucak Kızılkaya Hacı İbrahim Çelik Anadolu Lisesi okul müdürlüğü görevini yürütmektedir.

İletişim

E-Posta Adresi: aydinozdemir15@hotmail.com

Tarih:

